

Ács Tibor

Tanárky Sándor hadtudományi életművének irodalmáról

Konstansok és változók a jeles tudós életrajzának kutatásában (2. rész)

Tanárky Sándor helye a magyar tudományosság panteonjában. Az MTT első hadtudományi rendes tagja életpályájának megörökítéséért 1837–1842. Tanárky Sándor emlékének ápolása a XIX. század második felében. Tanárky emléke a feledés homályában a XX. század első felében. A Tanárky-életrajz tudományos kutatásának és megemlékezéseknek reneszánsza a XX. század második felében. Tanárky Sándor hadtudományi életművéről és emlékezetéről a XXI. században. Tanárky Sándor őrnagy utolsó, 1837. évi katonai minősítése.

„Tekintetes Társaság! Tanárky halálában tudományos intézetünket kétségkívül érzékeny veszteség éré; de ne ámtígassuk magunkat képzelgésekkel. Ő minden fényes tehetségei s alapos tudománya mellett sem írt, sem írhatott volna valamelly nevezetes eredeti hadtudományi munkát. Szükséges hogy ezt kimondjam, nehogy követeléseinkben katonai tagjaink iránt méltatlanok legyünk.”¹

Szontagh Gusztáv

A Tanárky-életrajz tudományos kutatásának és megemlékezéseknek reneszánsza a XX. század második felében

Az 1950 évek közepén Markó Árpád ezredes, az MTA levelező tagja kezdte el a magyar hadtudomány történetét, benne Tanárky Sándor életének és tudományos munkásságának adatait is feltáró kutatásokat, az eredmények publikálását.²

1 Lásd Szontagh Gusztáv r. tagtól: Emlékbeszéd Tanárky Sándor rt. felett. A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei, 1838–1840. Első osztály. X... V. k. Buda, 1842. 210. o.

2 Lásd életrajzát és tudományos munkásságát Tóth Gyula: Markó Árpád, a magyar hadtörténetírás nesztora. Magyar Tudomány, 1996. 1. sz. 97–105. o.; Zachar József: A Magyar Tudományos Akadémia utolsó katona tagja: Markó Árpád ezredes, 1885–1966. Hadtudomány, 2001. 1. sz. 117–121. o.

Hét közleményben látott napvilágot 1958 és 1961 között az „Adalékok a magyar katonai nyelv fejlődéstörténetéhez” című kiváló értekezése.³ Témánk szempontjából a Hadtörténelmi Közleményekben közreadott 5. tanulmánya az érdekes, amelyet, az 1960-ban kézbevevő ezt a címet olvasta: „IV.FEJEZET. A magyar katonai nyelv körüli fáradozások a reformkorban. A Tudós Társaság katona tagjainak munkássága.”⁴ A jeles katonatudós a szakirodalom, de a kutatók közül elsőnek, az MTA Könyvtár Kézirattárának régi akadémiai iratai feltárásával, feldolgozásával és közzétételével készítette el értekezésének ezt a fejezetét. Kiemelte 1831-től 1848-ig Kiss Károly, Szontagh Gusztáv, Baricz György és más katonatudósok, munkásságát a katonai műszavak magyarosítása és a magyar katonai műszótár összeállítása érdekében. Mint írta: „Csatlakozott hozzájuk egy neves katonatudós, Tanárky Sándor őrnagy, akinek 1839-ben tett javaslatát a hadtudományi műszótár elkészítésére a kis gyűlés február 5-én elfogadta”, de jelzi, hogy ez a tevékenysége betegsége, majd elhunytja miatt hamar félbeszakadt.⁵

Markó Árpád 1964-ben készítette el: „Az MTA hivatásos katona tagjai a megalapítás óta a második világháborúig” című kéziratot munkáját, mely az MTAK kézirat-tárában található.⁶ Ebben Tanárky Sándor őrnagy életművét elhelyezi és kijelöli a magyar hadtudományi irodalom történetének fejlődésvonalaiban, mint írta. „Sajnos csak mindössze két évig lehetett tagja Tudós Társaságnak az a kitűnő írőkatona, aki nagy tehetséggel, odaadással kívánta szolgálni a magyar hadtörténelmi irodalmat, és a magyar katonai nyelv kialakításán és fejlesztésén fáradozott.”⁷ A két gépelt oldalba foglalt életrajz megírásakor a már idős Markó Árpád csak Szontagh és Toldy már idézett munkáira támaszkodott. Ezért kerülhetett bele ez a tévedés: „Jelentkezett a Bécsben működő katonai Ingenieur Akadémiába s onnan már 1809-ben mint főhadnagy a nemesi insurrecciónnál kapott beosztást.”

Jómagam az ötvenes évek közepén kezdtem el kutatásaimat, inkább ismerkedésemet, a XIX. század hadtörténetével és tudománytörténetével a Hadtudományi Könyvtárban és Hadtörténelmi Levéltárban. Jellemző, hogy a levéltár kincseinek kutatásával még kevesen foglalkoztak, és szerencsémre nemegyszer ott kutatott Markó Árpád nyugállományú ezredes, aki akkor idős fejjel a tudományos élet periferiájára szorult. Markó Árpáddal alkalmam volt többször beszélgetni, és az ő tudós megszálloottsága, rendkívül alapos tárgyi ismerete is ösztönző példa lett előttem.

A hatvanas évek végétől – szinte egyedüli hadtörténészként – fő kutatási területemmé választottam a XIX. századi magyar hadtudomány történetét és e század hadtudósainak, valamint történelmi személyiségeinek katonai szolgálatát és hadügyi

3 Markó Árpád: Adalékok a magyar katonai nyelv fejlődéstörténetéhez. I–VII. HK,1958. 1–2. sz. 148–157., 3–4.sz. 203–224., 1959. 1. sz. 151–166., 2. sz. 295–317., 1960. 2. sz. 169–181., 1961. 1. sz. 212–232., 2. sz. 730–766. o.

4 Lásd Uo. 5. közlemény. „IV.FEJEZET. A magyar katonai nyelv körüli fáradozások a reformkorban. A Tudós Társaság katona tagjainak munkássága. HK, 1960. 2. sz. 169–181. o.

5 Uo. 175. o.

6 Lásd Markó Árpád: Az MTA hivatásos katona tagjai a megalapítás óta a második világháborúig. Budapest,1964. augusztus 27. Kézirat 119 fol. 30x21 cm. Poss. MTAK Kézirattár 43/1964. Ms. 10.511

7 Uo. 29–30. o.

8 Ács Tibor: Raksányi Imre hadtudományi munkássága a reformkorban. HK,1974. 3. sz. 463–493. o.

nézeteit. E témakörből a hetvenes évek elejétől számos cikkem, tanulmányom, értekezésem és könyvem jelent meg, melyekben mindig a magyar hadtudomány-történetben elfoglalt helyének méltóan mutattam be Tanárky Sándor életművét. Ezekből erős válogatással magam választottam ki az első hadtudományi rendes tagunk életpályáját és műveit ismertető, legfontosabbnak tartott publikációimat.

Első esetben a Tanárky Sándor hadtudományi és hadi műszavak magyarosítási munkálkodásának felidézése az 1974-ben megjelent a „Raksányi Imre hadtudományi munkássága a reformkorban” című közleményemben történt meg.⁸

Az MTA fennállása másfél évszázados jubileumára, „A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825–1973” címmel először jelent meg egy átfogó munka, Fekete Gézané összeállításában, mely összefoglalta az Akadémia tagjainak névsorát és legfontosabb életrajzi adatait. Az MTA Könyvtár 1000 példányban jelentette meg a kiadványt, amely tartalmazza minden akadémiai tag, nevét, osztálymegnevezését, foglalkozását, születési és halálozási adatait, tisztségét, székfoglalóját, megemlékezését.⁹ Az első hadtudományi rendes tagról ez az adatsor olvasható: „Tanárky Sándor, Matematikai Osztály, hadtörténész, szül.: Bia, 1784, ..., megh.: Pest, 1839. XII. 29., lev. tag: 1837. IX. 7., r. tag: 1838. IX. 8. Székfoglaló: A hadtudományok az álladalmak, s különösen magyar hazánk fenntartására életbe ható fontosságáról. = Magyar Tudós Társaság Évkönyvei, 1842. (1838–1840). 5. köt. 2. oszt. 226–240. p., Megemlékezés: Magyar Tudós Társaság Évkönyvei, 5. köt. 204–213., 221–222. p. Magyar Tudós Társaság Névkönyv, 1840. 211–212. p.”¹⁰ Tanárky Sándor szerepel még az MTA belső tagjai megválasztásának időrendjében és a névmutatóban.¹¹

Sajnálatos, hogy a 150. évfordulóra megjelent „A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1975” című kötet „II. A Magyar Tudós Társaságtól a Magyar Tudományos Akadémiáig 1831–1849” című részében, a szerzők csak Kiss Károly, Baricz György mérnökkari tiszt, Szontagh Gusztáv ny. kapitány gyűjtötte hadtudományi műszavakról, Kállay Ferenc volt hadbíró százados, Kölcsey barátjáról írtak. Kiemelték még: „A hadtörténetnek Kiss Károly személyében akadt az Akadémián művelője (lt. 1831., rt. 1840.)”¹² Ám egy szót sem írtak a többi katonatagokról, így Tanárky Sándorról sem, ami nem kis visszhangot váltott ki a hadtudomány hazai művelőinek egyre gyarapodó körében. A jubileumi kötet hiányosságának pótlására vállalkoztam, amikor megírtam a szakirodalom és a kéziratár forrásai feldolgozásával „A Magyar Tudományos Akadémia és a hadtudomány 1825–1848” tudománytörténeti tanulmányomat, amely 1976 áprilisában látott napvilágot és olvashatták az érdeklődők.¹³

9 A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–1973. Összeáll. Fekete Gézané. MTA Könyvtár. Budapest, 1975. XI, 609 o.

10 Uo. 276. o.

11 Uo. 531., 604. o.

12 Lásd A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1975. Főszerk. Pach Zsigmond Pál. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975. 31–83.o.

13 Ács Tibor: A Magyar Tudományos Akadémia és a hadtudomány 1825–1848. Honvédelem, 1976. 4. sz. 84–95. o.

Munkám bevezetőjében ez olvasható: „A Magyar Tudományos Akadémia 150 éves. Az Akadémia megalapításának 150. évfordulójára rendezett megemlékezések során, méltó módon foglalkoztak minden tudományág eredményeivel, szerepével és művelőinek tevékenységével az Akadémia történetében. Sajnálatos módon a jubileumi kiadványokban – A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1975 című nagy összefoglalóban is – alig kapott helyet a hadtudomány és az Akadémia katona tagjainak tevékenysége. Ennek kapcsán jegyezzük meg, hogy már Tanárky Sándor, az első akadémiai hadtudományi rendes tag 1838. november 19-én elmondott székhelyi előadásában azt kérte: »Tekintetes Tudós Ts! Fogadd be kebledbe az eddig nálunk hontalan hadtudományokat, ápolj őket azon gyöngédséggel, mellyel a tudományok más ágait ápolni szoktad!« Írásunk az Akadémia e nevezetes évfordulója alkalmából megjelent jubileumi kiadványokban történt mulasztást kívánja némileg pótolni azzal, hogy vázlatosan bemutatja reformkorban haladó szerepet betöltő intézményben az akadémiai katonatagokat és szerepüket a magyar katonai nyelv megeremtésében és a hadtudomány fejlesztésében.”¹⁴

Ez után az évfordulón háttérbe szorult témakört, a következő öt részben foglaltam össze, mutatom be: A Magyar Tudós Társaság megalapítása, működése és katonatagjai. A Magyar Tudós Társaság és katonatagjai a hadtudományi műszavak magyarosításáért. A hadtudomány szerepe, ágazatai és művelése a Magyar Tudós Társaságban. Az első akadémiai hadtudományi rendes tagok – Tanárky Sándor és Kiss Károly. Az akadémiai hadtudományi kutatások és az első hadtudományi pályázat.

Munkám befejező mondataiban kiemeltem: „A Magyar Tudományos Akadémia és katonatagjainak reformkori tevékenysége a hadtudomány fejlesztéséért nemzeti tudománytörténetünknek és az Akadémia történetének szerves részét képezi. A magyar hadtudomány történetében pedig a fellendülés időszakát és az egyik legszebb fejezetet.”¹⁵ Nem tűnik merész megállapításnak, hogy ez a tudománytörténeti összefoglaló, amit a korabeli olvasó hűen érzékelt, de a ma kézbe vevő érdeklődő vagy a hadtudomány művelője is megállapíthat, Tanárky Sándor életművéről az MTA 150. évfordulóján, méltó módon megemlékeztünk.

A hazai és bécsi levéltári források és a szakirodalom feldolgozása alapján írt és 1982-ben publikált „Tudós és katona. Kiss Károly élete és hadtudományi munkássága (1793–1866)” című, pozitívan értékelt akadémiai értekezésemben reálisan lett bemutatva Tanárky Sándor életműve is.¹⁶ Új kútfők segítségével helyeztem el tárgyaltam élete, akadémiai tagsága, a magyar hadtudomány fejlesztése, és a hadi műszótár elkészítéséért folytatott tevékenysége tényeit, valamint érdemei alapján elfoglalt helyét a hazai tudománytörténetben.¹⁷

A hadtudomány hazai művelőinek minden nemzedéke különösen a múlt század nyolcvanas éveitől követendő példának tekintette a Magyar Tudományos Akadémia és a katonakadémikusok munkálkodását az önálló nemzeti hadügy

14 Uo. 84. o.

15 Uo. 95. o.

16 Ács Tibor: Tudós és katona. Kiss Károly élete és hadtudományi munkássága (1793–1866). Budapest, Zrínyi Kiadó, 1982. 147 o.

17 Uo. 33–35., 67–68., 96–97., 108–109., 124., 133., 139., 143., 145. o.

eszméjének ébren tartásáért és megteremtéséért. Ezt bizonyítja, hogy a tudományos fokozattal rendelkező kutatók diszciplinájuk művelésére 1983-ban megalakított Hadtudományi Klub felvette a hivatásos katonák közül elsőnek 1831. február 17-én akadémiai levelező taggá, 1840. szeptember 5-én hadtudományi rendes taggá lett hadtudós, Kiss Károly honvéd ezredes nevét. Hasonlóan mutattam be Tanárky Sándor alkotói munkásságát, „A múlt magyar tudósai „sorozatban 1986-ban megjelent „Kiss Károly” című könyvemben.¹⁸

A rendszerváltozás óta reneszánszát éli Tanárky Sándor életműve. A fellendülő hazai hadtudomány és magyar identitását erősítő MTA hadtudományi kandidátusai, doktorai, a diszciplinát különböző színvonalon művelők szélesebb köre, és az újjáalakult MTA Hadtudományi Bizottsága követendő példának tekinti, cikkek, tanulmányok méltatják, és még többen hivatkoznak a Tanárky-életműre. A Kiss Károly Hadtudományi Klub tagjaiban alakult ki a Magyar Hadtudományi Társaság (MHTT) létrehozásának gondolata, kezdeményezésükre született meg 1990. november 18-án az MHTT és aktív tagjai „ringatták bölcsőjét” és munkálkodásuk eredményeként vált „felnőtté”, a hazai tudományos közéletben elismerté és tekintélyessé.

Társaságunk alapító tagjai nem felejtették el, és reméljük, az újabb tagok a társasági kiadványokból ismerik, hogy az MHTT 1992. február 29-ei közgyűlése megalapította a Magyar Tudós Társaság 1837. szeptember 7-én levelező, 1838. szeptember 8-án az első hadtudományi rendes tagnak megválasztott Tanárky Sándorról elnevezett díjat. Társaságunk 1993-tól minden esztendőben, amikor kiemelkedő tagjának hadtudományi teljesítményét elismerő Tanárky Sándor-díjat adományozta, mindig megemlékezett a tudós katona életművéről.

Tudománytörténeti tény az is, hogy e folyóirat 1991. I. évf. 1. számától (lásd 37–47. o.) mindig jelentek meg rövidebb-hosszabb írások a Magyar Tudományos Akadémia és katona tagjai hadtudományi munkásságáról, amelyek foglalkoztak Tanárky Sándor tudományos életművével is. Az MHTT 1992. április 28-án megtartott „A hadtudomány hazai értelmezéséről” című konferencián is szó esett Tanárky Sándorról.¹⁹ Folyóiratunk 1992. II. évf. 3–4. száma 3–12. oldalán adtuk közre a hazai és bécsi levéltári források feltárásával és feldolgozásával készült „A hadtudományi alkotásokért (Tanárky-díj alapítása)” c. tanulmányunkat. Ezt bizonyítja az 1994-ben közreadott „Széchenyi katonaévei” című kötet első fejezete is, amely bemutatja az 1809. évi hadjárat alatt a magyar nemesi felkelés vezérkari tiszti tevékenységét. A feldolgozott új levéltári források, nemcsak a fiatal Széchenyi, hanem a vele együtt a vezérkarba beosztott Tanárky Sándor szolgálatának ismeretlen részleteit (a táborkarba helyezése, győri sánctábor építése, a csata alatti beosztás stb.) is feltárta.²⁰

Társaságunk és 135 szakírójának legnagyobb tudományos vállalkozásaként 1995-ben jelent meg a Hadtudományi lexikon két kötetben.²¹ A II. kötetben található

18 Ács Tibor: Kiss Károly. A múlt magyar tudósai. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986. 192 o.

19 Lásd a 250 példányban megjelent A hadtudomány hazai értelmezéséről, az 1992. április 28-án megtartott konferencia anyaga. Szerk. Iván Dezső, Horváth István. MHTT, Budapest 1992. 72–74. o.

20 Lásd Ács Tibor: Széchenyi katonaévei. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1994. 13–40. o.

21 Szabó József (főszerk.): Hadtudományi lexikon A–L. I. k.; M–ZS. II. k. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest. 1995. 842, 843–1584. o.

az egyik legterjedelmesebb címszó a „Magyar Tudományos Akadémia katona tagjai és a hadtudomány”, melyben Tanárky Sándor élete és munkássága alapján lett elhelyezve a hadtudományunk történetében.²²

Az MHTT megalakulása 5. évfordulója alkalmából 1995. december 4-én rendezett ünnepi fórumon Szabó József elnök elemezte a társaság megalakulásának körülményeit, helyzetét, eredményeit és feladatait. Kitért a reformkori hadtudós elődökre, Kiss Károlyra és Tanárky Sándor hadtudományi rendes tagra, a Tanárky-díj létrehozására és a társaság legmagasabb elismerését jelentő, 1993., 1994. és 1995. díjazottak bemutatására.²³

Az 1995-ben megjelent „A magyar katonai gondolkodás története” című tanulmánygyűjteményben is szerepel Tanárky Sándor és a már idézett „gondolatgazdag” klasszikus székfoglalója.²⁴ Figyelemre méltó módon emlékeztek meg Tanárky Sándorról és rendre idézték az első, a Magyar Tudomány Napja 1997. ünnepi hadtudományi rendezvénysorozat (1997. november 4–6.) előadásain és „A magyar hadtudományról a Magyar Tudomány Napján (Tanulmányok)” című, 900 példányban megjelent kiadványban is.²⁵

Tanárky Sándor hadtudományi életművéről és emlékezetéről a XXI. században

Az MTA megalakulásának 175. évfordulóján kiemelten idézték fel Tanárky Sándor emlékét a Magyar Tudományos Akadémia IX. Gazdaság és Jogtudományok Osztálya 2000. november 6-ai „175 év: Vázlatok és fejezetek a társadalomtudomány hazai történetében” tudományos osztályülésén, melynek 4. előadása – a magam előadása – „A Magyar Tudományos Akadémia kiemelkedő katonatudósai” volt. Ez az előadás olvasható a 2002-ben megjelent „Közgyűlési előadások. 2000. november.” II. kötetében.²⁶ De már ez előtt egy évvel, a Tanárky Sándor életéről és hadtudományi munkásságáról 1976 és 2001 közötti publikációimmal megismerkedhettek az érdeklődők, a „Haza, hadügy, hadtudomány. Hadtörténeti és tudománytörténeti írások” címmel megjelent, hat tematikus részből álló tanulmánykötetben.²⁷

A 2000-ben megjelent „A tízéves Magyar Hadtudományi Társaság 1990–2000” című munkában is több helyen olvasható Tanárky Sándor életműve és a nevével fémjelzett díjazottak.²⁸ A Varga Mihály összeállításában 2002-ben „A Magyar Hadtudományi Társaság 1991–2001 között megjelent kiadványainak repertórium” is közli

22 Uo. II. k. 883–891. o.

23 Lásd Hadtudomány, 1995. 4. (december) sz. 5–12., 73–75. o.

24 A magyar katonai gondolkodás története. Tanulmánygyűjtemény. Szerk. Ács Tibor. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1995. 270 o.

25 Lásd Hadtudományi Tájékoztató 1997/7. 182 o., különösen 3–41., 99–111. o.

26 Ács Tibor: Az Magyar Tudományos Akadémia kiemelkedő katonatudósai. Közgyűlési előadások. 2000. november. 175 éves Magyar Tudományos Akadémia. II. kötet. MTA, Budapest, 2002. 493–509. o.; Lásd Tanárkyról 497–498. o.

27 Ács Tibor: Haza, hadügy, hadtudomány. Hadtörténeti és tudománytörténeti írások. HM Oktatási és Tudomány-szervezési Főosztály. Budapest, 2001. 308 o.

28 Lásd A tízéves Magyar Hadtudományi Társaság 1990–2000. MHTT, Budapest, 2000. 6., 21., 34., 36., 39., 45., 52., 63–75., 146–151. o.

a Tanárky Sándorról megjelent írásokat, hivatkozásokat.²⁹ Idézték Tanárky Sándor emlékét az MHTT megalakulásának 15. és 20. évfordulóján is, de az összes Magyar Tudomány Ünnepeén Tanárky Sándor díj adományozásakor, melyről minden érdeklődő és társaságunk tagjai olvashattak folyóiratunk oldalain.³⁰

2003-ban Glatz Ferenc főszerkesztésével jelent meg három kötetben „A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002” című kézikönyv jellegű, akadémiai nagy lexikon, melyben az MTA valamikori és jelenlegi tagjainak, köztük katona akadémikusoknak életrajza olvasható.³¹ A közel kétezer életpályát bemutató szócikkek között található Tanárky Sándoré. És aki az életrajzi gyűjteményt – kiemelten a katona akadémikusok és Tanárky Sándor életrajzát – olvasmányként kézbe veszi és elolvassa, elgondolkozhat a tudomány fejlődéstörténetén, a modern magyar hadtudomány történelmén, a kutatói életpálya változásain és a magunk életcéljain. Az akadémiai lexikon szerkesztősége elismeri, hogy az életpályák feltárása és bemutatása során egyes szócikkekből „ismét kimaradtak” a pontosító és „az ismeretlen” adatok „feltárása”.³² Ezt bizonyítja az összes lexikon Tanárky-szócikkek közül a legjobbja, az akadémiai lexikon harmadik kötetének Tanárky Sándor szócikke is, ami minden lényeges adatot tartalmaz.³³ Markó László, aki ebbe a három kötetes munkába 1262 szócikket írt, nem a hadtudomány és hadtörténet kutatója. Nem tárt fel új adatot. Nem tudta a „... Kadétként elvégezte a bécsi kétéves tüzérségi és mérnöki tanfolyamot...” tévedést sem pontosítani. Érdeme viszont, hogy kiemeli: „Emlékére a M. Hadtud. Társ. 1992-ben T. S.-díjat alapított.” A szócikk irodalmi forrásaként két műre hivatkozik: Szontagh emlékbeszédére és e sorok írójának munkájára: „A hadtudományi alkotásokért (Tanárky-díj alapítása)”, a Hadtudomány 1992/2. számából.

„A reformkor hadikultúrájáról. A magyar hadügy és tudomány kérdéseiről” című tanulmánykötet 2005-ben napvilágot látott, melynek „Gondolkodók hadi ügyünk korszerű átalakulásáról” második részében egy fejezet – „Hadi műveltségen épült nemzeti önállóság. Tanárky Sándor a hadtudományokról” – a hazai és bécsi levéltári és könyvészeti források feldolgozásával mutatja be a hadtudós életművét.³⁴

A felsorolásból nem maradhat ki M. Szabó Miklós akadémikus átfogó, Tanárky Sándort is megemlítő tanulmánya: „A Hadtudományi Bizottság múltja – a hadtudomány jelene”, amely 2007-ben jelent meg a Magyar Tudományban.³⁵ Ugyanabban az évben jelent meg, a legújabb publikációkat is figyelembe véve, a Tanárky Sándor szócikkét is közlő Új magyar életrajzi lexikon VI. kötete.³⁶

29 Lásd Hadtudomány, 2002. 1. sz. 113–164. o.

30 Lásd Húszéves a Magyar Hadtudományi Társaság. Hadtudomány, 2010. 3. sz.

31 Lásd A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002. I., II., III. kötet. (Főszerk. Glatz Ferenc) MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2003.

32 Uo. I. k. 7. o.

33 Uo. III. k. 1271. o.

34 Lásd Ács Tibor: Haza, hadügy, hadtudomány. Hadtörténeti és tudománytörténeti írások. MATI, Budapest–Piliscsaba, 2005. 175–190. o.

35 M. Szabó Miklós: A Hadtudományi Bizottság múltja – a hadtudomány jelene. Magyar Tudomány, 2007. 12. sz. 1543–1556. o.

36 Új magyar életrajzi lexikon VI. Sz–Zs. Főszerk. Markó László. Helikon Kiadó, Budapest. 2007. 603. o.

Kiemelendő Pásztai László könyvtáros 2007-ben közreadott munkája „Hadi tziikkelyek, tábori utasítások és a többiek... Magyar hadtudományi munkák bibliográfiája, 1790–1849”.³⁷ Ez közli az 1809. évi nemesi felkelés alatt „Tanárky Mihály, fő hadnagy a Gen. Quart. Meister Staábtól” szerzői és fordítói munkássága eredményeként megjelent 4 gyalogsági és 1 lovassági regulamentuma összes bibliográfiai adatait és könyvtári lelőhelyeit.³⁸

Losonczy Tóth Árpádnak 2008-ban „Egy boldog menyasszony levelei. Meszlényi Terézia és Tanárky Augusztia levelezése” címmel jelent meg könyve, amely Meszlényi Terézia négy levelét közli barátnőjéhez, Tanárky Augusztához, amelyeket 1840 júliusa és 1841 januárja között írt, közvetlenül Kossuthal való házasságkötése előtt és után.³⁹ A levéltári források és a szakirodalom alapos ismerete alapján írt bevezető tanulmányban új levéltári kútfők feltárásával és feldolgozásával részletesen megismerhetjük Tanárky Sándort és lányát, Tanárky Augusztát, Meszlényi Terézia levelezőpartnerét és a Tanárky családot valamint annak környezetét.⁴⁰

Lázár Balázs rendezte sajtó alá a 2009-ben megjelent, az 1809-es pozsonyi és pesti kiadások alapján készült „A Magyar Királyi Nemesi felkelés 1809. évi szabályzatai. Korabeli katonai szótárral” című kötetet.⁴¹ Sajnálatos, hogy kötet összeállítója bevezető tanulmányában több téves (bécsi mérnökakadémia hallgatója stb.) állítást közöl Tanárky Sándor életpályájáról.

Levéltári források és a szakirodalom alapján fontos adatokat közöl Tanárky Sándornak a magyar nemesi felkelés vezérkarában és a Magyar Tudós Társaságban kifejtett tevékenységéről a 2009-ben közreadott „Katonaként is magyar. Széchenyi István katonaelete és hadügyi reformeszméi” című kötet is.⁴²

A magyar hadtudósok, így Tanárky Sándor munkásságának nemzetközi hírnevét is növelte a tizenhárom francia és magyar szerző tollából, a magyar katonai gondolkodás történetéről Párizsban 2011-ben megjelent francia nyelvű kötet.⁴³

A tudománytörténet jelesei azt vallják, hogy a történetírás a források megszólaltatásának művészete. Ámde forrás ugyanolyan sok vagy tán még több féle lehet, mint hangszer, s értelmes megszólaltatásukhoz ugyanannyi türelem, tanulás, gyakorlat szükséges, mint a hangszerekéhez. S ugyanúgy: tehetség, hallás. S ha a történeti hallás nem is ítélné meg olyan biztonsággal, mint a zenei, a tökéletes vagy a teljesen hamis előadások itt is könnyen fölismerhetők. Sajnos a következő publikációt, Strenk Tamás

37 Pásztai László, Hadi tziikkelyek, tábori utasítások és a többiek... Magyar hadtudományi munkák bibliográfiája, 1790–1849. Hadtörténelmi Közlemények, 2007. 3. szám.1005–1081. o.

38 Uo. 1025–1027. o.

39 Losonczy Tóth Árpád: Egy boldog menyasszony levelei. Meszlényi Terézia és Tanárky Augusztia levelezése. Győri Tanulmányok Füzetek 13. Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Győr, 2008. 130 [22] o.

40 Lásd Tanárky Sándorról uo. 24–27., 30–34., 40.,66–67., 97–98. o.

41 A Magyar Királyi Nemesi felkelés 1809. évi szabályzatai. Korabeli katonai szótárral. Sajtó alá rend. Lázár Balázs. Nap Kiadó, Budapest, 2009. 416 o.

42 Lásd Ács Tibor: Katonaként is magyar. Széchenyi István katonaelete és hadügyi reformeszméi. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2009. 11–36., 220., 225–227., 238. o.

43 Lásd Ács Tibor: Les directions de la pensée militaire hongroise au XIXe siècle. In: Hervé Coutau-Bégarie, Tóth Ferenc (szerk.) La pensée militaire hongroise à travers les siècles.(Bibliothèque stratégique) Paris, Economica. 2011. pp. 151–163.

2011 októberében megjelentetett „*Tanárky Sándor emlékezete*” című írását, nem a tökéletes, abszolút történeti hallás jellemzi.⁴⁴

Ez a cikk, amely minimális levéltári kutatáson, a szakirodalom csekély ismeretén és igen élénk képzelőerőn alapulva ígér áttekintést Tanárky életpályájáról, ami azonban rosszul sikerült. Egyedüli új feltárása Pest belvárosi református egyházközség halotti anyakönyve és adatai a halála (1839. december 28.) és temetése (1839. december 30.) napjáról. A cikk tartalmáról sokat ígérő kulcsszavai az eddigi irodalomban közreadottakhoz képest semmi újat nem tárt fel az MHTT legmagasabb elismerésének névadójáról; a hadtudós akadémikus katonai pályafutásáról, felvételéről az MTA tagjai közé, a magyar katonai szaknyelv megteremtésére irányuló erőfeszítéseiről és sírhelyéről. Viszont a hazai és bécsi levéltári források és szakirodalom tényei-
nek figyelmen kívül hagyásával, új titulussal ruházta fel a tudós katonát, aki szerinte „*Tanárky Sándor mérnök őrnagy*”.

Több mint meghökkentő, hogy Tanárky Sándort halála után egy mai szerző, aki hiányosan ismeri és nézte át a korabeli hadsereg szervezetét és viszonyait, előléptetési rendjét és a különböző rangokkal, illetve rendfokozati állománycsoporttal járó titulusokat, a ranggal, beosztással járó megszólítást; léptette elő 2011 októberében a „mérnökari törzstiszti rangba”.

Tanárky Sándor cs. kir. őrnagy volt, de sohasem volt „mérnök őrnagy” vagy a korabeli elnevezéssel „cs. kir. mérnökari őrnagy”, ezt bizonyítják a bécsi Kriegsarchivban őrzött, vele foglalkozó összes hivatalos katonai iratok. Ezt cáfolják az 1806-tól 1838-ig évente, németül kiadásra került katonai sematizmusok, amelyek közölték a cs. kir. hadsereg összes tisztjének adatait. Ebben külön szerepel a cs. kir. mérnökari fő- és törzstiszti kara rangsor szerint (név, rendfokozat, szolgálati hely), de Tanárky neve nem található sem a főhadnagyi, sem a századosi, sem az őrnagyi listán a hivatalos (Militär-Schematismus des Österreichischen Kaiserthumes. Wien) kiadványban. Ám neve, rendfokozata, szolgálati helye olvasható azoknál az ezredek-nél, ahol szolgált a 32 esztendő alatt.

Az MTA elnöke, titoknok és más tisztségviselője, az akadémikustársai 1837 és 1839 között levelezésükben, jegyzőkönyvekben és az MTAK kéziratárában őrzött más iratokban soha sem nevezték Tanárky Sándort „mérnök őrnagy úr”-nak vagy „cs. kir. mérnökari őrnagy úr”-nak, hanem mindig „Cs. kir. Őrnagy úr!” volt számukra.

Tanárky Sándor őrnagy, mivel az MTA tisztségviselői és tagjai nem ismerték kézírását, ezért 1835–1839 között néhány írását, levelét, előterjesztését a »*maga kezé-vel*« szavak „mk” rövidítésével megerősítette, hitelesítette. Nem kis képzelő erővel ezt a rövidítést a szerző „mérnök” vagy „mérnökari” főnévként értelmezte. A 19. századi nyelvünkben ez a visszaható birtokos névmás, hangsúlyozottan a szóban forgó személytől származó, aláírás utáni rövidítést jelentette: a „maga kezével, segítség nélkül” írta, illetve az adott „iraton az aláírás hitelesítésére” alkalmazta az „mk” rövidítést.

44 Lásd *Hadtudomány*, 2011. 3. sz. 16–20. o.

45 Lásd Kardos Tamás 2011. december 8-i levele. kardos.lektor@gmail.com

Az MTA Nyelvtudományi Intézet tudományos kutatója, Kardos Ferenc, mint írta: „Az adatbázisunkban találtam jó néhány példát, ahol ebben a korban a »maga kezével« kifejezés szerepelt a szokásos levélzáró formulában. Ízelítőül küldök kettőt »fajsúlyosabb« szerzőktől”: 1. Kazinczy Ferenc, 1793. októberi levele, és Kossuth Lajos, 1848. június 17-ei levele. „Még egy – pragmatikai – érv szól az ellen, hogy az mk. itt esetleg »mérnökkarit« jelent, mégpedig a rövidítés helye (közvetlenül a név után áll). Ha »mérnökkari őrnagy« lenne az aláíró rendfokozata (beosztása), akkor ennek az egésznek – mivel egy szemantikai egységet alkot – egy sorba kellene kerülnie. Ez lenne a logikus mindenesetre, nem a két sorba törés.”⁴⁵

Epilógus helyett

Nem tartjuk lehetetlennek Tanárky Sándor jól felépített, megalapozott és minden lényegesre kiterjedő életművének, élettörténetének megírását. Ez a dolgozat azonban távol áll ettől az igénytől, mivel különböző okokból az igyekezetünk a Tanárky Sándor hadtudományi életműve irodalmának, a jeles tudós életrajzának kutatásában a konstansok és változók tárgykörének legfontosabb tartópilléreit és alapköveit vizsgálja, és nem a teljes egészet mutatja be. Munkánk írása során – többek között – szemünk előtt lebeget Tanárky Sándor híres kortársának, a hadtudomány egyik legnagyobb klasszikusának, Carl von Clausewitz (1780–1831) porosz tábornoknak 1832-ben posztumusz megjelent, „A háborúról” című híres műve. Előszava, melyben az érdemes olvasónak mondanivalóját, „... saját tapasztalatai útján leszűrt és megállapított, nemes fémek apró szemcséiként nyújtja át, ... melyek, remélhetően, még sincsenek belső kapcsolat híján. Lehet, hogy nemsokára egy nagyobb elme bukkan majd fel, aki e szemcséket salak nélküli tiszta fémtömbbé olvasztja össze.”⁴⁶

Reménykedjünk abban, hogy előbb vagy utóbb lesz egy olyan vállalkozó szellemű hadtörténész vagy hadtudományi történetíró, aki képes lesz a Tanárky-életmű és életrajz szemcséit salak nélküli tiszta fémtömbbé olvasztani. Ehhez a nem kis munkához írásom utószava helyet Tanárky Mihály Sándor katonai pályafutását nyújtom át az érdeklődő olvasóknak és a kutatóknak.

A bécsi hadilevéltárban Tanárky Sándor őrnagy nyugállományba helyezésének okmányai közül közreadom teljes terjedelemben utolsó minősítését, melyet Friedrich Seidel vezérőrnagy, belovári határőrdandár parancsnok készített, Josef Tazza Edler v. Feldbruck altábornagy, zágrábi hadosztályparancsnok igazolt, Leopold Geramb báró altábornagy, a báni-varasdi-károlyvárosi főhadparancsnok-helyettes egyetértett és Franz Vlasits báró altábornagy, a báni-varasdi-károlyvárosi főhadparancsnok jóváhagyott.⁴⁷

46 Clausewitz, Carl: A háborúról. I. köt. Budapest, 1961. 34. o.

47 Lásd Militär-Schematismus des Österreichischen Kaiserthumes 1836, 1837, 1838. Wien, 1836, 1837, 1838. 29., 40., 42., 44., 47–48., 244–245. o.

„Varasdi Határőr Dandár

6. Varasd-Szentgyörgyi Ezred
69/837.

Személyi Leírás az 1837. évre

Tanárky Sándor 1-ső őrnagy úrról, aki Gárdonyban Magyarország született 1784, református, nős, egy fiú és egy leánygyermek apja. Rangjába 1833. június 14-én lépett elő.

A felséges uralkodóházat szolgálja:		Év	Hó	Nap
Gróf Sztáray Gyalogezredben,	mint kadét	2	11	15
	„ zászlós		2	6
Főszállásmesteri törzsben	„ főhadnagy		9	15
51. Spleny Ezredben	„ főhadnagy	3	9	
2. Bukovinai Határőrszázalójban	„ százados	2	3	16
Eszterházy Gyalogezredben	„ százados		1	14
2. Székely Határőrezredben	„ százados	3	4	
Gradiskai Határőrezredben	„ százados		11	
Varasd-Körösi Határőrezredben	„ százados	13		15
„ - Szentgyörgyi	„ őrnagy	4	4	
Összesen		31 év	8 hó	21 nap

Rendfokozatot soha sem vásárolt, és részt vett az 1809, 1812, 1813, 1814 és 1815. évi hadjáratokban.

Fizikai erőnlét és állapot: Közepes nagyságú. Egészségi állapota az év folyamán igen megromlott, aminek következtében orvosi felülvizsgálat elé állították.

Ismeretek és tudományok: Jól beszél németül, magyarul, és latinul, franciául, románul és horvátul meglehetősen, különösen a nyelven igen jó az írás- és fogalmazási készsége. A tábortanban, a katonai felmérésben, trigonometriában elméleti és gyakorlati ismeretekkel rendelkezik, továbbá tüzérségből, geográfiából és történelemből.

Erkölcsei jelleme és magatartása: Jó erkölcsű, kissé azonban bizalmatlan és visszahúzó.

Magatartása az életben és az alárendeltekkel: Minden alkalommal megfelelően és tisztességtudóan viselkedik, beosztottaival szemben szigorú, de igazságos és ezért igen becsülik.

Rátermettsége, megbízhatósága és szorgalma a szolgálatban: Alapos elméleti ismeretekkel rendelkezik a kiképzésben, azon kívül jól rendben tud tartani egy csapatot, azonban úgy nyilatkozott, hogy testi törődöttsége miatt nem tud már lovon szolgálatot teljesíteni. Különben a szolgálatban buzgó és megbízható.

Megítélése katonai szempontból: Minden katonai területen alkalmasnak mondható.

Felhasználása magasabb képzésre: Megvan az akarata, kitartása és minden tulajdonsága, és értelme a magasabb kiképzéshez, de jelenlegi egészségi állapota miatt ebből nem remélhető haszon.

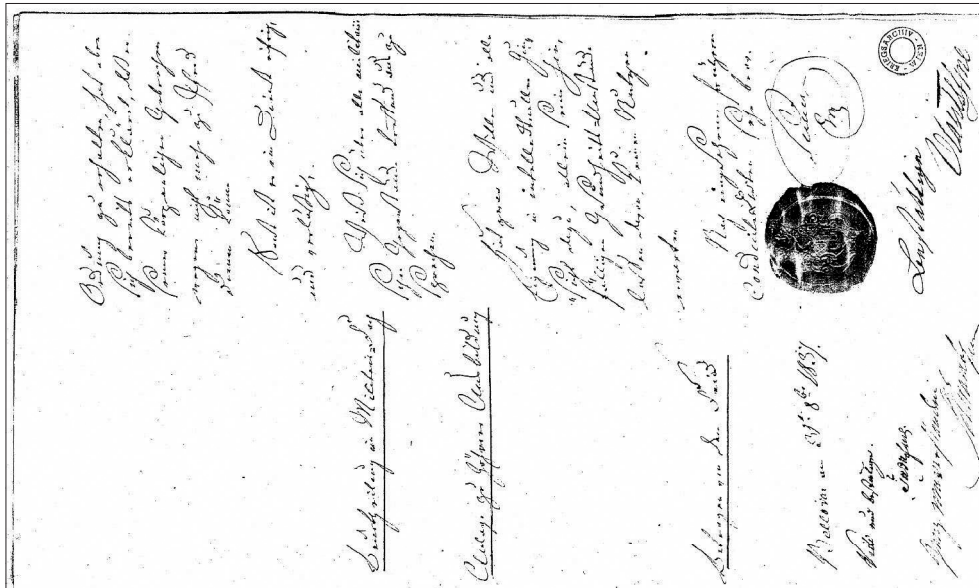
Ellenség előtti magatartása: A korábbi minősítési lapok szerint vitézül és hősiiesen viselkedett.

Belovár, 1837. augusztus 31.

Seidel vörgey

Láttam és igazolom. Tazza altbgy.
Teljesen egyetértek. Geramb altbgy.
Jóváhagyom. Vlasits altbgy.”⁴⁸

48 KA, Wien. Hofkriegsrath.1837. G. 5/430. 23 folio.; K. K. Warasdiner Gränz Brigade. Warasdiner St. Georger Regiment Nr.6. Individual Beschreibung pro anno 1837. 69/837. Quall. Fasc. 2951.

Csiki Tamás

Honvédelem, területvédelem és az önkéntes haderő

A Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi
Köztestületi Tagságának III. tudományos konferenciája
(2012. május 16.)

 A Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Köztestületi Tagságának 2012. május 16-ai, Honvédelem, területvédelem és az önkéntes haderő című konferenciája a honvédelem jelenét és jövőjét alapvetően meghatározó kérdéseket – a haderő és a honvédelem számára az átalakuló stratégiai környezet által jelentett kényszereket és lehetőségeket – vitatott meg.

A globális stratégiai átalakulás és az európai biztonsági környezet jellemzői, a szövetségi szerepvállalás és a műveleti követelmények – röviden a haderő jelenlegi és jövőben várható feladatainak áttekintése, értelmezése és értékelése ihlette a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Köztestületi Tagságának 2012. május 16-ai konferenciáját. A *Honvédelem, területvédelem és az önkéntes haderő* címmel, Hende Csaba honvédelmi miniszter és Pálincás József, az MTA elnökének védnökségével megrendezett konferencia előadói között Deák János és Szenes Zoltán korábbi és Benkő Tibor jelenlegi vezérkari főnökök, valamint Siklósi Péter védelempolitikáért és védelmi tervezésért felelős helyettes államtitkár fejtették ki álláspontjukat több, a honvédelem jelenét és jövőjét alapvetően meghatározó kérdéstről. Mindez páratlan lehetőséget teremtett a tudományos kutatói mélységgel megalapozott és a gyakorlatban is alkalmazott szemléletmódok vizsgálatára és értékelésére.

* * *

Prof. dr. M. Szabó Miklós ny. altábornagy, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja már az MTA IX. osztály Hadtudományi Bizottsága nevében mondott köszöntőjében kiemelte, hogy az elnökség mindig törekszik olyan témát napirendre tűzni, amely hasznos a haderő számára, élvezi a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség támogatását. Korábban az MTA keretein belül 1994-ben újjáalakult

Hadtudományi Bizottság két köztestületi konferenciát szervezett: 2004-ben *A hadtudományról*, 2007-ben pedig *Tudomány, honvédelem, reform* címmel. A HM Elektronikai, Logisztikai és Vagyonkezelő Zrt. által támogatott jelenlegi konferencia céljai között szerepelt továbbá, hogy hozzájáruljon a haderő új jövőképeinek kialakításához, a készülő új Nemzeti Katonai Stratégia végleges megfogalmazásához is.¹

Prof. dr. Bélyácz Iván, az MTA rendes tagja, a pécsi egyetem intézetigazgató közgazdász professzora és az MTA IX. osztály elnöke köszöntőjében Mészáros Lázár *A katonaságról* című, 1845-ös akadémiai székfoglalójában feltett kérdését – „*Amint most áll és szerkesztve van, megfelelhet-e legszélesebb értelemben vett hivatásának a katonaság?*” – idézte fel. Mondandójában rámutatott arra az igen összetett feladatra, amit az ország biztonságának megteremtése, ezen belül a honvédelem, a kihívásokkal összhangban álló és azokra hatékony választ adni képes fegyveres erők kialakítása, fenntartása és – szükség esetén – alkalmazása jelent. A konferencia előadói szintén ezekre a kérdésekre kerestek válaszokat.

A stratégiai környezet kényszerei és lehetőségei

Siklói Péter, a Honvédelmi Minisztérium védelempolitikáért és védelmi tervezésért felelős helyettes államtitkára *Magyar védelempolitika a nemzetközi követelmények tükrében* című előadásában a biztonsági környezet átalakulásából eredő kényszereket és lehetőségeket áttekintve értékelte a Magyarország biztonságának fenntartása érdekében tett lépéseket. Az euro-atlanti integrációs szervezetekhez történő csatlakozás – hangsúlyozta – az 1990-es években annak a stratégiai szükségszerűségnek a felismerését jelentette, hogy Magyarország ily módon tudja a leghatékonyabb garántálni biztonságát. Így biztonságunkat a tagság megszerzését követően immáron két alappillérre helyezük: a nemzeti önerő mellett a szövetségesi együttműködésre is támaszkodhatunk. A világ legerősebb és legsikeresebb, a kollektív védelmet is magában foglaló szövetségének tagjaként – a páratlan elrettentési potenciálnak köszönhetően – jelentősen csökkent annak veszélye, hogy külső támadás érjen bennünket. Biztonságunk hatékony szavatolása érdekében azonban látni kell, hogy a két pillér nem helyettesíti, hanem kiegészíti egymást. Annak érdekében, hogy a Magyar Honvédség képes legyen alkotmányos kötelezettségeinek teljesítésére, valamint hazánk az Európai Unió és a NATO megbízható és tevékeny tagja lehessen, a nemzeti önerő megerősítése egyaránt elengedhetetlen követelmény.

Magyarország biztonságának és stabilitásának sarokkövei a szilárd, kiegyensúlyozott és tartós transzatlanti kapcsolat fenntartása, valamint az európai integráció további erősítése. Mivel nemzeti érdekeink jelentős része közös érdekeinkbe ágyazódik, így lehetőségünk nyílik arra, hogy érdekeinket az euro-atlanti együttműködés szintjén is megjeleníthessük. A szövetségesi szerep egyszerre tartogat lehetőségeket és kötelezettségeket: Magyarország be tudott kapcsolódni a nemzetközi terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek proliferációja, valamint a kiber- és az energiabiztonságot

1 A tanácskozást kiadványokkal támogatta a Magyar Honvéd magazin, valamint a Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle folyóiratot kiadó NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont.

veszélyeztető kihívások elleni nemzetközi fellépésbe, egyúttal pedig kötelezettséget vállalt a szövetség válságkezelő tevékenységében – akár a Balkánon, akár az euro-atlanti térségen kívül.

Siklósi Péter rámutatott: az afganisztáni ISAF-művelet alapvető változásokat idézett elő mind a NATO politikáját, mind pedig struktúráját tekintve, és a NATO transzformációjának felgyorsítását eredményezte. Az új kihívásokhoz történő adaptálódás jegyében, a kollektív védelem alapfunkciójának megőrzése mellett, a NATO egyre nagyobb figyelmet szentelt a területen kívüli műveleteknek. Ehhez a Szövetségnek új képességek kialakítására volt és van szüksége: rugalmasan alkalmazható, interoperábilis, stratégiai távolságban lévő térségekbe is telepíthető és fenntartható erőkre. A transzformációs folyamat eredményeként a NATO mára globális kitekintésű regionális biztonsági szervezetté vált. Ennek megfelelően a Washingtoni Szerződés kollektív védelmi feladatai mellett a területen kívüli műveletekhez szükséges képességek kialakítását kéri tagországaitól a Szövetség.

Ugyanakkor az elmúlt években a globális stratégiai erőviszonyok látványos változása vette kezdetét, ami Európa világpolitikai szerepének csökkenésével, az úgynevezett feltörekvő hatalmak gazdasági és politikai befolyásának további erősödésével, valamint katonai kiadásuk dinamikusan növekedésével párosul. Eközben az Európával szomszédos régiók stabilitásának kiszámíthatósága jelentősen csökkent: miközben az észak-afrikai és közel-keleti térségben az elmúlt évben bekövetkezett jelentős demokratikus változások üdvözlendők, ugyanakkor kockázatokat is rejtnek magukban. Egyelőre nehéz kiszámítani, hogy az ottani folyamatok milyen irányba haladnak közép és hosszú távon. A hazánk biztonsága szempontjából rendkívül fontos nyugat-balkáni régió euro-atlanti integrációs folyamatában elért eredmények ellenére a térség ügyei ugyancsak nincsenek véglegesen megoldva.

Miközben stratégiai és pénzügyi megfontolásokból az Egyesült Államok a korábbiaknál kisebb szerepet kíván vállalni az elsősorban Európa biztonságát érintő kihívások kapcsán, és figyelme a csendes-óceáni térség felé fordul, a gazdasági válságból fakadó drasztikus forráscsökkenés következtében a legtöbb európai országban csökkentek az amúgy sem túl magas védelmi költségvetések. Siklósi Péter hangsúlyozta: e tendencia fennmaradása esetén, közép és hosszú távon komoly biztonságpolitikai következményekkel is számolnunk kell. Nem csupán azzal, hogy Európa még kevésbé lesz képes világhatalmi tényezőként fellépni a nemzetközi politikai színtéren, hanem azzal is, hogy tovább szélesedik az USA és Európa védelmi képességei között meglévő szakadék, ami tovább erodálhatja a transzatlanti kapcsolatokat. Ez utóbbi beláthatatlan következményekkel járna Európa és benne hazánk biztonsága tekintetében.

Az európai államok – köztük hazánk – tehát lépéskényszerben vannak, ráadásul egy forrásszűküléssel járó kedvezőtlen gazdasági környezetben. A jelenleg tapasztalható pénzügyi korlátok rávilágítottak arra, hogy meglévő forrásainkat hatékonyabban, a párhuzamosságokat kiküszöbölve, koordináltabban és szervezettebben kell felhasználnunk, ki kell használnunk az együttműködések adta költségcsökkentésben rejlő lehetőségeket. Ennek megfelelően a NATO „Smart Defence” (okos védelem) és az EU „Pooling and Sharing” (képességek csoportosítása és megosztása) néven a szorosabb nemzetközi együttműködésben látja a megoldást. A képességek

csoportosítása és megosztása ugyanis ma már nem egyszerűen lehetőség, hanem működő koncepció és szükségszerűség.

Ebben a stratégiai környezetben a Magyar Honvédség hosszú évek óta fennálló alulfinanszírozottsága, az érdemi, képességteremtő modernizációs programokhoz szükséges anyagi források gyakori hiánya miatt az alapoktól kell elindulnunk, kizárólag reális célokat szabad kitűznünk, és csak fokozatosan tudunk eredményt felmutatni. Siklósi Péter emlékeztetett arra, miszerint a közelmúltban a kormány döntött arról, hogy 2015-ig a honvédelmi költségvetés nominális értéke nem csökkenhet, majd 2016-tól indulva fokozatosan (évente a GDP 0,1%-ával) megnöveli a védelmi költségvetést, melynek köszönhetően 2022-re az eléri a GDP 1,39%-át. Bár még ekkor sem fogjuk elérni a NATO-ban kívánatosnak tartott két százalékot, de a potenciális többletforrás segítségével elkezdődhet a Magyar Honvédség lépésről lépésre történő modernizálása.

A Nemzeti Katonai Stratégia átdolgozásakor szem előtt kell tartanunk, hogy anyagi forrásaink nem engedik meg, hogy országvédelmi képességeinket teljes mértékben kifejlesszük. Jelen pillanatban biztonsági környezetünk, valamint NATO-tagóságunk nem is követelik ezt meg tőlünk. A nemzetközi hatalmi egyensúlyban és a stratégiai, biztonsági környezetben bekövetkező jelentős léptékű és rendkívül gyors ütemű változások azonban meglehetősen bizonytalanná teszik a hosszú távú előrejelzéseket. Ezért a kedvezőtlen fejlemények lehetőségével is tervezve, korlátozott anyagi erőforrásaink figyelembevételével meg kell őriznünk, bizonyos területeken újra kell teremtenünk országvédelmi képességeink alapjait, hogy a biztonsági környezet esetleges romlása esetén, viszonylag rövid időn belül a szükséges mértékűre tudjuk fejleszteni.

A magyar katonai stratégiai gondolkodás elmúlt két évtizedének mérlege

Dr. Deák János ny. vezérezredes, volt vezérkari főnök, a honvédelmi miniszter tanácsadója *A nemzeti katonai stratégiai gondolkodás fejlődése* című előadásában azokat a szélesebb politikai, társadalmi, gazdasági-pénzügyi folyamatokat tekintette át és értelmezte, amelyek a rendszerváltozás óta meghatározták és alakították Magyarország biztonságának katonai aspektusaival, a honvédelemmel, a nemzetközi katonai szerepvállalással kapcsolatos gondolkodást. Fontos látnunk azonban, hogy miközben a rendszerváltozás határvonalat jelentett Magyarország politikai, gazdasági berendezkedését illetően, az e mögött végbemenő folyamatok már az 1980-as évek második felében kezdődtek, és sok tekintetben még ma is tartanak.

Ahogy a hidegháború utolsó éveinek dinamikája – az ún. „kis hidegháborút” követő enyhülési időszak, a stockholmi megállapodás, a párizsi egyezmény az európai hagyományos erőkről, a hadászati fegyverzetek korlátozásáról, majd csökkentéséről szóló egyezmények – a térség biztonságfelfogását és katonai gondolkodását is meghatározta, a feladatrendszer változása a haderő vezetés-irányításában, felépítésében és tevékenységében is jelentős átalakulást idézett elő. 1987-ben megszűnt a hadosztály/ezred-szervezet és áttértek a hadtest/dandár-szervezetekre. A rendszerváltozás idején a haderő békelétszáma mintegy 35 százalékkal, szervezeteinek száma közel 20 százalékkal, haditechnikai eszközparkja pedig (differenciáltan) 20-40 százalékkal

csökkent. Megszűnt hét összefegyvernemi és egy tüzérandár, valamint huszonkét harcokcsi-zászlóalj, majd teljesen megszűntek a szárazföldi rakétacsapatok.

A rendszerváltozáskor gyökeresen megváltozott katonai gondolkodás következtében a haderő állapotát alapvetően a következők jellemezték:

- A haderő megkezdte az átalakulást a koalíciós jellegű, túlméretezett, párt által irányított és ellenőrzött haderőből egy nemzeti jellegű, a nemzetközi és hazai igényekkel, feltételekkel összhangban álló, az ország védelmét ellátni képes, a parlament által ellenőrzött haderő irányába.
- Az 1989. évi XXXI. törvény – módosítva az Alkotmányt – jelentősen átalakította a honvédelem struktúráját, majd a novemberi minisztertanácsi döntés a honvédelem, illetve a haderő irányításáról véget vetett a pártállami szerkezeteknek, felszámolták a párt- és politikai szervezeteket.
- Az átmenet során Magyarország hadereje támogatta a békés folyamatot; egyik legfontosabb feladata a szovjet csapatok kivonulásának biztosítása, az ország szuverenitásának helyreállítása volt. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a párbeszéd az euro-atlanti szervezetekkel.

Az 1990-es években kettős folyamat ment végbe a magyar katonai gondolkodás terén: egyrészt újra kellett gondolni és definiálni Magyarország helyét, szerepét a világban és Európában (ebből következően pedig az ország az euro-atlanti integráció útjára lépett), másrészt új katonai feladatok hárultak a Magyar Honvédségre régiókban és azon kívül. Az 1993-ban elfogadott Biztonságpolitikai-, illetve a Honvédelmi Alapelvek, majd az ellenszavazat nélkül elfogadott honvédelmi törvény megteremtették az alapot arra, hogy a következő évtől Magyarország szorosabbra fűzze a kapcsolatot az euro-atlanti integrációs szervezetekkel. 1994-ben megkezdődött a partnerségi programban való részvétel, ami aztán bizonyíthatta az ország csatlakozási készségét és felkészültségét. Már az első öböl-háborúban helytállt a magyar egészségügyi kontingens, majd sikeresen látták el a nemzetközi békeművelti feladatokat Cipruson, a Sínai-félszigeten, illetve később Bosznia-Hercegovinában is. A délszláv háború idején a politikai akaratnak megfelelően az ország békéjének megőrzése, a háborús konfliktus távoltartása volt a feladat.

A katonai stratégiai gondolkodásban a legmarkánsabb változást az 1999-es NATO-csatlakozás hozta. Ennek nyomán Magyarország már NATO-tagként vett részt a koszovói válság megoldásának katonai támogatásában azáltal, hogy befogadó nemzeti támogatást biztosított a Szövetség erőinek. Az ezredfordulót követően a 2001. szeptember 11-ei terrortámadás, illetve az azt követő szövetséges műveletek Irakban és Afganisztánban ismét jelentős hatást gyakoroltak az egész világ katonai stratégiai gondolkodására. A magyar politikai és katonai döntések következtében a Magyar Honvédség Irakban és Afganisztánban is szerepet vállalt a nemzetközi műveletekben. Hasonlóképpen meg kellett felelni az Európai Unióhoz történt csatlakozásból eredő katonai feladatoknak (például a harccsoport-koncepció megvalósítása).

Deák János kiemelte, milyen markáns változást jelentett a szerződéses-hivatásos haderőrendszer bevezetése, amely azonban katonaszakmailag előkészítetlen, és ilyen értelemben elhamarkodott volt. Véleménye szerint az áttérést – többek között – a tartalékos rendszer egyidejű átalakításával kellett volna végigvinni, ami akkor nem történt meg; ráadásul a hadkiegészítő, illetve nyilvántartó rendszer felszámolása még inkább megnehezítette a későbbi korrekciót.

Az ezredforduló időszakának a stratégiai gondolkodást visszatükröző legfontosabb tervezési anyagait - így az ún. „stratégiai”, illetve a „védelmi” felülvizsgálat, valamint a haderő-fejlesztési elgondolások programját - áttekintve, tekintettel az egyre csökkenő finanszírozásra és a korábbi műveleti tartalékok felélésére, a két évtizedes folyamatos átalakulás eredményeképpen a haderő ilyen állapotban volt:

- a haderő rendszerei: a készségi, kiképzési, humán-előmeneteli, pénzügyi, haditechnika karbantartási-kiszolgálási, az elhelyezési, infrastrukturális és más rendszerek nehezen működtek, illetve eltorzultak;
- a haderő vezérkar nélkül, a minisztérium közigazgatási irányítás nélkül maradt, a felső vezetésben eluralkodott a korrupció, és a tábornoki és főtiszti állomány több tagja méltatlanná vált feladatának ellátására;
- a haderő technikai állapota tarthatatlanná vált, az eszközök jó része elavult, kihordási idejének végéhez közeledett, vagy már túl is haladta azt;
- a haderő tartalékai elfogytak, lenullázódtak, az anyagi-műveleti tartalékok (lőszer, üzemanyag, élelem, ruházat, felszerelés és más tartalékok) hiányoztak, vagy a végéhez közeledtek, de már a működési (béke)készletek is szűkössé váltak, vagy már azokat is felhasználták;
- a haderő kiképzése gyakorlatilag a misszióba kijelölt állomány felkészítésére korlátozódott;
- a missziós tapasztalatok feldolgozásra alig kerültek, a hazatért állomány a szolgálatát a régi szokásoknak megfelelően folytatta;
- a haderő tartalékos állomány nélkül maradt.

Deák János rámutatott: a 21. század első évtizedének végére a haderő összességében morálisan és anyagi-technikai téren is a mélypontra került. Felmerül a kérdés, hogy amennyiben a korábbi stratégiai gondolkodás helyes volt, illetve reálisak voltak az átalakítási programok, úgy miért alakult ki ez a helyzet? Álláspontja szerint azért, mert a katonai stratégiai gondolkodás legalapvetőbb elveit értették félre a felülvizsgálatoknál és a tervezésnél, azaz:

- a katonai biztonság, illetve a katonai erő jelentőségét alulértékelték;
- helytelenül értékelték Magyarország geopolitikai helyzetét, illetve geostratégiai jelentőségét, ami a Kárpát-Balkán-térség kulcsállami helyzetéből adódott (adódik ma is);
- a katonai kihívásokat, kockázatokat, a potenciális veszélyeket általában alábecsülték, vagy egyenesen tagadták; volt, amikor a konfliktus lehetőségét is (a NATO 1999-es washingtoni Stratégiai Konceptiójában foglaltakkal szemben);
- az Alkotmányban rögzített alapfeladatot (az ország katonai védelmét) csak szavakban, formálisan értelmezték, a valóságban csak az expedíciós műveleteket tartották fontosnak;
- a haderő valós helyzetét, a képességihiányokat, a haditechnika állapotát, a tartalékok helyzetét csak megkésve mutatták be az állami vezetésnek, a közvélemény pedig erről keveset tudott;
- ha pedig a haderő helyzetét ismerte az állami vezetés, de nem tett semmit annak érdekében, hogy az változzon, úgy a katonai vezetésnek le kellett volna vonnia a megfelelő konzekvenciákat;

- a legmeghatározóbb ok pedig az volt, és ma is az, hogy a költségvetést reálértékben folyamatosan, volt idő, amikor markánsan csökkentették, ami pedig a tervezés alapja volt, lett volna, és ma is az.

Az elmúlt időszak tapasztalatai, tanulságai, a józan katonai gondolkodás azt mondatja, hogy a stratégiai gondolkodás, a stratégiaalkotás során mindig figyelembe kell venni az ország valós helyzetét, gazdasági-pénzügyi lehetőségeit, a haderő állapotát, a potenciális kihívásokat, a szövetségi – de a nem baráti környezetet is. Napjainkban a stratégiai gondolkodás egyik legfontosabb alapja maga a katonai felkészültség, a korszerű háborús katonai műveletek jellemzőinek ismerete.

Stratégiát alkotni csak szövetségeseinkkel összehangoltan, a hazai politikai erőikkel egyetértésben, társadalmi elfogadottság birtokában, és nem utolsó sorban szakmai-tudományos megalapozottsággal lehet. Ennek hiányában a haderő működésében képességihiányok, zavarok és ellentmondások alakulhatnak ki, amit feloldani csak új felülvizsgálattal, a tervezési alapvetések újbóli megfogalmazásával, új célkitűzések és irányelvek meghatározásával lehet. A katonai vezetésnek, a szakmának ebben rendkívüli felelőssége van, minthogy a védelmi igények és szükségletek reális bemutatása a katonai vezetés dolga, kötelessége és át nem ruházható felelőssége.

„A Magyar Honvédség ma stabilizációs képességekkel rendelkezik.”

Két évtized átalakulásának katonai stratégiai tervezési rendjét és eredményét értékelte prof. dr. Szenes Zoltán, ny. vezérezredes, volt vezérkari főnök, az MTA Hadtudományi Bizottságának elnöke. Deák Jánoshoz hasonlóan áttekintő, a szélesebb biztonságpolitikai folyamatokat is számba vevő *A Magyar Honvédség átalakítása (1989–2012)* című előadását a haderőtervezés Lloyd-féle modellje alapján felépítve, a biztonsági környezet alapvető, kedvező átalakulását emelte ki.

A rendszerváltozás időszakában a szovjet katonai tömb és szövetségi rendszer széthullásával Magyarország néhány hónap alatt teljesen új környezetben találta magát, amelyben tudatosan nem határozott meg ellenséggépet, és a bővülő együttműködés, intenzívebbé váló párbeszéd által kezdte meg kapcsolatainak békés rendezését mind Nyugat-Európa, mind közvetlen környezete, a szomszédos országok irányában. A Varsói Szerződés megszűnése és az európai hagyományos fegyverek korlátozása, a Kelet- és Közép-Európában kibontakozó lefegyverzési hullám eredményeképpen – a délszláv válság időszakától eltekintve – gyakorlatilag megszűnt az ország közvetlen katonai fenyegetettsége.

Ezt a kedvező helyzetet erősítette a régió országainak euro-atlanti integrációs folyamata: Magyarország csatlakozása a NATO-hoz (1999) jelentős mértékben erősítette katonai biztonságunkat, majd a 2004-es bővítési kört követően, amikor több szomszéd államunk is csatlakozott a szövetséghez, megszűnt az ország „sziget-jellege” a NATO délkeleti peremén. Az Európai Unió párhuzamos bővítései (2004, 2007) nyomán végül ma már az euro-atlanti integrációs szervezetek tagságát elnyert, a demokratikus értékrendet és intézményrendszert, az európai piacgazdasági modellt elfogadó szövetséges országok szilárd biztonsági gyűrűje veszi körül Magyarországot.

Mindez megjelent az elmúlt években elfogadott – vagy jelenleg átdolgozás alatt álló – nemzeti stratégiai dokumentumokban is. A 2009-ben elfogadott Nemzeti

Katonai Stratégia I. fejezetének megfogalmazása szerint *nem fenyeget* közvetlen katonai agresszió, melynek megjelenése hosszabb távon is *alacsony valószínűségű*. A 2012-ben átdolgozásra kerülő stratégia tervezete is úgy értékeli, hogy Magyarország ellen irányuló katonai agresszióknak *igen kicsi a valószínűsége*. Hasonlóképpen, az ebben az évben elfogadott Nemzeti Biztonsági Stratégia *elenyésző mértékűnek* tartja ezt a fenyegetést.

A közvetlen biztonsági környezet kedvező átalakulását és az integrációs szervezetek tagságával járó új kötelezettségeket tükrözte a Magyar Honvédség feladatrendszerének változása is, ami az elmúlt két évtized honvédelmi törvényeinek áttekintésével támaszt alá. Míg az 1990. évi LVIII. törvény 8 feladatkört rögzített, a legutóbbi, a 2011. évi CXIII. törvény 13 feladatkört szabott a haderő számára. Miközben bizonyos feladatok átalakultak és újak jelentek meg, kétségtelenül mindvégig az ország védelme jelentette az elsősorú feladatot. Ebbe „olvadt be” az államhatárok őrzése és a légtér védelme a 2004. évi CV. törvény keretében. Szorosan kapcsolódnak az országvédelmi feladatokhoz a minősített időszakokban, így szükségállapot idején ellátandó feladatok, valamint a katasztrófavédelem feladatrendszere (együttműködés a polgári védelmi, katasztrófavédelmi erővel, humanitárius feladatok ellátása belföldön). Ezt egészítik ki még speciális szakfeladatként a tűzszerészeti feladatok, melyek ellátására a Magyar Honvédség a legalkalmasabb. Bár Magyarország nemzetközi szerződésekben vállalt feladatai tételesen továbbra is egy feladatkört jelentenek, ez jelentősen bővült az ENSZ, EBESZ, valamint a NATO és EU szövetségesi szerepvállalással. Mindezt pedig néhány olyan állami közfeladat is kiegészítette az elmúlt néhány évben, mint a Szent Korona őrzése, illetve a hadisírok és hősi emlékművek gondozása.

Az átalakuló biztonsági környezetből, politikai, gazdasági és társadalmi folyamatokból adódóan változó követelményrendszert az elmúlt két évtized minden kormánya igyekezett kezelni a haderő vonatkozásában, melynek eredménye haderő-átalakítási programok sorozata volt. Ezek állandó jellemzője volt a csökkenő pénzügyi forrásokkal párhuzamosan az erők és az állomány folyamatos csökkentése, illetve a vezetési-irányítási rendszerek átszervezése.

A rendszerváltozás időszakában a Németh-kormány haderőreformja (1989) a Magyar Néphadsereg 30–50%-os, 100 000 főre történő csökkentését irányozta elő, egyidejűleg 18 hónapra csökkentve a sorkatonai szolgálat időtartamát. Ugyanekkor vált ki a Polgári Védelem és került a Belügyminisztérium irányítása alá. Az Antall-kormány ezt követő intézkedései 90 000 főre csökkentették a haderő létszámát, és megteremtették a depolitizált, területvédelmi feladatokra fókuszáló Magyar Honvédséget. A Horn-kormány alatt 60 000 főre csökkenő haderő előtt már új feladat: a NATO-tagság előkészítése állt, melynek érdekében megkezdődött a vezetési rendszer átalakítása és megvalósult néhány haditechnikai beszerzés. Ebben az időszakban folytatódott a honvédelmi költségvetés fokozatos csökkenése (GDP-arányban az 1990-es 1,92%-ról 1998-ra 1,24%), ami csak a NATO-csatlakozás magas követelményei hatására növekedett (1,7% köré). Ez tette szükségessé az Orbán-kormány idején a Stratégiai felülvizsgálatot (1999-2000), amely az immár 45 000 fős haderő modernizációját tűzte ki célul. Jelentős változás volt a vezérkar integrálása a Honvédelmi Minisztériumba, valamint megvalósult a JAS-39 Gripen többfunkciós vadászgépek beszerzése.

A NATO-csatlakozás és a Magyar Honvédség nemzetközi szerepvállalásának növekedése olyan alapvető átalakítást kényszerített ki, amely újabb védelmi felülvizsgálatot tett szükségessé a Medgyessy-kormány alatt. A képességalapú haderő megteremtésének céljával megkezdődött a tovább csökkenő (ekkor 36 000 fős) Magyar Honvédség professzionalizálása, azaz az önkéntes (szerződéses-hivatásos) haderőre történő áttérés (2004). A második Gyurcsány-kormány védelmi transzformációs programja ismét haderőcsökkentést (29 000 fő) és a vezetési rendszer átalakítását, valamint a logisztikai és katona-egészségügyi rendszerek átszervezését hozta magával. Az EU-csatlakozásból adódó gazdasági-társadalmi modernizáció követelménye jelentette annak a relatíve kedvező időszaknak a végét, amikor a honvédelmi költségvetés a GDP 1,7%-a körül mozgott – ezt követően egészen a gazdasági válságig 1,1–1,2 százalékra állt be. A második Orbán-kormány honvédelmi programja a haderő átépítését, szakmai-erkölcsi megújulását és humán-rendszereinek stabilizálását tűzte ki célul. A Magyar Honvédség létszámának 30 000 főre emelését és a tartalékos rendszer kiépítését a kormány a pénzügyi-gazdasági válság fokozódó hatásai közepette kívánja megvalósítani, hiszen a honvédelmi költségvetés 2011-ben a GDP 0,81%-ára csökkent.

A két évtized a Magyar Honvédség haditechnikai eszközein is nyomot hagyott. Kivonásra kerültek többek között a T–55 harckocsik, a BM–21 rakéta-sorozatvetők, a Gvozdgyika önjáró tarackok, a BMP–1 és BMP–2 páncélozott gyalogsági harcjárművek, a PSZH D944 páncélozott szállító harcjárművek, a MiG–21, MiG–23, Szu–22 vadászrepülőgépek és az AMD–65 gépkarabélyok. Felújítva maradtak rendszerben a KUB légvédelmi rakétakomplexumok, a P–18M és SZT–68U rádiólokátorok, a Fagott és Konkursz páncéltörő rakéták, a BTR páncélozott szállító harcjárművek, a MI–17 szállító és MI–24 harci helikopterek, valamint az AN–26 szállító repülőgépek.

A haditechnikai eszközpark előregedését és korszerűtlenné válását az időközben megvalósult beszerzések csak kis mértékben tudták ellensúlyozni, így a szárazföldi haderő több fegyverneme még kedvezőtlenebb helyzetbe került. Az 1993-ban orosz államadósság terhére beszerzett MiG–29 vadászrepülőgépek mára teljesen elavultak; a bérelt JAS–39 Gripen repülőgépek alkalmazhatósága korlátozott. 2007 óta a „missziós követelmények” hatására részben a honvédelmi költségvetés terhére, részben amerikai támogatásként történtek a katonák biztonságát növelő beszerzések (Skylark I. UAV, Tele-max tűzserész robotok, MRAP, és Humwee harcjárművek). Összességében azonban a Magyar Honvédség elmúlt két évtizedéről az állomány összetétele, a haditechnikai eszközök mennyisége és a haderő külföldi szerepvállalása is sokat mond:

<i>Magyar Honvédség</i>			
	1990	2012	
	<i>Sorköteles haderő</i>	<i>Önkéntes haderő</i>	
Létszám (fő)	125 000	–76%	29 500
Harcoló erők	91 000	–82%	16 600
Szárazföldi	68 000	–84%	10 900
Légierő	23 000	–75%	5 700
Kiképzett tartalékos	168 000	–74%	44 000

Magyar Honvédség			
	1990 Sorköteles haderő	2012 Önkéntes haderő	
Harci technikai eszköz (db)			
Szárazföldi erők			
Harcokosi	1435	-98%	30
Páncélozott jármű	1560	-79%	328
Tüzérségi eszköz	866	-98% (-80%)	15 (+155 raktáron)
Rakéta-sorozatvető	60	-100%	-
Hadműveleti-harcászati rakéta	27	-100%	-
Légi erők			
Harci repülőgép	100	-86%	14
Harci helikopter	40	-70%	12
Szállító helikopter	24	-30%	17
Szállító repülőgép	24	-79%	5 (+3 db C-17 Pápán)
Külföldön (fő)	190		1000

Előadása végén Szenes Zoltán következtetéseit hat pontban összegezte:

1. Bár a honvédelem össznemzeti ügy és az alapkérdésekben általában politikai konszenzus van, az átalakítás „cikkcakkos” jellegű volt.
2. A Magyar Honvédség harci-technikai képességei (fegyvernemek) aránytalanul meggyengültek („... az MH stabilizációs képességekkel rendelkezik”).
3. Valamennyi reform befejezetlen maradt, alapvetően finanszírozási okok miatt.
4. Kritikus helyzetben van a Magyar Honvédség harci-technikai eszközparkja.
5. A szervezeti és vezetési változások, a humánpolitikai „reformsorozat” és az alulfinanszírozottság negatív folyamatokat indított el a humánerőforrás-gazdálkodásban.
6. Ha marad a ma ismert középtávú védelmi költségvetés-prognózis, újabb felülvizsgálat válik szükségessé.

Hogyan valósítható meg az országvédelmi képességek biztosítása?

Felkészítés országvédelmi feladatokra

Az előadók által bemutatott és értékelt folyamatok a Magyar Honvédség jelenének és a katonai stratégiai tervezés jövőjének meghatározói. Arra, hogy a fent vázolt helyzetben milyen céljai és lehetőségei vannak a honvédelmi vezetésnek, dr. Benkő Tibor vezérezredes, vezérkari főnök *A Magyar Honvédség felkészítése az országvédelmi feladatokra* című előadásában adott választ.

Benkő Tibor felhívta a figyelmet arra a tényre, hogy a Magyar Honvédség feladat-rendszere a gyakorlatban bővebb, mint az Alaptörvény 45. cikkében és a Honvédelmi törvény 36. paragrafusában foglaltak. Az országvédelem, a NATO alapokmányának 5. cikke szerinti kollektív védelmi műveletek, nemzetközi válságreakgáló műveletek, humanitárius segítségnyújtás és katasztrófavédelmi feladatok - lebontva sokkal több tevékenységet foglalnak magukban, mint az a köztudatban szerepel. Mindezek ellátásához a nemzeti, modul rendszerű, részlegesen telepíthető, professzionális haderő szövetséges keretben is csak nemzeti önerejére támaszkodva lehet alkalmas. Mégis, vannak olyan strukturális problémák, amelyekkel a katonai és politikai vezetésnek egyaránt őszintén szembe kell nézni:

- A Magyar Honvédség főbb haditechnikai eszközeinek jelentős része a közeljövőben eléri életciklusa végét, pótlásuk elengedhetetlen.
- Központi készletek minimális mértékben, tartalékok azonban nem állnak rendelkezésre.
- A válságreakgáló műveletek személyügyi biztosítása megoldásra vár.
- A Magyar Honvédség legfőbb problémája az évről évre jellemző alulfinanszírozottság.
- Egyes szakterületeken kritikus létszámhiányok alakultak ki.

Ebből kifolyólag, amikor reális tervezésről beszélünk, már rövidtávon biztosítani kell a missziókban való eredményes részvételt és annak mindenoldalú biztosítását; a NATO és EU reagáló erők szövetségi felajánlásainak határidőre történő készenlétének biztosítását; a katonai képességek további fejlesztését; a kiképzési rendszer további korszerűsítését; valamint az állomány feltöltöttségi szintjének megőrzését. E célkitűzéseket középtávon az országvédelmi képesség helyreállításának kell kiteljesítenie, amely a jelenlegi elképzelések szerint magába foglalja a korábban csökkentett (harckocsizó, páncéltörő, táborig tüzér tűztámogató, hídépítő, légvédelmi rakéta) fegyvernemi képességek visszaállítását, illetve a szerződéses és hivatásos állományt kiegészítő önkéntes tartalékos rendszer fenntartását és fejlesztését.

Benkő Tibor hangsúlyozta: miközben a NATO-hoz és az Európai Unióhoz való csatlakozást követően a közös biztonság- és védelempolitika fokozta Magyarország lakosságának biztonságérzetét, és a szövetséges támogatás megnyugtató védelmet biztosíthat számos kihívás és fenyegetés ellen – az a nemzeti önerő megerősítését ez nem válthatja ki. Elsődleges szempont, hogy Magyarország érdekeinek védelme nemzeti ügy, közös feladat, amelyet nem várhatunk el senki mástól, a szövetséges támogatás pedig csak a védelem egyik, a nemzeti önerőt kiegészítő pillérét jelentheti. Másrészt a globális pénzügyi-gazdasági válság hatására szövetségeseink is fokozottan ösztönöznek a saját képességek megerősítésére és a közös képességfejlesztésre.

Ugyanakkor azáltal, hogy 2004. november 3-án leszerelt az utolsó sorkatona, egyidejűleg megszűnt az általános honvédelmi feladatok megismertetése és elsajátítása, ami a nemzeti védelmi képesség egyik fontos elemét gyengítette meg. Tény, hogy ezzel ugyancsak megszűnt minden 18. életévét betöltött fiatalember bejelentési, adatközlési és tájékoztatási kötelezettsége, valamint egészségügyi alkalmasságának felmérése. Sokak véleménye szerint a csapatban való együttműködés az együttélés, a kitarthatóság, a bajtársiasság megtapasztalása, megélése, amelyet korábban a sorkatonai szolgálat időszaka biztosított, azóta úrként jelentkeznek sok fiatal felnőtt életében. Mindennek

következményeként megszűnt a katonai nyilvántartás naprakész rendszere, szűkült az állampolgári, honvédelmi ismeretek átadásának lehetősége, miközben a fiatalok – intézményes formában – a Magyar Honvédséggel nem találkoznak. Így felmerül a kérdés: miként vagyunk képesek biztosítani a nemzeti önerő kiegészítő – de tovább is lehet menni: alapvető – komponensét; miképpen tudjuk mozgósítani a társadalmat, a korábban kiképzésen átesett potenciális hadkötelezetteket?

Ezekre a problémákra jelenthet részben megoldást a Magyar Honvédség tartalékos rendszere, amely törvényi kötelezettség alapján – például fegyveres konfliktus vagy szükségállapot, katasztrófavédelem esetén – a kiképzett tartalékosokra és a potenciális hadköteles korú lakosságra támaszkodhat. A kiképzett tartalékosok – a honvédségtől kikerült, katonai szolgálatot teljesített férfiak, akik nem érték el a hivatásos katonai szolgálat felső korhatárát (jelenleg 65 év) – a hadkötelezettség bevezetését követően a Magyar Honvédség valamennyi feladatába bevonhatók. A potenciális hadkötelesek – a Magyar Köztársaság területén lakóhellyel rendelkező, magyar állampolgárságú, 18–40 éves férfiak – szükség esetén a hadkötelezettség bevezetését követően a Magyar Honvédség valamennyi feladatába bevonhatók.

Ezen kívül a honvédelmi vezetés e kapacitás békeidejű bővítésére dolgozta ki az önkéntes tartalékos rendszert, amely önkéntes védelmi tartalékosokból (az önkéntes védelmi tartalék erő őrző-védő feladatokra, katasztrófavédelmi feladatokra és a befogadó nemzeti támogatás feladatainak ellátására kiképzett erőkből) és önkéntes műveleti tartalékosokból áll. Az önkéntes műveleti tartalék erő mind békében, mind minősített időszakban a katonai szervezetek kiegészítéseként működik, és a Magyar Honvédség hadrendjébe tartozó katonai szervezetek beosztásainak feltöltését szolgálhatja.

A tartalékos erők a tervek szerint a hadrendbe három szervezeti elemként kerülnek beillesztésre: a Honvédelmi Dandár törzs Budapesten, az 1. Honvédelmi Zászlóalj Tatán, a 2. Honvédelmi Zászlóalj Debrecenben diszlokál majd. Az önkéntes komponens tagjai önkéntesen vállalt szerződés alapján állnak rendelkezésre, és évente legfeljebb 15–25 nap katonai kiképzésben részesülnek, a Magyar Honvédség igénye szerint pedig háromévente összesen legfeljebb hat hónap időtartamban tényleges szolgáltra hívhatók be.

Jelenleg mindkét tartalékos állomány részlegesen van feltöltve: az önkéntes védelmi tartalékosok számára rendszeresített 2049 beosztásból 1978 tartalékos, míg az önkéntes műveleti tartalékosoknak tervezett 5576 beosztásból 900 tartalékos kötött szerződést és látja el feladatait.

Benkő Tibor az elmondottak összegzéseként kiemelte, hogy a Magyar Honvédség legnagyobb értéke és legfontosabb építőköve a személyi állomány, melynek megerősítése a nemzeti önerő biztosításának nélkülözhetetlen eleme. Emellett azonban az ismertetett helyzet következtében ugyancsak lépni kell a haderő haditechnikai eszközparkjának modernizálása terén. Erre a következő években a Hadfelszerelési Iparkorszerűsítési Terv (az ún. Hadik Terv) hivatott, amelynek célja a honvédelmi feladatok anyagi technikai biztosításának megteremtése és fenntartása, valamint a hazai ipar fejlesztése, illetve az ország védelmi képességének növelése.

A Hadtudományi Bizottság speciális MTA-doktori követelményei

A Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága hatáskörébe a honvédelem, a hadtörténelem és a hadseregek fejlesztése, a katonai szféra társadalomtudományi vonatkozásai, a katonai műszaki fejlődés kérdései, a védelem komplex problémái tartoznak. A bizottság által összeállított speciális doktori követelmények a Magyar Tudományos Akadémia Doktori Szabályzatára alapozódnak.

Az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottsága hatáskörébe a honvédelemmel, a haderők történetével, hazai és nemzetközi fejlődésével, a hadügy társadalomtudományi aspektusaival, a haditechnikai fejlődés kérdéseivel és a védelmi szektor komplex problémáival foglalkozó tudományos munkák tartoznak. A bizottság befogadja a katonai biztonság nemzetközi és hazai tudományos problémáit vizsgáló multi- és interdiszciplináris műveket, valamint a szabadalmakat, megvalósított katonai műszaki alkotásokat is. Az értékelés speciális szempontjai az MTA Doktori Szabályzat és az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztály általános szabályzórendszerére épülnek.¹

A pályázónak az általános szabályok szerint kell benyújtania a doktori fokozat megszerzésére irányuló kérelmét. Szakmai életrajzában ki kell térnie az újszerű elméleti eredményekre, gyakorlati, módszertani megoldásokra, alkalmazási módokra. Külön be kell mutatni a Magyar Honvédség, illetve szövetségi tagság érdekében elért eredményeket. A kutatási eredmények mellett a tudományos utánpótlásért végzett oktatási, képzési tevékenységet, illetve a tudományos közéleti, szakmai szervezőmunkát is dokumentálnia kell. A kérelemhez mellékelni kell a pályázó által jelentősnek tartott, a tudományos fokozat (kandidátus, PhD) megszerzését követő időszak eredményeit tartalmazó legfontosabb 5–10 tudományos publikáció (műszaki leírás) egy-egy példányát is. Idegen nyelven készülő hadtudományi doktori mű első-sorban angolul készíthető el, hogy felhasználható legyen a szövetségi és más

1 Lásd bővebben az MTA témával foglalkozó honlapjain:

- Magyar Tudományos Akadémia IX. Gazdaság- és Jogtudományi Osztály Hadtudományi Bizottsága: <http://www.mtahtb.zmne.hu/>;
- speciális követelmények tudományterületenként: <http://www2.mta.hu/?id=598>;
- MTA Hadtudományi Bizottság Határozata a mértékadó folyóiratok listájával kapcsolatos feladatokról: http://www.mtahtb.zmne.hu/PDF/070321_HB_hatarozat_a_Mertekado_folyoiratokrol.pdf.

nemzetközi feladatok megoldásához. A tudományos tevékenységet az életmű egészére tekintjük meghatározónak, így a számbavétel és regisztrálás a teljes munkásságra kiterjed. A kérelmezőnek a tudományos munkásság rövid, szöveges összefoglalását, publikációs jegyzékét és hivatkozási jegyzékét elektronikus adathordozón is be kell nyújtani.

1. Publikációs tevékenység

A habitusvizsgálat kiemelt része a pályázó publikációs tevékenységének értékelése. A kérelmezőnek valamennyi – a Magyar Tudományos Művek Tárában (MTMT) nyilvántartott – tudományos publikációjának jegyzékét az MTA Doktori Tanácsa által előírt módon kell benyújtani. Minimumfeltételnek számít legalább egy tudományos monográfia vagy több, társszerzővel (társszerzőkkel) írt (szerkesztett) tudományos könyv megléte. Monográfiának, vagy önállóan írt tudományos műnek kiadó által nyomtatásban megjelentetett és a széles szakmai közönséghez eljutott, nagy terjedelmű (minimum 7 szerzői ív) művet tekintjük, ami a tudományágazat, tudományterület egészét, vagy egy részét mind elméleti, mind módszertani, mind alkalmazási vonatkozásban feldolgozza, azokhoz új megállapításokat nyújt, s ezzel elősegíti a tudományterület fejlődését vagy eredményeinek megismerését. A műfaj szerint megkülönböztetett publikációk sorában kiemelkedően értékelendők a szövetségi és hazai dokumentumokban (szakstratégiák, szabályzatok, doktrínák, művelési eljárások, kiképzési módszerek, műszaki leírások, szabványok) integrált tudományos teljesítmények. Honvédelmi Minisztériumnál, szövetséges szervezeteknél, országos parancsnokságoknál, illetve hadtudományi kutatóhelyeken megjelent kiadványok közül csak a tudományosan elbírált (ISBN számmal rendelkező) monográfiák, könyvek, tanulmányok vehetők figyelembe.

A publikációs tevékenység számszerűsítése adott pontszám szerinti besorolással történik. A tanulmányok között elvárt legalább 15–20 olyan publikáció, amely nívós külföldi (A, B), avagy alapvető hazai (A kategóriás) folyóiratban jelent meg. Ezek között rendelkezni kell legalább 5 idegen nyelvű, lektorált, szakmai szempontból elismert, külföldi folyóiratban megjelent tanulmánnyal. A társszerzővel írt publikációk esetében az értékelési pontszámot egyszemélyes egyenértékre kell átszámítani, függetlenül attól, hogy az írás katonai vagy polgári folyóiratban jelent-e meg. Minimális pontszám cikkek, tanulmányok esetében 150 pont, ebből 35 pont külföldön megjelent tanulmányok. Monográfiák, szakkönyvfejezetek esetében a minimális pontszám 60 pont, valamint legalább egy önállóan, avagy több társszerzővel (társszerzőkkel) írt tudományos mű. A pályázónak a publikációs jegyzékét az MTA HSZB által előírt bontásban kell összeállítani és benyújtania.

2. Hatás, hazai és nemzetközi elismertség

A pályázó alkalmasságának megítélése a jelölt tudományos tevékenységének és eredményeinek a hadtudományok fejlődésére, ismeretanyagának gyarapítására, az oktatásra, valamint a honvédelmi gyakorlat hazai és nemzetközi fejlesztésre gyakorolt hatása alapján történik. A habitus megítélésénél kiemelten figyelembe kell venni,

hogy a kérelmező tudományos munkája mennyire járult hozzá a nemzeti hadtudomány, a hadügy, a védelmi közigazgatás és katasztrófavédelem, a védelmi ipar, a nemzetközi béke és biztonság fejlődéséhez, a szövetségi követelmények teljesítéséhez. A hadtudomány nemzetközi bázisintézményeihez elsősorban a külföldi felsőfokú katonai intézményeket, a NATO és EU katonai akadémiákat, valamint az európai és amerikai kutató intézeteket kell számítani. A határterületeknél, interdiszciplináris témáknál figyelembe kell venni a polgári oktatási és kutatási intézményekben végzett tevékenységet is.

2.1. Idézettség, hivatkozások

A hadtudományi publikációk értékelésekor a hazai szakmai és a külföldi (ld. mértékadó folyóiratok listája) referáló folyóiratokra és adatbázisokra kell támaszkodni. A hadtudományi téma polgári szakirodalomban való megjelenése esetén az értékelést az adott folyóirat illetékes bizottság általi besorolása alapján kell elvégezni. A lista csak mindenki által hozzáférhető és megjelent publikációkat tartalmazhat, minősített írások hivatkozásul nem használhatók fel. Függetlennek tekinthető a hivatkozás, ha az idéző és az idézett közleménynek nincs közös szerzője. Az idézettségénél meg kell adni az idéző és az idézett közlemény címét, szerzőjét, a hivatkozott folyóirat, könyv nevét, illetve címét, évfolyamát, oldalszámát. A lista önhivatkozásokat, társszerző önhivatkozásokat nem tartalmazhatja. A független hivatkozások jegyzékét mellékelni kell a pályázathoz, az adott cikk, illetve a hivatkozás helyének pontos megjelölésével. Minimális követelmény, hogy a jelölt tudományos publikációira vonatkozó hivatkozásoknak, idézeteknek, illetve utalásoknak száma legalább 30 legyen, amelyből legalább 10 minőségi hazai (A, B kategóriás) vagy külföldi (A, B kategóriás) folyóiratban vagy könyvben jelenjen meg. A minőségi hivatkozásokat (az idéző szerző, a mű és az idézet) a publikáció megfelelő másolatával csatolni kell a pályázathoz. A hivatkozásokkal elérendő minimális pontszám 60 pont, amelyből legalább 30 pont a mértékadó hazai és külföldi folyóiratban, illetve hazai vagy külföldi könyvkiadónál megjelent kötetben levő hivatkozás.

2.2. Részvétel tudományos képzésben és minősítésben

Ez az értékelési szempont csak a doktori képzésben tartósan folytatott oktatói tevékenységre, a tudományos minősítésben való részvételre (bírálatok, bizottsági tagság stb.) vonatkozik. Kiemelten értékelendő a doktori iskolai törzstagság, a sikeres doktori védés(ek) témavezetői (konzulensi) tevékenysége, valamint a külföldi hallgatók tudományos továbbképzésében végzett munka. A minősítésnek elsősorban a Nemzeti Közszolgálat Egyetem doktori iskoláinál, illetve a külföldi katonai egyetemeken és kutatási intézményeknél végzett tevékenységre kell kitérni. Értékelésre kerül továbbá az országos tudományos diákköri konferenciákon nyertes dolgozatok, illetve más hazai vagy külföldi szakmai feladatok, pályázatok témavezetése. Az elérhető maximális pontszám: 20 pont.

2.3. Egyetemi oktatás, tananyagfejlesztés

A Bizottság külön értékeli és korlátozott mértékben figyelembe veszi a pályázó adott tudományág, szakterület korszerű ismeretanyagát kritikailag feldolgozó, értékálló-nak bizonyult tankönyveit, egyetemi jegyzeteit, szakvezetői tevékenységét, illetve a pályázó részvételét a szakprogramok és újszerű tantárgyi programok kidolgozásában. Fontos értékelési szempont a pályázó dokumentált hazai és nemzetközi iskola-teremtő oktatói tevékenysége. Az e területen elérhető maximális pontszám 10 pont.

2.4. Kutatási projektek, műszaki és gyakorlati alkalmazások

A kérelemben külön ki kell térni arra a legfontosabb három kutatási témára, amivel a pályázó foglalkozott az életmű során, de döntően a tudományos fokozat megszerzése után. Be kell mutatni azokat a hazai országos vagy nemzetközi projekteket, melyeken belül a jelölt eredményes (publikált) témavezetést folytatott, vagy programok, alprogramok irányítását végezte, és e témák kidolgozása során, a szakterületen jelentős eredményeket ért el. E tevékenység során figyelembe vehetők a nemzetközi szervezetek és intézmények részére készült szakértői jelentések, vagy tudományos szakértői tanulmányok. A műszaki alkotásokat a Bizottság az MTA VI. Műszaki Tudományok Osztálya illetékes bizottságai értékelései alapján, kettős teljesítménymérések elkerülésével veszi figyelembe. A nemzetközi projekteken való irányítói, érdemi részvétel szintén fontos értékelési szempont. Az elérhető maximális pontszám 10.

2.5. Tudományos közéleti tevékenység

Jelentős országos (Hadtudományi Bizottság, Magyar Hadtudományi Társaság vagy más határterületi tudományos társaságok, egyesületek) és/vagy nemzetközi tudományos szervezetekben betöltött vezetői tisztség, választott tagság (például az akadémiai jellegű tudományos társaságok esetében), valamint a tudományos folyóiratok szerkesztő bizottságában tagság, szerkesztői feladatok ellátása. A jelölt rangos (nemzetközi) elismertsége nemcsak publikációs munkássága és a közéletben végzett tevékenysége alapján mérhető, hanem tudományos, szakterületi tevékenységének külföldi elismerése (kitüntetések, címek, meghívások, szakértői felkérések stb.) alapján is. Ezért a jelöltnek szakmai életrajzában ki kell térnie a külföldi egyetemektől, akadémiaiktól kapott tiszteletbeli doktorátusra, tagságra, a tudományos és oktatói teljesítmény elismerésül kapott kitüntetésekre, külföldi vendégprofesszori tevékenységre, a nemzetközi szervezeteknél és intézményeknél végzett szakértői, tanácsadói megbízásra, valamint meghívásos külföldi előadásokra és tanulmányutakra. Az elérhető maximális pontszám: 10 pont.

3. A doktori műre, illetve a tézisekre vonatkozó követelmények

A pályázó a doktori címre doktori művel pályázhat, amely háromféle formában valósulhat meg:

- Az előző fokozatszerzés utáni időszakban elért új tudományos eredményekre épülő értekezés (terjedelme 7–14 szerzői ív [függelékek és irodalomjegyzék nélkül], cca. 150–300 oldal)
- A kérelem benyújtása előtt legfeljebb 3 évvel korábban megjelent, döntően az előző fokozatszerzés utáni időszakban elért új tudományos eredményeire épülő önálló monografikus könyv (a könyv tartalmi követelményeinek és terjedelmi kereteinek meg kell egyeznie az önálló értekezés követelményrendszerével)
- Rövid értekezés, amely egy rendkívül kivételes forma, csak azok kérhetik, akik jelentős hatást gyakoroltak tudományterületük fejlődésére, új kutatási irányokat nyitottak meg, amiről számos egyszemélyes, az adott szakterületen élenjáró nemzetközi folyóiratban közölt cikk és/vagy nemzetközi kiadónál idegen nyelven megjelent és bizonyítottan elismerést szerzett tudományos könyv, illetve jelentős számú érdemi hivatkozás tanúskodik hasonló kategóriájú művekben.

A disszertációhoz, az önálló könyvhöz és a rövid értekezéshez külön összefoglalót (téziseket) kell mellékelni, amelyet elektronikus formában (az MTA honlapjára feltöltve) és nyomtatott füzetben is köteles benyújtani a kérelmező. A „tézisek” követheti a tudományos disszertációk felépítését (célkitűzés, módszer, főbb eredmények, hasznosítás, irodalom), vagy szorítkozhat csak a főbb eredményekre, megfelelő bevezetővel és a tézisek eredetiségét, jelentőségét bizonyító publikációs jegyzékkel együtt.

4. Önértékelés, az elért tudományos eredmények bemutatása

A jelölt tudományos munkássága színvonalának megítélése nagymértékben a pályázó által megjelölt és a Bizottsághoz 3 példányban eljuttatott 5–10 kiemelt, legfontosabb tartott tudományos publikációján (folyóiratcikk, könyvrész) alapul. A habitus-vizsgálókon kívül a jelöltnek magának is értékelnie kell (10–15 oldalban) saját tudományos eredményeit, munkásságát, helyét, szerepét és hozzájárulását a tudományágazat, -terület fejlődéséhez, ismeretanyagának bővüléséhez. Az eredmények lehetnek új elméleti tételek, modellek és/vagy módszerek, gyakorlatban alkalmazott elvek, megoldások, műszaki vagy más gyakorlati alkotások, illetve már ismert tételek, modellek és/vagy módszerek újszerű alkalmazásai, továbbá az ezekből nyert új és fontos összefüggések. A pályázó által önértékelésként elkészített teljesítményjegyzéket 3 példányban, nyomtatott formában és elektronikus úton kell – a pályázat beadásával együtt – a Bizottság elnökéhez eljuttatni

5. A pontrendszer és a pontozási eljárás

A Bizottság az osztály általános követelményei és a bizottság speciális elvárásai alapján, végrehajtja a pályázó tudományos munkásságának értékelését, tudományos habitusának megítélését. A minőségi értékelésre a bizottság három fő habitusvizsgálót kér fel, amelyből egy fő a bizottságon kívüli szakértő lehet. A referálóknak meg kell ítélni, hogy valós tudományos életműről van-e szó, a pályázó milyen új, hadtudományokat gazdagító elméleti eredményeket ért el, gyakorlati módszereket dolgozott ki, szabadalmakat, illetve műszaki alkotásokat nyújtott be, és értékelni kell a jelölt iskolateremtő, tudományos közvéleményt formáló szerepét is.

A Hadtudományi Bizottság 340 pontban határozza meg azt a minimum értéket, amelyet a pályázónak el kell érnie. Alacsonyabb pontszám esetén a Bizottság a pályázó értékelését elutasítja. A bizottság az érdemi és komplex habitus-vizsgálatot a habitusvizsgálók előterjesztése, illetve a pályázó önértékelése alapján végzi el. A kvantitatív értékelést szolgáló pontozás nem helyettesíti a pályázó tudományos habitusának érdemi és komplex értékelését.

Amennyiben a hadtudományok területén más diszciplína képviselője kíván fokozatot szerezni, a meghatározott pontszámnak legalább 50%-át a bizottság illetékességi hatáskörébe tartozó területeken kell elérni.

Tomolya János – Padányi József

A terrorizmus jelentette kihívások¹

Annak érdekében, hogy a lehető legjobban megértsük a terrorizmussal kapcsolatos jelenlegi eseményeket, azok összefüggéseit, lényeges feltárni a téma valamennyi aspektusát, a különböző terrorista szervezetek felépítését, a terroristák harcászati eljárásait és a követett stratégiáját. A jelen tanulmány – a nemzetközi terrorizmus területén történt események feltárása mellett – képet ad az utóbbi években végbement változásokról. Ennek fényében megvilágítja a terrorizmus területén jelenleg tapasztalható legutóbbi fejleményeket is és bemutatja a nemzetközi terrorizmus hangsúlyeltolódásait, több arcú megjelenési formáit.

2001. szeptember 11. után mindenki számára egyértelmű, hogy a terrorizmus meghatározó jelenséggé vált a XXI. század első felében. Azzal kapcsolatban természetesen mind a mai napig élénk vita zajlik, hogy a jelzett terrorcselekmények után a nemzetközi világrend egy alapvetően új konstellációja alakult-e ki, vagy „egyszerűen” csak világosabbá váltak azok a tendenciák, amelyek már a múltban is körvonalazódtak. Az azonban biztos, hogy a World Trade Center és a Pentagon elleni támadások a globalizált világ új értelmezését és az eddigi elméletek részbeni, vagy teljes átgondolását is kikényszerítik.

Az Egyesült Államok elleni terrortámadás – véleményünk szerint – egy olyan átalakulási folyamat kezdete, amelynek fényében a társadalomtudományok egy része kénytelen felülvizsgálni régebbi kategóriáit, fogalmait, modelljeit és terminológiáját. A végbemenő változások új tartalmat és értelmezést adtak nemcsak a biztonságnak, a biztonságpolitikának, a nemzetközi viszonyok elméletének, hanem magának a demokráciának, a demokratikus döntéshozatalnak, és ezzel összefüggésben olyan klasszikus politikaelméleti fogalmaknak, mint a szuverenitás és a legitimitáció. Ugyanakkor megváltoztatták a katonai erő szerepéről, a legitím erőszak alkalmazásáról kialakított addigi nézeteinket, átrendezték a katonai és politikai stratégiákat. Napjainkban szinte nincs olyan hazai vagy külföldi biztonságpolitikai dokumentum, amely ne említene meg a hidegháború utáni, úgynevezett új típusú kihívások között a terrorizmust. A kérdéskör egészének, illetve egyes aspektusainak tudományos igényű

1 A Magyar Hadtudományi Társaság 2011. évi pályázatán 2. helyezést elért tanulmány rövidített, szerkesztett változata.

áttekintése különösen időszerűvé vált az Egyesült Államok ellen elkövetett terrorakciók után.

A terrorizmus által jelentett kihívások vizsgálata, azok hatásainak feltérképezése Oszama Bin Laden, az Al Kaida nevű terrorszervezet vezérének likvidálása kapcsán új lendületet kapott. Egyúttal felerősödtek azok a viták is, amelyek a terrorizmus elleni harc stratégiájáról szólnak és a nemzetállamok, a nemzetközi szervezetek terrorizmusra adandó válaszait hivatottak felvázolni.

Az Al Kaida terrorszervezetnek az Amerikai Egyesült Államok ellen elkövetett támadása új megvilágításba helyezte a nemzetközi terrorizmust és az ellene folytatott küzdelmet. Ennek hatása alól a nemzetközi politika egyetlen szereplője sem vonhatja ki magát, a további merényletek (Madrid, London) azt mutatják, hogy a terrorszervezetek Európán belül is képesek támadást végrehajtani.

A terrorizmus elleni, várhatóan hosszan tartó, összetett és számos területre kiterjedő küzdelem szoros együttműködést igényel szövetségeseinkkel és valamennyi érdekelt állammal. Magyarország részt vesz a nemzetközi terrorizmus kockázatainak közös elemzésére, értékelésére és kezelésére szolgáló különféle nemzetközi kezdeményezésekben. A szövetségeseinkkel 2006 óta együtt részt veszünk a koalíciós erők afganisztáni műveleteiben is.

Azt is látni kell –, még ha ez nem minden esetben érzékelhető, – hogy a terrorizmus elleni világméretű összefogásnak, annak minden ellentmondásával együtt, vannak eredményei.

Tanulmányunk egyik célja, hogy a terrorizmus komplexitásának és az ellene való küzdelem bonyolultságának – a tanulmány nyújtotta kereteken belüli – bemutatása mellett érzékeltesse a terrorizmus elleni harc néhány, már jelentkező eredményét is. A másik cél, hogy a téma vizsgálatán keresztül rávilágítsunk azokra a katonai területen jelentkező kihívásokra, amelyekkel az Afganisztánban szolgálatot teljesítő magyar katonáknak számolniuk kell.

A terrorizmus jelentette kihívások felvázolásához szükséges a terrorizmus történelmi hátterének megvilágítása, és a modern kori terrorizmus elleni harc során nemzeti, vagy nemzetközi keretek között meghozott emberi és anyagi áldozatok feltérképezése is.

A terrorizmus történelmi háttere

A terrorizmus az erőszak megnyilvánulásának kivételesen szélsőséges formája. Célja mindenkor a rettegés légkörének kialakítása, a megfélemlítés (habár gyakran jelentkezik olyan formában, mintha látszólagos célja más, például engedmények kicsikarása lenne).

Miként az erőszak megnyilvánulásának más formái, úgy a terrorizmus is régi jelenség. A módszer mindig változatlan: terrorizálni (azaz rettegésben tartani, megfélemlíteni) azon személyeket, társadalmi csoportokat, népeket, akiket, vagy amelyeket valamilyen cselekedettől a terrort alkalmazók el akarnak riasztani. Így az ellenséget az ellenállástól, a rabszolgákat a lázadástól, a jobbágyokat a felkeléstől, a más hitűeket hitük megvallásától.

Az a jelenség, amit ma terrorizmusnak nevezünk, ősidők óta kíséri az emberiséget a történelemben. Ugyan a célok, az eszközök és a jelleg folyamatosan változik,

azonban az alap (vagyis a fanatista harc a szent cél elérése érdekében, a sokkal erősebb „gonosz” ellen) mindig hasonló marad.

A terroristák elődjeinek talán azokat a zsidó csoportokat nevezhetnénk, amelyek jogaik kiharcolása érdekében folytattak végsőkéig elkeseredett harcot a római légiók ellen. Évszázadokkal később az asszaszinok a mai öngyilkos-merényletek és a XIX–XX. század politikai gyilkosságainak előhírnökeiként váltak hírhedtté, míg az Indiában tevékenykedő thugok szintén ártatlan, vagy legalábbis csak általuk bűnösnek vélt emberek mézárásával akarták vallási közösségük jövőjét biztosítani.²

A terrorizmus tehát nem ismeretlen az emberiség számára, hiszen visszavezethető az időszámítás után 49 és 70 között kibontakozott, a Római Birodalommal szembeálló zelóta zsidó mozgalomhoz,³ de találunk a mai modern terrorizmussal egyezően értelmezhető szervezeteket, támadásokat az ókorban és a középkorban is. Ez azzal magyarázható, hogy az emberiség legrégebb vallási hiedelmei között számos olyat találunk, amely az életigenlő istennel szemben a halál és a pusztítás isteneit részesíti előnyben. Ez nemcsak és nem egyszerűen a borúlátás és a gyilkos indulatok vallásos kifejeződése lehet, hanem többnyire a körülmények szülte félelmekből táplálkozó rossz válasz a természeti és társadalmi bajokra.

Persze a gyilkos tulajdonságokkal felruházott istenek köré szervezett kultuszok többsége beéri a jelképes, csupán kilátásba helyezett pusztítással. Például a frígiái eredetű, a Teremtés Anyjának tekintett Kübelé (latinul Cybele) istennőhöz a Római Birodalomban és Kis-Ázsia számos vidékén, háború idején azért könyörögtek, hogy nyújtson védelmet az ellenséggel szemben. A rendszerint – a résztvevők önkívületéig fokozott és hisztériába torkolló – zártkörű összejöveteleket olyan papok vezették, akik kasztráltatták magukat, hogy az „eszményi anyaistennőt” feltétlenül és önzetlenül szolgálhassák. A szertartások azonban – noha a résztvevők ezeken például élő bikát áldoztak fel vérét magukra csurgatva és valószínűleg kábítószeret is fogyasztottak – valójában ártalmatlanok voltak.

Asszaszinok

Sokkal többet tudunk azokról a középkori misztérium-kultuszokról, amelyeknek a középpontjában a vallásos eszmék jegyében folytatott harc állt. Ezek hívei általában zárt vallási közösségekbe, illetve olyan szektákba tömörültek, amelyek megvédték, és egyúttal szinte magukhoz is láncolták a híveiket. Ilyen volt például az arab asszaszinok rendje, amelyet 1090 körül a mai Irán északi hegyvidékén lévő Alamut erődben egy Haszán ibn Szabbah nevű síita hittérítő alapított, s amely több évszázadon át rettegésben tartotta a Közel-Kelet népeit. Tagjai a Mahdi, azaz a Megváltó visszatérését hirdették és eredetileg önvédelemre titkos harci csoportokat szerveztek.

2 Detre Zoltán: A terrorizmus kialakulásának történeti háttere, megnyilvánulási formái és jelenléte a XXI. században. *Bolyai Szemle* 2007. XVI. évfolyam 2. szám. ZMNE, Budapest, 72. o. http://portal.zmne.hu/download/bjkmk/bsz/bszemle2007/2/05_detre.pdf 2011. május 30.

3 Tótfalusi István: Magyar Etimológiai Nagyszótár. A „zelóta” szó magyarázata. <http://www.szokincshalo.hu/szotar/?qbetu=z&qsearch=&qdetail=12328> 2011. május 30.

Az asszaszinok, miután rendjük megerősödött, vallási köntösben elkövetett politikai orgyilkosságok legfőbb végrehajtói lettek. A kutatók többsége a szekta nevét a *hasistól* részeg jelentésű arab hásszaszin szóból eredezteti. A rend alamuti könyvtára 1256-ban leégett, ám több kortársi visszaemlékezésből – például Marco Polo emlékirataiból – tudjuk, hogy a mindenkori rendfőnöki tisztséget betöltő sejk a fiatal férfiakat hogyan tette a szekta engedelmes eszközévé: hasissal elkábította őket és szinte paradicsomi körülményeket teremtett számukra. Amikor aztán a kábítószer rabjaivá váltak, csak akkor adott nekik belőle, ha engedelmeskedtek. Áldozatait – cserébe az élvezetekért – gyilkosságra kényszerítette. A jelölteket a „mesterség fogásaira” Perzsia magas hegyeinek nehezen megközelíthető völgyeiben létesített telepeken oktatták, a konspiráció legszigorúbb betartásával.

Az asszaszinok rafinált módszerekkel elkövetett merényletei különösen a kereszties háborúk idején váltak gyakorivá (ekkor már nemcsak Perzsiában, hanem Szíriában és Jeruzsálem környékén is nagy számban éltek).⁴ Nem véletlen hát, hogy az asszaszin szó – a háborúból hazatért kereszties lovagok elbeszélései nyomán – több európai nyelvben is orgyilkost jelent.

A fojtogatók

Jóval többet tudunk arról az indiai Thug-szektáról, amely múlt századi leleplezésekor a *fojtogatók szektája* elnevezéssel vonult be a történelembe. Tagjai a hindu mitológiában szereplő Síva isten feleségét, a halált és a pusztítást megtestesítő Káli istennőt imádják. Az ő nevében több évszázadon át gyilkosságok sokaságát követték el. A zárt faluközösségekben élő szekta tagjait India déli részén hindiül phanszigaroknak, azaz fojtogatóknak, az északi vidéken pedig thuggiknak, azaz a Thug-szektához tartozóknak nevezik.

Történészek szerint a thuggik ősei az ókori Perzsiából származó nomád szagartik lehettek, s valószínűleg a mozlim hódítókkal kerültek Indiába. Tény, hogy 1290 körül mintegy ezer thuggit fogtak el Delhiben, akiket később Bengáliában telepítettek le.

A thuggik azzal dicsekedtek, hogy az ellorai barlangokban talált kilencszáz éves rováírásaik szerint őseik is rituális gyilkosságokat követtek el. A későbbi thuggik viszont azokkal a hindu hagyományokkal magyarázzák az eredetüket, amelyek szerint egykor egy rossz szellem elnyelte a világot, s Káli úgy mentette meg a Földet, hogy leszúrta a szellemet. Ám a megölt szellem minden egyes kiömlő vércseppjéből újabb és újabb démonok születtek. A velük való hadakozásban elfáradt istennő két embert teremtett, s olyan kendőt adott nekik, amellyel megfojthatták a démonokat. Káli, miután minden démont elpusztítottak, jutalomból nekik adta a fojtogatókendőt, s meghagyta: utódaik az emberek megfojtásával folytassák a démonok elleni harcot.

4 Mark Burges: *The History of Terrorism*. Center for Defense Information kiadványa, Washington USA, 2003. július 2. 2. o. <http://www.cdi.org/friendlyversion/printversion.cfm?documentID=1502>
2011. május 30.

E vallási parancsolat az idők során mintegy százezer főre szaporodott thuggik életének szerves részévé vált. India országútjainak rémei lettek, a létezésükről szinte minden helyi lakos tudott, de mindenki hallgatott róluk. Évszázadokon át lényegében zavartalanul gyilkolhattak – már csak azért is, mert többnyire egy-egy helyi maharadzsza vagy nagyúr pártfogását élvezték (pártfogójuk ellenségeit persze, szintén eltették láb alól).

Elsőként a brit gyarmati hadsereg egyik katonaorvosának, dr. Richard Sherwodnak sikerült lelepleznie őket 1816-ban. Bebizonyította, hogy az országutak rejtélyes rémei a thuggik, s arra is rávette őket, hogy a nyilvánosság előtt feltárják hitük és gyilkolási módszereik titkait. Többségük látszólag jámbor életet élő muzulmán, egy részük pedig hindu vallású földművelő volt. A rablógyilkosságokat általában 15–20 fős csoportokban hajtották végre. Minden támadás előtt felderítőket küldtek előre, hogy kipuhatolják a karaván létszámát, fegyverzetét, áruját. Az orgyilkosok egy része útítársként csatlakozott a karavánhoz, a többiek pedig egy előre megbeszélt helyen váratlanul hátba támadták a csoportot.

Egy-egy áldozatot általában két thuggi rohant le, s kicsiny gyermekkoruktól begyakorolt mozdulatokkal, a rumalnak nevezett hosszú, széles, sálszerű zsebkendőjükkel megfojtották. A rumalt, mikor éppen nem használták, a csuklójukra kötve viselték, s ezért teljesen fegyvertelennek látszottak. Hogy megnehezítsék a kirabolt áldozatok azonosítását, a már kihűlt holttesteket feldarabolták vagy megcsonkították.

A gyilkosságokban általában csak a férfiak vettek részt. A karavánokkal együtt utazó gyermekeket sem kímélték. Az is előfordult, hogy a még beszélni nem tudó fiúcskáknak megkegyelmeztek, s sajátjukként nevelték fel és képezték ki őket a gyilkolásra.

A szekta, amikor a legaktívabb volt, évente több tízezer embert gyilkolt meg az országutakon. Kultikus hagyományainak és gyilkolási szokásainak talán még ma is vannak folytatói.⁵

A sátánisták

Nem kevésbé veszélyesek azok az európai és tengerentúli titkos gyülekezetek sem, amelyeket a középkortól kezdve általában sátánista szektáknak nevezik az emberek. Közös jellemzőjük, hogy a keresztény vallások elveit, céljait és szertartásait a visszajára fordítják, s az ördögöt (sátánt, Lucifert stb.) vagy más, ugyancsak a gonosz tulajdonságaival felruházott isteneiket imádják. A sátánista szekták hívei számára kötelező a paráználkodás, az emberölés és általában a gonoszság gyakorlása.

A kriminalisztika igen sokféle fedéssel és módszerrel működő sátánista szekta tevékenységét ismeri. Ezeket rendszerint nehezebb volt felderíteni, mint azután a tagokat vallomásra bírni. A saját esendőségükkel és az elkövetett bűncselekményekkel szembesülve általában rádöbbenek: a szektavezetők misztikus körítésű kábítószeres, szexuálmágiai, szadista és egyéb, a köznyelvben fekete misének nevezett

⁵ Dr. Opál Sándor: Pusztító istenek, gyilkos szekták. Élet és Tudomány 1997.
<http://www.sulinet.hu/eletestudomany/archiv/1997/9716/pusztito/pusztito.html> 2011. május 30.

szertartásai nem szolgálnak mást, minthogy a tagjelölteket beszervezzék, elkötelezzék és a további súlyosabb bűncselekmények elkövetéséhez hozzászoktassák.

A legújabb kor leghírhedtebb sátánista szektái közé tartozott az angol okkultista Aleister Crowley által 1907 körül alapított Ezüst Csillag Misztikus Rend. A vezető a megtestesült Antikrisztusként tisztelte magát híveivel. A rendkívül titkosan működő szektába általában kábítószerrel „hangulatossá” tett orgiák keretében vonta be az új tagokat. Követőit mágikus egyiptomi szellemekkel való „kapcsolattartással” és időnként azok szertartásos „megidézésével” is igyekezett elkápráztatni.

A két világháború közötti években körülbelül száz taggal működő Ezüst Csillag alapító tagjai közül többen maguk is újabb sátánista szektákat alapítottak szerte a világban. A szakértők szerint számos jel arra mutat, hogy Európában ma is működnek sátánista szekták.

A japán Aum Sinrikjo (Legfelsőbb Igazság) nevű szekta gyilkos fanatizmusa távolról sem egyedi jelenség. Aszahara Soko, eredeti nevén Macimoto Csizou 1987-ben a szigetország Fudzsinomija nevű településén alapította meg vallási közösségét. A viszonylag rövid idő alatt több tízezer főssé váló szekta tagjai a szervezet betiltásáig összesen mintegy százharminc, a külvilágtól elzárt telepen éltek. A szektába belépők kötelesek voltak minden vagyonukat az alapító rendelkezésére bocsátani. Aki később ki akart lépni a szektából, azt a szektafőnök fanatizált bűntársaival egyszerűen meggyilkoltatta.⁶

Közösségre vágyó szektások

A japán hatóságok még ma sem tudják, hogy a szekta tagjai pontosan hány bűncselekményt követtek el. A jelenleg is zajló bírósági tárgyalásokon újabb és újabb rémtettek derül fény. Tény azonban, hogy a szekta titkos vegyi laboratóriumának vezetője beismerte: először a japán lakosság elleni bakteriológiai hadviseléssel kísérleteztek. 1993-ban saját tenyésztésű lépfenét permeteztek szét Tokió utcáin, s csak azért álltak le vele, mert nem tapasztaltak megbetegedéseket. Úgy vélték, ha a járvány kitör, majd elhítték az emberekkel, hogy az Amerikai Egyesült Államok intézett biológiai támadást Japán ellen.

Minthogy ez a próbálkozásuk sikertelen volt, a VX jelű harcászati ideggázzal kezdtek el kísérletezni. Ezzel ölték meg egy szektatagot, akit kémnek tartottak, s egy idős asszonyon is kipróbálták, aki azóta emlékezetkiesésben szenved. 1994-ben Macamoto városában mit sem sejtő emberek ellen is bevetették az ideggázt, ami akkor még „csak” két ember halálát okozta.⁷

A mérgező anyagok tömeges előállítását késleltette, hogy a gyártás során a szekta több tagja is mérgezést kapott. Ennek ellenére folytatták a kísérleteket és 1996 márciusában, a tokiói metróban több adagban idegbénító, gyorsan ölő szarin-gázt

6 Nemeshegyi Péter: A bűn problémája a XXI. században. Vigilia, 67. évfolyam, Budapest, 2002. április 3. <http://www.vigilia.hu/2002/3/nemeshegyi.html> 2011. május 30.

7 Lee Griffith: The War on Terrorism and the Terror of God, 2002. Christian Century, 2002. április 12. <http://connection.ebscohost.com/c/book-reviews/8733640/war-terrorism-terror-god-when-religion-becomes-evil-book> 2011. május 30.

engedtek szabadon. Ezzel az akciójukkal tizenegy embert gyilkoltak meg és több mint ötezer ötszázan szenvedtek súlyos gázmérgezést. A vizsgálatok még folynak, de az máris bizonyosnak látszik, hogy – mint már annyiszor a történelemben – a szektavezető a hétköznapi élet gondjai elől menekülni akaró, s meghitt közösségi kapcsolatra vágyó emberek hiszékenységét használta ki saját vagyonának és hatalmának növelésére.

A terrorizmus XIX. századi új korszakát a politikai gyilkosságok intézményesülése jelentette. Európában, Oroszországban, Észak-Amerikában és Ázsiában több száz politikai személyiséget (uralkodókat, köztársasági elnököket, kormányzókat, képviselőket, tanácsadókat) gyilkoltak meg ideológiai, vallási okokból.⁸ Az imént felsorolt terrorakciók egyik legfontosabb közös jellemzője, hogy a célszemélyeken kívül ártatlanok csak ritkán haltak meg a támadásban.

A terror modernkori fogalma az európai nemzetállamok kialakulását követően, a 18. század második felében nyert polgárjogot. A fogalom ilyen módon megjelenése mindegyik országban a francia forradalomhoz köthető, amikor is a forradalmi erők „terrorisztikus” eszközöket is igénybe vettek céljaik elérése érdekében. Azt mondhatjuk, hogy a francia forradalom, a felvilágosodás, a reneszánsz egyik terméke, a sok pozitív intézkedés mellett megalkotta a terrorizmus elméletét és gyakorlatát.

A XX. századi terrorizmus

A terrorizmus időbeli kategorizálása tekintetében sincs egyetértés a hadtudomány kutatói között. Találni olyan megállapítást, amely a modern kori terrorizmust az 1880-as évek orosz narodnyik-mozgalmához köti.⁹ Ugyanakkor dr. Horváth Attila az 1960-as évek végére, az 1970-s évek elejére teszi a modern terrorizmus kezdetét.¹⁰ Találni olyan irodalmat is, amely a modern terrorizmust a XX. század elején teret nyert anarchista mozgalmakhoz köti.¹¹

Az utóbbi egybeesik David C. Rapoport megállapításával, aki a modern terrorizmust négy hullámba kategorizálja: az első az anarchista mozgalmak a XX. század elején; a második a gyarmatosítás elleni küzdelemben jelentkező terrorhullám; a harmadik a baloldali csoportok jelentette terrorista hullám, amelynek mozgatórugói a kínai forradalomhoz és a Viet Minh és Vietkong sikereihez kötődnek. A negyedik hullám a Palesztin Felszabadítási Szervezet (a továbbiakban PFSZ) 1964-s

8 Csak néhány példát említve: Abraham Lincoln és William McKinley amerikai elnökök, I. Vilmos német császár, I. Umberto olasz, illetőleg Sándor jugoszláv király, Sadi Carnot francia köztársasági elnök, Ferenc Ferdinánd, Louis Barthou francia külügyminiszter és Raszputyin orosz cári tanácsadó is mérenyletek áldozataivá váltak.

9 David C. Rapoport: The four waves of modern terrorism. Burkle Center for International Relations kiadványa, 2006, UCLE, 47. o. <http://www.international.ucla.edu/article.asp?parentid=47153> 2011. május 8.

10 Dr. Horváth Attila: A felszíni közlekedés terrorfenyegetettsége és a védelem lehetőségei. Innováció és fenntartható felszíni közlekedés konferencia anyaga, 2007. http://kitt.uni-obuda.hu/mmaws-/2007/download/DrHorvath_IFFK.pdf 2011. május 10.

11 Dr. Nagy László: A modernkori terrorizmus. 3. o. <http://www.zmne.hu/dokisk/hadtud/Nagy.pdf> 2011. május 10.

megalakulásához, Egyiptom, Jordánia, Szíria 1967-s Izrael elleni agressziójához és ezen államok vereségéhez köthető. A vereséget szenvedett arab országok a PFSZ-t saját céljaikra, Izrael gyengítésére használják fel, amely – élvezve az arab támogatást – támadásokat hajt végre Izraelben.

A magunk részéről egyetértünk ezzel a megközelítéssel, hiszen a terrorizmus egy új szakaszába lépett a palesztin terrorista csoportok fellépésével. A modernkori terrorizmus tehát a mai értelemben az 1960-as években lépett a történelem színpadára. A helyi és a még nem globalizált terrorcsoportokat az eredményes felderítéssel és a meg nem alkuvó politikai, rendvédelmi és katonai fellépésnek köszönhetően az 1980-as években nemzetközi szinten sikerült visszaszorítani. Ugyanakkor az is igaz, hogy a fenti eredmények ellenére a terrorizmus az 1990-es évek közepétől szervezettebben, globalizáltan és még félelmetesebben tért vissza az emberek mindennapi életébe.

A XX. század korai évei, a nacionalizmus felerősödése

A XX. század első felére kettő olyan esemény nyomta rá bélyegét, amelyek hatásai mind a mai napig meghatározzák a világ arculatát. A *világháborúk* a nacionalisták reményeit növelték, szétrombolták a kormányok legitimitását és a nemzetközi rendet. A *nacionalizmus* az egész világon erőteljesen hatott a XX. század kezdetén. Különösen erőssé vált a gyarmati világban, a függőség elleni harc során. Ennek eredményeképpen számos gyarmati országban jelentkezett olyan erős formában, hogy nyílt felkelésekhez vagy gerillaháborúhoz vezetett. Ez alól India képezett kivételt, amely a passzív ellenállást választotta céljai eléréséhez. A nacionalizmus felerősödésének logikus folytatása lett olyan, nacionalizmus által tüzelt terrorista szervezetek megszületése, amelyek azokban az országokban, régiókban jöttek létre, ahol valamilyen nemzet egy másikat abszorbeált magába, de a dominancia elnyomással párosult. A nemzeti ambíciók megvalósításához, a nagyhatalmak figyelmének felkeltéséhez sokszor választották a terror eszközt. Európában az ír és a macedón nacionalisták folytattak terrorista kampányokat a függetlenségi harcuk megvívása során.

A második világháborút jellemző „totális háború” és annak gyakorlati megvalósítása kvázi felhatalmazta a harcban állókat bármilyen terrorcselekedet végrehajtására, a hadviselés szabályainak megszegésére. A civil lakosság elleni hadviselés és erőszak alkalmazása, amely az első világháborúban már megfigyelhető volt, a második világháborúban felgyorsult, és kiteljesedett. Az első világháború során mintegy kilenc millió katona és mintegy 6 millió civil vesztette életét. Az arány a második világháború esetében: a mintegy 70 millió áldozatból körülbelül 25 millió volt a katona és mintegy 45 millió a civilek száma. Más szóval, a háború jellege megváltozott, sokkal inkább a védtelen polgári lakosság elleni háborúvá vált.¹²

Új stratégiák és fegyverek jelentek meg, amelyek az ellenség polgári lakosságát vették célba. Ezen támadások célja a gazdasági képességek lerombolása, valamint a

12 John W. Dower: War without mercy: Race and Power in the Pacific war. 1986, Pantheon Books kiadványa, 13–17. o.

civil lakosság demoralizálása volt annak érdekében, hogy a harcoló csapatok harci morálját és katonai képességeit aláássák. A gerillaharcászatot és terrorista támadások taktikai elemeit alkalmazó partizán és ellenálló csoportok nagyhatalmi támogatása legitimé tette ezeket a szervezeteket. A polgári lakosság legitim célponttá vált, annak ellenére, hogy minden szabály tiltotta ezt.

Terrorizmus a hidegháború időszakában

A kétpólusú világrend a hidegháború időszakában a konfliktusokról alkotott korábbi elméleteket és felfogást megváltoztatta. A kis léptékű összeütközések – a helyi háborúk, mint például a koreai háború vagy a vietnami háború – viszonylagosan nagyobb jelentőséget kaptak, hiszen a szuperhatalmak számára ezek adtak katonai eszközökkel megvívott versenylehetőséget anélkül, hogy a nukleáris háborúba való átlépés reális kockázat lett volna. Ez nem azt jelenti, hogy a helyi háborúk adott esetben nem hordozták magukban ezt a kockázatot, de ez volt az a határvonal, amit egyik fél sem kívánt átlépni. A kettéosztott világrend sajátossága volt, hogy könnyű volt az ellenség meghatározása, és a konfliktusokban főként állami szereplők vettek részt.

A helyi háborúk helyszínei egy-egy behatárolt térségre korlátozódtak, nem a fő hadászati irányokban és térségekben. A második világháborút követően megindult a gyarmati rendszer széthullása, sokszor nemzeti forradalmak és felkelések kíséretében. A nemzeti függetlenségi törekvések sokszor kapcsolódtak össze a terrorizmussal, és alkalmazták a terrort, mint támogató taktikát. A terrorizmus szélesebb mozgalmak keretében jelent meg és politikai, szociális vagy katonai akciók mellett jelentett kiegészítő eszközrendszert. A gyarmati országokban meglévő felszabadítási mozgalmak szovjet támogatása azok számára politikai legitimációt és jelentős kiképzési, fegyverzeti támogatást jelentett.¹³

A modern terrorizmus

A biztonságpolitikai szakirodalom a modernkori terrorizmus kialakulásának kezdetét az 1960-as évek végétől, a légitörvényt elleni terrorakciók kezdetétől számítja. A '60-as évek végén, a '70-es évek elején szinte nem volt olyan hét, amikor sajtó ne számolt volna be a légitársaságok irodái, repülőterek, vagy repülőgépek elleni terrorakciókról. A légitörvényt érintett szereplőknek a terrorcsoportok komoly veszélyt jelentettek. A terrorszervezetek lépéselőnyben voltak az államokkal és a légitársaságokkal szemben. Volt olyan nap (1970. szeptember 6-án), amikor palesztin terroristák három, Európából New Yorkba tartó repülőgépet kerítették birtokba és térítették el a közel-keleti térségbe. Ennek a palesztin szervezetek által gerjesztett terrorhullámnak a csúcspontját és egyben a terrorizmus új szakaszát 1972-ben, a müncheni olimpiai játékokon az izraeli sportolóknak a Fekete Szeptember nevű palesztin terrorszervezet által végrehajtott legyilkolása jelentette. Kijelenthetjük, hogy a

13 Nicolas Allen Kenney: Terrorism: How it is Unlike The Cold War. American Diplomacy Essay 2002. <http://www.americaniplomacy.org/essay/2002> 2011. június 2.

modern felfogásban értelmezett terrorizmus kora akkor kezdődött, amikor 1968-ban a George Habash vezette Nemzeti Front Palesztina Felszabadításáért nevű terror-szervezet elrabolta az El Al légitársaság Tel-Avivból Rómába tartó járatát.¹⁴

A terror nemzetközivé válása

Nemzetközi terrorizmusról akkor beszélhetünk, amikor több ország, állam polgárai vesznek részt a terrorcselekmény előkészítésében és végrehajtásában. A nemzetközi terrorizmus szereplői gyakran nem abban az országban követnek el terrorcselekményeket, ahol születtek, hanem egy mások országban.

A második világháború után átalakult terrorizmus már felhagyott minden erkölcsi szabállyal. A véletlenszerű célpontválasztással a terrorizmus egy új korszaka köszöntött be, mely már összetársadalmi fenyegetésként volt értelmezhető, repülőgép-eltérítésekkel, csoportok elleni támadásokkal, épületek, gépjárművek felrobbantásával. A hetvenes évek vége aztán újabb változásokat hozott: Európából ugyan kiszorultak a palesztin szervezetek, a megmaradt Vörös Brigádok és szeparatista mozgalmak (ETA, IRA, korzikai nacionalisták) azonban sokkal aktívabbá váltak. Időközben a Közel-Keleten bontogatni kezdte szárnyait a fundamentalista iszlámizmus, mely a harmadik évezredre a terrorizmus egy új, minden eddiginél radikálisabb változatát honosította meg: a vallási fanatista megaterrorizmust. Amerika, Ázsia, Európa, a Közel-Kelet, Afrika, és részben még Ausztrália lakosai is a saját környezetükben tapasztalhatták és tapasztalhatják meg ma is ezen új globális kihívás következményeit.

Az 1960-as évek végén, az 1970-es évek elején a repülőgép-eltérítések formájában lépett fel a nemzetközi terrorizmus. Ennek megjelenése elsősorban a palesztin terrorszervezetekhez köthető. George Habashnak, a Népi Front Palesztina Felszabadításáért (Popular Front for the Liberation of Palestine – PFLP) 2008-ban elhunyt vezetőjének elképzelései alapján hajtották végre 1970. szeptember 6-án egyszerre négy utasszállító repülőgépnél az elrablását és Jordániába kényszerítését. A gépeket Zarka közelében egy használaton kívüli repülőtérré kényszerítették és így egyszerre 310 túszt – a terrorizmus történetében egyszerre egy helyen az addigi legtöbbet – tartottak fogva. A támadásban egy nicaraguai terrorista is részt vett. A dráma a terroristák követeléseinek teljesítésével ért véget. Habash elégedetten jegyezte meg: „*Vége a világnak rólunk beszél...*”¹⁵ Bár az öröme nem tarthatott sokáig, hiszen az eset után Husszein jordániai király leszámolt a palesztin fegyveresekkel Jordániában.

A terrorizmus nemzetközivé válásának másik aspektusa a terrorcselekményeket végrehajtó csoportok közötti együttműködés megjelenése. Az 1970-s évek elején kezdődtek a palesztin és az európai radikális csoportok közötti közös kiképzések, de létrejöttek műveleti együttműködések is, mint például a Japán Vörös Hadsereg és a

14 Walter Enders, Todd SANDLER: Transnational Terrorism in the Post-Cold War Era. *International Studies Quarterly* Iowa State University 43. szám 1999 március 1. 145-147. o. <http://www.jstor.org/pss/2600968> 2011. május 30.

15 Cnaan Lipshiz: Tales of Black September, a Haaretz. 2008. január 27-i száma. <http://www.haaretz.com/print-edition/features/tales-of-black-september-1.238029> 2011. május 30.

Népfront Palesztina Felszabadításáért szervezet között 1972-ben.¹⁶ Ismeretes, hogy 1972. május 30-án, Tel-Aviv nemzetközi repülőterén 3 japán terrorista a Népfront Palesztina Felszabadításáért szervezet nevében kézfegyverekkel 26 embert megölt és további 76-ot megsebesített.

A nemzetközi terrorista együttműködés a kiképzés, a logisztikai támogatás és nem ritkán a műveleti együttműködés területén folyamatosan növekedett és növekszik ma is. Az együttműködés lehet ideológiai motiváltság-alapú, mint az 1980-s években Nyugat-Európában jelentkező marxista, vagy pénzügyi alapú, hiszen IRA robbantási szakértőket tartóztattak le Kolumbiában, akik a Kolumbiai Forradalmi Fegyveres Erők, (Revolutionary Armed Forces of Colombia – FARC) részére tartottak robbantási kiképzést.¹⁷

A következő mérőföldkőnek a vietnámi háborút tekinthetjük, ahol a meglepő aknák (booby trap) használata vietnámi részről (Vietkong) alapvető dolog volt. Ez a fajta gerilla-harcmodor gyorsan elterjedt az egész világon. Szélsőséges vallási és politikai terrorszervezetek, felkelő, lázadó erők és egyéni elkövetők alkalmazták céljaik elérésére, melyek irányulhattak objektum, célszemély vagy konvoj ellen.

1993-ban a World Trade Centert (WTC) kísérelték meg felrobbantani terroristák. Ez volt a 90-es évek első nagy merénylete, ami felhívta a figyelmet arra, hogy a korábbi biztonsági szigorítások nem elegendőek, a terrorfenyegetettség még mindig fenn áll. A WTC tornyai is és a bázisok is stacioner, azaz állandó helyű, nem mozgó célpontok voltak, melyek működését, gyenge pontjait meg lehetett figyelni, így kijátszhatóvá vált a védelem.

Az ezt követő években több, nagyszabású merénylet is történt nagykövetségek, de még hadihajó ellen is. 2001. szeptember 11. volt az az esemény, mely beindította a globális terrorizmus elleni harcot.

A terrorizmus jelenlegi helyzete

A legtöbb halálos áldozatot követelő akció 2001. szeptember 11-én következett be, és ez a támadás azóta is a „listavezető” a terrortámadások között. Sajnos, időközben ez a lista tovább bővült.

A XXI. században a terrorizmus fogalmát egyre gyakrabban használják kettéosztottan, utalva egyrészt a konvencionális vagy tradicionális terrorizmusra és a jelenlegi modern kori terrorizmusra, hangsúlyozva ilyen módon is a terrorizmus előrehaladását és fejlődését. A hagyományos terrorizmusnak – akár szeparatista, akár ideológiai alapokra épült – mindig politikai és szociális célkitűzése volt (például a függetlenség elnyerése, az idegenek kiűzése, egy új szociális rend létrehozása stb.).¹⁸

16 Walter Laqueur: The History of Terrorism. 2000. New Brunswick, State University of New Jersey, (USA) kiadványa, 92. o.

17 Matthew Enghel: IRA sent man to Columbia. Guardian 2002 április 25-i száma.
<http://www.guardian.co.uk/uk/2002/apr/25/northernireland.colombia> 2011. június 1.

18 Bruce Hoffman: Inside Terrorism. 2006, New York, Columbia University Press kiadványa (USA) 60–62. o.

Az ilyen terrorista csoportoknak az volt a célja, hogy engedményeket érjenek el, követeléseket kényszerítsenek ki.

Az új terrorizmus ettől eltérő karakterrel rendelkezik: politikai célkitűzése nincs konkrétan meghatározva, a középpontban a társadalmi megsemmisítés és a lakosság nagy részének kiirtása szerepel. A legextrémebb formája, amikor minden „sátáni erő” kiirtására törekszik, amely magában foglalhatja egy ország nagyobbik részét vagy éppen az emberiség nagy részére irányulhat. A legrosszabb és legextrémebb formája számol a földi élet teljes kiirtásával, mint az emberiség büntetéseért való legvégső büntetéssel.

Az New Yorkban 2001. szeptember 11-én végrehajtott támadás vált a totális terrorizmus szimbólumává. Napjaink fanatizmusa európai gondolkodással nehezen érthető. Az öngyilkos merényletek, a céltalan tömegpusztítás és károkozás, a gyerekek, a nők, az idősek és a fiatalok, vagy éppen a keresztények, a muzulmánok, a szegények és a gazdagok válogatás nélküli mészárlása sorozatát indította el az eddig nem tapasztalt és semmivel sem magyarázható tragédiáknak.

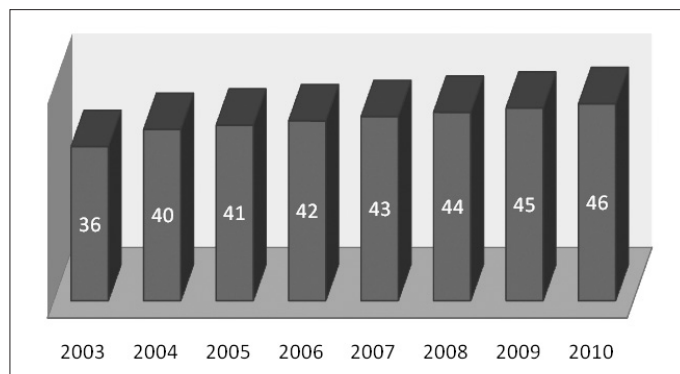
A terrorizmus tehát nem tekinthető tisztán a modern kor termékének, ugyanakkor a nyugati típusú civilizációk a terrorizmust tekintik korunk egyik legnagyobb kihívásának. Az Amerikai Egyesült Államokban 2009-ben végzett felmérés szerint az amerikai polgárok a terrorizmus jelentette veszélyt kétszer nagyobbra értékelték minden más veszélyforrásnál.¹⁹ Még markánsabban jelzi a biztonságérzet terrorizmus miatti romlását a World Public Opinion 2006. évi felmérése, amelyből kiderül, hogy a megkérdezettek 62%-a magas szintű fenyegetésnek ítéli meg a terrorizmust az elkövetkező tíz év folyamán.²⁰

Ha megvizsgáljuk a különböző szervezetek, országok által közreadott terrorista szervezetek listáit, egy sor átfedést találunk, de érzékelhetőek a különbségek is. Nem meglepő módon a nemzetek és nemzetközi szervezetek különböző módon ítélik meg a terrorizmust, ezért különböző listákat fogadnak el a terrorista szervezetekről. A nemzetek és a nemzetközi szervezetek esetenként politikai alkuk árán vesznek le vagy tesznek fel szervezeteket a terrorista szervezetek listájára.

A jelen tanulmány céljainak támogatására az Egyesült Államokban található, a Szövetségi Nyomozó Iroda (FBI) által szponzorált Nemzeti Terrorizmus Elleni Központ évente kiadásra kerülő *Jelentés a terrorizmusról* (Report on terrorism) című kiadványait használtuk fel. A kiadványokat referenciaként használja a brit Stratégiai Tanulmányok Nemzetközi Intézete (International Institute for Strategic Studies – IISS) és a svéd Stockholmi Nemzetközi Bék kutató Intézet (Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI) is a különböző anyagaiban. Ezen felül az amerikai

19 McLaughlin and Associates 2009. május 19-ei felmérésében arra a kérdésre, hogy „Ki vagy mi jelenti a legnagyobb fenyegetést az Egyesült Államokra” (Who or what is the greatest threat to the United States?) a megkérdezettek 15%-a jelölte meg a terrorizmust, míg a következő fenyegetés csak 7%-ot kapott. <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/US-Israel/poterror.html> 2011. június 18.

20 World Public Opinion: „Public opinion towards terrorism” 2006. december 11-ei felmérésében arra a kérdésre, hogy „A következő tíz évben a nemzetközi terrorizmus magas, jelentős, de nem magas, nem jelentős fenyegetést jelent?” (Do you see international terror as a critical threat, an important but not critical threat, or not an important threat at all over the next ten years?) a megkérdezettek 62%-a jelölte meg magas fenyegetésűnek. <http://www.worldpublicopinion.org> 2011. június 18.

1. ábra. Az Amerikai Egyesült Államok területén kívül működő terrorista szervezetek számának alakulása (2003–2011)

törvényekben meghatározott kritériumok alapján állapítják meg, hogy egy szervezet felkerüljön-e a terrorista szervezetek listájára vagy sem.²¹ Megállapítható, hogy a terrorista szervezetek listája 2004 óta egyenletes bővülő tendenciát mutat (ld. 1. ábra).

A terrorizmus jelentette kihívások

A Global Terrorism Database adatai alapján az 1970-s évektől napjainkig a világ mintegy 87 000, terroristák által okozott incidensnek lehetett tanúja.²² Az 1972-es müncheni olimpiai játékokon megölt izraeli sportolóktól kezdve, a 2001. szeptember 11-ei támadásokon keresztül, a 2005-ös Baliban turisták ellen végrehajtott bombatámadásokig több mint 90 000 ember vesztette életét vagy sérült meg. A 87 000 incidensből mintegy 38 000 tartozik a bombamerényletek közé. 13 000 volt a merényletek és 4000 az emberrablások száma. Mintegy 66 olyan incidens történt, amelyben 100 vagy annál több ember vesztette életét.

Jogosan merül fel tehát a kérdés: mekkora biztonsági veszélyt is jelent valójában a terrorizmus? Ahhoz, hogy felmérjük a terrorizmus jelentette valós biztonsági veszélyt, tudni kell az éves szinten bekövetkező terrorcselekményeket és fel kell térképezni a tendenciákat is. Másrészt, meg kell vizsgálni a nemzetállamok reakcióit a terrorizmus-jelentette biztonsági kockázatokra, nem utolsósorban a védelmi jellegű kiadások területén jelentkező változásokat.

21 Az Amerikai Egyesült Államok Nemzetiségi és Bevándorlási törvény 219. cikkelye, valamint a 219. cikkely USA Hazafias Törvény 2001. évi kiegészítése alapján történik a minősítés.

22 <http://www.start.umd.edu/gtd/about/> 2011. május 10.

A terrorcselekmények tendenciái

A terroristák által elkövetett támadások számának megállapítása nem egyszerű feladat, mert a különböző kutatóintézetek – néha még ugyanazon országon belül is – különböző adatokat publikálnak. Ennek objektív és szubjektív okai is vannak. A különböző kutatóközpontok ugyanis különböző források adatait használják fel a jelentéseik készítéséhez. Másrészt különböző módszereket alkalmaznak az események megítélésében, azaz egy esemény az egyik intézet számára terrorizmussal kapcsolatos, míg egy másik nem annak ítéli meg. Így például, a *RAND Terrorism Chronology Database* és a *RAND-MIPT Terrorism Incident Database* 1987-re 335 támadást, 358 halottat és 1 219 sebesültet tartalmaz²³, míg a U.S. Department of State, *Patterns of Global Terrorism* éves jelentései, ugyanarra az évre 625 támadást, 623 halottat, és 2272 sebesültet adnak meg.²⁴

Az események megítélésének metodikája is változott az elmúlt években. A kutatóintézetek egyeztető megbeszéléseket folytattak az események kategorizálásának egységesítése érdekében, bár a bűnözés és a terrorizmus közötti határvonalat meghúzni így is bonyolult maradt. 2007-ben a terrorizmussal foglalkozó szakértők megállapodtak abban, hogy a terrorista szervezetek által végrehajtott emberrablásokat a terrorcselekmények között tartják számon, míg a szintén terroristák által pénzszerzés céljából végrehajtott bankrablásokat nem.²⁵

A tanulmány céljainak támogatására az Egyesült Államokban található, a Szövetségi Nyomozó Iroda (FBI) által szponzorált Nemzeti Terrorizmus Elleni Központ (The National Counterterrorism Center), évente kiadásra kerülő *Jelentés a terrorizmusról* (Report on terrorism) című kiadványait használtuk fel. A kiadványokat referenciaként használja a brit Stratégiai Tanulmányok Nemzetközi Intézete (International Institute for Strategic Studies – IISS) és a svéd Nemzetközi Bék kutató Intézet (Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI) a különböző kiadványiban.

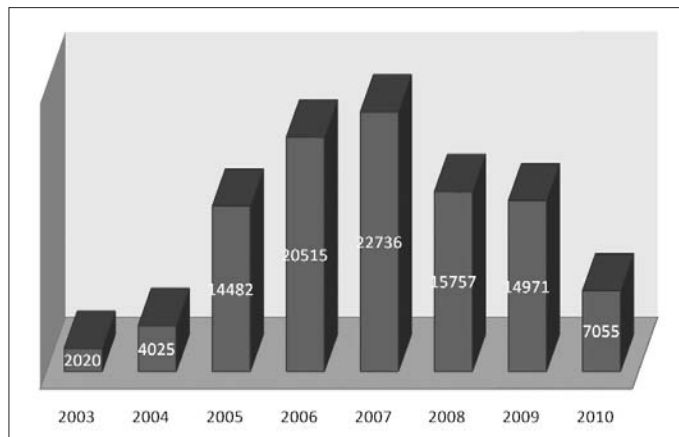
A fenti központ adatainak elemzése azt mutatja, hogy a terrorista támadások száma a 2005-ben és 2006-ban tapasztalt kiugróan magas értékek után csökkenő tendenciát mutat (ld. 2. ábra). Ezzel párhuzamosan csökkent a halálos áldozatok száma is (3. ábra). Hasonló eredményt mutat az öngyilkos merényletek alakulása is, amelyet a 4. ábra szemléltet.

Ugyanakkor, ha a támadások országokénti, régiókénti változását vizsgáljuk, némileg árnyaltabb eredményt kapunk. A terrortámadások zömét a világban kettő nagyobb térségben hajtják végre: a Közel-Keleten és Dél-Ázsiában. A támadások térségkénti eloszlását az 5. ábra mutatja.

23 RAND/MIPT, RAND Terrorism Chronology Database and RAND-MIPT Terrorism Incident Database adatai. <http://www.rand.org/ise/projects/terrorismdatabase> 2011. május 10.

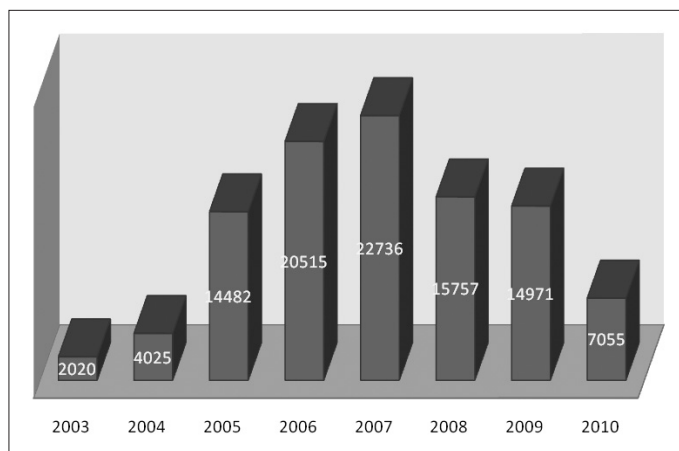
24 U.S. Department of State, Country Reports on Terrorism annual reports 2004–2007 adatai. <http://www.state.gov/s/ct/rls/crt/> 2011. május 10.

25 2007-ben a terrorizmussal foglalkozó szakértők az USA-ban létrehozták az „Agytröszt a terrorizmus mérésére” (Brain Trust on Terrorism Metrics), amely metodikai koordinációt végez a szakértők között.

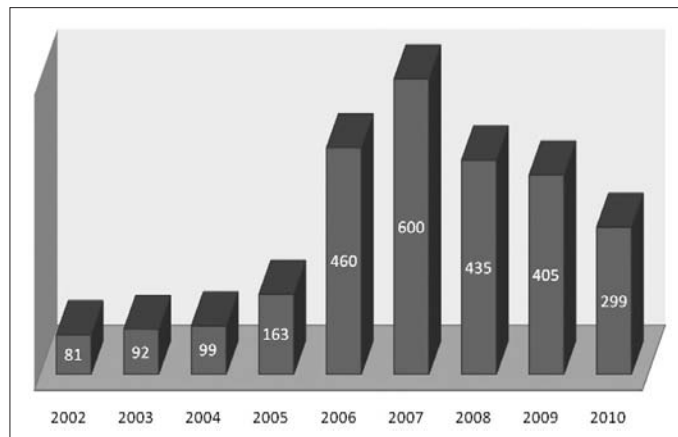
2. ábra. A terrorista támadások számának alakulása 2003–2010 között

(Az amerikai Nemzeti Terrorizmus Elleni Központ *Jelentés a terrorizmusról 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009 és 2010 évi kiadványai* alapján készítették a szerzők. Letöltve: <http://www.nctc.gov/> 2011. május 9.)

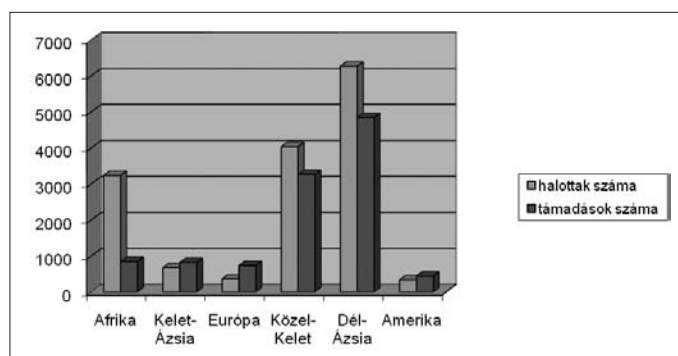

3. ábra. A terrorista támadások halálos áldozatainak száma 2003–2010 között

(Az amerikai Nemzeti Terrorizmus Elleni Központ *Jelentés a terrorizmusról 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009 és 2010 évi kiadványai* alapján készítették a szerzők. Letöltve: <http://www.nctc.gov/> 2011. május 9.)

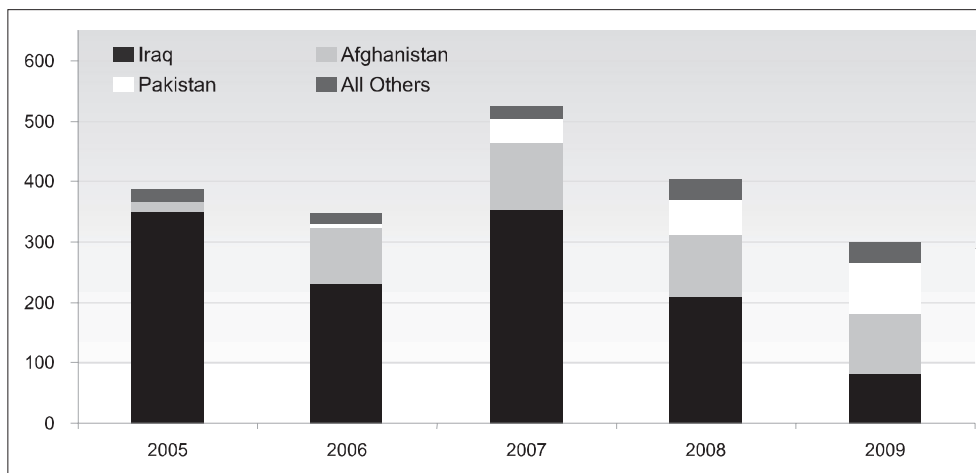
4. ábra. Az öngyilkos merényletek száma 2002-2010 között
(Az amerikai Nemzeti Terrorizmus Elleni Központ *Jelentés a terrorizmusról 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009 és 2010 évi* kiadványai alapján készítették a szerzők. Letöltve: <http://www.nctc.gov/> 2011. május 9.)

5. ábra. A terrortámadások régiónkénti eloszlása 2009-ben
(Az amerikai Nemzeti Terrorizmus Elleni Központ *Jelentés a terrorizmusról 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009 és 2010 évi* kiadványai alapján készítették a szerzők. Letöltve: <http://www.nctc.gov/> 2011. május 9.)

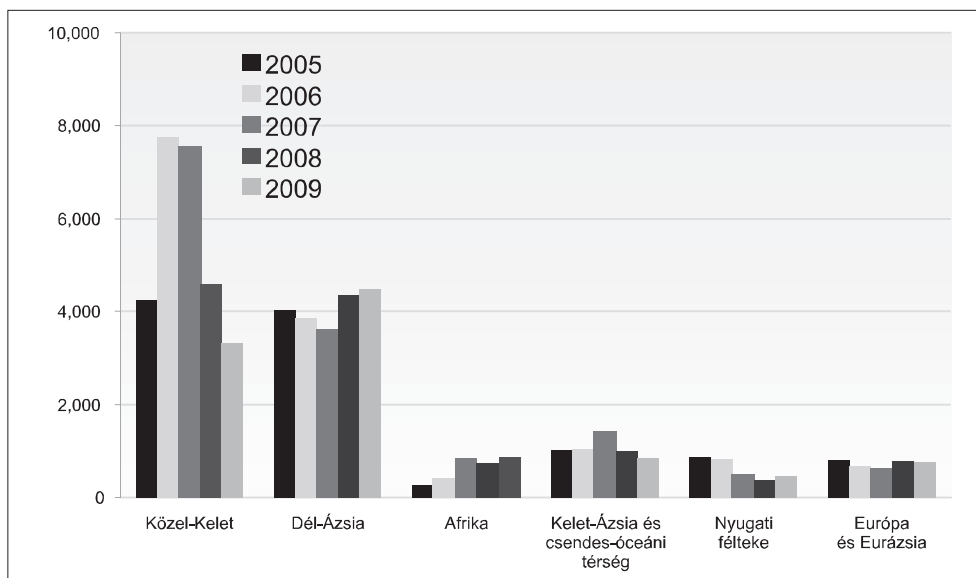
Az 5–6–7. ábrák azt is megmutatják, hogy míg 2006-ban a Közel-Kelet országai-ban hajtották végre a legtöbb támadást, ez 2008-ra Dél-Ázsiával összehasonlítva csaknem egyenlő értéket mutat, ugyanakkor 2009-re már Dél-Ázsia vezet a terrortámadások tekintetében.

Míg Irak esetében mind a támadások, mind az öngyilkos merényletek tendenciája már nemcsak csökkenő jellegű, de a támadások száma is viszonylag alacsony (ld. 8–9. ábrák), addig Afganisztánban az öngyilkos merényletek tendenciája ugyan csökkenő jellegű (10. ábra), de a támadások száma növekvő tendenciát mutat.

6. ábra. A legalább 100 fő halálos áldozatot követelő terrortámadások országokénti megoszlása 2005–2009 között

(Az amerikai Nemzeti Terrorizmus Elleni Központ *Jelentés a terrorizmusról 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009 és 2010* évi kiadványai alapján készítették a szerzők.
Letöltve: <http://www.nctc.gov/> 2011. május 9.)

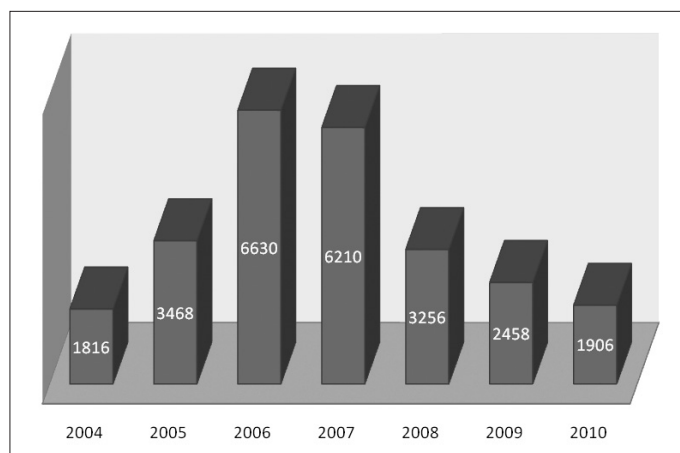
7. ábra. A terrorista incidensek számának változása 2005–2009 között, régióként

(Az amerikai Nemzeti Terrorizmus Elleni Központ *Jelentés a terrorizmusról 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009 és 2010* évi kiadványai alapján készítették a szerzők.
Letöltve: <http://www.nctc.gov/> 2011. május 9.)

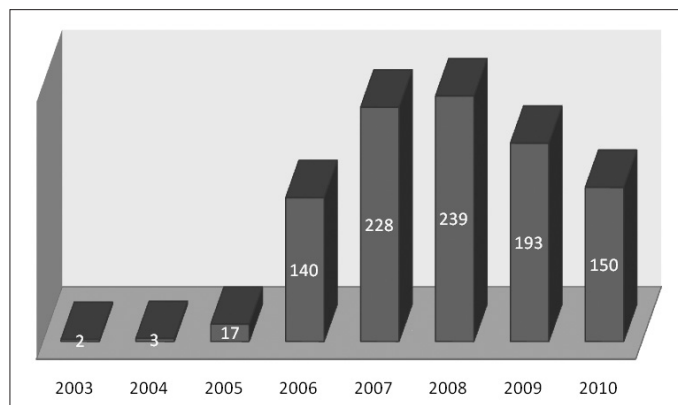
8. ábra. Az öngyilkos merényletek számának alakulása Irakban 2003–2011 között

(Az amerikai Nemzeti Terrorizmus Elleni Központ *Jelentés a terrorizmusról 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009 és 2010 évi kiadványai* alapján készítették a szerzők. Letöltve: <http://www.nctc.gov/> 2011. május 9.)

9. ábra. A terrorista támadások számának alakulása Irakban 2004–2010 között

(Az amerikai Nemzeti Terrorizmus Elleni Központ *Jelentés a terrorizmusról 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009 és 2010 évi kiadványai* alapján készítették a szerzők. Letöltve: <http://www.nctc.gov/> 2011. május 9.)

10. ábra. Az öngyilkos merényletek számának alakulása Afganisztánban 2003–2010 között

(Az amerikai Nemzeti Terrorizmus Elleni Központ *Jelentés a terrorizmusról 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009 és 2010 évi kiadványai* alapján készítették a szerzők. Letöltve: <http://www.nctc.gov/> 2011. május 9.)

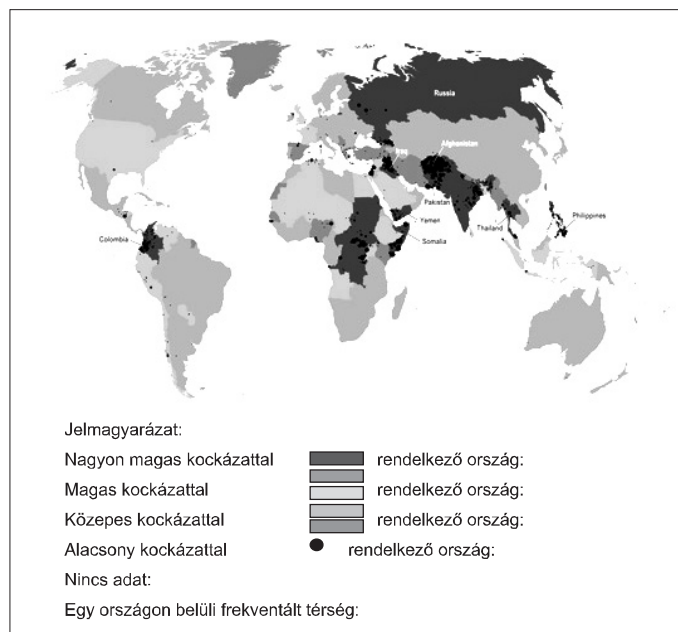
Ez a növekmény elsősorban a házi készítésű robbanószerkezetek (Improvised Explosive Device – IED) segítségével végrehajtott támadások miatt alakult ki. Jelenleg Pakisztán az az ország, ahol a támadások száma erősen növekszik és a támadások száma is magas. Ez azt jelenti, hogy az Irakban elért sikerek már megmutatkoznak, és bizonyos optimizmusra adnak okot.

Afganisztán esetében kettősség mutatkozik: egy lassú csökkenő tendencia az öngyilkos merényletek számában és növekedés az IED támadások tekintetében. Mindez nem azt jelenti, hogy Irak biztonságossá vált, hanem azt, hogy a biztonsági kockázat csökkenő tendenciát mutat. Ezt az eredményt támasztja alá a Maplecroft által a Terrorizmus Kockázati Mutató (Terrorism Risk Index) alapján elkészített térkép is (ld. 11. ábra).

Pakisztán, mint az Egyesült Államok hivatalos szövetségese, nagyon komoly kihívásoknak van kitéve, és a helyzet javulása jelenleg nem várható. Itt 2004 és 2009 között a terrorista támadások száma négyszeresére, mintegy 2500-ra nőtt.²⁶ Feltételezhető, hogy a Bin Laden halálát megbosszulni igyekvő szélsőségesek újabb támadás hullámot indítanak el az országban.

Ugyanakkor, olyan országok, amelyek már régóta a központi hatalom által nehezen vagy nem kormányozható országok közé tartoznak, könnyen válhatnak a terrorizmus áldozatává. Ezt is megfelelően szemlélteti a 12. ábra, hiszen mára a terrorizmussal leginkább sújtott országnak Szomália számít.

²⁶ A Nemzeti Terrorizmus Elleni Központ USA (The National Counterterrorism Center USA) *Jelentés a terrorizmusról (Report on terrorism) 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010. évi jelentései* alapján készítették a szerzők. <http://www.nctc.gov/> 2011. május 9.

11. ábra. Terrorizmus-veszélyeztetettség

(Az amerikai Nemzeti Terrorizmus Elleni Központ *Jelentés a terrorizmusról 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009 és 2010 évi kiadványai* alapján készítették a szerzők. Letöltve: <http://www.nctc.gov/> 2011. május 9.)

Az Irakban elért stabilizációs sikerek egyértelműen visszatükröződnek a statisztikai adatokból is, de szeretnénk ráirányítani a figyelmet arra, hogy az öngyilkos merényletek számbeli csökkenésének az is oka, hogy változott az iszlám országok lakosságának megítélése is. Az amerikai Pew Kutatóközpont (The Pew Global Research Center) felmérése szerint az öngyilkos merényletek elfogadottsága öt év alatt, 2002 és 2007 között 40%-al csökkent Libanonban, 24–24%-kal Pakisztánban és Bangladesben, 20–20%-al Jordániában és Indonéziában. Az általános csökkenő tendenciával szemben csak a Hamasz-vezette Gázai-övezet kivétel, ahol maradt a rendkívüli magas elfogadottság, mintegy 70%-os szinten.²⁷

Érdekes annak a vizsgálata is, hogy a terrortámadásokat hol és milyen módszerekkel hajtják végre. Az adatok elemzése azt mutatja, hogy a támadások súlypontja Irakból Afganisztánba, és Pakisztánba tevődött át. Az amerikai, majd az iraki biztonsági erők eredménye az iraki terrortámadások számának csökkenése. Afganisztánban az új amerikai vezetés enyhe sikereket ér el, amelyek egyik eredménye az afganisztáni öngyilkos-merényletek számának csökkenése. Másrészt az afganisztáni IED

27 The Pew Global Research Center: *Global opinion trends 2002–2007*. Washington, 2007, The Pew Global Research Center kiadványa, 11. o. www.pewglobal.org. 2011. május 7.

támadások növekvő tendenciát mutatnak. Ugyanakkor Pakisztánban, nem utolsósorban az átmenekült terroristák miatt, jelentősen nőtt a támadások száma. Irak, Afganisztán és Pakisztán 2005 óta az a három ország, ahol a terrortámadások zömét végrehajtják (12. ábra).

<i>Helyezés</i>	<i>Ország neve</i>	<i>Korábbi helyezés</i>
1.	Szomália	4.
2.	Pakisztán	3.
3.	Afganisztán	2.
4.	Irak	1.
5.	Palesztin területek*	5.
6.	Kolumbia	6.
7.	Fülöp-szigetek	8.
8.	Jemen	22.
9.	Thaiföld	7.
10.	Oroszország	6.

*A Gázai-övezet és a Nyugati Part együttesen

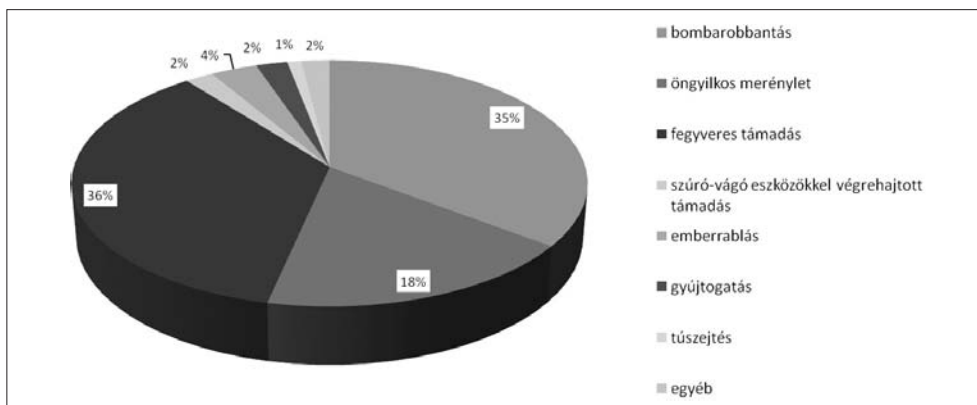
12. ábra. A legkockázatosabb tíz ország

(A brit Maplecroft politikai, gazdasági, szociális és környezeti kockázat kutatóközpont által a Global Risk Portfolio keretében megjelentetett Terrorizmus Kockázati Mutató 2009 és 2010 adatai alapján készítették a szerzők. Letöltve:

<http://www.maplecroft.com/about/news/-terrorism.html> 2011. május 2.)

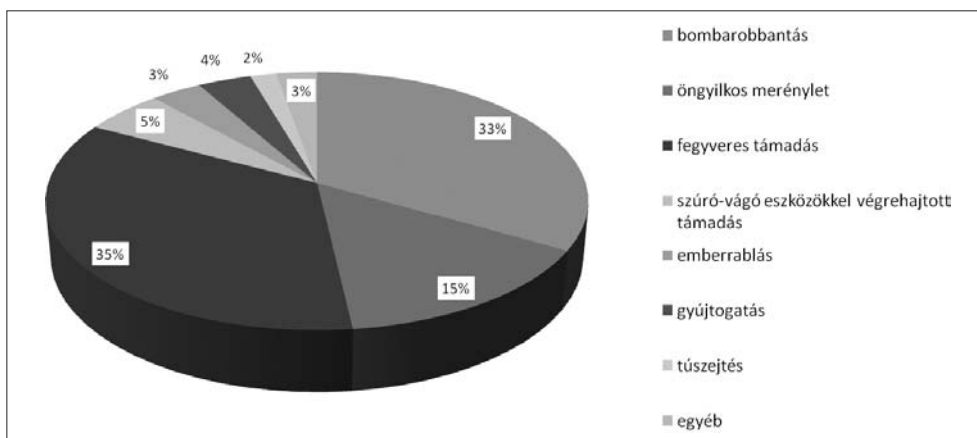
A pakisztáni problémát India szemszögéből is meg kell nézni, ha teljesebb képet akarunk kapni. A 2008. november 28-án Mumbaiban (1996-ig Bombay) pakisztáni terroristák által végrehajtott, 179 halálos áldozatot követelő támadás ráirányította a figyelmet arra, hogy egyrészt a pakisztáni terrorista szervezetek és a pakisztáni titkosszolgálat között élő kapcsolatok vannak, másrészt, hogy az indiai terrorelhárító szervezetek gyengén készültek fel a terrorizmus elleni küzdelemre.²⁸ A jelen tanulmánynak nem célja Pakisztán biztonságpolitikai helyzetének elemzése, de Bin Laden pakisztáni rejtőzködésének körülményei felvetik a pakisztáni terrorelhárító szervezetek terrorizmus elleni elkötelezettségét, szövetségesi hűségét. Ami a támadások típusát illeti, az ezredfordulótól három domináló támadásfajtát alkalmaznak a terroristák: a fegyveres támadást, az öngyilkos merényleteket és a bombamerényleteket (beleértve a különböző házi készítésű robbanó eszközöket). Ugyanakkor érzékelhető, hogy a három domináns támadásfajta közül az öngyilkos merényletek csökkenő, míg a fegyveres támadások növekvő tendenciát mutatnak (13–14–15. ábrák). Afganisztán tekintetében viszont az IED támadások számának növekedése tapasztalható.

28 MTI 2009. február 17: A pakisztáni kémszolgálat ellen vallott a mumbai terrortámadás bűnrészesze Chicagóban. <http://mti.hu/mti/archiv/mumbai> 2011. május 3.

13. ábra. A terrorista támadások típusai 2007-ben

(Az amerikai Nemzeti Terrorizmus Elleni Központ *Jelentés a terrorizmusról 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009 és 2010* évi kiadványai alapján készítették a szerzők.
Letöltve: <http://www.nctc.gov/> 2011. május 9.)

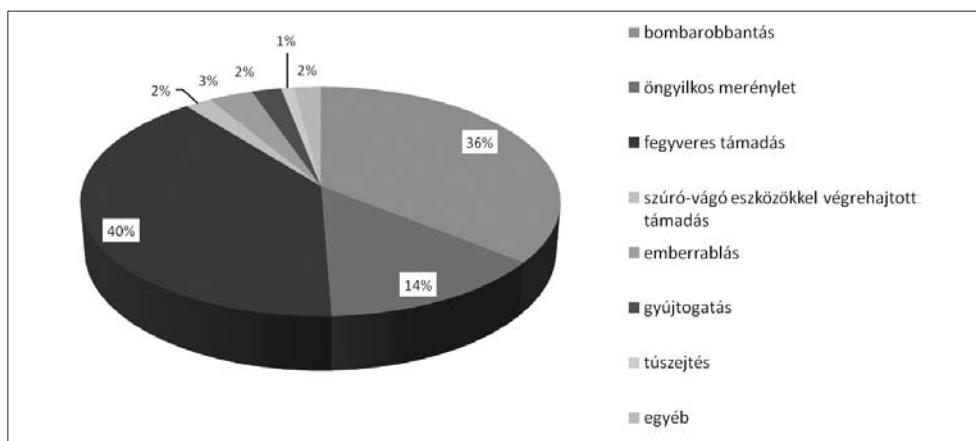
14. ábra. A terrorista támadások típusai 2008-ban

(Az amerikai Nemzeti Terrorizmus Elleni Központ *Jelentés a terrorizmusról 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009 és 2010* évi kiadványai alapján készítették a szerzők.
Letöltve: <http://www.nctc.gov/> 2011. május 9.)

Amennyiben a terrorizmus globális fejlődési irányát, irányait kívánjuk meghatározni, akkor meg kell állapítanunk, hogy a hierarchikusan felépülő, erős felső vezetéssel bíró szervezetek helyett a mikroszervezetek megjelenése és térnyerése a jellemző.

Az amerikai Nemzeti Hírszerző Egyetem, a Nemzeti Hírszerzési Igazgató Hivatala, a Stratégiai Vezetői Központ, az Amerikai Hadsereg Vezérkari Akadémiája által létrehozott PROTEUS USA szerint megfigyelhető, hogy a terroristák egyre terjedő módon alkalmazzák az internet nyújtotta lehetőségeket elsősorban propaganda,

toborzás, rejtett üzenetek küldése, vagy –, ha az egyiptomi eseményeket vesszük példának, – egy elégedetlenségi mozgalom elindítása és irányítása céljából.

15. ábra. A terrorista támadások típusai 2009-ben

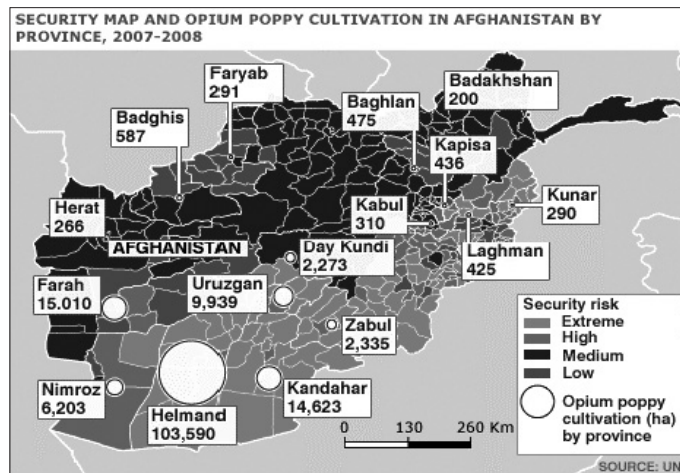
(Az amerikai Nemzeti Terrorizmus Elleni Központ *Jelentés a terrorizmusról 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009 és 2010 évi kiadványai* alapján készítették a szerzők.
Letöltve: <http://www.nctc.gov/> 2011. május 9.)

A következő jól érzékelhető tendencia a nemzetközi terrorizmus és bűnözés közötti határvonal elmosódása, átfedések létrejötte. A transznacionális bűnözés és a nemzetközi terrorizmus közötti együttműködésre számos bizonyíték van. Példaként említjük a kolumbiai FARC tevékenységét. Ismeretes, hogy ez az alapvetően szélsőbaloldali beállítottságú terrorszervezet a tevékenységét a szervezetbe integrált, drog előállításra és drogkereskedelemre specializált szervezeti egységével, elsősorban a kokain kereskedelembe befolyt pénzzel finanszírozza.²⁹ Itt kell megemlíteni, hogy a másik bevételi forrása az emberrablásokból befolyó pénz. Az amerikai kormány 2009-ben a FARC 77 tagját nyilvánította drogkereskedéssel vádolt személynek.³⁰

Az Afganisztánban működő tálibok tevékenységük egy részét az ópiumtermelésből fedezik. Az ENSZ adatai alapján Helmand és Kandahar tartományokban folyik a legnagyobb arányú mákgubó termelés – nem véletlen tehát, hogy e tartományok tálib ellenőrzésének megtartása a kormányellenes felkelők számára létfontosságú. Így teljesen érthető, miért ez a kettő tartomány tartozik a legkockázatosabb tartományok közé. A máktermelés és a biztonsági kockázat tartományonkénti helyzetét a 16. ábra mutatja be.

29 Congressional Research Service: International terrorism and transnational crime: Security threats US policy and consideration for Congress, 2010. március 18. 26. o. <http://www.fas.org/sgp/crs/terror/R41004.pdf> 2011. május 30.

30 U.S. Department of the Treasury, Treasury Designates „Additional FARC International Commission Members,” sajtótájékoztató anyaga, 2009. január 14. http://www.treasury.gov/Pages/-press_release_14_January_2009.pdf 2011. május 30.

16. ábra. A biztonsági helyzet és az ópiumtermelés volumene Afganisztánban 2007–2008

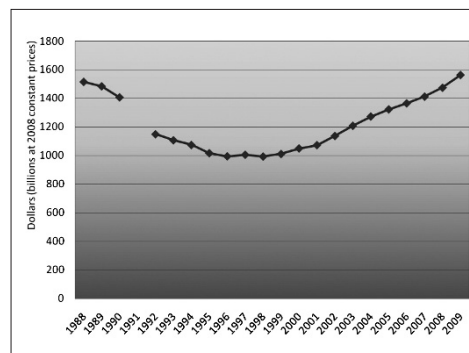
(forrás: <http://weneewsit.com/2010/12/deterioration-in-afghanistan-un-map-evidence/> Letöltve: 2011. május 11.)

A terrorizmus hatása a védelmi kiadásokra

A 2001. szeptember 11-én bekövetkezett terrortámadások egyik nagyon logikus következménye az amerikai védelmi jellegű kiadások növelése lett és ezek 2010-ig nagyon jól érzékelhető, növekvő tendenciát mutattak (ld. 17. ábra).

A terrorizmus elleni harcban az élvonalban küzdő más országok is növelték biztonsági és védelmi jellegű kiadásait. Például az Egyesült Királyság 2001-től éves átlagban, az infláció mértékén felül 1,5%-al költött többet erre a területre.³¹ A 2010-ig tartó folyamatos növekedésnek a pénzügyi válság vetett véget. Az egyik leglátványosabb növekedést a védelmi kiadások területén Kína produkálta, amely mára a második legnagyobb katonai költségvetéssel rendelkező ország lett.

A világ katonai kiadásainak eloszlását a 18. ábra mutatja. Kína esetében, tekintettel az adatok ellenőrizhetetlen voltára, különböző szervezetek különböző adatokat adnak meg. Így például a GDP 1,4%-át adja meg hivatalosan Kína, ugyanezt a SIPRI 1,8%-ban állapítja meg.

17. ábra. Katonai kiadások 1988–2009

(forrás: www.globalissues.org. Letöltve: 2011. június 18.)

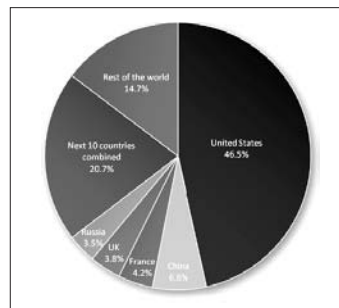
³¹ James Rogers: It is time to scrap Trident, European Geostategy, 2010.

Pedig a globálisan jelentkező konfliktusok száma csökkenő tendenciát mutat. A hidegháború vége óta a világban zajló fegyveres konfliktusok száma a Center for Systemic Peace adatai alapján csökkenő tendenciát mutat (ld. 19. ábra). A grafikon alapján megállapítható, hogy az államok közötti és az országokon belül jelentkező, a különböző társadalmi kérdések miatt kirobbanó polgárháborúk száma a kilencvenes évektől napjainkig mintegy 60%-kal csökkent.

Ha azt vizsgáljuk, hogy a világ országainak mekkora része vett részt a konfliktusokban, akkor hasonló, csökkenő tendenciát vehetünk észre. A konfliktusok által érintett országok száma 1992 óta, amikor is a világ országainak mintegy 30%-t érintették a konfliktusok, mára, a felére, kb. 15%-ra csökkent.

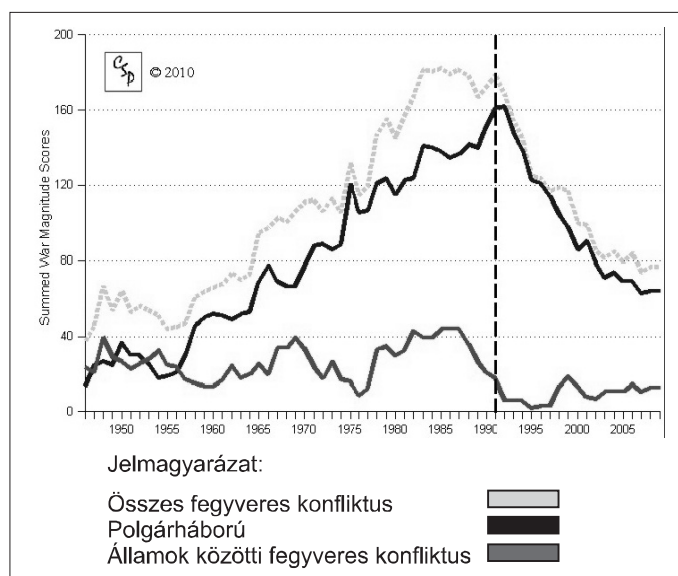
A fenti, pozitívnak mondható statisztikák azt sugallják, hogy a világ biztonságosabb és békésebb lett a hidegháború vége óta. Ugyanakkor sajnos olyan változások történtek a világban, amely negatívan hatottak a lakosság biztonságérzetére. Ma a világ többet költ katonai jellegű kiadásokra, mit 2001. szeptember 11. előtt.

A katonai kiadások 2009-ben például elérték az 1531 milliárd USD-t, ami 6%-os reálértéken számolt növekedést jelent 2008-hoz, és 49%-os növekedést 2000-hez képest. Ez az összeg megfelel az egész világ GDP-je 2,7%-nak, amely a világ

18. ábra. Az összes katonai kiadások megoszlásának aránya a világon

(forrás: www.globalissues.org. Letöltve: 2011. június 18.)

19. ábra. A fegyveres konfliktusok száma 1946–2009 (forrás: <http://www.systemicpeace.org/>. Letöltve: 2011. június 18.)

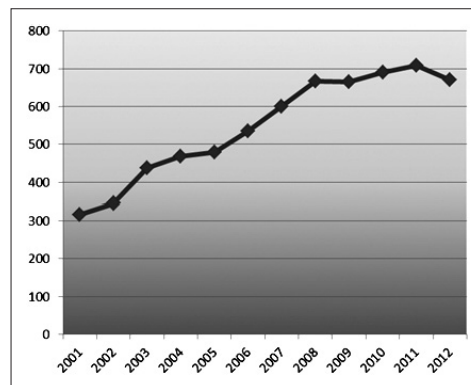
lakosságának egy-egy főjére számítva 225 USD jelentett.³² Nem meglepő, de talán mégis érdekes, hogy ennek a hihetetlen nagyságú pénznek csaknem a felét (46,5%) az Amerikai Egyesült Államok költi el.

Az USA katonai kiadásai 2001-től napjainkig több mint duplájára emelkedtek, reálértéken számolva is mintegy 82%-al növekedtek (ld. 20. ábra). Ennek okát egyértelműen a terrorizmus elleni fellépés zászlaja alatt megindított háborúban látjuk, bár érdemes megjegyezni, hogy itt közrejátszanak gyakorlatilag kettő háborúnak (Irak, Afganisztán) a költségei, valamint ezeken a távoli hadszíntereken megvívott háborúk tapasztalatai által generált modernizációs és új képességek kifejlesztését célzó kiadások is.

Amennyiben a katonai kiadásokat a GDP arányában vizsgáljuk, a védelmi erőfeszítések egy eddig talán kevésbé ismert arculata rajzolódik ki. A katonai költségvetések országokénti GDP-arányos eloszlását a 21. ábra mutatja be egy világtérkép segítségével. Az országok sorrendjét – bármilyen meglepő – egy kis afrikai ország: Eritrea vezeti, a maga 20,9%-os védelmi kiadásával. A további három helyezésen Szaúdi-Arábia, Csád és Omán osztoznak. A világ katonai kiadásainak mintegy kettő harmadát adó öt ország (Egyesült Államok, Kína, Nagy-Britannia, Franciaország, Oroszország), amelyek egyben az ENSZ Biztonsági tanácsának állandó tagjai, csak a harmadik vonalban helyezkednek el ebben a megközelítésben.

Érdeemes megemlíteni, hogy a gazdasági válság okozta megszorítások globálisan nem jelentették a védelmi kiadások visszafogását, sőt növekedő tendenciát mutatnak. Ugyanakkor, ha országonként vizsgáljuk, akkor már azt kell látnunk, hogy a korábban egyenletesen növekedő védelmi kiadással rendelkező Egyesült Királyság, Franciaország – még ha ideiglenes jelleggel is – de kénytelen volt visszafogni védelmi kiadásait.³³ A két európai nukleáris hatalom az Európai Unió védelmi költségeinek 40%-t adja.

A második legnagyobb katonai költségvetéssel rendelkező ország a világon Kína. A kínai katonai költségvetés alakulása akár egy külön tanulmány tárgya is lehetne, de jelen keretek között csak egy nagybani áttekintésre van lehetőség. A kínai katonai

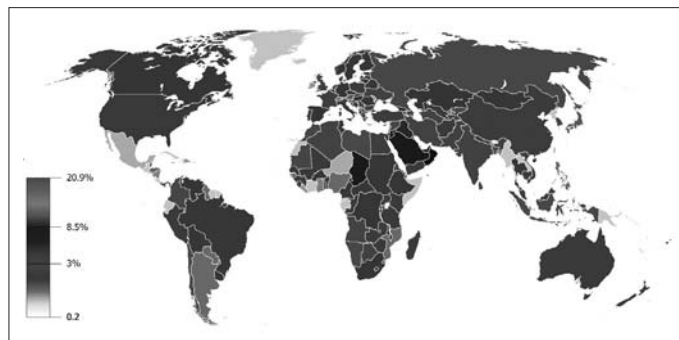

20. ábra. Az amerikai védelmi kiadások alakulása 2001 és 2012 között milliárd USD-ban

(forrás: <http://www.sipri.org/yearbook/2009/05>.
Letöltve: 2011. május 31.

32 Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) Yearbook 2010, 5. fejezet 5/a melléklet adatai szerint, az Oxford University Press kiadványa, Oxford 2010. Egyesült Királyság. <http://www.sipri.org/yearbook/2009/05> 2011. május 31.

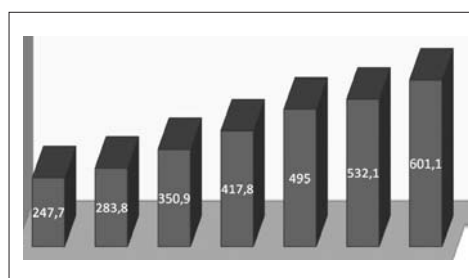
33 NATO Press Release: Financial and Economic Data Relating to NATO Defence, a NATO PR/CP(2010)078 számú sajtó kommunikéja 2010 június 10. http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2010_06/20100610_PR_CP_2010_078.pdf 2011. június 1.

21. ábra. A védelmi kiadások GDP-arányos eloszlása 2008-ban
(forrás: Stockholm International Peace Research Institute military expenditure database 2009 adatai szerint. <http://milexdata.sipri.org/>.
Letöltve: 2011. május 30.)

költségek nagysága, növekvő tendenciája, bátran állíthatjuk, nem a terrorizmus elleni fellépéssel motivált, hanem a nagyhatalmi ambíciók vezérlik. Míg korábban meglehetősen titkolta Kína a védelmi jellegű kiadásait, 2011-ben a kínai parlament szóvivője, Li Zhaoxing hivatalosan deklarálta országa ez irányú kiadásainak nagyságát. E hivatalosnak tekinthető adatok alapján a kínai védelmi jellegű kiadásokat a 22. ábrán ábrázoltuk.

A kínai gazdasági teljesítményt figyelembe véve talán nem meglepetés, hogy az éves katonai költségvetési növekedés 2005 óta kettő számjegyű, a 2011. évi növekmény 12,7%-os.

22. ábra. A kínai katonai kiadások növekedése 2005–2011 (mrd USD)

A terrorizmus jelentette gazdasági kihívások

A terrorizmussal összefüggő gazdasági kihívások témáját több szempontból lehet megközelíteni. Egyrészt a terrorcselekmények által a különböző tulajdonokban közvetlenül okozott anyagi kárt lehet meghatározni, másrészt az adott ország termelésében jelentkező kiesések okozta károkat is meg lehet gazdasági hatásként határozni. Nem utolsósorban ide tartozik a terrorizmusra adott válaszok költsége, hiszen a háttáratkélők, az infrastruktúrák védelme, illetve a fegyveres erők és rendvédelmi szervezetek fejlesztése is hatalmas összegeket emészt fel.

A tanulmány adta keretek nem adnak lehetőséget a terrorizmus jelentette globális gazdasági kihívások részletes elemzésére. Ugyanakkor, ha tömören is, fel kívánjuk villantani a gazdasági aspektusok néhány fontos területét, hiszen a terrorizmus néhány eleme stratégiai változásokat indukált és indukál ma is a terrorizmus ellen élővonalban küzdő országok gazdasági életében.

A szeptember 11-ei támadások közvetlen anyagi kára (természetesen az emberi életek ára felmérhetetlen) mintegy 27,2 milliárd USD-t tett ki.³⁴ A magánszektorra ért kárt 14 milliárd dollárra, a kormányzati szervek kárát 1 milliárdra és a romok eltakarítási költségeit további 11 milliárd dollárra becsülik. A teljes kárösszeg a 2001-es amerikai GDP 0,25%-át tette ki. Hasonló eredményre jutott R. Barry Johnston és Oana M. Nedelcsu az IMF-nek *A terrorizmus hatása a pénzügyi piacra* című munkaanyagában is.³⁵

Hatások a pénzügyi piacra

A szeptember 11-ei támadásoknak a pénzügyi szektorra gyakorolt elsődleges hatása, hogy a New York-i tőzsde 7 napon keresztül zárva volt. Természetesen, a pénzügyi világra gyakorolt hatás megnyilvánult abban, hogy egy tranzakciókat lebonyolító központ megsemmisült, a kommunikációs és tranzakciókat lebonyolító rendszerek, adatbázisok elvesztek. Ugyanakkor az egy hét elegendő volt arra, hogy más központok a World Trade Center funkcióját átvegyék és a piac helyreállása meglehetősen gyorsan végbement.³⁶ Bár talán érdemes megjegyezni, hogy a világgazdaság 2001-es állapota lényegesen jobb volt, mint a mai helyzet.

A gazdasági hatások vizsgálatánál érdemes meghatározni azt is, hogyan alakult a terrortámadások célcsoportja. A 23. ábra bemutatja az 1970 és 2004 közötti változásokat. Míg az 1970-es évek elején a terrortámadások több mint 40%-át a diplomáciai célpontok képezték, 2004-ben az a szám alig éri el a 3%-ot. Ugyanakkor a magántulajdon elleni támadások aránya 2%-ról 29%-ra nőtt, az üzleti szféra elleni támadások aránya 25%-ról 10-re csökkent, míg a kormányzati szféra elleni támadások aránya 2%-ról 22%-ra nőtt. A katonai célpontok és a közlekedési-szállítási szféra elleni támadások a '80-as években mutatkozó emelkedő tendencia után csökkenő fázisban vannak, de még mindig 9%-ot képviselnek.

Megállapítható tehát, hogy a terroristák nem elsősorban a hosszabb távon ható gazdasági célok elleni támadásokat preferálják. Ez nem jelenti azt, hogy az olyan, esetenként gyorsan jelentkező problémákat okozó támadásokat nem alkalmaznák, mint az iraki kőolajvezetékek elleni támadások. A Globális Biztonság Elemző Intézet adatai szerint 2003 és 2005 év között 467 támadást hajtott végre iraki energiavezetékek ellen.³⁷

A terrorizmus globális gazdasági hatásának átfogó vizsgálatára a terület szakértői még nem vállalkoztak, de regionális elemzések már születtek. Véleményünk szerint joggal feltételezhető, hogy a regionális és a globális elemzések következtetéseiben nem

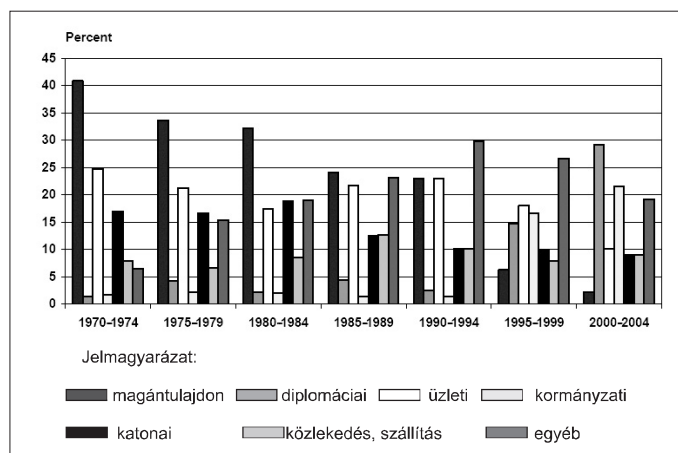
34 Paul Krugman: The Cost of Terrorism: What Do We Know? A Princetoni Egyetemen 2004 decemberében tartott előadás anyaga. <http://terrorism.about.com/od/issuestrends/a/EconomicImpact.htm> 2011. június 2.

35 R. Barry Johnston, Oana M. Nedelcsu: IMF Working Paper WP 05/60 2005. International Monetary Fund kiadvány. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2005/wp0560.pdf> 2011. június 18.

36 Richard Eldor: Financial market and the terrorism. *European Journal of Political Economy*, 2. kiadás 20. szám, 367–386 o. 2004. június. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0176268004000321> 2011. június 2.

37 Oil and Gas Industry Terrorism Monitor. <http://www.iags.org/iraqpipelinewatch.htm> 2011. május 30.

lehetnek nagy különbségek. Khusrav Gaibulloev és Todd Sandler *A konfliktusok és a terrorizmus hatása Ázsia növekedésére 1970–2004* című munkájukban arra a következtetésre jutottak, hogy a terrorizmus a gazdaságilag alacsonyán fejlett országok esetében képes jelentősebb gazdasági hatást elérni, amely elsősorban a gazdasági növekedés visszatartásában jelentkezik.³⁸

23. ábra. A terrortámadások célcsoportjának változása 1970–2004 között

(forrás: James R. Barth – Tong Li – Don McCarthy – Tryphon Phumiwasana – Glenn Yago: *Economic Impact of Global Terrorism from Munich to Bali*. Research Report 2006, 30. o. Milken Institute kiadványa.

Ugyanakkor Ázsia fejlett országai képesek a terrorizmus okozta negatív gazdasági hatások semlegesítésére. A fejlett országok számára egyedül a biztonsági szektorba befektetett beruházások és növekvő védelmi és biztonsággal összefüggő kiadások növekedése okoz problémát, hiszen ez a tőke-elvonást jelent a profitot termelő szektorok és közszolgáltatások számára. További negatív hatást jelenthet a befektetési kedv lanyhulása, esetlegesen bizonyos befektetések elmaradása.

A terrorizmus globális hatása – figyelembe véve a szeptember 11-i támadás korábban felvázolt gazdasági hatásait és a fenti ázsiai elemzés következtetéseit – nagy valószínűséggel a fejletlenebb országok esetében jelent komolyabb gazdasági kihívást, míg a fejlett országok esetében a nem produktív szektorban való nagyobb befektetés a termelő szektoroktól von el tőkét. Bár azt is meg kell jegyezni, hogy a biztonsági és védelmi technológia exportja azért jellemzően magas profittartalmú.

Az 1988. december 21-ei lockerbie-i tragédia, amelynek során a Pan Am 103-as járatát a líbiai titkosszolgálat felrobbantotta, gyakorlatilag a Pan Am légitársaság

38 The Impact of Terrorism and Conflicts on Growth in Asia, 1970–2004. 2008 augusztus, ADB Institute Discussion Paper No. 113, 25. o. Asian Development Bank Institute kiadványa. http://www.adbi.org/discussionpaper/2008/07/25/2665.terrorism_impact_growth_conflicts_asia.1970_2004.pdf 2011. május 30.

végét jelentette.³⁹ Az utasok többsége nem akart többet a társaság gépein repülni, mert a társaságot veszélyesnek tartották. A katasztrófa után a légitársaság gyakorlatilag széthullott. Bár a cég hat amerikai kormány szervezettől bizonyítékként beszerezte a katasztrófával kapcsolatos dokumentumokat, amelyekből kiderült, hogy az amerikai kormány tudott a fenyegetésről és erről a légitársaságot nem tájékoztatta, a családok szerint a Pan Am csupán másra akarta hárítani a saját felelősségét. A bizalom megrendült és nem lehetett többé helyreállítani. Ezen felül az elhunytak családjai 300 millió dolláros pert indította a társaság ellen, amely tovább fokozta a pénzügyi problémákat.⁴⁰ Végül az amerikaiak nem hivatalos nemzeti légitársaságának számító Pan Am 1991-ben csődbe ment.

A belbiztonságra és a védelemre gyakorolt hatások

A korábbi részekben már felvázoltuk a terrorizmus védelmi költségekre gyakorolt hatását. Az Amerikai Egyesült Államok évente mintegy 500 millió USD-t (a szövetségi költségvetés kb. 20%-át) költ a terrorizmus megelőzésével, vagy a terrorizmus elleni harccal összefüggő kormányzati szervekre. Glen Hodson a Kanadai Export Fejlesztési Intézet igazgatóhelyettese szerint azzal, hogy 2004-ben az Amerikai Egyesült Államok mintegy 500 milliárd dollárt költött a terrorizmussal kapcsolatos biztonsági kérdések finanszírozására, bizonyítható, hogy 2001 után mintegy 30%-al nőtt a biztonsági és a védelmi költségvetés.

Az USA védelmi kiadásai 2001-től folyamatosan növekedtek egészen 2012-ig, amikor Obama elnök döntésének megfelelően, a 2011. évi 708 millió dolláros szintről 671 milliárd dollárra csökkentették a költségvetés e részét. Ugyanakkor a hazai terület biztonságára költendő költségvetés az egyik olyan terület az amerikai költségvetésben, amelyik bővülő forrásokra számíthat 2012-ben is. Így 43,8 millió dollárt költhetnek erre a célra. A bővített költségvetés lehetőséget fog teremteni többek között a már meglévő 500 teljes testszenker mellé további 1250 beszerzésére és telepítésére. Továbbá 30 milliárd dollárt szánnak a nukleáris, vegyi és biológiai védelem fokozására és a kritikus infrastruktúrák védelmére. Ugyancsak tervezik az FBI okostelefonokkal való ellátását 41,7 millió dollár értékben.⁴¹

Láthatjuk, hogy a védelemre szánt költségvetés csökkentése ellenére, a belbiztonságra többet kívánnak az amerikaiak költeni. A fő területek a belépő pontok (repülőterek, kikötők) modernebb eszközökkel való ellátása, a nukleáris, vegyi és biológiai biztonság fokozása, az informatikai rendszerek fejlesztése. A költségek nagyságrendjére jellemző, hogy a hagyományos üvegfelületek biztonsági üvegből készült

39 Jennifer Rosenber: 1988 – Pan Am Flight 103 Is Bombed Over Lockberbie. 200., 4. o. California, USA, <http://history1900s.about.com/od/1980s/qt/panamflight103.htm> 2011. június 18.

40 Williem Blum: The bombing Pan Am flight 103 case not closed, 2001. Common Courage Press kiadványa, Washington USA, 231–236. o. <http://killinghope.org/bblum6/panam.htm> 2011. május 2.

41 Reuters: "The Obama administration on Monday proposed a nearly 2 percent increase for the U.S. homeland security budget for 2012, one the few areas of the budget that will likely see a boost as the White House battles a ballooning deficit", 2011. február 15. <http://www.reuters.com/article/2011/02/15/uk-usa-budget-security-idUSLNE71E02Q20110215> 2011. június 18.

változatra való lecserélése az eredeti árat a biztonsági fokozat függvényében három-négy, de egyes esetekben akár a tízszeresére is növelheti.

Mindenképpen érdemes egy paradoxonra felhívni a figyelmet a biztonsági szektorra költött anyagi források vizsgálatakor. Ezt az ellentmondást vázolja fel Peter Gordon a *Terrorista események gazdasági hatásainak elemzése* című munkájában, hiszen példaként hozza fel, hogy az Amerikai Egyesült Államok évente mintegy 162 millió dollárt költ a terrorizmus megelőző rendszabályainak megvalósítására, de átlagosan évente csak 70 amerikai veszt életét a terrorizmus miatt (az afganisztáni és iraki háborút nem számolva). Ugyanakkor, szív érkoszorú megbetegedés miatt évente mintegy 1 millió amerikai hal meg, és ennek megelőzésére az amerikai kormány körülbelül ugyanezt az összeget költi.⁴²

Ugy véljük, nagyon fontos az a faktor, hogy az egyén hogyan viszonyul a kockázatokhoz, mit milyen mértékben fogad el az egyén és a társadalom kockázatnak, mivel hajlandó együtt élni és mivel nem. Az amerikai belbiztonsági rendszer a szeptember 11-ei támadások után jelentős változásokon ment keresztül, amely szervezeti korszerűsítést, jogosítványok biztosítását és bővülő anyagi forrásokat jelentett. Ugyanakkor ezek a költségek a gazdaság fejlődésétől vonnak el forrásokat. A RAND Corporation munkatársai annak a véleményüknek adnak hangot, hogy az amerikai belbiztonság végre a XXI. század technológiai szintjére emelkedik, és a hatékonysága megsokszorozódik.⁴³

IRODALOMJEGYZÉK

- Alex P. Schmid – Albert J. Jongman: Political terrorism. Nort Holland kiadványa, Amszterdam, 1988
- NATO Military Committee (NATO) MC 472 NATO Military Concept for Defence Against Terrorism. Annex A
- Béres János mk. ezredes: Napjaink muszlim terrorizmusának gyökerei és visszaszorításának lehetőségei. PhD értekezés, ZMNE Hadtudományi Doktori iskola, Budapest, 2008.
- Detre Zoltán: A terrorizmus kialakulásának történeti háttere, megnyilvánulási formái és jelenléte a XXI. században. Bólyai Szemle 2007. XVI. évfolyam 2. szám. ZMNE, Budapest, http://portal.zmne.hu/download/bjkmk/bsz/bszemle-2007/2/05_detre.pdf 2011. május 30.
- Józsa László: Globális terrorizmus – fogalmi keretek. Válaszok a terrorizmusra. Szerkesztő: Tálás Péter SVKH Budapest 2002.
- Bartha Tibor: Nem háborús katonai műveletek – nem halálos eszközök, I. Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 2003/2.
- Tótfalusi István: Magyar Etimológiai Nagyszótár. A „zelóta” szó magyarázata. <http://www.szokincshalo.hu/szotar/?qbetu=z&qsearch=&qdetail=12328> 2011. május 30.

42 Peter Gordon: Economic Impact Analysis of Terrorism Events, Discussion paper 2008–22. 8–13. o. 2008 november, University of Southern California, Los Angeles USA kiadványa. <http://www.internationaltransportforum.org/jtrc/discussionpapers/DP200822.pdf> 2011. június 1.

43 Luis M. Davis–Michael Pollard–Kevin Ward–Jeremy M. Wilson–Danielle M. Ward–Lydia Hansell–Paul Steinberg: Long-term effect of law enforcement's 9/11 focus on counterterrorism and homeland security, 2010 RAND Corporation kiadványa, 514–55. o. http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2010/RAND_MG1031.pdf 2011. május 30.

- Valki László: A szeptember 11-i terrortámadás és a nemzetközi jog. In: Válaszok a terrorizmusra. (Szerkesztő: Tálás Péter) Budapest 2002. SVKH 107–121. oldal
- Gálik Zoltán: A NATO és a terrorizmus elleni harc. In: Válaszok a terrorizmusra. (Szerkesztő: Tálás Péter) Budapest 2002. SVKH
- Mark Burges: The History of Terrorism. Washington USA, 2003. július 2. Center for Defense Information kiadványa. <http://www.cdi.org/friendlyversion/printversion.cfm?documentID=1502> 2011. május 30.
- Dr. Opál Sándor: Pusztító istenek, gyilkos szekták. Élet és Tudomány 1997. <http://www.sulinet.hu/eletestudomany/archiv/1997/9716/pusztito/pusztito.html> 2011. május 30.
- Nemeshegyi Péter: A bűn problémája a XXI. században. Vigilia, 67. évfolyam, Budapest, 2002. április 3. <http://www.vigilia.hu/2002/3/nemeshegyi.html> 2011. május 30.
- Lee Griffith: The War on Terrorism and the Terror of God, 2002. Christian Century. 2002. április 12. <http://connection.ebscohost.com/c/book-reviews/8733640/war-terrorism-terror-god-when-religion-becomes-evil-book> 2011. május 30.
- David C. Rapoport: The four waves of modern terrorism. Burkle Center for International Relations kiadványa, 2006, UCLE, <http://www.international.ucla.edu/article.asp?parentid=47153> 2011. május 8.
- Dr. Horváth Attila: A felszíni közlekedés terrorfenyegetettsége és a védelem lehetőségei. „Innováció és fenntartható felszíni közlekedés” konferencia anyaga, 2007. http://kitt.uni-obuda.hu/mmaws/2007/download/DrHorvath_IFFK.pdf domainről 2011. május 10.
- Dr. Nagy László: A modernkori terrorizmus. ZMNE, Budapest, <http://www.zmne.hu/dokisk/hadtud/Nagy.pdf> 2011. június 18.
- John W. Dower: War without mercy: Race and Power in the Pacific war. 1986, Pantheon Books kiadványa.
- Nicolas Allen Kenney: Terrorism: How it is Unlike The Cold War. American Diplomacy Essay 2002. <http://www.americaniplomacy.org/essay/2002> 2011. június 2.
- Walter Enders – Todd Sandler: Transnational Terroism in the Post-Cold War Era. International Studies Quarterly Iowa State University 43. szám 1999. március 01. <http://www.jstor.org/pss/2600968> 2011. május 30.
- Cnaan Lipshiz: Tales of Black September, a Haaretz. 2008. január 27. <http://www.haaretz.com/print-edition/features/tales-of-black-september-1.238029> 2011. május 30.
- Walter Laqueur: The History of Terrorism 2000. New Brunswick, State University of New Jersey, (USA) kiadványa.
- Matthew Enghel: IRA sent man to Columbia. Guardian 2002. április 25. <http://www.guardian.co.uk/uk/2002/apr/25/northernireland.colombia> domainről 2011. június 01.
- Bruce Hoffman: Inside Terrorism. 2006, New York, Columbia University Press kiadványa (USA).
- World Public Opinion: Public opinion towards terrorism. 2006. <http://www.worldpublicopinion.org> 2011. június 15.
- A Nemzeti Terrorizmus Elleni Központ USA (The National Counterterrorism Center USA) Jelentés a terrorizmusról (Report on terrorism) 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010. évi jelentései. <http://www.nctc.gov/> 2011. május 9.
- The Pew Global Research Center: Global opinion trends 2002–2007. Washington, 2007, The Pew Global Research Center kiadványa. www.pewglobal.org. 2011. május 7. <http://www.start.umd.edu/gtd/about/> 2011. május 10.
- RAND/MIPT, RAND Terrorism Chronology Database and RAND-MIPT Terrorism Incident Database adatai. <http://www.rand.org/ise/projects/terrorismdatabase> 2011. május 10.
- U.S. Department of State, Country Reports on Terrorism. annual reports 2004–2007 adatai. <http://www.state.gov/s/ct/rls/crt/> 2011. május 10.
- MTI 2009. február 17: A pakisztáni kémiszolgálat ellen vallott a mumbai terrortámadás bűnrészesze Chicagóban. <http://mti.hu/mti/archiv/mumbai> 2011. május 3.
- PROTEUS USA: 55 Trends Now Shaping the Future of Terrorism. 2008. február. <http://www.carlisle.army.mil/proteus/> 2011. május 28.
- Congressional Research Service: International terrorism and transnational crime: Security threats Us policy and consideration for Congress. 2010. március 18. <http://www.fas.org/sgp/crs/terror/R41004.pdf> 2011. május 30.

- U.S. Department of the Treasury, Treasury Designates Additional FARC International Commission Members. (sajtótájékoztató anyaga) 2009. január 14.
http://www.treasury.gov/Pages/-press_release_14_January_2009.pdf 2011. május 30.
- James Rogers: It is time to scrap Trident. *European Geostrategy*, 2010,
http://europeangeostrategy.ideaseurope.eu/tag/euro-american-relations/uk_defence_spending.pdf 2011. május 30.
- Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) Yearbook 2010, 5. fejezet 5/a melléklet adatai szerint, az oxford University Press kiadványa, Oxford 2010. Egyesült Királyság.
<http://www.sipri.org/yearbook/2009/05> 2011. május 31.
- Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) military expenditure database 2009 adatai szerint. <http://milexdata.sipri.org/> 2011. május 30.
- NATO Press Release: Financial and Economic Data Relating to NATO Defence. A NATO PR/CP(2010)078 számú sajtóközleménye. 2010 június 10.
http://www.nato.int/nato_static/-assets/pdf/pdf_2010_06/20100610_PR_CP_2010_078.pdf 2011. június 1.
- Paul Krugman: The Cost of Terrorism: What Do We Know? A Princetoni Egyetemen 2004. decemberében tartott előadás anyaga <http://terrorism.about.com/od/issuestrends/a/EconomicImpact.htm> 2011. június 2.
- R. Barry Johnston – Oana M. Nedelescu: IMF Working Paper WP 05/60 2005. International Monetary Fund kiadványa 2005. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2005/wp0560.pdf> 2011. június 18.
- Richard Eldor: Financial market and the terrorism. *European Journal of Political Economy*, 2. kiadás 20. szám, 2004. június. <http://www.sciencedirect.com/-/science/article/pii/S0176268004000321> 2011. június 2.
- Reuters: The Obama administration on Monday proposed a nearly 2 percent increase for the U.S. homeland security budget for 2012, one of the few areas of the budget that will likely see a boost as the White House battles a ballooning deficit. 2011. február 15.
<http://www.reuters.com/article/2011/02/15/uk-usa-budgetsecurityi/-dUSLNE71E02Q/-20110215> 2011. június 18.
- Peter Gordon: Economic Impact Analysis of Terrorism Events. Discussion paper 2008-22. 2008. november, University of Southern California, Los Angeles USA kiadványa,
<http://www.internationaltransportforum.org/jtrc/discussionpapers/-/DP200822.pdf> 2011. június 1.
- Oil and Gas Industry Terrorism Monitor adatok. <http://www.iags.org/iraqpipelinewatch.htm> 2011. május 30.
- The Impact of Terrorism and Conflicts on Growth in Asia (1970–2004). 2008 augusztus, ADB Institute Discussion Paper No. 113. Asian Development Bank Institute kiadványa.
http://www.adbi.org/discussionpaper/2008/07/25/2665-terroris._impact_growth_conflicts_asia.1970_2004.pdf 2011. május 30.
- Jennifer Rosenber: 1988 – Pan Am Flight 103 Is Bombed Over Lockerbie. 200. California, USA
<http://history1900s.about.com/od/1980s/qt/panamflight103.htm> 2011. június 15.
- William Blum: The bombing Pan Am flight 103 case not closed. 2001. Common Courage Press kiadványa, Washington USA <http://killinghope.org/bblum6/-panam.htm> 2011. május 2.
- Luis M. Davis – Michael Pollard – Kevin Ward – Jeremy M. Wilson – Danielle M. Ward – Lydia Hansell – Paul Steinberg: Long-term effect of law enforcement's 9/11 focus on counterterrorism and homeland security. 2010 RAND Corporation kiadványa
http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2010/RAND_MG-1031.pdf 2011. május 30.
- Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma aktuális tájékoztatója és figyelmeztetése Kolumbiáról.
http://www.kulugyminiszterium.hu/kum/hu/bal/-Konzuli_informaciok/Utazas_kulfoldre/Fontos+utaz%C3%A1si+tan%C3%A1csok/Fontos_utazasi_tanacsok_orosz.aspx?d=Aktu%C3%A1lis&c=73&z=Amerika 2011. május 30.
- Marie-Monique Robin: Escadrons de la mort, l'école française. La Découverte Paris kiadványa, 2004. szeptember 15. ISBN 2-7071-4163-1.
- Sami Korhonen: The Battles of Winter War, The Molotov cocktail. (honlap adatai alapján)
<http://www.winterwar.com/Weapons/FinAT/FINantitank2.htm#molotov> 2011. május 10.

- Dr. Horváth Attila: A polgári repülőgépek elleni terrortámadások tapasztalatai. Repüléstudományi Közlemények különszám, 2008. április 11. http://www.szrfk.hu/rtk/kulonszamok/-2008_cikkek/Horvath_Attila.pdf 2011. május 30.
- Memorial Institute for the Prevention of Terrorism (MIPT). Terrorism Knowledge Database 2010. adatai alapján.
- Patterns of Global Terrorism: Europe and Eurasia Overview Us State Department kiadványa 1997 Washington. <http://permanent.access.gpo.gov/lps14740/www.state.gov/www/global/terrorism/1997Report/eurasia.html> 2011. június 2.
- Bebesi Zoltán: Narkóterrorizmus. <http://www.zmne.hu/dokisk/hadtud/narkoterror.pdf> 2011. június 18.
- Sorious Samura: The return to Freetown. 2001. december 23-i CNN adás. <http://transcript.cnn.com> 2011. május 30.
- Aidi Yursal: Terror charges denied in bank robbery trial. The Djakarta Globe 2011. március 30. <http://www.thejakartaglobe.com/home/terror-charges-denied-in-bank-robbery-trial/432327> 2011. június 1.
- Congressional Research Service (CRS) Report for Congress: Weapons of Mass Destruction: The Terrorist Threat. 2002. The Library of Congress kiadványa Washington (USA)
- Sean Boyne: The Real IRA. Jean's Intelligence Review, 2011. április 20. http://www.janes.com/security/international_security/news/jir/jir110420-_1_n.shtml 2011. május 11.
- Rada Mátyás – Vajda Viktor: A terrorizmus elleni küzdelem, avagy a 22-s csapdája. Külügyi Szemle 2010 tavaszi szám. http://www.kulugyiintezet.hu/letoltes.php?letolt=4375/rada_vajda_a_terrorizmus_elleni_kuzdelem_avagy_a_22-s_csapdaja.pdf 2011. május 30.
- Várhalmi Miklós: A nemzetbiztonsági szolgálatok meghatározó jelentősége a Magyar Köztársaság XXI. századi biztonsági rendszerében. ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola, PhD értekezés, Nemzetbiztonsági Kézikönyv 2010. Budapest, 2010. június 30. http://www.varhalmi.hu/cucc/nemzetbiztonsagi_kezikonyv.doc 2011. május 30.
- Baghlan tartomány CIMIC kézikönyve. MH Civil-Katonai Együttműködési és Lélektani Műveleti Központ kiadványa, 2006. Budapest, http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/5961/baghlan_tartomany_cimic_kezikonyve.pdf domainről 2011. május 11.
- Dr. Ruth Doherty: Counter Improvised Explosive Devices (C-IED). U.S. Department of Homeland Security, Science and Technology (S&T) Directorate kiadványa, Washington, 2010.
- Dr. Ványa László: A pilótánélküli repülőgépek és földi eszközök a rádió-távírányítású alkalmi robbanó tesztek (RCIED) elleni harcban. Repüléstudományi Közlemények. Különszám, 2008. április 11. http://www.szrfk.hu/rtk/kulonszamok/-2008_cikkek/Vanya_Laszlo.pdf 2011. május 30.
- USA Today: JIEDDO: Better IED detection reduced casualties in Afghanistan. 2011. február 17-i száma. <http://usatoday.org> 2011. május 30.
- Marco D. Tomasi: Alternativ Motivations for IED used in Afghanistan. JIEDDO kiadvány, 2009. december 19. <http://publicintelligence.net/ufouo-jieddo-report-alternative-motivations-for-ied-use-in-afghanistan/> 2011. május 30.
- ISAF Joint Morning Operational update March 9, 2011 (ISAF sajtó kommuniké 2011. március 09). <http://www.isaf.nato.int/article/isaf-releases/isaf-joint-command-morning-operational-update-march-9-2011.html> 2011. május 11.
- John Jonson: Advances in handheld field based chemical identification. Ahura Scientific kiadványa, 2009. <http://www.ahurascientific.com/index.php> 2011. május 30.
- Dr. Padányi József – dr. Tomolya János : Izraeli műszaki erők alkalmazása az Öntött Ólom műveletében. (Kézirat. Várható megjelenés: Hadtudományi Szemle, 2011. 2. szám.)
- Dan Lamothe: New weapons, war dogs eyed to fight IEDs. Marine Corps Times, 2011. május 9. Quantico. <http://www.marinecorpstimes.com/news/2011/05/-marine-corps-ied-afghanistan-george-flynn-050911w/> 2011. május 30.

Kiss Petra

A magyar stratégiai gondolkodás változása a nemzeti biztonsági stratégiák tükrében

A magyar kormány 2012-ben elfogadta Magyarország új Nemzeti Biztonsági Stratégiáját, amely több szempontból is különbözik az eddigi stratégiai dokumentumoktól. Összehasonlítva a 2002-ben, illetve 2004-ben elfogadott stratégiákkal, egyértelműen egy nyugati, azon belül is az Egyesült Államok stratégiaalkotásához közelítő tendenciát figyelhetünk meg a dokumentum szerkezetében és tartalmában. Leginkább figyelemre méltó a három egymást követő stratégia által meghatározott kihívások, kockázatok és fenyegetések rendszere és az ezekben bekövetkezett változások és hangsúlyeltolódások.

Magyarország sokáig hátrányban volt a stratégiaalkotás terén nyugat-európai, illetve transzatlanti partnereihez képest. A rendszerváltás, a politikai – gazdasági – társadalmi átalakulás mellett meg kellett tanulnia az országnak ezt a folyamatot és módszertant is.

Egy biztonsági stratégia önmagában nem más, mint az adott állam, illetve szövetségi rendszer politikájának megtervezett és összehangolt, központi irányított megfogalmazása és a megvalósítás érdekében tett intézkedések összessége. A stratégiák, ennek megfelelően, mindig valamiféle vélt vagy valós ellenséggel szembeni fölény megszerzésére vagy más típusú fenyegetettség kivédésére irányulnak. A hidegháború alatt ez elsősorban a katonai fölény megszerzését jelentette, ma már azonban a stratégiai koncepciókban a politikai, a gazdasági-pénzügyi, a környezetvédelmi vagy éppen a humán biztonság élvez prioritást.

A stratégia fogalmának merev, hidegháborús értelmezését B. H. Liddell Hart definíciója adja meg, ami szerint a stratégia „katonai eszközök elhelyezésének és alkalmazásának művészete politikai érdekek érvényesítése érdekében”.¹ A stratégiaalkotás kiemelten fontos összetevőjeként említhetjük a folyamatjellegét, hiszen általában egy-egy ilyen dokumentum még akkor is hosszú távra készül, ha rendelkezik rövidtávon vagy középtávon érvényesülő statikus és dinamikus elemekkel is. Ezt a megközelítést leginkább Mark Grimsley és Williamson Murray stratégiafogalma tükrözi. Szerintük a stratégiai dokumentumok készítése egy olyan folyamat, amely nem más,

1 Heinz Gärtner: Nemzetközi Biztonság. Fogalmak A-tól Z-ig. Zrínyi Kiadó Budapest, 2007. p 174.

mint „állandó alkalmazkodás a változó feltételekhez és körülményekhez egy olyan világban, ahol a véletlen, a bizonytalanság és a kétértelműség uralkodik”.²

A nemzetközi politikában vagy a közvetlen környezetben bekövetkező változások szintén nagy befolyást gyakorolhatnak egy ország biztonságfelfogására, amely aztán a stratégiai dokumentumokban is megjelenik. Magyarországot tekintve is jól érzékelhető ez a változás, amely az 1990-es évektől egészen a 2012-es Nemzeti Biztonsági Stratégiáig (NBS) húzódik

Magyar biztonsági stratégiák

1035/2012. Kormányhatározat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról címmel lépett hatályba 2012 márciusában az aktuális biztonsági stratégia (ilyenként a harmadik dokumentum). A 2002-ben megszületett, *Biztonság az új évezred küszöbén: a Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiája* címet viselő első nemzeti biztonsági stratégia. Ennek „leváltása” azonban már két éven belül szükségessé vált a napirendre került uniós tagság és az akkor hivatalba lépett kormánykoalíció más értékrendet képviselő megközelítése miatt. Azóta nyolc év telt el. Ennek során olyan mértékű változások következtek be Magyarország közvetlen biztonsági környezetében, illetve a globális szinten zajló folyamatokban is, ami megkövetelte egy új dokumentum megfogalmazását. Ilyen mérföldkőnek tekinthető – többek között – a NATO 2010-es új stratégiai koncepciója, az Európai Unió 2008-as (javított) biztonsági stratégiája, valamint a Lisszaboni Szerződés életbe lépése – hogy csak a két legnagyobb integrációs szervezet legfontosabb dokumentumait említsük.

A stratégiaváltások háttérében természetesen mindig van egy belpolitikai ok is: amikor az új kormány egy új dokumentumban szeretné megfogalmazni saját stratégiai elképzeléseit, biztonsági prioritásait és módszertani megoldásait.

A márciusban hatályba lépett biztonsági stratégia mögött megközelítőleg egy évig tartó komoly kormányzati előkészítő munka (konzultációk, tervezetek készítése stb.) volt. Bár a dokumentumban elsősorban kormányzati szándékok tükröződnek, a kidolgozás második fázisában a Külügyminisztérium szakértőket és az ellenzéki pártokat is bevont a folyamatba.

A szakértői viták és szakmai-politikai kérdések mellett mindig fontos kérdést jelent a stratégiaalkotás folyamatában, hogy mi a célja ezzel Magyarországnak. A korábbi magyar biztonságpolitikai dokumentumokat veszi-e alapul, vagy a szövetséges és partnerállamok stratégiáit követi? Hosszas leírásokat tartalmaz-e majd, vagy inkább a feladatszabás irányába indulnak majd el a jogalkotók? Mindemellett azt is fontos figyelembe venni, hogy a nemzeti biztonsági stratégiánkat a magyar közigazgatás szervein túl a szomszédos államok és a szövetségeseink politikusai és szakértői olvassák majd. Olyan megfogalmazásokra van tehát szükség, amit kifelé is képviselhetünk.

A 2002-es dokumentum Magyarország első nemzeti biztonsági stratégiája (NBS) volt. Bevezetőjében olyannyira kihangsúlyozza a demokratikus berendezkedés és

2 Uo. p. 174.

jogállamiság igényét, és azt a tényt, hogy ez az első alkalom az ország életében, hogy önállóan választhatja ki kapcsolatai irányát, mintha a dokumentum a rendszerváltás első éveiben született volna. 12 évvel a keleti blokk szétesése után – akkor már NATO-tagként – kissé különösnek, már-már anakronisztikusnak hat ez a megközelítés. Szerkezetét tekintve ésszerű felosztást figyelhetünk meg, hiszen először elemzi Magyarország geopolitikai adottságait, az országot érintő kihívásokat és az azokra adott válaszokat, majd megvizsgálja a megvalósítás eszközeit és területeit. A biztonsági stratégiák „prototípusaként” az első NBS törekedett egy átfogó képet és iránymutatást adni, de többek között terjedelmes szövegezése és a fogalmi összemosódások kezdetleges jelleget adtak a dokumentumnak. A koncepció igyekezett egy erős euro-atlanti irányultságot felmutatni, de az egész stratégián inkább a rendszerváltó államok friss lelkesedése volt érezhető, mintsem a térségben stabil pontként jelen lévő, szomszédjait segíteni kész állam határozott jövőképe.

A 2073/2004-es Kormányhatározatban elfogadott nemzeti biztonsági stratégia szóhasználatában, szerkezetében és hangsúlyaiban szintén nagyban eltér a legújabb dokumentumtól. Ez a 2004-es stratégia röviddel az Európai Unióhoz való csatlakozásunk előtt született. Ekkor még csupán néhány éves tagsági tapasztalattal rendelkezünk a NATO szervezetében, ezért még mindig meglehetősen nagy hangsúllyal volt jelen a politikai életben az euro-atlanti integráció, a „vissza Európába” gondolat. Ezt mutatja a dokumentum bevezető része is, amelyben előre rögzítették (megfelelően az akkori hivatalos szóhasználatnak) a Magyar Köztársaság euro-atlanti integráció iránti elkötelezettségét. Már itt utalás történt a NATO 1999-es Stratégiai Koncepciójára, illetve az Európai Unió által 2003-ban elfogadott Európai Biztonsági Stratégiájára, mint irányadó dokumentumokra. A hazai jogszabályok közül pedig a 94/1998-as országgyűlési határozatot emeli ki a bevezető: *A Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikai alapelveiről* címet viselő joganyag szolgált alapul a jogalkotók számára. Rögtön a bevezetőben megállapították, hogy az ország biztonsági helyzete szilárd, nem fenyegeti katonai agresszió, a hagyományos fenyegetések kockázata pedig minimális; szembe kell néznünk viszont új, összehangolt nemzeti és nemzetközi fellépést igénylő fenyegetésekkel. Ezen kívül a stratégia előírta a szükséges ágazati stratégiák elkészítését.

Szerkezetében öt nagy fejezetre tagolódik, jellegét tekintve pedig leíró típusú dokumentum. Felosztása kissé mesterségesnek tűnhet, hiszen különválasztja a kihívások és fenyegetések felsorolását az ezekre adandó válaszoktól, ezen belül is külön kezeli a belső, a regionális és a globális szinteket. Ezzel jelentősen eltér az ezt megelőző 2002-es és az ezt követő 2012-es dokumentumtól is, amelyet az 1. táblázat szemléltet.

Az értékek megfogalmazásánál a dokumentum rögzíti, hogy a Magyar Köztársaság a biztonság átfogó értelmezését részesíti előnyben. Ennek megfelelően a hagyományos politikai és védelmi elemek mellett hangsúlyozza a gazdasági, társadalmi, ezen belül az emberi és kisebbségi jog területét, illetve a környezeti biztonság jelentőségét is. A 2002-es dokumentumhoz képest ez ugyan egy szűkebb felsorolás, mégis közelebb van az elfogadott tudományos tipológiához, valamint az észak-atlanti felfogáshoz.

A *nemzeti érdekek* esetében utal a globalizáció és az integrációs folyamatok befolyásoló hatására, majd tíz pontban összefoglalja a nemzeti biztonsági érdekeket

(szuverenitás, stabilitás, az EU és a NATO szerepe, az együttműködés fontossága és a demokratikus értékek érvényesülése az euro-atlanti térségen belül és azt meghaladóan is).

1. táblázat. A 2002-ben, 2004-ben és 2012-ben elfogadott magyar nemzeti biztonsági stratégiák szerkezeti különbségei

Szerkezeti különbségek			
	2002	2004	2012
Bevezető			
I. fejezet	Magyarország geopolitikai adottságai	Értékek és érdekek	Magyarország biztonságpolitikai környezete
II. fejezet	Kihívások és válaszok	Biztonsági környezet – fenyegetések, kockázatok, kihívások	Magyarország helye és biztonságpolitikai érdekei a világban
III. fejezet	A biztonsági stratégia megvalósításának eszközei és területei, ágazati stratégiák	Célok, feladatok	Magyarországot érintő biztonsági fenyegetések, kihívások és azok kezelése
IV. fejezet		A nemzeti biztonsági stratégia megvalósításának eszközei	A nemzeti biztonsági stratégia végrehajtásának eszközrendszere
V. fejezet		Ágazati stratégiák	

A *biztonsági környezet* leírásánál kihangsúlyozta, hogy a hagyományos biztonsági kockázatok mellett megjelentek a nem állami szereplők és új típusú fenyegetések is a nemzetközi rendszerben, amelyek miatt elmosódott a határvonal a belső, a regionális, illetve a globális szint között. Ezzel ellentétben viszont gondosan ügyelt arra, hogy a három szintet élesen elválassza, azokat egymástól külön tárgyalja. A kihívások sorrendje is tükrözi azt a szemléletmódot, amelyet akkoriban talán minden NATO-szövetséges is magáénak vallott. A 2001. szeptember 11-i események olyan mértékű sokkot váltottak ki a nemzetközi közösségben, hogy nem csodálkozhatunk, ha a *globális kihívások* alfejezetben rögtön első helyen szerepel a terrorizmus, ezt követi a tömegpusztító fegyverek elterjedése, az instabil régiók, a működésképtelen államok, az illegális migráció, a gazdasági instabilitás, az információs társadalom kihívásai, végül pedig a globális természeti, civilizációs és egészségügyi veszélyforrások. A *regionális kihívások* cím alatt mutatkozott meg leginkább, hogy a stratégia egyértelmű földrajzi megközelítést alkalmaz, bár a 2002-es stratégiával szemben legalább már elkülönülnek a régiók és a folyamatok. Elsőként Közép-Európát említi, a demokratizálódás és a szabad piacgazdaság fontosságát kiemelve, amelyek elősegíthetik a régió stabilitását. Délkelet-Európa esetében azzal a kijelentéssel találkozhatunk, hogy továbbra is szükség lesz a hosszú távú nemzetközi jelenlétre. A Független Államok Közösségének tagállamai közül – a 2002-es stratégiával megegyezően – Ukrajnát és Oroszországot emeli ki (Ukrajnát a közvetlen szomszédsági kapcsolatok miatt, Oroszországot pedig a nemzetközi politikai és katonai potenciálja, valamint természeti és humán erőforrásai miatt, egy „tágabb Európa” kialakítását megcélözva).

A mediterrán térség, a Közel- és Közép-Kelet esetében pedig azt hangsúlyozta, hogy Magyarországnak a NATO és az EU tagjaként számolnia kell a térséget érintő feladatokkal a régóta megoldatlan, összetett és tartós konfliktusok miatt.

A *belső kihívások* felsorolásánál a rendszerváltást követő társadalmi-gazdasági átalakulást kísérő negatív jelenségeként szerepel a szervezett bűnözés, a feketegazdaság és korrupció, a kábítószeres elterjedése, a politikai és a vallási szélsőségek, illetve a demográfiai kihívások. Ezeket, a korábbi pontok részletesebb leírásával ellentétben csak röviden, néhány mondatban tárgyalta a dokumentum. Érdekes viszont megjegyezni, hogy ezek azok a bekezdések, amelyek mindhárom stratégiai dokumentumunkban megjelennek, még ha eltérő szerkezetben is (ld. 2. táblázat).

A *célok* és *feladatokkal* foglalkozó fejezet szintén egy kissé különös gondolatmenetet követ. Leszögezi, hogy Magyarország biztonságát alapvetően a NATO- és EU-tagság keretei között garantálja. Először a nemzetközi szervezetekhez kapcsolódó célokat és feladatokat veszi sorra. A felsorolás a NATO-val kezdődik, amit az Európai Unió követ. Bár a stratégia megjelenésekor már az EU-csatlakozásunktól sem sok idő választott el bennünket, továbbra is elsődleges célként jelent meg a dokumentumban a nemzetközi szervezetek működésébe való mélyebb beágyazódás, a szorosabb együttműködés. Megismétli a gondolatot, miszerint Magyarország biztonságát továbbra is a NATO keretében látja garantálva, de az EU közös kül- és biztonságpolitikája is meghatározó a magyar külpolitika tekintetében. A megfogalmazásban tisztán látszik, hogy az EU–USA–NATO kapcsolati rendszer még nem volt kiforrott. Természetesen a mai napig élő politikai törekvés, hogy a NATO és az EU között szoros stratégiai partnerség jöjjön létre. A stratégia felveti azonban azt is, hogy a Magyarországhoz hasonló, korlátozott képességekkel rendelkező kisebb országok érdeke az, hogy ne kelljen választaniuk Európa és az Egyesült Államok között. Továbbá Magyarország céljának tekinti, hogy az EU keretében az Egyesült Államok partnereként, a NATO-ban pedig az európai integráció érdekei szerint tevékenykedjen. Hogy mit takarhat ez a választási kényszer, hogyan lenne megvalósítható ez a kettős, szinte „tudathasadásos” magatartás, nem derül ki a dokumentumból. (Mindenesetre szokatlan szituációt eredményezne, ha bármely szervezetben folytatott tevékenységünk során kifelé tekintve, egy külső véleménynek megfelelően járnánk el. Feltételezhetően ezzel nem növelnénk Magyarország elfogadottságát és ez a felénk irányuló bizalmat is alááshatná.)

A fentiekén kívül a stratégia említi az ENSZ, az EBESZ, valamint a gazdasági diplomáciát érintően az OECD és a WTO szervezeteit. Az ENSZ viszonylatában kiemeli, hogy a Biztonsági Tanács viseli az elsődleges, de nem kizárólagos felelősséget, utalva ezzel a regionális szervezetek (például a NATO) szerepére a nemzetközi béke és biztonság fenntartásában. Magyarország tevékenyen részt kíván venni e politikai szervezetek misszióiban, illetve a velük való együttműködés elmélyítésében.

A dokumentum – elődjéhez hasonlóan – alapvetően befejezettnek tekinti Magyarország demokratikus átalakulását, ezzel a térség államai fölé helyezi az országot ebben a tekintetben. Ennek megfelelően Magyarország érdekének és céljának tekinti, hogy aktívan, tapasztalatait megosztva segítse a környező országok fejlődését és euro-atlanti integrációját, biztosítsa stabilitásukat a nemzetközi szervezetekkel együttműködésben.

2. táblázat. A 2002-ben, 2004-ben és 2012-ben elfogadott magyar nemzeti biztonsági stratégiák által említett kihívások, kockázatok, fenyegetések

<i>Kihívások, kockázatok, fenyegetések</i>			
<i>Kihívások</i>	<i>2002</i>	<i>2004</i>	<i>2012</i>
Globális kihívások	1. Instabil zónák kialakulása	1. Terrorizmus	1. Hagyományos (katonai) fenyegetések
	2. Nemzetközi terrorizmus	2. Tömegpusztító fegyverek elterjedése	
	3. Tömegpusztító fegyverek és hordozóeszközök elterjedése	3. Instabil régiók, működésképtelen államok	2. Regionális konfliktusok
	4. Pénzügyi instabilitás	4. Illegális migráció	3. Tömegpusztító fegyverek és hordozóeszközök elterjedése
	5. Az információs társadalom kihívásai	5. Gazdasági instabilitás	
	6. Globális természeti és civilizációs veszélyforrások	6. Az információs társadalom kihívásai	4. Terrorizmus
Regionális kihívások	7. Fejlettségbeli különbségek növekedése	7. Globális, természeti, civilizációs és egészségügyi veszélyforrások	5. Pénzügyi biztonság
	8. Államokon belüli instabilitás	8. Közép-Európa	
	9. A határon túli magyarok helyzete	9. Délkelet-Európa	6. Kiberbiztonság
	10. A poszt-szovjet térség kihívásai	10. A FÁK-országok	7. Energiabiztonság
	11. Délkelet-Európa		8. Globális éghajlat- és környezetváltozás, erőforrások kimerülése
	12. A mediterrán térség	11. A mediterrán térség, a Közel-Kelet és a Közép-Kelet	9. Természeti és ipari katasztrófák
	13. Illegális és tömeges migráció		
	14. Környezetbiztonság, természeti és civilizációs katasztrófák elleni védelem		
Belső kihívások	15. Szervezett bűnözés	12. Szervezett bűnözés	10. Szervezett bűnözés
	16. A kábítószerterjedése	13. Feketegazdaság és korrupció	11. Kábítószerkereskedelem
	17. Feketegazdaság és korrupció	14. A kábítószerterjedése	12. Migráció
	18. Demográfiai kihívások	15. Politikai és vallási szélsőségek	13. Szélsőséges csoportok
		16. Demográfiai kihívások	

A sorrend a *globális kihívások és fenyegetések elleni fellépés* tekintetében sem volt meglepő. Első helyen a terrorizmus áll, majd ezt követi a tömegpusztító fegyverek és hordozó eszközeik elterjedése, a regionális konfliktusok kezelése, az államépítés, a humanitárius segítségnyújtás, a schengeni együttműködés, a határigazgatás, a migráció, a fejlesztési együttműködés, a nyitott társadalmakat érő kihívások, az információs rendszerek védelme és a természeti és civilizációs környezet védelme. A *belső kihívások elleni fellépés* alfejezetben ugyanazt az öt kategóriát említi, mint a biztonsági környezet elemzésénél. Mindegyik esetben kiemeli a magyar és külföldi szervek, a rendvédelem, a politika, a média és a közigazgatás együttműködésének fontosságát. A megvalósítás eszközei között igencsak nagy hangsúlyt kap a gazdasági-pénzügyi stabilitás, a versenyképesség, a felzárkózás, a növekvő nemzetgazdaság, amelyek elérésére elsődlegesen politikai eszközöket nevez meg. Újra megfogalmazta a dokumentum, hogy az ország biztonságát a NATO-val való együttműködés garantálja, de az EU-val való kooperáció is jelentős. Hangsúlyozza néhány szóban a Magyar Honvédség képességfejlesztésének szükségességét is, amelyet majd részletesen a katonai stratégia fog rögzíteni. A válságkezelésben való részvétel, a nemzetbiztonsági szolgálatok, rendvédelmi szervek együttműködése, határőrség és katasztrófavédelem is említésre került.

Az új nemzeti biztonsági stratégia értékelése

A fentiekhez képest jelentős eltéréseket mutat a *Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról* szóló 1035/2012-es *Kormányhatározat*. Más szerkezet, más szóhasználat jellemzi, a cél egy gyakorlatiasabb, előremutató és a társadalom számára is közérthető stratégia megalkotása volt. Első látásra is megállapítható, hogy nem egy leíró jellegű dokumentumról van szó. Megfogalmazásakor fő szempont volt az egyszerűség, a céltudatosság, a részletes elemzések elkerülése, amely a stratégiának elsősorban feladat-meghatározó jelleget ad. Mindez követi a szövetséges államok stratégiai dokumentumainak analógiáját.³

Az új nemzeti biztonsági stratégiában a korábbiakhoz képest jelentős hangsúlyeltolódást figyelhetünk meg: a több éves NATO- és EU-tagság után ugyanúgy megjelennek, de már sokkal kisebb hangsúlyt kapnak a beilleszkedés és az integráció mélyítésének feladatai. Az új NBS már egy, az észak-atlanti struktúrákba beágyazódott ország stratégiája. Ez az erős transzatlanti irányultság értelmezhető korlátként és erős elkötelezettségként is, de – figyelembe véve, hogy térségünk államai vagy tagjai az euro-atlanti integrációknak, vagy szintén szoros partneri viszonyt ápolnak velük – ezt nem szabad negatívan értelmeznünk.

A súlypontok eltolódása mellett ugyanakkor a folyamatosság is fellelhető a dokumentumban. Legfőként az értékek és érdekek meghatározásában figyelhetjük

3 Még akkor is helytálló ez a megállapítás, ha a legtöbb ilyen stratégia már elnevezésében sem egyezik, ahogyan például a német Fehér Könyv, az olasz Stratégiai Konceptió vagy a spanyol Nemzeti Védelmi Irányelv esetében. Magyarország az Egyesült Államok terminológiájában is használatos – nemzetközileg egyre inkább elfogadott – Nemzeti Biztonsági Stratégiát vette alapul, ami nem csak az elnevezésben mutatkozik meg.

meg ezt a kontinuitást. Ez segíti a kiszámíthatóság megteremtését az ország és a partnereink számára is. Természetesen az egyes elemek dominanciája, vagyis a preferencia-sorrend változhat.

3. táblázat. A 2002-ben, 2004-ben és 2012-ben elfogadott magyar nemzeti biztonsági stratégiák által felsorolt alapvető értékek

2002	2004	2012
Béke	Béke	Béke
Szuverenitás	Biztonság	Biztonság
Biztonság	Stabilitás	Államok szuverenitása és területi épsége
Emberi és szabadságjogok tiszteletben tartása	Szuverenitás	Demokrácia és jogállamiság
Demokrácia, jogállamiság	Demokrácia, jogállamiság	Emberi, azon belül a kisebbségi jogok
Jólét	Vállalkozás szabadsága	Alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása
Kulturális örökségünk, identitásunk	Emberi jogok és alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása	
	Állampolgárok biztonsága, jóléte, gyarapodása	
	Magyarság kulturális örökségének és identitásának megőrzése	

A 2012-es stratégia szerkezete letisztult, egyszerű, lényegre törő, ami már a bevezetőben is egyértelműen megjelenik. Egyetlen mondatban, fölösleges körülírások nélkül mutatja be a stratégia rendeltetését, ami nem más, mint „az értékek és érdekek számbavétele”, továbbá „a biztonsági környezet elemzése alapján meghatározza azokat a nemzeti célokat, feladatokat és átfogó kormányzati eszközöket, amelyekkel Magyarország a nemzetközi politikai, biztonsági rendszerben érvényesíteni tudja nemzeti biztonsági érdekeit”.

A dokumentum formailag 51 pontból áll, amely 4 fejezetre osztva elemzi Magyarország biztonságpolitikai környezetét, helyét és biztonságpolitikai érdekeit a világban, meghatározza az országot érintő biztonsági fenyegetéseket, kihívásokat és azok kezelésének módját, majd sorra veszi a stratégia végrehajtásának eszközeit.

A dokumentum Magyarország biztonságfelfogását tovább szélesíti, mint a 2004-es elődje: a kihívásokat immár egyének, közösségek, államok, régiók, valamint globális szinten is megjeleníti, a *releváns szereplők körét* pedig egyének, kormányzati és nem kormányzati szervezetek, valamint transznacionális szereplőkben határozza meg. A *biztonsági kihívásokat* pedig – Barry Buzan tipológiája szerint – öt kategóriában (politikai, katonai, gazdasági, társadalmi és környezeti) foglalja össze. Ezek közül is kiemeli azonban a katonai biztonság területét, amely új hangsúlyokkal jelenik meg még akkor is, ha a másik négy szektor általában véve nagyobb prioritást élvez a 21. században.

A hagyományos támadás veszélyét a dokumentum alkotói elenyészőnek tekintik, viszont hangsúlyozzák, hogy a *katonai erőre* igenis szükség van, a fenyegetettség alacsony szintje nem ad okot a haderő elhanyagolására. Itt is megjelenik a globalizáció hatása, amely kiszámíthatatlanná teszi a nemzetközi viszonyokat. Eppen ezért fontos, hogy a stratégia a biztonság külső és belső dimenzióit nem akarja erőltetve szétválasztani, a kihívások, fenyegetések és kockázatok halmazát a későbbiekben is összetett egészként vizsgálja. A komplex szemléletet abban az értelemben is érvényesülni látjuk, hogy a konfliktusok és válságok kezelésében is az átfogó megközelítést preferálja, legyen szó fejlesztéspolitikai eszközökről, integrált civil-katonai megközelítésről vagy a nemzetközi szereplők együttműködéséről. Az utolsó pontban utal a globális pénzügyi-gazdasági válság hatásaira, ami tovább ösztönzi az együttműködést és a biztonsági képességek erősítését.

Magyarország világban elfoglalt helyét vizsgálva alapján véve nem sok új elemet tartalmaz a stratégia, mégis újszerűnek hat letisztult és következetes megfogalmazása miatt. A dokumentum deklarativan kijelenti, hogy ország senkit sem tekint ellenségének, vitás ügyeit a nemzetközi jognak megfelelően és az ENSZ Alapokmányával összhangban rendezi. Az *alapvető értékek* között a 2004-es stratégia által felsorolt elemeket találjuk, az érdekek és célok meghatározása pedig ezek mentén, ezek védelme érdekében történik. Ezen kívül a földrajzilag közel eső térségek stabilitása és az euro-atlanti integráció további mélyítése is nemzeti érdekeink körébe tartozik. A földrajzi közelségben lévő térségek közül külön bekezdésben tárgyalja a stratégia a déli és keleti szomszédainkat, hiszen a nem túl távoli múlt eseményei, a ma is aktuális nemzetközi jelenlét okot ad arra, hogy a stabilitás és a demokratikus értékek térnyerése, ennek elősegítése prioritásként jelenjen meg, ami hozzájárul hazánk biztonságához is. Ezt aktív külpolitikával kétoldalú, regionális és szövetségi kapcsolatainkban is képviselnünk kell.

Az új nemzeti biztonsági stratégiában kiemelt szerepet kap a multilaterális keretek között megvalósuló együttműködés minden békeszerető néppel, kormányzati és nem kormányzati szereplőkkel, mind az ENSZ, mind az EBESZ égisze alatt. Határozott kijelentést tesz a dokumentum, miszerint *Magyarország biztonságpolitikájának alapvető keretét* a NATO- és az EU-tagság jelenti. Tehát már nincs élesen különválasztva a két szervezet, ahogy ezt a 2004-es stratégiában láthattuk. A NATO-tagállamok kollektív védelméről szóló, a katonai biztonságot érintő „ötödik cikk” (a katonai biztonság kollektív biztosítója) mégis külön pontban kerül említésre, mint Magyarország biztonságának sarokköve. Itt nyilvánvaló a visszautalás a NATO új stratégiai koncepciójával kapcsolatos belső szövetségi vitákra, a kollektív biztonságot megtestesítő 5. cikk fontosságára. Talán ez az oka annak, hogy a haderő fontossága erőteljesebben jelenik meg, mint az előző koncepciókban. Eszerint a Magyar Honvédség „... Magyarország szuverenitása szavatolásának alapvető intézménye, nemzetközi szerepvállalásait tekintve a külpolitika megvalósításának egyik meghatározó eszköze” (44. pont).

Az ország érdekelt egy erős, egységes európai integrációban, még gazdasági nehézségek esetén is, utalva itt a gazdasági válság következményeire. Mint ahogyan azt a stratégia is megfogalmazza, Magyarország mind gazdaságilag, mind földrajzilag nyitott ország, ezért fokozottan ki van téve a kölcsönös függésből adódó negatív hatásoknak, különösképpen a gazdasági, környezeti és energiabiztonság területén.

A *transzatlanti elkötelezettség* az új stratégiai koncepcióban is megmaradt. Emellett Magyarország igyekszik elősegíteni az EU közös kül- és biztonságpolitikájának, illetve a közös biztonság- és védelempolitikájának megvalósulását, hogy az képes legyen egységesen fellépni az Unión kívül is. Fontos elemként szerepel a válságkezelésben való további aktív részvételünk. Itt is megjelenik a NATO és az EU stratégiai partnersége, valamint az Egyesült Államokhoz való kapcsolatok kiemelt szerepe. Az Egyesült Államokhoz fűződő viszony alapját – hasonlóan a 2004-es dokumentumhoz – szintén az értékközösségekben látja, a szoros együttműködést és partnerséget pedig stratégiai érdekek tekintik.

A *határon túli magyarokról* szóló bekezdés szinte szó szerint megegyezik a 2004-es stratégia megfelelő pontjával. Figyelembe véve, hogy ez egy érzékeny kérdéskör a magyar nemzetpolitika és a nemzetközi viszonyok szempontjából is, érthető, ha semmiféle, vagy csak nagyon óvatos változtatás történik ebben a témában. Elveit tekintve viszont összhangban van a Lisszaboni Szerződés ide vonatkozó részével.

A kulturális sokszínűség tisztelete biztonságpolitikai szempontként szintén bekerült a stratégiába, alkalmazkodva ezzel a nemzetközi trendekhez, illetve a Lisszaboni Szerződés célkitűzéseire.

A dokumentum a harmadik fejezetben együttesen tárgyalja a *Magyarországot érintő fenyegetéseket, kihívásokat és az ezekre adandó válaszokat*, ami egy nagy előrelépésnek tekinthető a 2004-es elődjéhez képest. Azonban még itt sem különítik el a kihívás, kockázat és fenyegetés fogalmát, azokat felváltva, szinte egymás szinonimájaként olvashatjuk. Ez a magyar stratégiaalkotás visszatérő fogalmi hiányossága. A fejezet első bekezdésében szerepel, hogy biztonsági helyzetünk alapvetően szilárd, azonban számolnunk kell olyan kihívásokkal, amelyek a közelebbi vagy távolabbi környezetünkben jelennek meg, és amelyek a globális világ interdependenciája miatt Magyarországot is közvetlenül érintik, esetleg szövetségi státuszunkból eredeztethetők. Éppen ezért feladataink meghatározásánál a NATO és az EU dokumentumait kell alapul vennünk, képességeinkkel szövetségeseink biztonságához is hozzá kell járulnunk.

Bár újra leszögezi a stratégia, hogy a hazánk ellen irányuló hagyományos támadás esélye elenyésző, ennek lehetősége azonban szélesebb környezetünkben mégis fennáll. Ezért folytatnunk kell aktív szerepvállalásunkat és a szoros biztonsági együttműködést a NATO és az EU keretében, a hagyományos fegyverzetellenőrzés, a bizalom- és biztonsággerősítés területén, illetve a szomszédos államokkal. A szövetségi kötelezettségeink miatt jelen kell lennünk akár tőlünk távol eső térségekben is.

A következő pontban a *regionális konfliktusok által előidézett biztonsági kihívásokat* találjuk. A dokumentum – szemben a 2004-es stratégiával – nem földrajzi alapú megközelítéssel operál, csupán nagyobb térségeket és régiókat említ, és általános tendenciákat igyekszik megjeleníteni. A problémás, konfliktusokkal terhelt térségekben – talán a partnereknek és szövetségeseinknek szólóan is – megerősíti a válságmegelőzésben és válságkezelésben való részvételünket. Keleti és déli szomszédainkat tekintve – külpolitikai és gazdasági érdekeinkre hivatkozva – a stabilitás előmozdítása a cél. Megemlíti még a dokumentum a posztszovjet térséget, a Közel-Keletet és Észak-Afrikát is. A hazánktól távolabb eső térségek stabilitásához való hozzájárulás részben a nemzetközi kötelezettségeink, részben nemzeti érdekeink miatt

elengedhetetlen, mindezt az EU és NATO keretében, a nemzetközi közösséggel együttműködve hajtjuk végre.

A tömegpusztító fegyverek és hordozóeszközök elterjedésének kihívása már korábban is megjelent a biztonsági stratégiákban, viszont Magyarországot csak annyiban érinti, hogy együttműködik a fegyverzetellenőrzés és a leszerelés nemzetközi szervezeteivel és intézményeivel. A korábbi dokumentumok nem tartalmazták, de a 2012-es stratégia kijelenti, hogy Magyarország nem rendelkezik tömegpusztító fegyverekkel, viszont támogatja, hogy a NATO továbbra is fenntartsa hiteles elrettentő képességét, továbbá érdekelt a Szövetség ballisztikus rakétavédelmi képességének kiépítésében. A *terrorizmus* visszaszorult a negyedik helyre. Magyarország fenyegetettsége ugyan alacsony, azonban hiányolható az a kitétel, miszerint nemzetközi kötelezettség-vállalásainkból adódóan jelen vagyunk, nagymértékű terrorfenyegetettségnek kitett térségekben is – ez pedig esetlegesen célponttá teheti országunkat is. A *pénzügyi biztonság* – aktualitását és hazánk érintettségét tekintve – viszonylag későn kerül sorra a kihívások sorában, a dokumentum mégis egy sérülékeny, nagy adósságállománnyal rendelkező ország számára annak felértékelődéséről ír. Új kategóriaként van jelen a *kiberbiztonság*, ami ugyan már kezdetlegesen a 2004-es dokumentumban is megjelent (részben az információs társadalom kihívásai, részben pedig az információs rendszerek védelme cím alatt), azonban az azóta eltelt időszakban szövetségeseinket több alkalommal is érték ilyen jellegű támadások. Így erre hazánknak is fel kell készülnie. Szintén új elem a stratégiában az *energiabiztonság*, azon belül is az ellátás biztonsága. Mindenképpen pozitív fejlődésnek tekinthető, hogy felkerült a főbb prioritások közé. A természeti és ipari katasztrófák ilyen módon kifejezett megjelenítése a dokumentumban valószínűsíthetően a „vörösiszap-katasztrófának” köszönhető. A *szervezett bűnözés, kábítószer-kereskedelem, migráció, valamint a szélsőséges csoportok okozta biztonsági kihívások* az előző stratégiák a belső kihívások között tárgyalták, azonban a 2012-es dokumentum a nemzetközi együttműködés és információcsere fontosságát is kihangsúlyozza.

A *végrehajtás eszközrendszerében* is jelentős eltérések mutatkoznak. A korábbiaknak megfelelően megjelenik a szilárd gazdasági alapok követelménye, a társadalmi és demográfiai problémák kezelése, de az új stratégia szerint e fenyegetések kezeléséhez összkormányzati megközelítés szükséges. Az új dokumentum viszont – a korábitól eltérően – nem kívánja lebontani a feladatokat az egyes minisztériumok és más központi intézmények szintjére, azoknak a saját stratégiai dokumentumaik, irányelveik megfogalmazásához a Nemzeti Biztonsági Stratégiát kell alapul venniük.

A dokumentum korábbi bekezdéseiben is utalt már arra, hogy a magyar haderőre szükség van, amit az utolsó fejezetben újra megerősít. Összhangban az alaptörvénnyel, a honvédség hármas feladatrendszerének megfelelő képességfejlesztési irányokat vázol föl. Ez elősegíti, hogy többnemzeti együttműködésben, nemzetközi kötelezettségeink ellátására is alkalmas, hatékony nemzeti haderővel rendelkezünk. Az expedíciós haderő megnevezés – a politikai viták eredményeképpen – ugyan nem szerepel a hivatalos szövegezésben, de a feladatok körülírásánál egyértelműen megjelenik, hogy mind a területvédelemre, mind az expedíciós (missziós) képességekre szükség van. Ez pozitív várakozásokra adhat okot a készülő katonai stratégiánkat illetően. Emellett fokozottan nagy hangsúlyt kap a civil válságkezelés

és a civil-katonai együttműködés erősítése. Végül megismétli a belső állami intézményrendszer, annak kormányzati és nem-kormányzati elemeinek összehangolását együttműködésben a szövetséges államokkal.

* * *

Egy állam belső működésében és külső megítélésében is nagy szerepet kap egy nemzeti biztonsági stratégia. Magyarország esetében a rendszerváltást követően három ilyen jellegű dokumentum készült el. (Megjegyzendő, hogy többször is megkísérelték a stratégiaalkotást, csupán a politikai akarat vagy a konszenzus hiánya nem tette lehetővé ezek végleges megszövegezését és elfogadását.)

Véleményem szerint stratégiáink tartalmilag és formailag is jól látható fejlődésen mentek keresztül. Természetesen mindig viták előzik meg egy nemzeti biztonsági stratégia elfogadását, sok kompromisszum köttetik annak tartalmát és szövegezését tekintve is. A 2012-es stratégia esetében például törekedtek a társadalom széles körű megszólítására. Ez nyilvánvalóan további korlátozásokat jelent a szakmailag korrekt megfogalmazásban. (Így ugyanis máris kevésbé róható fel, hogy a kihívás, kockázat és fenyegetés fogalmi hármasa nem különül el, és hogy a globalizáció közismert kifejezése mellől miért hiányzik az interdependencia.) Már csak az a kérdés, valóban eljut-e a dokumentum a „nagyközönség” elé? Tartalmi szempontból is több kompromisszumos megoldás született, kezdve a felsorolt kihívások körével egészen az expedíciós jelző elkerüléséig a Magyar Honvédség esetében. Összességében mégis úgy gondolom, hogy az új Nemzeti Biztonsági Stratégiánk pozitívan értékelhető, amit talán az is alátámaszt, hogy közzétételét nem követték aktuálpolitikai felhangok.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 2144/2002. (V. 6.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról
2073/2004. (III. 31.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról
1035/2012. (II. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról
Csiki Tamás: A stratégiai dokumentumok rendszere. Nemzet és Biztonság 2008. szeptember. 76-81. old.
Heinz Gärtner: Nemzetközi Biztonság. Fogalmak A-tól Z-ig. Budapest, 2007, Zrínyi Kiadó
Ignáth Éva: A 2002-ben és a 2004-ben született magyar nemzeti biztonsági stratégiák összehasonlítása.
<http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=WPNYUQ> [2012. április 3.]
Jávor Endre: A biztonsági stratégia kidolgozása során érvényesítendő elvek és módszerek
http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2000/2_3.html [2012. április 3.]

Kis-Benedek József

A 2012-es pozsonyi Globális Biztonság 2012 konferencia

A Szlovák Atlanti Bizottság nyolcadik alkalommal rendezte meg az idén a „Globális Biztonság” elnevezésű konferenciát, amit Közép-Európa legnagyobb biztonságpolitikai rendezvényeként tartanak nyilván. Az egyhetes rendezvényen negyven ország közel négyszáz képviselője vett részt, köztük államfők, miniszterek, államtitkárok, kutató intézetek munkatársai, nem kormányzati szervezetek, illetve a nemzetközi sajtó képviselői. Az összefoglaló jelleggel készült tanulmány a legfontosabb témakörökben elhangzott véleményeket összegzi. Ezek az alábbiak: a NATO Prágától Chicagóig, az európai gazdasági válság, a transzatlanti kapcsolatok, az arab változások és a Nyugat-Balkán helyzete.

A Magyar Hadtudományi Társaság (MHTT) képviseletében 2012. április 12–14. között Pozsonyban részt vettem a Szlovák Atlanti Bizottság¹ (Slovak Atlantic Commission – SAC) szervezésében megrendezett Globális Biztonság 2012 (Global Security – GLOBSEC) elnevezésű nemzetközi konferencián, amelyet nyolcadik alkalommal rendeztek meg.

A 40 ország mintegy 400 fő részvételével megtartott rendezvény Közép-Európa legnagyobb biztonságpolitikai összejövetelének számít. A tanácskozás rangját jelzi, hogy azon három államfő (szlovák, szlovén és horvát), több jelenlegi és volt miniszterelnök, 30 miniszter (főként külügy és védelmi), államtitkár, helyettes államtitkár, továbbá számos külföldön szolgáló és az eseményre hazarendelt szlovák, illetve Pozsonyban rezidáló külföldi nagykövet és szakdiplomata, külföldi atlanti társaságok, biztonságpolitikai kutatóintézetek, NGO-k képviselői, szakértők a NATO politikai és katonai vezető szervezeteitől és parancsnokságairól, (legmagasabb szint főtitkár helyettes) vett részt. Meghívták a partnerországok, a Pfp-tagok, a mediterrán országok képviselőit, valamint a vezető nemzetközi sajtó képviselőit is. A szponzorok között olyan cégek voltak, mint a Visegrádi Alapítvány, a szlovák külügy és

1 A SAC független, nem kormányzati szervezet. 1973 óta működik. Tevékenysége négy területre (szemináriumok, műhelyviták szervezése, ismeretek átadása a Nyugat-Balkán és az EU keleti partnerországok felé, kutatómunka a regionális külpolitika, biztonságpolitika, védelempolitika és energiapolitika területén) koncentrálódik. Külön figyelmet fordítanak a témák iránt érdeklődő fiatalok bevonására.

honvédelmi minisztérium, a cseh védelmi minisztérium, a BMW, a Microsoft, a Saab és számos hadiipari vállalat.

A fórumot *Robert Fico* miniszterelnök nyitotta meg, aki kiemelte Szlovákia NATO- és EU-elkötelezettségét, aláhúзва, hogy az új szlovák kormány valamennyi szövetségi elvet magáévá teszi, a NATO-t Szlovákia biztonsága zálogának, az EU-t pedig az ország gazdasági fejlődése támogatójának tekinti.

A konferencia során panel-szervezésben a következő témákat vitatták meg:

1. Prágától Chicagóig és azt követően.
2. Az európai gazdasági integráció: az Unió megmentése saját magától.
3. Európa jövője és a transzatlanti együttműködés.
4. A NATO válasza a pénzügyi válságra („okos védelem” – Smart Defense).
5. Kihívások Montenegró számára. Nyugat-balkáni országok az euroatlanti integráció útján.
6. Az arab változások. Mi következik?
7. Az európai biztonság és védelem újraélesztése, illetve ennek korlátai.
8. Generációváltás az USA-ban, szigorítások Európában.
(„Házasság” vagy „válság”?)
9. Válság utáni globális kormányzás. Ki uralkodik?

A panelek 3–5, 10–15 perces előadásokból álltak, amit vita és a hallgatóság kérdéseire adott válaszok követtek. A fő panelbeszélgetéseken kívül este 21.30 és éjfél között kisebb csoportokban szerveztek megbeszéléseket az alábbi témákban:

- biztonsági együttműködés a visegrádi országokban;
- Amerika békés évszázada: európai implikációk;
- Afganisztán 2014 után;
- az európai energia jövője;
- a Balkán és az EU: új realitások;
- az elmélettől a valóságig: kibertér és kiberbiztonság;
- Ukrajna együtt, vagy az EU és Oroszország között;
- NATO-partnerség és -bővítés.

A panelekben folyó munka áttekintése

Úgy vélem, hogy a biztonságpolitika iránt érdeklődők számára nem haszontalan a konferencián elhangzott néhány fontos gondolatot közzétenni (természetesen a teljesség igénye nélkül). Mivel nemcsak az fontos, hogy mi hangzott el, hanem az is, hogy ki mondta, ezért a szövegben feltüntetem a véleményalkotó nevét és beosztását.

Prágától Chicagóig és azt követően

Peter Burian, a Szlovák Külügyminisztérium államtitkára pontosította *Robert Fico* miniszterelnök azon kijelentését, hogy Szlovákia „készen áll a Szövetségi terhek viselésére” azzal a módosítással, hogy amennyiben „... az EU pénzügyi helyzete javul, komolyan elgondolkodunk azon, hogy a védelemre a NATO ajánlásokban megfogalmazott GDP két százalékát fordítsuk”.

Schneider, cseh külügyminiszter helyettes a regionális együttműködésben a Visegrádi Csoport növekvő szerepét emelte ki, hangsúlyozva ugyanakkor az Egyesült Államok globális jelenlétének jelentőségét, különös tekintettel Európára. Más résztvevőhöz hasonlóan ő is hangsúlyozta, hogy a visegrádi országokban a „pooling and sharing” elv nem lehet magyarázat a védelmi kiadások csökkentésére.

Németh Zsolt Magyarország NATO elkötelezettségét, a Visegrádi Együttműködés jelentőségét, a Nyugat-Balkán támogatását, az energia és kiberbiztonság fontosságát emelte ki. A lengyel külügyminiszter helyettes a NATO Stratégiai Konceptiójának fontosságáról, valamint a védelem két százalékos GDP-részesedéséről beszélt, azzal a megjegyzéssel, hogy a védelmi kiadások húsz százalékát fejlesztésre kell fordítani. Ezen a területen Észtországot, mint Lengyelország számára követendő példát jelölte meg.

Az európai gazdasági integráció: az Unió megmentése saját magától

A panel résztvevői kiemelték, hogy a gazdasági válság kapcsán az európai közvélemény tájékoztatása rossz. Példaként Görögországot említették, ahol az egyik nyilatkozatban azt lehet hallani, hogy támogatásra szorul, a másokban nem, majd cáfolják. Valójában nem mondják meg, hogy a helyzet mennyire komoly. Hogyan lehet ebben a helyzetben elvárni, hogy a lakosság elfogadja az intézkedéseket?

Nagy kérdés, de egyelőre válasz nélkül, hogyan fognak az európai országok reagálni a brüsszeli megszorításokra. Többen kiemelték az EU bizalmi válságát, *Korcsok* szlovák EU-képviselő azt a példát hozta fel, amikor Szlovákia bírálatot kapott, hogy nem akar anyagilag hozzájárulni egy nála gazdagabb EU-ország megsegítéséhez. Mára ez a jelenség már több EU-országban is megnyilvánul. Nem lehet megmagyarázni a lakosságnak, hogy miért is kell más ország részére pénzt átadni. A problémát ő fogalmazta meg azzal, hogy kijelentette: „*hogyan képes az EU a saját gondjainak megoldására, amit valójában ő okozott?*”

Európa jövője és a transzatlanti együttműködés

A témát a szlovák, szlovén és a horvát államfő fejtette ki. A szlovák államfő kiemelte, hogy mindhárom elnök jól érti a biztonság lényegét, hiszen élénken élnek még bennük a balkáni háború, illetve a biztonság hiánya emlékei. Nem felejthető az sem, hogy az EU eredetileg biztonsági projektként indult, választ adva a második világháború borzalmaira. Az EU küldetése – gazdasági jelentősége mellett – továbbra is az európai konfliktusok megelőzése. A NATO pedig úgy fogható fel, mint a jelzett projekt kiegészítője. Az euroövezet problémái biztonsági problémaként is felfoghatóak, amelyeket meg kell oldani. Az elnök – hasonlóan a Visegrádi Együttműködés többi résztvevőjéhez – hangsúlyozta a szervezet jelentőségét.

A szlovén államfő szerint vissza kell térni a múlt század első felének geostratégiai gondolataihoz és nagyon alaposan át kell gondolni, hogy milyen viszonyban legyen egymással a világ három nagy gazdasági és politikai egysége: az Egyesült Államok, az Európai Unió és Oroszország. Versengés? Kölcsönös féltreértés, bizalom hiánya vagy együttműködés? A három egység együttműködése nagyon

fontos, de a részletek kidolgozása nagyon nehéz. Szlovénia elnöke kiemelt jelentőségűnek tartja a NATO balkáni bővítését. A szíriai válság kezelését is fontosnak véli, amelyben viszont nehéz az eszközök meghatározása. Az EU pénzügyi stabilitásának megteremtésében a hosszú távú érdekek figyelembe vételét tartotta fontosnak.

A horvát elnök hangsúlyozta országa EU-csatlakozásának fontosságát, de azt is kiemelte, hogy mindez egy válság időszakában történik. A horvát példa szerinte azt jelzi, hogy a régió minden országa képes modern európai társadalommá válni és hozzájárulni az EU biztonságához, gazdasági fejlődéséhez és a demokráciához. A biztonság a hagyományos területek mellett számos egyéb tényezőtől is függ. Ezek közül kiemelte a fejlődést, a tudományt, a technológiát és a klímaváltozást. Kitért arra, hogy Horvátország szomszédjai közül Bosznia-Hercegovina még nem EU tag, vannak kihívások, de ezeket a diplomácia eszközeivel kell kezelni. Hangsúlyozta a NATO szerepét, a kihívásokat és kifejezte országa készségét a NATO támogatására.

A NATO válasza a pénzügyi válságra (Az „okos védelem”)

Alexander Vershbow főtitkár-helyettes a jelenlegi helyzetet úgy értékelte, hogy az a NATO történetének legnagyobb kihívása. 2020-ra a világ a mainál nem lesz veszélyesebb, de valószínűleg kiszámíthatatlanabbá válik. Ez azt jelenti, hogy a jövő fenyegetéseit kezelni képes szervezetre van szükség, a jövő biztonsági környezetének alakítását pedig a közös értékek és érdekek mentén kell elvégezni. A líbiai küldetést a NATO történetében az első, európaiak által vezetett misszióként értékelte, kiemelve, hogy az USA logisztikai támogatása alapvető fontosságú volt. Az „okos védelem” arról szól, hogy a Szövetség közösen többet tud tenni, mint egyénileg, valamint képes annak kimunkálására, hogy mit tart meg és mit hagy el.

A panelben a cseh, a norvég védelmi miniszter, az Egyesült Államok NATO-nagykövete, valamint a NATO Átalakítási Parancsnokság (Norfolk) törzsfőnök-helyettese fejtette ki véleményét. A norvég miniszter hangsúlyozta, hogy az északi régió sikeres együttműködésének oka az országok között meglévő magas szintű bizalom, amit különböző szinteken teremtettek meg. Az „okos védelem” nemcsak azt jelenti, hogy új dolgokat kell vásárolni, hanem azt is, hogy a régieket új módon kell alkalmazni.

Vondra, cseh védelmi miniszter a Visegrádi Együttműködésről szólva kijelentette, hogy pénzügyi és katonai területen is sokat lehet tanulni az északi országoktól. Ugyanakkor nem szabad elfeledkezni a realitásokról. Országában a védelmi kiadásokat az elmúlt három évben 25 százalékkal csökkentették. Ilyen kiadáscsökkentés mellett teljesen irreális azt képzelni, hogy ezt a „okos védelemmel” kompenzálni lehet.

Az Egyesült Államok nagykövete esettanulmányként hivatkozott a líbiai beavatkozásra. Pozitív tényként emelte ki, hogy az európai szövetségesek vezették a műveleteket. Másik oldalról viszont az sem felejthető el, hogy az Egyesült Államok támogatása nélkül ez nem lett volna megoldható. Az Egyesült Államok 72 óra alatt szétrombolta a líbiai légvédelmet, amire egyetlen európai ország sem lett volna képes; biztosította a műveletek vezetését és irányítását, amit az európaiak csak később tudtak átvenni; biztosította a célok meghatározását, a hírszerzést és a légi utántöltést.

A NATO számára nagy kihívás annak megteremtése, hogy alapvető képességekben ne csak egyetlen országtól függjön.

Pottenger admirális szerint a Transzformációs Parancsnokság számára az „okos védelem” lényegesen több mint fegyverek beszerzése. Több száz műhelyvitát folytattak a folyó projektek elemzéséről. Nemcsak a NATO, hanem a nemzetek prioritásait is figyelembe veszik, így megvalósul a kettős tervezés, hiszen a fő irányokat a NATO védelmi tervezési rendszere határozza meg.

Kihívások Montenegró számára.

Nyugat-balkáni országok az euroatlanti integráció útján

A panel két főszereplője Montenegró miniszterelnöke és az EU bővítési és szomszédságpolitikai biztosa volt. A montenegrói miniszterelnök kiemelte a nyugat-balkáni országok NATO-csatlakozásának fontosságát, hangsúlyozva, hogy az euró-atlanti közösség országainak nemcsak az események figyelésére, hanem a bővítés folytatására is figyelniük kellene. A NATO a békét és a stabilitást garantálja a Nyugat-Balkánon, de a béke és stabilitás a bővítés előfeltétele.

Füle bővítési biztos ironikusan jegyezte meg, hogy amíg egyes országoknál felmerül az EU, vagy legalábbis az euró övezet elhagyása, addig más országok a csatlakozásra várnak. Véleménye szerint a bővítés nem a probléma, hanem a megoldás része.

Az arab változások. Mi következik?

A téma a Globsec legnagyobb érdeklődést és egyben vitát kiváltó eseménye volt, amelyben vélemények, gyakran indulatok csaptak össze, főként izraeli és arab országok képviselői között. A panelt, amelyben részt vett a bolgár külügyminiszter, a Líbiai al Sadek Intézet igazgatója, *Tarek Osman* egyiptomi író és *Oded Eran* nagykövet, a tel-avivi Nemzetbiztonsági Tanulmányok Intézetének vezető kutatója, a brüsszeli Európa Tanulmányok Központjának vezetője moderálta. *Osman* szerint az arab világban az elmúlt két évszázadban három komoly változás, egyben törés következett be. Az első a külvilág, főként Európa felé irányuló nyitás, amelynek során az arab országok érzékelték óriási lemaradásukat és azt a következtetést vonták le, hogy sok mindent (oktatás, könyvkiadás stb.) át kell venniük. A kísérlet elbukott. Ezt követte az '50-es, a '60-as, és a '70-es évek arab nacionalizmusa. Ez nem az elit, hanem a középosztály és a katonák projektje volt, alapvetően egy alulról felfelé irányuló megközelítés. Ez sem járt sikerrel. Ezután jött a rendkívül eltérő jelenségeket mutató arab kapitalizmus. A három irányváltás lényegében sikertelenségek sorozata volt. Az elmúlt húsz évben ehhez járult egy óriási népszaporulat, aminek következménye a sok fiatal, akik örökölték az említett problémákat. Fontos annak a kiemelése is, hogy kialakult a magánszektor, amely kevés embert foglalkoztat, ugyanakkor függ az államtól. A körülmények megértéséhez nagyon fontos annak tudomásul vétele, hogy az arab változások nemcsak politikai, hanem szociális természetűek is.

Anas el Gomati, a Tripoli al Sadek Intézet igazgatója az iszlámizmus felemelkedéséről úgy vélekedett, hogy az arab országok egy sor elcsépett és irreleváns ismeretet

vettek át. A téma megértésében 9/11 óta nem fejlődtek, hanem inkább visszafejlődtek, legalábbis azon a területen, ami a civilizációk összecsapását illeti. Az iszlámizmus és a dzsihádzmus a modern kor terméke, gyökerei inkább a nyugati ideológiákban, a marxizmusban és legkevésbé a tradicionális Iszlámban vannak. Forradalmi élharcos eszméknek az Iszlámban nincsenek semmiféle gyökerei.

Mladenov, bolgár külügyminiszter szerint Európának már fel kellene hagynia az „arab tavasz” kifejezéssel. Ami ezekben az országokban történik az „ébredés és méltóság”. Az európaiak nem mutatnak megfelelő tiszteletet a változások iránt. Ezzel összefüggésben hivatkozott a hazájában, valamint a többi kelet- és közép-európai országban történt átmenetre és néhány nyugati országban tapasztalt elutasító magatartásra az átmenettel kapcsolatban. Európának nem kellene hátradőlnie és szemlélennie a történéseket, hanem segíteni ezeket az országokat, megérteni a változásokat, a sajátosságokat, nem pedig összemosni az országokat.

Oded Eran nagykövet, izraeli képviselő kifejtette, hogy országában óriási aggodalommal figyelik az eseményeket. A tavalyi év egyensúlya Izrael számára negatív, elveszített olyan nyugatbarát rendszereket, amelyek a biztonsági területen legalább nem konfrontáló politikát folytattak Izraellel szemben. Izrael és Egyiptom között hideg béke volt, de az legalább létezett. Az EU-nak stratégiát kellene kidolgoznia a jövőt illetően. A Közel-Keleten a romló gazdasági helyzet veszélyeit is fel kellene mérni. Az egyiptomi turizmust keményen érintik az események, Egyiptom és Jordánia között több alkalommal szabotálások zavarták meg a csővezeték működését. A veszélyt az jelenti, hogy lehet, hogy a régióban tíz százalékkal több a demokrácia, de ötven százalékkal kevesebb élelmiszer jut az asztalokra. Izraelnek figyelnie kell a törökországi kapcsolataira is, ami feltűnően megromlott, radikális javulással pedig belátható időn belül nem lehet számolni. Jeruzsálem oldaláról vizsgálva nem mellőzhető az iráni atomprogram sem. Egy szempontból viszont pozitív fejlemények is lehetnek: ha rezsimváltás lesz Szíriában, akkor az korlátozhatja az iráni törekvéseket, ami jó Izraelnek, és az arab világnak is.

Az európai biztonság és védelem újraélesztése, illetve ennek korlátai

A panel arra a kérdésre keresett választ, vajon hogyan lehet Európában kevesebb anyagi forrásból nagyobb biztonságot teremteni; támogatja-e a lakosság a védelemre költött összeg növelését a megszorítások idején; milyen kulturális különbségek vannak Európában.

Christian Schmidt, a német védelmi minisztérium parlamenti államtitkára szerint az elmúlt években két területen sikerült előrelépni: katonai területen együttműködés és integráció terén, politikai területen pedig annak megállapításában, hogy milyen kihívásokkal nézünk szembe. Az EU és a NATO között szükség van egymás tevékenységének kiegészítésére, a beszerzési és felhasználási (pooling and sharing) források növelésére.

Zbigniew Wlosowitz, lengyel védelmi miniszter helyettes úgy véli, hogy a legnagyobb kihívás a nemzetközi közösség kihívásaihoz való alkalmazkodás. „*Folyamatos kiigazítás, majd újra igazítás időszakát éljük*” – mondta. Nagy-Britannia és Franciaország ösztönző tényező, a „pooling and sharing” elv megvalósításához partnerre van

szükség és mindenkinek hozzá kell adnia valamit. „A folyamat elkezdődött, de csodákat ne várjunk” – hangsúlyozta a miniszter.

Nick Witney, az ET külpolitikai főmunkatársa szerint a folyamatokban jelentős véleménykülönbségek vannak. Valójában nem sok minden történik a „pooling and sharing” megvalósításában, de ugyanez tapasztalható az „okos védelem” megvalósításában is. A témának nagy figyelmet szentelnek, de a megvalósítás területén igen kevés történik, és ez tükröződik a védelem iránti elkötelezettségben is. Valamilyen eredménnyel nyilvánvalóan számolhatunk, de az nagyon szerény lesz. Oroszország nem jelent valós katonai fenyegetést, a térségen kívüli intervencióért az európai országokban nincs valódi lelkesedés. Természetesen nem tudjuk, hogy mi történhet, és fel kell készülni a legváratlanabbra is. Nem feledhetjük, hogy a katonai erő az államvezetés eszköze. Ha ezt mi, európaiak, magunkénak valljuk, akkor komolyan kell venni a védelmet is, sokkal komolyabban, mint ahogy ezt most tesszük.

Joseph Wood nyugállományú ezredes, a német Marshall Alapítvány vezetőkutatójának és Dick Cheney volt amerikai alelnök nemzetbiztonsági tanácsadójának értékelése szerint kevesebből nem lehet többet tenni. A reális világban kell élni. Bár ez Egyesült Államok az ismert körülmények miatt megerősödve került ki a második világháborúból, ügyelt arra, hogy fölényét meg is tartsa. Európa a háború utáni helyzete miatt más perspektívával rendelkezik, de véleménye szerint Európának koherens védelmi politikára van szüksége, és tudatában kell lennie annak, hogy amit védünk, azt meg kell védeni. Az utóbbi két évtized tapasztalatai szerint ez a meggyőződés hiányzik Európában. Az EU demokratikus deficitje és technokrata válaszai miatt úgy tűnik, hogy a demokratikus politikai kultúra és a közösségi támogatás hiánya tartós marad. A jövőt illetően nagy a bizalmatlanság és ez érezhető az Egyesült Államokban is.

*Generációváltás az USA-ban, szigorítások Európában.
(„Házasság” vagy „válság”?)*

A panel előadói arra keresték a választ, hogy lehet-e „házasság” az Egyesült Államok és Európa között a válság idején. Judy Dempsey, az International Herald Tribune rovatvezetője szerint a transzatlanti kapcsolatok, abban az értelemben, ahogy eddig ismertük, halottak. Ez azt követeli, hogy dönteni kell az új kapcsolatokról és nem csak a védelem területén.

Mikulaš Dzurinda volt szlovák külügyminiszter és miniszterelnök erősen cáfolta, hogy a transzatlanti kapcsolatok halottak lennének. „Nem hiszem, hogy lenne a NATO-nak jobb alternatívája” – mondta. A Szövetség értékei, amit meg kell őrizni, elfogadottak a transzatlanti térségen kívül is.

Schissler vezérőrnagy, az USA Európai Parancsnokságának tervező és politikai igazgatója, azt a véleményt képviselte, hogy a transzatlanti kapcsolatok nem halottak, nem is haldokolnak és még csak veszélyben sincsenek. A kapcsolatok különböző szinten működnek, beleértve a gazdaságit is. Ha az összes NATO-ország GDP-jét összeadnánk, ez a világ GDP-jének ötven százalékát tenné ki. A transzatlanti kapcsolatokat a közös értékek forrasztják össze.

Constanze Stelzenmüller, a német Marshall Központ főmunkatársa hozzászólásában azt vizsgálta, igaz-e, hogy a mai transzatlanti kapcsolatokban több az érdek, mint

az érték. Véleménye szerint mindkettő jelen volt a kapcsolatokban és nincs ez másképpen ma sem. Ma azonban a kapcsolatokban új realitások vannak, például eltérő képességek, és az, hogy az Egyesült Államok csökkenteni erőit Európában, annak köszönhető, hogy itt béke van. „Érthető az amerikaiak számára, hogy felnőtünk és kezünkbe vesszük saját sorsunk irányítását” – tette hozzá.

Bogdan Lucian Aurescu, a Román Külügyminisztérium stratégiai államtitkára arra emlékeztette a hallgatóságot, hogy a válság idején való szorosabb együttműködés már többször felmerült, beleértve a hidegháború időszakát. Így volt ez például a szuezi válság idején és 1956-os események alatt. Beszélt a generációváltásról az Egyesült Államok és Európa vezetésében, hangsúlyozva, hogy az új generációnak már nincs személyes élménye a második világháborúról.

Kurt Volker, a John Hopkins Egyetem Transzatlanti Kapcsolatok Központjának igazgatója arra kérte a hallgatóságot, hogy kísérjék figyelemmel az Egyesült Államok és Európa vezetésének folyamatos változását. Rossz hangulat volt tapasztalható egészen *Reagan* elnökségéig, aminek *Margaret Thatcherrel* együtt vetettek véget, majd következett a *Bush*, a megint más felfogású *Clinton* és az újabb *Bush* időszak. A NATO bővítés a '90-es évek elején olyan volt, amiről senki sem akart beszélni, majd ezt egy fordulat követte. Ami ma más, az az események felgyorsulása, illetve a hatalom megosztása például Kínával. Az értékeket és az érdekeket nem kellene egymástól elválasztani.

*Válság utáni globális kormányzás.
Ki uralkodik?*

Az utolsó panel társszervezője a Bruegel Intézet és az Európai Ügyek Központja volt. *Ignazio Angeloni*, a Bruegel Intézet kormányzó testületének tanácsadója azt hangsúlyozta, hogy a globális kormányzás története nagyon rövid, lényegében az „erősek törvénye”. Csak a 19. század végén merült fel a globális kormányzás igénye, a Bretton Woods-i konferenciára hivatkozott a második világháborút követően. Ma annak vagyunk tanúi, hogy miként lehet a hatalmat gyakorlók és az új hatalmak közötti hatalmi egyensúlyt megteremteni. Az elmúlt évek új intézményi realitása a G-20 csoport.

Jim O'Neill, a Goldman Sachs Asset Management elnöke szerint három egymáshoz kapcsolható realitással találkozunk. Az egyik az, hogy a globális válságot sok politikacsináló nem értelmezi helyesen. A válság valójában nem globális. Ha valóban teljesen globális perspektívából szemléljük, akkor valóban a legnagyobb hanyatlást tapasztaljuk. Nyugati perspektívából ezt nem így látjuk. A másik összefüggés az, hogy a globális kormányzás struktúrája túlnyomó részt a második világháború utáni idősakra esik. A harmadik sajátosság pedig az, hogy ezek a struktúrák merevek és válságot követően jelentkeznek. A hozzászóló kiemelte, hogy a BRICS-országok² gazdasága együttesen nagyobb, mint az Egyesült Államok gazdasága. Megjegyezte, hogy a G-20 csoport a történések következménye, legalábbis ami a legitimitációt illeti.

2 Brazília, Oroszország, India, Kína és Dél-Afrika

Azonban a globális kormányzás hatékonyabb és legitimebb formájára lenne szükség, amit nem csak a nyugati országok ellenőriznek és uralnak. Ahhoz, hogy ez jól működjön, az EU-nak a globális kormányzás részévé kellene válnia és nem az egyes nagy országoknak, amint ez ma valójában történik.

Dimitri Szuszlov, a Moszkvai Kül- és Védelempolitikai Tanács kutatási igazgatója úgy vélekedett, hogy a témát inkább a nemzetközi kapcsolatok és nem a gazdaság oldaláról közelítené meg. Megkérdőjelezte azt a véleményt, amely szerint egy válság utáni helyzetben lennénk. Szerinte egy nagyon hosszú válság elején tartunk, amit nem biztos, hogy le tudunk győzni. Kiemelte, hogy „a 2008–2009-es pénzügyi válság csak súlyosbította és felgyorsította a világhelyzet alapvető problémáit, amelynek több összetevője van”. Ezekkel éveken és évtizedeken keresztül foglalkozni fogunk. Nem tudjuk, hogy mindez hová vezet. Válságban vannak a nemzetközi közösség államai, különösen az Egyesült Államok és Európa, azok az országok, amelyek a globális kormányzás intézményeit adják. Ezek az országok nagy bajban vannak, amihez hozzájárul egy Európa és Amerika közötti bizalmi válság is. Ehhez még hozzá kell adni magát a nemzetközi rendszert és annak kormányozhatóságát.

Liming Wang, a Dublini Egyetem Confucius Intézet igazgatója szerint a jelenlegi válság a múlt században kidolgozott válságkezelő stratégiák kudarca is. Az Egyesült Államok a 19. század végén megelőzte Nagy-Britanniát, de ötven évre volt szükség ahhoz, hogy a dollár globális pénzzé változzon. Ma még Kína az USA dollárt alkalmazza, ami az Egyesült Államok hatalmi monopóliumát biztosítja, de felmerül a kérdés, vajon a gazdasági változásokkal képes-e az Egyesült Államok monopolhelyzetének fenntartására? Wang a panel többi tagjához hasonlóan a G–20 országok gazdasági válsággal kapcsolatos szerepéről pozitívan foglalt állást, de megjegyezte, hogy a G–20 országok számos problémával küzdenek a válságkezelésben és abban, hogy globális irányító szervezetté váljanak. Értékelése szerint a jelenlegi válság felgyorsította a nyugati dominanciájú világ megváltozását oly módon, hogy a felnövekvő hatalmak nélkülözhetetlenné váljanak a kialakuló új világban.

Németh Gergely

A NATO védelmi tervezés fejlődéstörténete (1949–1967)

A tanulmány célja, hogy bemutassa a NATO védelmi tervezési rendszerének kialakulását és fejlődését, valamint azokat a külső és belső tényezőket (kényszereket), melyek befolyásolták azt. Ezt az evolúciós folyamatot elsősorban a stratégiai tervezési dokumentumok látcsövén keresztül mutatjuk be. A védelmi tervezés történetének bemutatásán túl feltárásra kerülnek azok a stratégiai tervezési kényszerekből fakadó döntési helyzetek, melyek jelentős kihatással jártak a hidegháború egészére nézve.

A védelmi tervezés az elmúlt évtizedek során és napjainkban egyaránt a védelmi célú irányítási és igazgatási tevékenység egyik legfontosabb területét képezte és képezi. Annak eszközrendszere teszi lehetővé, hogy a politikai, társadalmi, gazdasági és katonai környezet változásai és realitásai megjelenjenek a haderők jövőképeinek, fejlesztési irányainak, meglévő és tervezett struktúrájának kialakítása során.

A védelmi tervezés azonban nem csak érzékelő apparátussal rendelkezik, hanem cselekvő szakemberekkel is. A védelmi tervezők feladata, hogy a haderő megfeleljen mindazon követelményeknek, melyeket az ágazati politikai akarat és a társadalmi, gazdasági és környezeti realitás jelöl ki. A szakpolitikai akarat végrehajtásának eszközei a tervdokumentumok: a koncepciók, a stratégiák, a hosszú és rövid távú tervek.

A védelmi tervezés gyakorlatilag tökéletes, ágazati analógiája a versenyszféra stratégiai tervezésének, és mint ilyen, létezése, aktív és hatékony működése nélkülözhetetlen az adott ágazat megfelelő transzformációja szempontjából. Mindezt a stratégiai tervezésben és közpénzügyekben híres amerikai tudós, Aaron Wildavsky találóan fejezte ki: „minden cselekvés, mely a jövőre kihat, tervezettnek mondható, ezért a »nem-tervezés« állapota alig létezik. A nem-tervezés intézménye csak azoknál az embereknél fordul elő, akik cselekvésüket véletlenszerűen hajtják végre, motivációk és célok hiányában”.¹ Vagyis a tervezés kizárja (vagy legalábbis minimálisra

1 Aaron Wildavsky: If planning is everything, maybe it's nothing. Policy Sciences, Vol. 4., No 2. (1973). p. 130.

csökkenti) a véletlenszerűség tényét, és mint ilyen, tudatos és a szervezet szempontjából létfontosságú cselekvési folyamat.

A védelmi tervezés alapvető logikai rendje egyszerű. A holland stratégiai kutatóintézet (Hague Center for Strategic Studies – HCSS) meghatározása szerint a védelmi tervezés során a politikai hatóságok meghatározzák a védelmi ágazat kívánatos jövőképét, melyet politikai célokban fejeznek ki. A honvédelmi minisztérium védelmi tervezői lefordítják a politikai célokat koncepciókká és paraméterekké,² melyek befolyásolják a tervezést. Ezt követően a politikai célrendszert képesség-szükségletben fejezik ki, és – különböző módszertani formulákat követve – megvalósíthatósági terveket dolgoznak ki a végrehajtására. A megvalósíthatósági tervek között a jövőképet meghatározó politikai-katonai szint dönt. A preferált tervet a döntést követően kidolgozzák és a kidolgozási folyamat végén nyert információkat „visszacsatornázzák” a döntéshozóhoz. Extrém eseteket kivéve, a tervet végrehajtják.³

A védelmi tervezés tehát nem más, mint a politikai akarat végrehajtását tervező rendszer. Matus János szavaival élve: „csak egyetlen védelmi tervezési rendszer lehetséges, amelyben a politikai célokból következnek a programok”.⁴

A védelmi tervezéssel, és különösen a szövetségi vonatkozású védelmi tervezéssel kapcsolatos rendszerszintű kutatások száma Magyarországon viszonylag alacsonynak mondható. A témával átfogóan doktori értekezés keretében foglalkozott Csontos András (A haderőreform, a védelmi tervezés és az erőforrások kölcsönhatása) 2003-ban, de az értekezés csak érintette a NATO védelmi tervezés rendszerét, elsősorban a hazai védelmi tervező rendszerrel kapcsolatos kutatásokra koncentrált.

A hadtudomány keretein belül a NATO védelmi tervezésének bemutatása elsőként Matus János nevéhez fűződik (Stratégiai tervezés a NATO-ban), aki a Bartlett-féle tervezési modellen keresztül szemléltette a kollektív tervezési rendszert.⁵ A téma időszerű áttekintését elsőként Ronkovich József végezte el 2008-ban,⁶ majd Kereki László 2009-ben.⁷ Szenes Zoltán korunk környezeti tényezőit vizsgálva tett javaslatot egy új stratégiai koncepcióra,⁸ helyesen felismerve azt a tény, hogy a tervezésre kívülről ható tényezők dinamikája új koncepció szükségessége felé mutat. A tények őt igazolták, a NATO 2010-ben hagyta jóvá új stratégiai koncepcióját.

2 Például: műveletek lehetséges típusai, műveletek spektruma, egyidejűségi követelmények, erőforrás korlátok.

3 Stephan De Spiegeleire: Closing the Loop – towards Strategic Defence Management. Internetes forrás: <http://www.hcss.nl/reports/closing-the-loop/62/>. Letöltve: 2012. 07. 11.

4 A Védelmi Tervező Rendszer – Védelmi Tervezési Konferencia. HM Védelmi Tervezési Koordinációs Iroda. Szerkesztette: Horváth István. Budapest. 2002. 25. p.

5 Matus János: Stratégiai tervezés a NATO-ban. In: A NATO mint politikai és katonai szövetség. Egyetemi jegyzet. Budapest, 1999. ZMNE, 77–96. p.

6 Ronkovich József: A védelmi tervezés napjainkban. Nemzet és biztonság. Biztonságpolitikai Szemle. 2008. július. 54–59. p.

7 Kereki László: A NATO és az EU védelmi tervezési eljárásai. In: A stratégiai és a műveleti tervezés. ZMNE Egyetemi jegyzet. Budapest, 2009. 22–46. p.

8 Szenes Zoltán: A NATO jövője. Új stratégiai koncepcióra van szükség. Hadtudomány. XV. évf. 2. szám. Budapest, 2005.

A jelen tanulmányban feldolgozott témával részben foglalkozott Szabados János *A NATO átalakulása a stratégiai koncepciók tükrében* című cikkében, jóllehet nem a védelmi tervezés, hanem maga a Szövetség szerepelt a tanulmány fókuszában.⁹ A védelmi tervezéshez kapcsolódó friss szakirodalom körébe sorolhatóak a doktori képzés keretén belül végzett saját elemzéseim, melyekben a NATO képességfejlesztési igényeinek,¹⁰ valamint a védelmi tervezési folyamat egészének¹¹ a nemzeti tervezésre történő kihatásait vizsgálom.

* * *

A jelen tanulmány célja, hogy bemutassa a NATO védelmi tervezési rendszerének kialakulását és fejlődését, valamint azokat a külső és belső tényezőket (kényszereket), melyek befolyásolták azt. Nem célom végigkísérni a NATO stratégiai tervezését az elmúlt hatvanhárom év történelmének eseményein, mivel ezzel a magyar szakirodalomban is több feldolgozás foglalkozik.¹² Tanulmányomban csupán azon történelmi események rövid, tényszerű bemutatására szorítokozom, melyek döntő jelentőséggel bírtak a NATO védelmi tervezésének alakulásában. Nem vizsgálom a NATO egészében a NATO belső struktúrájának átalakulását sem, hiszen a célom nem a szervezet fejlődésének, hanem a védelmi tervezés evolúciójának vizsgálata.

Kutatásaim során arra a következtetésre jutottam, hogy fenti céljaimnak akkor felelek meg, ha a NATO tervezési dokumentumainak tartalmát, vagyis a stratégiai célrendszer változását a dokumentumok létrejöttének történelmi-politikai körülményein, vagyis a stratégiai körülményeken keresztül vizsgálom.

A NATO védelmi tervezés történetének feldolgozása tanulságos alulnézetét, ha tetszik, alternatív interpretációját adja egy sor olyan elvnek és doktrínának, melyek a biztonságpolitikai tanulmányok alapvetéseit képezik. A tervezési dokumentumok tartalmi vizsgálata valós történelmi, politikai, gazdasági és katonai kontextusba helyezi a reális elrettentés, a tömeges megtorlás és a rugalmas reagálás stratégiai koncepciókat, és rávilágít kialakulásuk okaira és körülményeire. Többek között ez is bizonyítja, hogy a NATO védelmi tervezés – viszonylagos alulpublikáltsága ellenére is – döntő szerepet játszott és játszik ma is a haderők és védelmi koncepciók kialakításában, és – közvetve – az általunk ismert biztonságpolitikai valóság formálásában.

9 Szabados János: A NATO átalakulása a stratégiai koncepciók tükrében. *Honvédségi Szemle*. 64. évf. 2. sz. 2010. március.

10 Németh Gergely: A NATO képességfejlesztési igényeinek megjelenése a Magyar Honvédség fejlesztési terveiben. *Honvédségi Szemle*. 63. évf. 4. sz. 2009. július.

11 Németh Gergely: A NATO új védelmi tervezési folyamata és annak hatása a nemzeti képességtervezésre. *Honvédségi szemle*. 64. évf. 3. sz. 2010. május.

12 A jelen cikk – koncepcionális okok miatt – egy nagyobb tanulmány részre, amely minden szempontból átfogóan vizsgálja majd a NATO védelmi tervezési rendszerét. Az első rész foglalkozik a NATO védelmi tervezés történetének kialakulásával és fejlődésével 1967-ig. Ennek oka, hogy a védelmi tervezés kezdeti időszaka nyújtja a leg tisztább rálátást azokra az okokra és körülményekre, melyek mentén a ma ismert védelmi tervezést megalapozták. Ezen túlmenően, a vizsgált történelmi periódusban világos párhuzamok vonhatóak a védelmi tervezési dokumentumok és a történelmi események között. A tervezett második rész már a közelmúlttal, a jelenlét és a NATO védelmi tervezés jövőjével foglalkozik és a történelmi párhuzamok helyett a rendszerszemponitú megközelítést helyezi előtérbe.

A NATO védelmi tervezés kialakulása

Hosszú idő telt el a Szövetség megalapítása óta. A szervezet közben túlélte a hidegháború viszontagságait és rácsafolt azokra a szkeptikus hangokra, amelyek súlytalanabbá válását vetítették előre a posztbipoláris korszakban. A NATO napjainkban is a világ legerősebb katonai szövetsége, melynek tagja a páratlan katonai hegemóniát élvező Amerikai Egyesült Államok, és a Szövetség meghatározó országai továbbra is élenjáró katonai képességekkel bírnak. A világ védelmi célú kiadásainak közel 60%-át 2012-ben a NATO országok költik el, melyből 41%-t az USA, 11%-t pedig Franciaország, az Egyesült Királyság, Németország és Olaszország védelmi kiadásai tesznek ki.¹³ A NATO afganisztáni szerepvállalása az ISAF-misszió,¹⁴ amely a 21. század legjelentősebb katonai művelete. A NATO-tagországok és -partnerek (mintegy 50 ország részvételével) saját határaiktól több ezer kilométer távolságban folytatnak béketámogató műveletet.

A NATO sikeréhez nagyban hozzájárult a szövetség alkalmazkodóképessége a megváltozott körülményekhez, az új kihívások megfelelő kezelése, az ehhez szükséges, hatékony irányítási struktúra és legfőképpen a kollektív biztonság és elrettentés koncepciója, mely egyértelműen bebizonyította létjogosultságát az elmúlt több mint 60 év történelmi viharaiiban. A NATO múltját, jelenét és jövőjét nem lehet megítélni a politikai és katonai együttműködés rendszerének ismerete nélkül. A NATO elrettentő ereje mindenkor a tagállamok egyéni katonai képességein alapult, melyek akkor realizálhatóak, ha a szövetségesek ezt a NATO rendelkezésére bocsátják.

E bonyolult, kollektív együttműködés legérzékenyebb pontja a nemzeti érdekek alárendelése a közös érdekeknek és a nemzeti erők átalárendelése a NATO parancsnok alárendeltségébe. Az átalárendelés – bár a delegáló országoknak joga van a NATO-nak átadott erők alkalmazásának korlátozására – bizonyos szempontból nézve a nemzetek, saját haderejük felett gyakorolt szuverenitásának korlátozásával jár. Ez az önkorlátozás azonban – ellentétben a Varsói Szerződés gyakorlatával – nem *kikényszerített*, hanem *önkéntes* jellegű. A közös érdekek elfogadása és a közös célok eléréséhez szükséges erőfeszítések egységessége a NATO folytonos megújulási képességének valódi alapja.

Mindez azonban nem volt ilyen egyértelmű a NATO alapítása idején. Már a negyvenes évek végén felmerültek kételyek a kollektív fellépés működőképességének kapcsán. Világos volt, hogy az eltérő nemzeti érdekek és katonai képességek, valamint a nemzetek sokszor különböző biztonságfelfogása megnehezíti a közös akciókat. Egy olyan rendszer kialakítása vált szükségessé, amely megkönnyíti a kihívások, a kockázatok és a fenyegetések közös értelmezését, és rendszerezni képes a fenyegetések elhárításához szükséges képességeket, valamint szabályozza a nemzetek hozzájárulását a kollektív védelmi erőfeszítésekhez. A rendszert a kezdetektől a *NATO védelmi tervezési rendszerének* hívták, melynek hatásköre a stratégiai szintű

13 Anup Shah: World Military Spending. Internetes forrás:

<http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending>. Letöltve: 2012. 07. 17.

14 International Security Assistance Force in Afghanistan

irányítási rendszertől a hadműveleti követelmények kialakításáig terjedt. A védelmi tervezés – a Szövetség integritásának egyik legfőbb garanciájaként – az elmúlt évtizedek elemi erejű változásai között is képes volt megfelelni kialakítói elképzelésének.

A Szövetség új, védelmi tervező rendszerének kialakításának alapjairól a Washingtoni szerződés 9. cikkelye rendelkezik.¹⁵ Ez olyan struktúrák létrehozását rendeli el, melyek megteremtik a NATO küldetése szempontjából alapvető jelentőséggel bíró 3. és 5. cikkelyek alkalmazhatóságának feltételeit.¹⁶ A Szövetség megalakítása során a kor szellemét megelőzve ismerték fel, hogy a képesség kialakítása egy jövőbeni alkalmazási cél érdekében stratégiai tervező rendszert igényel.

Az Észak-atlanti Tanács (North Atlantic Council – NAC) 1949. augusztusi ülésén hagyta jóvá egy új védelempolitikai és tervezési struktúra létrehozását a kollektív védelem előkészítése érdekében szükséges tervezési munkálatok irányítására és elvégzésére. A feladat ellátása érdekében létrehozták a nemzetek védelmi minisztereiből álló a Védelmi Bizottságot (Defence Committee – DC), mely megalakította a vezérkari főnökökből álló Katonai Bizottságot (Military Committee – MC). Ezt követően a tervezési feladatok elvégzésére létrehozták az Állandó Csoportot (Standing Group, a továbbiakban SG), mely kezdetben az USA, Nagy-Britannia és Franciaország szakértőiből állt, miközben a többi tagország „megfigyelői” státuszt kapott.¹⁷

Az SG kezdeti célja a Védelmi és Katonai Bizottságok munkájának támogatása volt, melynek sikeres végrehajtása érdekében munkacsoportokat hoztak létre. Minden munkacsoportban az állandó tagok 3–3 kiválasztott tisztje kapott állandó beosztást. A tervezőcsoportoknak három hónap alatt kellett kidolgoznia az észak-atlanti térség katonai védelméről szóló koncepciót, továbbá gondoskodniuk kellett a Katonai Bizottság iránymutatásainak végrehajtásáról és az információk megosztásáról a tagállamok felé. Az adminisztratív és vezetési feladatok végrehajtása érdekében egyúttal létrehozták a Titkárságot, mely elsősorban a NATO-n belüli kapcsolattartásért felelt.¹⁸

1949. október 17-én az Állandó Csoport az Észak-atlanti Katonai Bizottság elé terjesztette a Szövetség első *Az Észak-atlanti Térség védelméről* címet viselő stratégiai koncepcióját.¹⁹

A dokumentum kimunkálásának célja az volt, hogy a közösen elfogadott politikai és stratégiai megfontolásokra alapozva biztosítsa az észak-atlanti térség védelmi szükségletének azonos megítélését a szövetségesek között, valamint biztosítsa a kollektív védelmi képesség alkalmazásához szükséges stratégiai háttérrel.

15 Az Észak-atlanti Szerződés. Internetes forrás:

http://www.mfa.gov.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Biztonsagpolitika/NATO_dokumentumok.

Letöltve: 2011. 02. 06.

16 A 3. cikkely az egyéni és kollektív védelmi képességek kialakítását, míg az 5. cikkely azok kollektív alkalmazását célozza.

17 Douglas L. Bland: *The Military Committee of the North Atlantic Alliance: A Study of Structure and Strategy*. New York 1991. p. 135–155.

18 <http://www.nato.int/archives/tools/98-XIB.pdf>. Letöltve: 2012. 07. 11.

19 Strategic Concept for the Defence of the North Atlantic Area. (MC3) Internetes forrás:

<http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a491019a.pdf>. Letöltve: 2011. 02. 06.

A dokumentum tartalma az eredetihez képest némileg átalakult, mire a végleges, DC6/1 elnevezésű stratégiát²⁰ a NAC 1950. január 6-án jóváhagyta.²¹

A DC6/1 újszerűsége abban rejlett, hogy elveket, közös értékeket fogalmazott meg a katonai teherviselésre és a kollektív védelemhez történő hozzájárulásra vonatkozóan. A stratégia kiemelte, hogy a nemzetek hozzájárulásának (1) a stratégiai helyzetükhöz, (2) az ipari kapacitásukhoz, (3) a lakosságukhoz, valamint (4) a katonai képességeikhez viszonyítva arányosnak kell lennie. Az elvárások ugyanakkor összhangban voltak az adott korszak gazdasági realitásaival, hiszen a koncepció leszögezte, hogy a „*gazdasági újjáépítés és stabilitás biztonságuk fontos elemét képezi*”,²² vagyis a katonai büdzsé – a szovjet példával ellentétben – nem élvezett elsőbbséget az állami élet többi szektorával szemben. A NATO-tervezés elsőként meghatározott célja az volt, hogy az Észak-atlanti Szerződés tagjainak sikeres védelme a nemzeti haderők maximális hatékonyságú alkalmazása révén, a minimálisan szükséges emberi-, pénzügyi- és anyagi források felhasználásával valósuljon meg.²³

Az első Stratégiai Koncepció átfogó iránymutatást adott a NATO jövőképeire és követendő stratégiai irányaira vonatkozóan. Ugyanakkor nagyon hamar világossá vált az is, hogy a pusztán katonai jellegű tervezés irányításához szükség van egy származtatott dokumentumra is, mely a Regionális Tervező Csoportok²⁴ munkájához ad megfelelő iránymutatást. A fenti felismerésnek megfelelően az Állandó Csoport 1950 tavaszára dolgozta ki a *Stratégiai Iránymutatást* (Strategic Guidance), az MC14-es dokumentumot,²⁵ mely megfelelő irányelveket biztosított az időközben felállított parancsnokságok tervező szerveinek a regionális védelmi tervek elkészítéséhez. Az MC14 *fenyegtettség-alapú* tervezési dokumentumnak tekinthető, mivel első sorban a szovjet katonai veszélyt ágyazta be a szélesebb stratégiai környezetbe, és tett javaslatot annak kezelésére. Ez a felfogás 1991-ig lényegében változatlan maradt.

A Stratégiai Iránymutatás 1954-ig ötéves időszakra határozta meg a haderők fejlesztésének és felkészítésének várható körülményeit. Az iránymutatás nagyban figyelembe vette a NATO hírszerző szervezeteinek véleményét.²⁶ Rögzítette, hogy – figyelembe véve a gazdasági és társadalmi realitásokat – a NATO valószínűleg nem fog a II. világháborúban tapasztalt nagyságú erőcsoportosításokat alkalmazni, ezért ezek kialakításának tervezése fölöslegesen kötné le a tervező kapacitásokat. Hangot adott ugyanakkor annak, hogy „*a Szovjetunió eközben növelte technológiai, katonai és gazdasági képességeit*”, ezért „*a létszámbeli fölény kezelésére speciális eljárások kialakítása szükséges*”. Az MC14-ben már megjelent az *élretentés doktrínája*, mivel a dokumentum

20 Strategic Concept for the Defence of the North- Atlantic Area. (DC6/1) Internetes forrás: <http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a491201a.pdf>. Letöltve: 2011. 02.06.

21 Lord Ismay: NATO: The first five years 1949–1954. North Atlantic Treaty Organization, 1st Edition. Párizs 1954, p. 27.

22 DC6/1, p. 5.

23 DC6/1

24 A regionális katonai parancsnokságok tervező elemei.

25 NATO Strategic Guidance. (MC14) Először kiadva: 1950. március 28. Internetes forrás: <http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521209a.pdf>. Letöltve: 2011. 02. 06.

26 MC14, p. 9.

leszögezi, a katonai képességek kialakítását olyan módon kell végrehajtani, hogy azok meggyőzzék a Szovjetuniót a háború (értsd: agresszió) költségéről, ugyanakkor biztosítsák a Szövetség sikeres védelmét.

A megfelelő mélységű hírszerzési adatok birtokában az MC14 meghatározta az alapvető katonai tervezési környezetet. A „katonai forgatókönyv” egy szovjet agresszió esetén feltételezte, hogy az ellenség három fő csoportosításban (az Atlanti óceán partvidéke, a dél-európai régió, valamint a közel-keleti régió irányába) kísérli meg az előrenyomulást, „*minden lehetséges fegyverrendszer bevetésével*”. Nyilvánvalóan ez a megfogalmazás egyértelműen a hadászati-hadműveleti nukleáris képességre utalt, bár akkor még az atomfegyverek használata nem képezte a hivatalos stratégiai koncepció részét. A dokumentum tervezési feltételezései közé tartozott még a műveletek földrajzi kiterjedésének vizsgálata is, melynek eredményeképpen a hadászati védelem a kelet-német határon, az olasz határon és Norvégia területén²⁷ húzódtott volna.

Az első Stratégiai Iránymutatás jól rendszerezett, világos stratégiai dokumentum volt, amely tematikájában követte a stratégiai gondolkodás alapvető analógiáját. A magasabb rendű Stratégiai Koncepcióban megfogalmazott irányelvek, valamint a hírszerző szervek által elemzett környezeti tényezők alapján fontos, katonailag értelmezhető politikai és stratégiai célokat fogalmazott meg. Az utóbbiak megvalósításával azonban már nem foglalkozott, ez a dokumentum hierarchia alsóbb szintjén lévő Középtávú Terv (DC13) rendeltetése volt. A terv az MC14 kiadásával egyidejűleg látott napvilágot és a stratégiai célok megvalósításának első, NATO-szintű tervdokumentumának tekinthető.²⁸ A DC13 tartalmában visszautalt a hierarchia felsőbb szintjeire: a Stratégiai Koncepcióra, mint a stratégiai jövőre vonatkozó legfelsőbb szintű dokumentumra, valamint a Stratégiai Iránymutatásra, mint a katonai-szakmai tervezési irányelveket magában foglaló második szintű dokumentumra.

A harmadik szintű Középtávú Terv elsősorban katonai tervezési dokumentum volt, mely nagy vonalakban vázolta a katonai összecsapással kapcsolatos védelempolitikai megfontolásokat, a katonai műveletek várható ütemét és természetét, megjelentette továbbá a szükséges erő- és eszközigényt. A terv a globális katonai konfliktust négy ütemben vizionálta. Az *első ütemben* (1) a szovjet erők általános támadását a NATO támadó légi hadjárata „fogadja” és pusztítja. A *második fázisban* (2) a szovjet offenzívát a NATO-erők megállítják és ellentámadásba mennek át. A *harmadik ütemben* (3) a NATO-offenzívát a szovjet kapitulációig tervezték. Végül a záró időszakban (4) megvalósulnak a Szövetségesek háborús céljai.²⁹

A terv a műveletek lehetséges lefolyásának modellezésével egyidejűleg megfogalmazta azokat a mennyiségi és minőségi követelményeket a NATO-erőkkel szemben, melyek szükségesek lettek volna a műveletek sikeréhez. A tervezés során különösen az első és második ütem műveleti körülményeire, valamint a sikerhez

27 Szó szerinti fordításban: „az északi régió védelemre alkalmas területén kívül”.

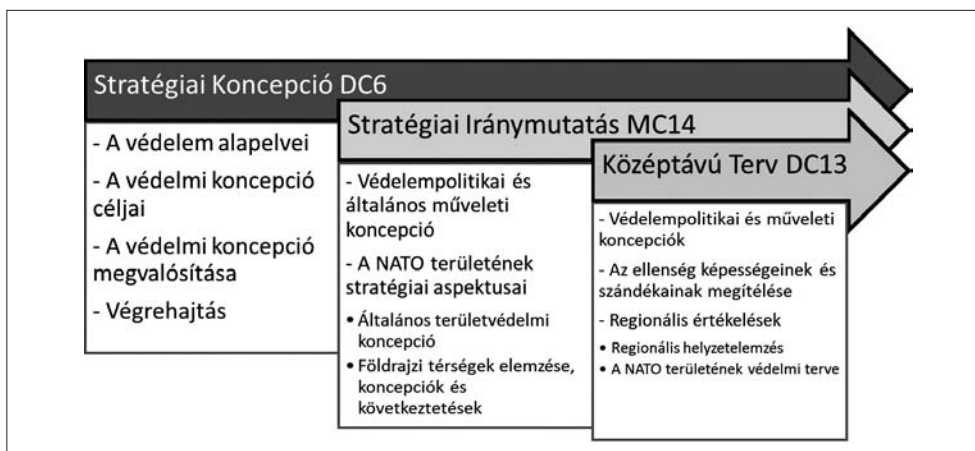
28 North Atlantic Treaty Organization. Medium Term Plan (DC13). Kiadva: 1950. március 23-án.

Internetes forrás: <http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328d.pdf>. Letöltve: 2011. 02. 06.

29 DC13, p. 5.

szükséges erők és eszközök számvetésére helyeztek nagy hangsúlyt. Mindezekből kiszámíthatóvá vált a NATO katonai győzelméhez szükséges erők és eszközök mennyisége, a haderőigény,³⁰ amelyet akkor 2324 hadihajóban, 11 268 repülőgépben és 90 hadosztályban határoztak meg.³¹ Mivel a NATO-nak nem volt saját, szervezet-szerű katonai ereje, a szükséges haderőigényt a nemzeteknek kellett kielégíteni a saját, nemzeti erők biztosításával. A nemzetektől igényelt erőket a NATO az ún. haderőcélokban (Force Goals) hagyta jóvá. A nemzetek hozzájárulásának mértékét politikai szinten az Észak-atlanti Tanácsnak (NAC), operatív szinten a Regionális Tervező Csoportoknak kellett koordinálnia. A nemzeti haderő-hozzájárulás elosztása ekkor még nem képezte a tervező rendszer központi elemét, hiszen ebben az időszakban a területvédelem koncepciója dominált, és természetes volt, hogy a Szövetség minden tagja a teljes katonai erejével vesz részt a műveletekben.

1950-re tehát a NATO rendelkezett egy olyan stratégiai tervezés-irányítási rendszerrel, mely a politikai koncepciótól (Stratégiai Koncepció) a katonai megvalósításig (Középtávú Terv) átfogta a NATO küldetésének teljesítéséhez szükséges tervezési, iránymutatási és igényszámvetési feladatokat. A tervezési struktúra korszerűsége abban rejlett, hogy egyértelmű politikai és katonai jövőképet (elérendő célok és feladatok) vázolt a NATO elé, melyhez kijelölte a katonai megvalósítás sarokpontjait (várható politikai környezet, várható alkalmazási környezet, a megvalósítás módszere) és elvárt eredményeket. Ezeket pedig tervesítették.

1. ábra. A NATO kezdeti stratégiai dokumentumainak hierarchiája

30 A haderőigényre nincsen egységes definíció a magyar szakirodalomban. Saját meghatározásom szerint a haderőigény a politikai-katonai feladatrendszer végrehajtásához minimálisan elégséges erő- és eszközigény.

31 DC13, p. 66.

Koncepcionális válság és megoldásai

A NATO 1954-re jelentős lemaradásba került a Szovjetunióval szemben a hagyományos katonai képességek területén. A szovjet haderőt 1951-ben egy szigorúan titkos besorolási dokumentumban elemezték.³² E szerint a Szovjetunió 30 napos mozgósítási intervallumban, mintegy 8 millió fő (320 hadosztályba szervezve), 180 felszíni hajó, 300 tengeralattjáró és 20 ezer repülőgép bevetésére volt képes – jóllehet nem egy időben, egy hadászati szintéren alkalmazva. Eközben a fenti erők elrettentésére minimálisan elégségesnek tartott 90 NATO hadosztály és 9000 repülőgép biztosítása is akadozott.³³ Miközben a NATO szervezete is kisebb változásokon esett át,³⁴ világossá vált az is, hogy a kollektív erőfeszítések sem lesznek elegendők a NATO-tervezők által szükségesnek ítélt haderóigény biztosítására. A tagországok sem politikailag, sem gazdaságilag nem tudták és nem is akarták egy ilyen grandiózus vállalás árát megfizetni.³⁵ Az új helyzetben koncepcionálisan és tervezés-módszertanilag is új megoldások váltak szükségessé.³⁶ Az új megoldást az atomfegyvernek a korábbiaknál szélesebb körű alkalmazása kínálta.

A stratégiai szemléletváltás, mely elsősorban amerikai szándékokon alapult, a NATO védelmi erőfeszítéseinek hangsúlyát az atomfegyverek irányába tolta el. John Foster Dulles amerikai külügyminiszterhez fűződik a nukleáris fegyverek szélesebb alkalmazására irányuló lobbitevékenység. Dulles így fogalmazott: „*valahogy meg kell találnunk a módját, hogy levegyük a tabut az ilyen (ti. nukleáris) fegyverekről és alkalmazzuk őket*”.³⁷ Ez a szemléletváltás nyomot hagyott a stratégiai tervezők munkájában is. A fokozódó nyomás hatására az atomfegyverek bevetésétől ódzkodó európai országok is meghátráltak és hozzájárultak a stratégiai felülvizsgálathoz. Ennek eredményeként adta ki a NATO Katonai Bizottsága 1954-ben az MC48-as dokumentumot *A NATO katonai erejének leghatékonyabb útjai a következő években* címmel.³⁸

32 NATO Study: Estimate of the relative strength and capabilities of NATO and Soviet Bloc Forces at present and in the immediate future (23 November 1951). Internetes forrás:

http://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/4268372f-e0b1-4204-8f3e-592f0608cfec/publishable_en.pdf. Letöltve: 2012. 07. 12.

33 Dunay Pál – Gazdag Ferenc: Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete. Tanulmányok és dokumentumok. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest. 1997. p. 59..

34 Az ötvenes évek elején a NATO Regionális Tervező Csoportokat átszervezték a koreai háború tapasztalatai alapján. Megalakult a Szövetséges Erők Európai Főparancsnoksága; a Szövetséges Atlanti Parancsnokság és változatlan maradt a Kanada–USA Tervező Csoport. Törökország és Görögország csatlakozása után részben átszervezésre került a NATO vezetési struktúra és megfelelő alkalom kínálkozott a stratégiai dokumentumok felülvizsgálatára is.

35 Gregory Pedlow: The evolution of NATO Strategy, 1949–1969. p. 9. In: NATO Strategy Documents. Internetes forrás: <http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/intro.pdf>. Letöltve: 2011. 02. 06.

36 Ennek egyik első jele volt, hogy az MC14 kiegészítésében már egyértelműen megfogalmazták, hogy a NATO légi támadó hadjáratában minden fegyvertípus bevetésre kerülhet, mely nyilvánvalóan a nukleáris fegyverek alkalmazására utalt.

37 T.V. Paul: Nuclear Taboo and War Initiation in Regional Conflicts. The Journal of Conflict Resolution, Vol. 39, No. 4 (1995. December). P.702..Internetes forrás: http://people.reed.edu/~ahm/Courses/Reed-POL-422-2012-S1_NP/Syllabus/EReadings/06.2/06.2.Paul1995Nuclear.pdf. Letöltve: 2012. 07. 11.

38 Report by the Military Committee to the North Atlantic Council on the Most Effective Pattern of the NATO Military Strength for The Next Few Years. (MC 48) Kiadva: 1954. november 18. Internetes forrás: <http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a541122a.pdf>. Letöltve: 2011. 02. 06.

Az MC48 széles körű iránymutatást fogalmazott meg, ezért az MC14 – a változó biztonsági környezethez igazított – frissítéseként, stratégiai (második) szintű iránymutatási dokumentumként értelmezhető. Az MC48, a korábbi iránymutatással ellentétben, részletesen vizsgálta az atomfegyverek alkalmazásának lehetőségét, és megállapította, hogy az atomfegyverek terén megszerzett fölény döntő fontosságú lesz a jövő konfliktusaiban.³⁹

Az MC48 alapjaiban forgatta fel a tervezés struktúráját, mivel megállapításai alapvetően más bázisra épültek, mint a korábbi iránymutatás. Az MC48 alapján már nem volt sürgető tervezési prioritás a szovjetekével vetekedő tömeghaderő kialakítása,⁴⁰ hiszen a NATO immár atomfölény kiépítését célozta meg. Az európai erők főparancsnoka (SACEUR) 1956-ban tette közzé az első olyan haderőigényt, melyben már tételesen szerepeltek a nukleáris eszközök. A szervezetekben és fegyverrendszerekben kifejezett haderőigény, melynek jelentős eleme volt az atomarzenál, a rendelkezésre álló erőforrások újraelosztását és a haderőcélok átpriorizálását tette szükségessé.

A stratégiai felülvizsgálat végül realizálta azt a társadalmi igényt, mely nem akarta a tömeghadsergek kialakítására és fegyverben tartására áldozni a jóléti többletét. A társadalmi-politikai környezet tehát egy olcsóbb és hatékonyabb elrettentési módszer kialakítását kényszerítette ki a katonai tervezési struktúrából, mely az MC48-ban jutott kifejezésre. Ez azt a stratégiai felismerést tükrözte, hogy a NATO nem képes a Szovjetunió legyőzésére az európai hadszíntéren atomfegyverek bevetése nélkül. Ha más nem, ez a tény egyértelműen a meghatározó stratégiai dokumentumok közé emeli az MC48-at, és a NATO „tömeges megtorlás” új stratégiai koncepció katonai megalapozásának tekinthető.

A koncepcióváltás szükségessé tette a korábbi stratégiai dokumentumok felülvizsgálatát. A munkának 1956-ban kezdtek neki stratégiai tervező szervek,⁴¹ de a politikai események, mint rendesen, ezúttal is gyorsabbnak bizonyultak.

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc, valamint a szuezi válság kikezdték a NATO hitelességét, elsősorban a tagállamok állampolgárainak szemében. Ezzel együtt tört felszínre Európa béke és prosperitás iránti erőteljes vágya, amely egyre nehezebbé tette az irdatlan katonai kiadások igazolását. Lord Ismay, a NATO főtitkára szerint, *„amennyiben a kormányzatok nem tudják megfelelően igazolni a védelmi kiadások szükségszerűségét, akkor egyre nehezebbé válik fenntartani a társadalmi támogatottságot”*.⁴²

Nyugat-Európa katonai védelme egyre több erőforrást igényelt, amit a tagországok költségvetése egyre nehezebben viselt el. 1956-ban a közvélemény első ízben kérdőjelezte meg a védelmi kiadások felhasználásának hatékonyságát, és a második világháború óta először kerültek élesen szembe a gazdasági-társadalmi igények a katonai igényekkel. Az '50-es években ez különösen nagy dilemmát jelentett, mivel a

39 Pedlow, p. 17.

40 Jóllehet a hagyományos képességek fejlesztése nem szűnt meg, csak volumene csökkent.

41 A Katonai Bizottság és az Állandó Csoport

42 North Atlantic Council, C-M(55)113 NATO Defence Planning: Note by the Secretary General.

In Pedlow: p. 19

Szovjetunió megállításához szükséges hagyományos katonai képességek kialakítása borzasztó terhet jelentett volna a NATO tagországoknak, amelyet amúgy sem akartak megfizetni. Ugyanakkor a másik lehetőséget a jóval olcsóbb nukleáris arzenál kiépítése jelentette, amely viszont elborzasztotta a katonai szakértőket. Ők ugyanis tudták, hogy az atomfegyverek alkalmazása a kölcsönös megsemmisítéshez és végső soron vállalhatatlan társadalmi költségekhez vezet.⁴³

Az olcsó haderő tehát a hagyományos képességépítés folytatásának leállítását és a nukleáris csapásmérő képesség fejlesztését jelentette, mivel a hagyományos haderőfejlesztés dráguló költségeit a társadalmak – és azok nyomására a tagországok kormányai – ellenezték. Az '50-es évek társadalmi-gazdasági realitása tehát sakkot adott a NATO politikai vezetésének és védelmi tervezésének.

1956. december 13-án a NAC elrendelte a NATO védelmi tervezés felülvizsgálatát. A NATO katonai hatóságok részletes iránymutatást kaptak azon tekintetben, hogy a jövőben rendelkezésre álló erőforrások keretei között hogyan lehet a leghatékonyabban kialakítani a Szövetség és a részes államok megfelelő haderőképességeit. A feladatszabásban leszögezték, hogy a NATO katonai erejének hitelesnek kell maradnia és képesnek kell lenni az agresszió elrettentésére, végső esetben akár atomfegyverek alkalmazásával is. A tervezés során fokozott figyelmet kellett szentelni az Észak-atlanti Szerződés államaival közvetlenül nem határos régiók eseményeinek is.⁴⁴ A felülvizsgálat figyelemreméltó eredményeket hozott.

A megváltozott biztonsági környezet, a katonai technológiai fejlődése (elsősorban a hadászati csapásmérő képességek terén), a változó társadalmi hangulat és az ennek következményeként szűkülő erőforrások összességében olyan tényező-együttesnek bizonyultak, melyek a stratégiai célok és a stratégiai eszközrendszer újradefiniálását kényszerítették a Szövetségre.

A változó célokat az új *Általános Stratégiai Koncepció*, az MC14/2 rögzítette a „tömeges megtorlás” doktrína formájában.⁴⁵ Az új koncepció elsősorban a stratégiai eszközrendszerben fogalmazott meg hangsúlyeltolódást, melyben a nukleáris fegyvereknek jutott kulcsszerep. A stratégiai koncepció végrehajtásának eszközeit meghatározó MC48/2, a fentiek szellemében, elsősorban a nukleáris fegyverrendszerek alkalmazásának körülményeire koncentrált, ugyanakkor a hagyományos erőknek is újszerű feladatot szabott. Ezeknek NATO felelősségi körzetétől lehető legtávolabb kellett megóvni a Szövetség területének integritását, és fel kellett volna lépni minden olyan korlátozott katonai helyzetben, ahol „az agresszor a háború eskalálódásának kockázata nélkül igyekszik eredményeket elérni”. Az ilyen konfliktusban a hagyományos erőknek képesnek kellett lenniük a győzelem kivívására atomfegyver használata nélkül is.⁴⁶

43 1953-ban, Matthew B. Ridgeway tábornok, az európai NATO-főparancsnok a NAC elé terjesztett egy elemzést, mely az atomfegyver alkalmazása esetén óriási veszteségekkel számolt, és borzasztó pusztítást vetített előre mind emberéletben, mind gazdasági javakban. A jelentést követően leváltották.

44 Pedlow, p. 19.

45 Final Decision on MC 14/2. Internetes forrás: <http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a570523a.pdf>. Letöltve: 2011. 02. 06.

46 Final Decision on MC 48/2. Internetes forrás: <http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a570523b.pdf>. Letöltve: 2011. 02. 06.

Az új stratégiai koncepciót és végrehajtási dokumentumát 1957. május 23-án hagyták jóvá. Az általuk felvázolt jövőkép egy olyan NATO-haderő kialakítását célozta, mely a szovjet agressziót tömeges atomcsapással torolja meg (nukleáris megtorló erők), miközben a hagyományos erők igyekeznek feltartani a szovjet előretörést vízen és szárazföldön egyaránt (pajzs erők). Ez öszvér megoldás volt, mivel a „pajzs erők” kialakításának igénye révén továbbra sem zárkóztak el a hagyományos erők fejlesztésétől, sőt azokat a drágább, expedíciós irányba tolták el. Ugyanakkor a NATO-elrettetés fő eszközévé egyértelműen a hadászati-hadműveleti nukleáris potenciál lépett elő.

A stratégiai tervezéshez szükséges dokumentumok jóváhagyása nem sokkal azután történt, amikor a szovjetek Szputnyik-kísérlete sikerrel zárult. Szovjetunió megkezdte a hadászati ballisztikus támadóképességek fejlesztését, amely rövid időn belül kiegyensúlyozta a NATO hadászati bombázó-repülőgépekre alapozott csapásmérő potenciálját. A szovjet és NATO csapásmérő képességeinek egyensúlya elérhető közelségbe került és megkérdőjelezte a „tömeges megtorlás” elrettentő potenciálját egy olyan helyzetben, ahol az ellenfél is hasonló pusztító erővel bír.

A helyzet bonyolultságát jól mutatta az 1961-es berlini válság. Berlin elszigetelése atomküszöb alatti agresszió volt, korlátozott méretű katonai erők alkalmazásával. A NATO nem reagálhatott a „tömeges megtorlás” doktrínájával, hiszen az aránytalan válasz lett volna a szovjet lépésekre.⁴⁷

A berlini léghíd megszervezésével egyidejűleg a hadműveleti tervezők nekiláttak egy szárazföldi művelet kidolgozásának is, melynek célja egy szárazföldi erőcsoportosítás alkalmazása lett volna a Nyugat-Berlin körüli szovjet vesztegvár felszámolására.⁴⁸ Bár a történelemkönyvekben a megkapó, humanitárius léghíd szerepel a berlini konfliktus kapcsán, a NATO-tervezés szempontjából fontosabb volt a szárazföldi művelet megtervezése és az erők alkalmazásának szándéka. Ez volt ugyanis az első NATO-szintű elgondolás, mely az arányos, korlátozott, rugalmas reagálást tervezte alkalmazni.

A tapasztalatok, mint általában, most is az USA nyomására kezdtek átszivárogni a NATO stratégiai gondolkodásába. A '60-as évek fordulója patthelyzetet hozott az atomfegyvereken alapuló hatalmi egyensúlyban, a berlini krízis, majd a kubai rakétaválság (1962) pedig megmutatta a hagyományos erők (és azok helyi konfliktusokban történő, határozott alkalmazására) továbbra is szükség van.

A változó stratégiai környezetben a NAC 1963-ban ismét elrendelte a NATO haderőigényének és a tagországok képességeinek felmérését. A tervezésnél arra a feltevésre alapoztak, hogy a következő háborúban a hagyományos erők magas fokú rugalmassága válik szükségessé. Az amerikaiak egyértelműen ebbe az irányba próbálták „eltolni” a NATO stratégiát, de az európai partnerek nem álltak kötélnek.

47 Gregory Pedlow: NATO and the Berlin Crisis of 1961: Facing the Soviets While Maintaining Unity. Internetes forrás: <http://www.foia.cia.gov/BerlinWall/Essays/NATOandBerlinCrisis.pdf>. Letöltve: 2011. 02. 06. p.

48 Gregory Pedlow: NATO and the Berlin Crisis of 1961: Facing the Soviets While Maintaining Unity. Internetes forrás: <http://www.foia.cia.gov/BerlinWall/Essays/NATOandBerlinCrisis.pdf>. Letöltve: 2011. 02. 06.

Egyrészt a fentebb taglalt gazdasági-társadalmi okok miatt, másrészt – Franciaország esetében – a szovjet nukleáris fenyegetéstől való félelmükben.

A hagyományos és nukleáris képességek helyes arányáról szóló vita holtpontra jutott és – több más ok mellett – hozzájárult Franciaország 1966-os kiválásához a NATO katonai szervezetéből.

A kilépési aktus egyben jelentős állomása volt a szövetségi védelmi tervezés evolúciójának is. Az 1963-ban, a haderő-tervezési feladatok irányítására létrehozott NATO Védelmi Tervező Bizottság (Defence Planning Committee, a továbbiakban DPC) ugyanis stratégiai döntési jogköröket kapott, azon egyszerű oknál fogva, hogy a NAC-el ellentétben, a DPC-ben nem maradt francia képviselő. Ezzel a haderő-tervezési és a stratégiai (védelmi) tervezési feladatok egy bizottság kezében összpontosultak, mely a következő években a védelmi tervezés elsősorú koordináló szervévé emelte a DPC-t.⁴⁹

A haderőstruktúrák arányáról szóló koncepcionális gondolkodás a franciák kiválása után, már a DPC kereteiben, új lendületet kapott. Az események felgyorsultak és hamar megszületett a megegyezés a stratégiai koncepció felülvizsgálatáról. A cél az volt, hogy a felülvizsgált stratégia nagyobb rugalmasságot tegyen lehetővé a nukleáris küszöb alatti agresszió elleni válaszára.⁵⁰

Az 1967-re elkészített új stratégiai koncepció, az MC14/3, a NATO elrettentési stratégiáját úgy definiálta, hogy az a már a *rugalmas válaszára* alapult, mely elrettentheti az agresszort a NATO válaszána megbecsülésében. A stratégiai új elem volt a „közvetlen védelem”, melynek keretében a NATO hagyományos eszközökkel számolja fel az agressziót, miközben emeli, de egyben ellenőrzés alatt tartja a harctevékenységek szintjét, vagyis az eszkalációt.⁵¹

1967. december 12-én a NATO védelmi miniszterek a DPC ülésén jóváhagyták az új stratégiai koncepciót, melyet az MC48/3. sz. stratégiai iránymutatás követett.⁵² A „rugalmas reagálás” koncepciója megfelelően tükrözte a katonai képességek egyensúlyi viszonyait és figyelemreméltó pontossággal definiálta a NATO-t fenyegető veszélyeket, melyek kezeléséhez megfelelő eszközrendszert irányzott elő.

Az új stratégia a NATO elrettentő potenciálja mellett a szövetségi szolidaritást is kiemelt helyen kezelte. A dokumentum alapvetően kevés esélyét látta egy korlátlan, atomfegyverek reális alkalmazását is magában foglaló szovjet agresszióknak, mivel úgy vélte, hogy a NATO (nukleáris) megtorló ereje elégséges az ellenfél elrettentéséhez.⁵³ Abban az időben a NATO vezetése úgy gondolkodott, hogy a Szövetség kohéziójának időleges vagy teljes megbomlása esetén a Varsói Szerződés erői megkísérelhetnek egy korlátozott erővel végrehajtott, korlátozott célokat szolgáló műveletet, valamilyen (nem részletezett) politikai siker reményében, a nukleáris erők

49 Pedlow, p. 24

50 North Atlantic Military Committee: Final Decision on MC 14/3 Internetes forrás: <http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a680116a.pdf>. Letöltve: 2011. 02. 06.

51 North Atlantic Military Committee: Final Decision on MC 14/3 Internetes forrás: <http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a680116a.pdf>. Letöltve: 2011. 02. 06.

52 Pedlow: p. 25.

53 MC 14/3. p. 7–8.

alkalmazásának kockázata nélkül.⁵⁴ Erre kiváló precedenst szolgáltatott a fentebb már említett berlini válság.

A dokumentum tehát reálisan képezte le a 60-as évek politikai és katonai környezetét, továbbá tükrözte az akkori események tapasztalatait. Következtetéseiben elsősorban azt az amerikai felfogást támogatta, mely a hagyományos erők fokozott rugalmasságára helyezte a hangsúlyt. Jóllehet az MC14/3 nem vetette el a korlátlan atomháború lehetőségét, annak esélyét alacsonynak ítélte. Ez a tervezési alapvetés rendkívüli mértékben befolyásolta a NATO-haderőstruktúrát, hiszen a katonai tervezés hagyományosan a lehetséges esetek közül a legvalószínűbbekre tervez. Vagyis a NATO védelmi és elrettentési struktúrája az új stratégiai koncepció nyomán – az atomarzenál megtartása mellett – elindult a rugalmas, expedíciós, reagáló jelleg kialakítása irányába. Ennek fontosságát az elmúlt évtizedek távlatából sem lehet könnyen túlbecsülni.

Konklúzió

A NATO védelmi tervezésének történeti vizsgálata az 1949 és 1967 között megalkotott dokumentum-hierarchián keresztül több következtetést is implikál. A történeti analógiák rávilágítanak arra, hogy a védelempolitikai és a katonai politikai célok végrehajtása nem képzelhető el védelmi tervező törzs, védelmi tervező rendszer és a megfelelő dokumentum-szerkezet kialakítása és hitelességének fenntartása nélkül. Tanulságos, hogy a Szövetség megalapítását követően a NATO vezetés az elsők között intézkedett a védelmi tervezés kialakításáról

A hidegháború első időszakának védelmi tervezési szempontú elemzése megerősíti azt a tervezési alapvetést is, hogy a biztonsági környezet jelentős befolyással bír a haderők jövőbeni struktúrájára, de ennek feltétele a változást érzékelő, feldolgozó és a szükséges lépéseket tervezni képes szakemberek, törzs megléte. Az érzékelő apparátus ugyanis képes becsatornázni a védelmi szféra politikai, társadalmi, gazdasági és katonai környezetében bekövetkező jelentős változásokat, valamint az azokból eredő következtetéseket.

A kihívások pedig, végső soron, szükségessé teszik a tervdokumentum-hierarchia koncepcionális felülvizsgálatát a megváltozott helyzet sikeres kezelése érdekében.

Amennyiben bármely (vállalati) stratégiai tervezési szakkönyvet felütünk, nyilvánvalóvá válik a NATO védelmi tervezés és az üzleti stratégiai tervezés közötti logikai analógia. Ebből következően kijelenthetjük, hogy a NATO már az 1950-es évek elején rendelkezett egy olyan stratégiai tervezőrendszerrel, mely a kor színvonalán állt és képes volt a biztonsági környezet és a politikai szándékok változó dimenzióit katonai tervezési keretben kezelni. A fejlett tervezési rendszer jól segítette a NATO politikai vezetés döntéseit, a stratégiai koncepciók, szakpolitikák és doktrínák kialakítását, és ezzel nagymértékben hozzájárult a Szövetség hitelességének és elrettentő erejének fenntartásához, valamint a változó környezeti tényezőkhöz való igazításához.

54 MC 14/3. p. 8.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bland L. Douglas: *The Military Committee of the North Atlantic Alliance: A Study of Structure and Strategy*. New York 1991
- Dunay Pál – Gazdag Ferenc: *Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete. Tanulmányok és dokumentumok*. Budapest, 1997. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet
- Horváth István: *A Védelmi Tervező Rendszer – Védelmi Tervezési Konferencia*. Budapest, 2002. HM Védelmi Tervezési Koordinációs Iroda
- Howorth, Jolyon: *Security and Defence Policy in the European Union*. Palgrave Macmillan. Basing Stoke (UK). 2007
- Kereki László: A NATO és az EU védelmi tervezési eljárásai. In *A stratégiai és a műveleti tervezés*. Budapest, 2009. ZMNE Egyetemi jegyzet
- Matus János: *Stratégiai tervezés a NATO-ban*. In *A NATO mint politikai és katonai szövetség*. Egyetemi jegyzet. Budapest, 1999. ZMNE
- Németh Gergely: A NATO képességfejlesztési igényeinek megjelenése a Magyar Honvédség fejlesztési terveiben. *Honvédségi Szemle*. 63. évf. 4. sz. 2009. július.
- Németh Gergely: A NATO új védelmi tervezési folyamata és annak hatása a nemzeti képességtervezésre. *Honvédségi szemle*. 64. évf. 3. sz. 2010. május.
- Pedlow, Gregory: *The evolution of NATO Strategy, 1949–1969*. In *NATO Strategy Documents*.
- Pedlow, Gregory: *NATO and the Berlin Crisis of 1961: Facing the Soviets While Maintaining Unity*
- Paul, T. V.: *Nuclear Taboo and War Initiation in Regional Conflicts*. *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 39, No. 4 (1995. December).
- Ronkovich József: *A védelmi tervezés napjainkban*. *Nemzet és biztonság*, 2008. július. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet.
- Spiegeleire, Stephan De: *Closing the Loop – towards Strategic Defence Management*. HCCS Publications, 2009.
- Szabados János: A NATO átalakulása a stratégiai koncepciók tükrében. *Honvédségi Szemle*. 64. évf. 2. sz. 2010. március.
- Szenes Zoltán: *A NATO jövője. Új stratégiai koncepcióra van szükség*. *Hadtudomány*, XV. évf. 2. szám. Budapest, 2005. Magyar Hadtudományi Társaság.
- Wildavsky, Aaron: *If planning is everything, maybe it's nothing*. *Policy Sciences*, Vol. 4., No 2. (1973).

EGYÉB INTERNETES FORRÁSOK ÉS DOKUMENTUMOK

- Anup Shah: *World Military Spending*.
Internetes forrás: <http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending>.
- Az Észak-atlanti Szerződés. Internetes forrás:
http://www.mfa.gov.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Biztonsagpolitika/NATO_dokumentumok.
- Report by the Military Committee to the North Atlantic Council on the Most Effective Pattern of the NATO Military Strength for The Next Few Years. (MC 48). Kiadva: 1954. november 18. Internetes forrás: <http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a541122a.pdf>. Letöltve: 2011. 02. 06.
- NATO Strategic Guidance. (MC14). Először kiadva: 1950. március 28. Internetes forrás:
<http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521209a.pdf>.
- North Atlantic Treaty Organization. Medium Term Plan (DC13). Kiadva: 1950. március 23-án. Internetes forrás: <http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328d.pdf>.
- NATO Study: Estimate of the relative strength and capabilities of NATO and Soviet Bloc Forces at present and in the immediate future (23 November 1951). Internetes forrás:
http://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/4268372f-e0b1-4204-8f3e-592f0608cfec/publishable_en.pdf.
- North Atlantic Military Committee: Final Decision on MC 14/2. Internetes forrás:
<http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a570523a.pdf>.
- North Atlantic Military Committee: Final Decision on MC 48/2. Internetes forrás:
<http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a570523b.pdf>.
- North Atlantic Military Committee: Final Decision on MC 14/3 Internetes forrás:
<http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a680116a.pdf>.

TÉRKÉPÉSZET, KATONAFÖDRAJZ

Siposné Kecskeméthy Klára

ERASMUS – határok nélkül

Vendégoktató voltam a Cseh Védelmi Egyetemen

A Cseh Védelmi Egyetem Katonaföldrajz és Meteorológia Tanszéke alap, mester és doktori képzésben geográfus és meteorológus szakemberek képzését folytatja. A végzett szakemberek a Cseh Fegyveres Erők Földrajzi és Hidrometeorológiai Szolgálatánál és a polgári életben geográfus és meteorológus szakemberként dolgoznak. A tanszék kutatási területe a terep és a hidrometeorológiai viszonyok hatása a fegyveres erők tevékenységére.

„A siker egy jó döntés eredménye. A jó döntést, pedig tapasztalat előzi meg.”

Anthony Robbins

Az Európai Bizottság Rotterdami Erasmus¹ nevet viselő, 450 millió euró éves költségvetéssel rendelkező oktatást támogató programja egyértelmű sikertörténet. A program által felkínált lehetőségeket immáron 33 ország 4000 felsőoktatási intézménye hasznosítja.² Az abból származó előnyöket 1987 óta 2,2 millió hallgató, és 1997 óta 250 000 oktató és adminisztratív munkatárs élvezte.

Az Erasmus alapelvei közé tartozik a tandíjmentesség, az oktatáshoz történő ingyenes hozzáférés és az azonos hallgatói lehetőségek, a minőségbiztosítás, a transzparens, hozzáférhető és naprakész tantervek és a kreditátviteli rendszer (European Credits Transfer System – ECTS).³ Mindezek tükrében vitathatatlan a program hozzájárulása az oktatás európai dimenziójának fejlesztéséhez, az európai nyelvek ismeretének javításához és az egyenlő esélyek biztosításához az oktatás minden területén.

* * *

1 Rotterdami Erasmus (1466–1536) németalföldi humanista tudós, Ágoston-rendi szerzetes, filozófus és teológus.

2 European Commission, Education & training. http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-programme/erasmus_en.htm (Megnyitva 2012. június 16.)

3 Lásd Siposné Kecskeméthy Klára: A katonák hozzájárulása a közös európai kultúra kialakításához: a Katonai Erasmus. Honvédségi Szemle, 2009. 63. évfolyam 3. sz. 2009. május p. 36–38., valamint Siposné Kecskeméthy Klára: Egyenruhás Erasmus, Európai Tükör, 2010. június, XV. évfolyam 6. szám, p. 88–95.

TÉRKÉPÉSZET, KATONAFÖDRAJZ

Siposné Kecskeméthy Klára

ERASMUS – határok nélkül

Vendégoktató voltam a Cseh Védelmi Egyetemen

A Cseh Védelmi Egyetem Katonaföldrajz és Meteorológia Tanszéke alap, mester és doktori képzésben geográfus és meteorológus szakemberek képzését folytatja. A végzett szakemberek a Cseh Fegyveres Erők Földrajzi és Hidrometeorológiai Szolgálatánál és a polgári életben geográfus és meteorológus szakemberként dolgoznak. A tanszék kutatási területe a terep és a hidrometeorológiai viszonyok hatása a fegyveres erők tevékenységére.

„A siker egy jó döntés eredménye. A jó döntést, pedig tapasztalat előzi meg.”

Anthony Robbins

Az Európai Bizottság Rotterdami Erasmus¹ nevet viselő, 450 millió euró éves költségvetéssel rendelkező oktatást támogató programja egyértelmű sikertörténet. A program által felkínált lehetőségeket immáron 33 ország 4000 felsőoktatási intézménye hasznosítja.² Az abból származó előnyöket 1987 óta 2,2 millió hallgató, és 1997 óta 250 000 oktató és adminisztratív munkatárs élvezte.

Az Erasmus alapelvei közé tartozik a tandíjmentesség, az oktatáshoz történő ingyenes hozzáférés és az azonos hallgatói lehetőségek, a minőségbiztosítás, a transzparens, hozzáférhető és naprakész tantervek és a kreditátviteli rendszer (European Credits Transfer System – ECTS).³ Mindezek tükrében vitathatatlan a program hozzájárulása az oktatás európai dimenziójának fejlesztéséhez, az európai nyelvek ismeretének javításához és az egyenlő esélyek biztosításához az oktatás minden területén.

* * *

1 Rotterdami Erasmus (1466–1536) németalföldi humanista tudós, Ágoston-rendi szerzetes, filozófus és teológus.

2 European Commission, Education & training. http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-programme/erasmus_en.htm (Megnyitva 2012. június 16.)

3 Lásd Siposné Kecskeméthy Klára: A katonák hozzájárulása a közös európai kultúra kialakításához: a Katonai Erasmus. Honvédségi Szemle, 2009. 63. évfolyam 3. sz. 2009. május p. 36–38., valamint Siposné Kecskeméthy Klára: Egyenruhás Erasmus, Európai Tükör, 2010. június, XV. évfolyam 6. szám, p. 88–95.

2012 júniusában a brnói (Cseh Köztársaság) Védelmi Egyetem vendégoktatója voltam. Az Erasmus oktatói mobilitási programja keretében katonaföldrajz és meteorológia szakos mesterképzésben tanuló katonáknak és civil hallgatóknak tartottam előadásokat. Emellett megismertem a *katonaföldrajz és meteorológiai tanszék* tevékenységét, valamint a cseh Védelmi Egyetem és jogelőd intézményei múltját és jelenét is.

A továbbiakban a cseh (csehszlovák) katonai felsőoktatás elmúlt 60 éves történetét, a műszaki-technikai tisztképzésben bekövetkezett változásokat, valamint a katonaföldrajz és meteorológia szak helyét és szerepét tekintem át.

A csehszlovák és a cseh műszaki-technikai tisztképzés rendszere az 1950-es évektől napjainkig

Tisztképző intézmények a rendszerváltásig

Az 1951. augusztus 15-én Brnóban megalapított Katonai Műszaki Akadémia létrehozásának célja: műszaki szakemberek képzése a fegyveres erők számára, valamint mérnökképzés a védelmi ipar részére. Alapítása évében az Akadémián szárazföldi, repülőgépezés-mérnöki, műszaki építőmérnöki, villamosmérnöki és vegyivédelmi karok kezdték meg a működésüket, amelyek szárazföldi, harcokcsizó, híradó, vegyivédelmi, repülő, műszaki és vasútmérnöki szakokon folytattak képzést. A tanári kar az 1951. október 2-án megszűnt brnói Edvard Beneš Műszaki Főiskoláról, illetve más civil egyetemekről verbuválódott. Az intézmény az oktatás magas színvonalának köszönhetően rövid idő alatt nagy hírnévre tett szert, a kiadott diplomákat a világ minden táján elismerték.⁴ A szovjet katonai akadémiák mintájára 1954-ben az intézményt Antonín Zápotocký Katonai Műszaki Akadémiának (Vojenská technická akademie Antonína Zápotockého) nevezték el.

A katonai felsőoktatási intézmények 1958. évi átszervezése során a magas rangú tisztek képzését folytató prágai Klement Gottwald Katonai Akadémia és a brnói Katonai Műszaki Akadémia integrációjával megalakult az Antonín Zápotocký Katonai Akadémia. Ebben az időszakban a parancsnoki, a fegyvernemi, valamint a repülő- és a villamosmérnöki karon folyt az oktatás. Az egykori Akadémia sokoldalú intézménnyé vált és a műszaki, valamint a védelmi igazgatási szakemberek magas színvonalú együttműködésének köszönhetően folyamatosan képzett parancsnokokat és műszaki szakembereket is. Az iskola katonai jellegének erősítésével a védelmi ipar számára történő szakemberképzés fokozatosan visszaszorult. Az 1962-es esztendő ismét változásokat hozott. Az ekkor kialakult új struktúrában az Akadémián parancsnoki-mérnöki, szárazföldi és radar, légierő és nemzetközi kar működött.

1966-ban a katonai oktatás új koncepcióját dolgozták ki, amelynek értelmében a tisztek főiskolai képzésben, a tiszthelyettesek katonai szakképzésben részesültek. Ennek megfelelően 1967-ben Vyskovban létrehozták a vezetési-szervezési, a

4 A Brnoi Katonai Akadémia történetéről lásd Poroszlay Ákos: Bemutatkozik a Brnoi Katonai Akadémia, valamint Kádas Géza–Harai Dénes: Ötven éves a Brnoi Katonai Akadémia írásait.

mérnöki, a légierő, a légvédelmi és híradó, a magasabb parancsnoki és a nemzetközi fakultást.

A hetvenes-nyolcvanas években számos szervezeti módosuláson ment át az Akadémia, amely során állandóan változott a fakultások száma is.

A rendszeroáltás után

1989 novemberét követően döntő fordulat következett be a brnói katonai akadémia életében. Az iskolát következetesen depolitizálták, az intézmény pedig az oktatás színvonala, valamint a belső szervezeti élete tekintetében az újonnan elfogadott felsőoktatási törvény hatálya alá került. A rendszerváltás során az intézmény megnevezéséből törölték Antonín Zápotocký, az egykori kommunista elnök nevét. Csehszlovákia 1993. január 1-jével történő szétválása, és a Cseh Fegyveres Erők megalakítása után a katonai akadémia kibővítette képzési struktúráját azokkal a területekkel, amelyeket addig csak Szlovákiában oktattak.

A kilencvenes években a katonai akadémián magasabb parancsnoki és törzsbeosztásokra készítettek fel csapattapasztalattal rendelkező tiszteket, egy másik szervezeti egységben főiskolai (egyetemi) szintű tiszti alapképzést, egy harmadikban pedig doktori képzést folytattak. Emellett tanfolyamrendszerű képzéseket is (vezérkari, rövid idejű szakmai, át- és továbbképző tanfolyamok stb.) szerveztek.

A *katonai műszaki kar* (Vojensko-technická Fakulta) a szárazföldi csapatok részére képezett tiszteket, valamint szakembereket az ipar, a védelmi igazgatás és a válságkezelés különböző területeire. (Ezen a karon folyt a katonai térképészek és a geodéták képzése.) A *légierő és légvédelmi kar* (Fakulta letectva a protivzdušné obrany) története egyidős az Akadémiáéval, amely az alapítása óta jelentős változáson ment át. 1979-ben a kassai és a lipótószentmiklósi akadémia megalakítása miatt a kart megszüntették, de 1994-ban a honvédelmi miniszter utasítása alapján ismét létrehozták. A kar a szárazföldi erők, és a légierő részére tiszteket, valamint a védelmi ipar számára szakembereket képezett az alábbi területeken: rakéta rendszerek, légvédelmi fegyverrendszerek, radarrendszerek, automatizált légi irányítási és légvédelmi rendszerek, repülőmérnök, repülésirányítás, műszaki informatika.

A Cseh Védelmi Egyetem létrehozása

2004. szeptember 1-jén a katonai akadémia (Brno), a Szárazföldi Haderő Katonai Főiskolája (Vyškov) és a Purkyni Katonaorvosi Akadémia (Hradec Králové) integrációjával létrejött a Cseh Védelmi Egyetem. Az egyetem a *közgazdasági és katonai menedzsment*, a *katonai műszaki*, és a *katonai-egészségtudományi* karokon képez szakembereket.

Az intézmény ma a cseh felsőoktatási törvény előírásainak megfelelően a bolognai folyamat szerinti osztatlan alapképzést, mesterképzést, doktori képzést folytat, valamint át- és továbbképző tanfolyamokat szervez a hadsereg igényeinek megfelelően. Napjainkban a brnói egyetem a köztársaság fegyveres erőinek legfontosabb oktatási és tudományos kutatási központja. Fő profilja a szárazföldi erők, a légierő és a légvédelem számára történő szakemberképzés, továbbá technikusok, parancsnokok és a

védelmi ipar részére szakemberek képzése. Az előbbieket mellett az iskola foglalkozik az állami és politikai adminisztráció tisztviselőinek, valamint a tömegkommunikáció szakembereinek képzésével is a védelempolitika egyes területein.

A Cseh Védelmi Egyetem kétnyelvű (cseh, angol) honlapján az egyetem történetére, szervezeti felépítésére, hagyományaira, a karokon folyó képzésre (tantárgyi programok, dokumentációk stb.) és kutatásra, a hazai és külkapcsolatokra, az Erasmus-programra vonatkozó összes információ hozzáférhető.

A katonai műszaki kar szervezetébe 13 tanszék (fegyverrendszerek és lőszeres, harc- és gépjármű-technikai, műszaki technológiai, űr- és rakétatechnológiai, légiérő, légvédelmi, radar technológia, elektronikai rendszerek, kommunikációs és információs rendszerek, katonaföldrajzi és meteorológiai, matematika és fizika, gépészmérnöki, valamint villamosmérnöki) tartozik.

A katonaföldrajzi és meteorológia felkészítés rendje

A hosszú múltra visszatekintő *katonaföldrajzi és meteorológia tanszék* állományába jelenleg 12 fő (6 hivatásos tiszt és 6 közalkalmazott) tartozik.⁵ Jogelődjét 1951-ben *geodéziai és topográfiai tanszék* néven alapították. 1953–58 között kartográfiai és topográfiai, valamint a geodéziai és fotogrammetriai tanszéket alakították ki. 1958-ban a korábban önálló tanszékek egyesültek, és létrejött a *geodéziai és kartográfiai tanszék*. 1967-ben a tanszéken belül geodéziai, kartográfiai és fotogrammetriai, valamint térképészeti biztosítással foglalkozó szakcsoportokat hoztak létre. A szervezeti egység megnevezése 1994-ben *katonai információk a térségekről/területekről tanszék* (Katedra vojenských informací o území) lett.

1951-ben, a tanszék megalakulásakor az Edvard Beneš Műszaki Főiskoláról az oktatói állomány jelentős része mellett a földmérő mérnöki képzés is átkerült az akadémiára. A jogutód intézményekben 1951 és 2007 között főiskolai, illetve egyetemi szintű földmérő mérnöki, később egyetemi alap- és mesterképzés folyt. 2005-ben, a *katonaföldrajz és meteorológia tanszék* alapításakor kezdődött a nappali tagozatos katonaföldrajz és meteorológia szakos hallgatók alap, majd a mester- és doktori képzése.⁶

A katonai műszaki képzési területén a katonaföldrajz és meteorológiai szak mind az államilag támogatott katonai, mind pedig a költségtérítéses polgári stúdiómokat folytatók számára hozzáférhető. A képzés során a katonák és civilek a költséghatékonyság érdekében az egész képzési időszak során együtt tanulnak, hiszen a katonai és polgári térképészek, meteorológusok, katonaföldrajzi szakemberek és geográfusok a végzés után is együttműködnek.

Az alapképzés (Bakalár) nappali képzési formában három év időtartamú. Mesterdiplomát (Magister) két éves nappali és levelező képzési formában lehet szerezni. A BSc, MSc és PhD képzési programok és tantervek megtekinthetők az egyetem

5 Lásd Katonaföldrajzi és Meteorológiai Tanszék (Katedra vojenské geografie a meteorologie) hivatalos honlapját: http://www.unob.cz/fvt/k210/o_pracovisti.aspx

6 A tanszék történetét lásd részletesen a *Histórie geografické služby AČR 1918–2008*. Ministerstvo obrany České republiky – AVIS, 2008. című kiadvány 145–151. oldalán

honlapján. A tanszék oktatja a szakképzettség szempontjából meghatározó ismereteket: a geodéziát, a geofizikát, a geodinamikát, a műholdas navigációs rendszereket, a térképészetet, a matematikai kartográfiát, a katonaföldrajzot, a katonaföldrajzi és meteorológiai biztosítást, az alkalmazott geoinformatikát, a térképkészítést, a fotogrammetriát, a meteorológiai módszereket és műszereket, a szinoptikus meteorológiát, valamint a klimatológiát.

A szakon folytatott alapképzés részét képezik a természettudományi alapozó tantárgyak, a szakmai törzsmodul, a differenciált szakmai ismeretek, a különféle szabadon választható tantárgyak, az angol és egyéb idegen nyelv oktatása, a testnevelés, a képzés végén megírandó szakdolgozat. A meghatározó fontosságú tantárgyak a térképészet, a fotogrammetria alapjai, a földmérés, a hidrológia, a katonaföldrajz, a térinformatikai támogatás, a légkör fizikája, a szinoptikus meteorológia és a klimatológia. A szakmai alapozó tantárgyak között szerepel a katonaföldrajz és ökológia, a számítástechnika és programozás, a termodinamika és áramlástan, valamint a grafikus és az analitikus geometriai módszerek.

A katonaföldrajz és ökológia tantárgyat összesen 90 órában oktatják az első⁷ és a második⁸ szemeszterben. A tantárgyi program témakörei között szerepel a katonaföldrajz tárgya, vizsgálati módszerei; a hadszíntér, a hadműveleti terület, a harcmező természetföldrajzi jellemzői (geológiai és talajviszonyai, a domborzati viszonyok, a vízrajz és elemei, növényzet, éghajlat és időjárás, éghajlati típusok), a hírközlés és közlekedési viszonyok katonaföldrajzi jellemzői, a népesség- és településföldrajz, a gazdasági- és társadalmi viszonyok katonaföldrajzi jellemzői, a válságövezetek katonaföldrajzi jellemzői, és terepgyakorlat.

A szakmai törzsmodul legfontosabb tantárgyai az atmoszféra, a hidrológia, a kartográfia, a geodézia, a meteorológiai megfigyelés módszerei és eszközei, a fegyveres erők műveleteinek földrajzi és meteorológiai biztosítása, a szinoptikus meteorológia, a fotogrammetria, a klimatológia, a meteorológiai információs rendszerek, a topográfiai térképezés és a repülésmeteorológia.

A fegyveres erők műveletei földrajzi és meteorológiai biztosítására történő felkészítés tartalma az adatok és anyagok előállítása, készletezése, az ellátás rendjének megismerése, a Cseh Fegyveres Erők Földrajzi és Hidrometeorológia Szolgálatának anyagainak ismerete, a térinformatikai hírszerzés, a műhold- és légi felvétel alapú információgyűjtés, földrajzi támogatás a NATO-ban és az EU-ban, az egyes

7 30 óra (26 óra előadás, 4 óra szeminárium)

8 60 óra (16 óra előadás, 30 óra gyakorlat, 14 óra szeminárium)

9 A csehek szakemberek nem használják a geoinformációs támogatás fogalmát, viszont a földrajzi támogatás mellett kiemelt jelentőséget tulajdonítanak a meteorológiai támogatásnak. Teszik ezt annak ellenére, hogy nem egyeznek a NATO-terminológiájával, mert a meteorológiai támogatás ugyanis a NATO Térképészeti Politikája szerint nem tartozik a geoinformációs támogatás feladatkörébe. A cseh Fegyveres Erők Földrajzi Szolgálat (Geografická služba – AČR) honlapján (lásd <http://www.geoservice.army.cz/htm/geosl.html>) megtalálható a szervezeti felépítés. A szolgálaton belül hozták létre a Földrajzi és Hidrometeorológia Hivatalt (Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad, Dobruška), ide tartozik a katonaföldrajzi és meteorológiai tanszék is. A szervezet tevékenységét, szervezetét stb. ismertető tantárgy is a „a fegyveres erők földrajzi és meteorológiai biztosítása”. A térképészeti biztosítás a tematika szerint a térképi alapok előkészítésére vonatkozik csak.

műveletek földrajzi biztosítása, térképészeti előkészítés, esettanulmányok áttekintése.⁹ A záróvizsga három meghatározó tantárgya a térképészeti, a földrajzi és meteorológiai biztosítás, valamint a szinoptikus meteorológia.

A mesterképzésben a meghatározó fontosságú tantárgyak a geodézia, a vetülettan, az alkalmazott fotogrammetria, a távérzékelés, a műholdas és radarmeteorológia, a dinamikus meteorológia. Fontos továbbá a GIS-tervezés, a térinformatikai elemzés, a műholdfelvételek elemzése, a fizikai meteorológia, a légkörben lejátszódó kémiai folyamatok. A doktori képzésben a katonaföldrajzi elemzés, a távérzékelési adatok gyűjtése, a műhold- és légifelvétel-alapú információgyűjtés, a geoinformatika, a tematikus kartográfia, a globális meteorológia, a globális klíma, a meteorológia numerikus módszerei című tantárgyakat oktatják.

* * *

A katonaföldrajzi és meteorológiai tanszék a bolognai képzési rendszerű oktatás mellett az egyetem más szakjai képzési programjaiban szakmai alapozó tantárgyak (katonaföldrajz, térképészet, katonai tereptan, fegyveres erők földrajzi és meteorológiai biztosítása, térinformatika, meteorológia) oktatásával vesz részt. Emellett – figyelembe véve a Földrajzi és Hidrometeorológia Hivatal szakmai igényeit és elvárásait – számos szakmai előmeneteli, valamint át- és továbbképző tanfolyamot (például Irányzatok a geoinformatikában; Térinformatikai hírszerzés és a térinformatikai támogatás [Geospatial Intelligence – GEOINT]; Távérzékelés és a műhold és légifelvétel alapú információgyűjtés [Imagery Intelligence – IMINT], trendek a GNSS-ben [Global Navigation Satellite System], meteorológiai támogatás stb.) szervez.

A tanszéknek jelenleg az alapképzésben 61 (ebből 38 fő katona), a mesterképzésben 14 (ebből 11 fő katona) katona és polgári hallgatója van. A tanszék kutatási területei között kiemelkedő helyet foglal el a terepjárhatóság, a GPS, a kartográfiai adatok megjelenítése, az adaptív kartográfia és a térbeli modellezés.

A korszerű igényeknek és elvárásoknak megfelelően a tanszék állománya a tantárgyak jelentős részét angol nyelven oktatja. Ez kiterjedt nemzetközi kapcsolataik ápolását teszi lehetővé. Hagyományos együttműködő partnereik – egyebek mellett – az European Union Satellite Centre, a Royal School of Military Survey, az University of the Bundeswehr, az Institute for Applied Geoinformation School of Military Mapping, az University of Nottingham Geospatial Science, a Centre for Joint Research Centre.

A tanszék értékes angol nyelvű jegyzetbázisának¹⁰ megalkotásához az Európai Unió, az Európai Tudományos Alapítvány (European Science Foundation), a cseh

10 Az angol nyelvű jegyzeteik az alábbiak:

- Fundamentals of Remote Sensing;
- Introduction to Imagery Intelligence (IMINT);
- Introduction to Geospatial Intelligence (GEOINT);
- Fundamentals of Photogrammetry;
- Fundamentals of Cartography;
- Introduction to Military Geography;
- Introduction to Surveying;
- Elements of Map Projections;
- Introduction to Meteorology.

Oktatási, Ifjúsági és Sport Minisztérium, valamint az Oktatás Versenyképességért Szervezet (OP vzdilávání pro konkurenceschopnost) támogatását vették igénybe. A Tanszék munkatársai aktívan közreműködnek a Szolgálat által kiadott, a környező országokra, a válságzónákra vonatkozó rövid katonaföldrajzi leírások elkészítésében.

* * *

Az Erasmus program új lendületet hoz, kiváló lehetőséget biztosít az intézmények közötti szakmai és tudományos együttműködés kialakítására, valamint a meglévők további erősítésére. A program révén azon hallgatók számára is elérhetővé válik egy másik európai egyetem oktatója által nyújtható tudás és tapasztalat, akik nem tudnak részt venni a hallgatói mobilitásban. Másrészt gazdagodik a képzési programok kínálata és tartalma is. Az oktatói mobilitás során tehát értékes ismereteket oszthatunk meg egymással és jól használható tapasztalatokat vehetünk át.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ált/27 Magyar Honvédség Összhaderőnemi Doktrína 2. kiadás, MH DSZOFT kód: 11313, 2007.
A Cseh Védelmi Egyetem hivatalos honlapja: <http://www.unob.cz> (Megnyitva 2012. június 16.)
Historie geografické služby AČR 1918–2008. Ministerstvo obrany České republiky – AVIS, 2008. p. 198.
Kádas Géza–Harai Dénes: Ötven éves a Brnoi Katonai Akadémia
<http://www.zmne.hu/Forum/01novdec/brno.htm> (Megnyitva 2012. június 15.)
Vladimír Kovařík: Introduction to Geospatial Intelligence (GEOINT). University of Defence, Brno, 2010, p. 25.
Vladimír Kovařík: Introduction to Imagery Intelligence (IMINT). University of Defence, Brno, 2010, p. 32.
Magyar Honvédség geoinformációs támogatási doktrína. (tervezet), MH DSZOFT kód: 11516, MH GEOSZ, 2009
MC 296/1 (Final) – NATO Geospatial Policy, 03. February 2006.
Lubomír Lauermann–Marian Rybanský: Vojenská geografie. Ministerstvo obrany ČR, Praha, 2002. p. 159.
Poroszlay Ákos: Bemutakozik a Brnoi Katonai Akadémia. Bolyai Szemle, 2003. XII. évf. 1. szám
<http://193.224.76.4/download/bjkmk/bsz/bszemle2003/egyeb120101.html>
(megnyitva 2012. június 15.)
Marian Rybanský: Cross-country Movement: modeling. Akademické nakladatelství CERM, 2010, p. 99.
Marian Rybanský: Introduction to Military Geography. [ESF Textbook]. University of Defence, Brno, 2010
Vojenská topografie. Ministerstvo obrany České republiky, 2011. p. 238.

HUMÁNERŐFORRÁS-FEJLESZTÉS

Krizbai János

A modern fegyveres küzdelem humán vonatkozásai, a katonai hivatás sajátosságai¹

A jelen tanulmány a modern társadalom kihívásait elemzi a haderők és a fegyveres küzdelem szempontjából. Vizsgálja a közvélemény alakulását a háborút és a fegyveres erőket érintően. Bemutatja a 20. század végére bekövetkező változásokat a háború szerepével kapcsolatban. Elemzi a változásokat a modern fegyveres erők társadalmi beágyazódását, és a működési feltételeket érintően. Bemutatja az NATO stratégia hatását az állományra, a fegyveres erők szervezési elveire. Ismerteti az önkéntes haderő személyi állománya szerkezetét, rekrutációjának jellemzőit. Szól a mai katonai karrier jellemzőiről, a humánstratégia dilemmáiról.

Témánk bevezetőjébe kíváncsok, hogy a modern fegyveres küzdelem jellemzői leírására számos általános és szak-, illetve szakma-specifikus anyagot, megközelítést találunk. Egyre szélesebb körű az a nézet, hogy a fegyveres küzdelem már magában foglalja a válságreagáló műveleteket is. Néhány szakember a válságkezelést, a konfliktus-megelőzést is a fegyveres küzdelemhez sorolja. Különösen igaz lehet a szakembereknek ez a véleménye, ha az utóbbi évek katonai műveleteinek tapasztalatait vesszük figyelembe. Ugyanakkor a szakirodalomban fellelhető a fegyveres küzdelemnek az a felosztása is, miszerint megkülönböztetünk háborús és nem háborús katonai műveleteket. A hadtudomány és más szaktudományok kapcsolatának bővülése még érdekesebbé teszi a témát. A kibernetikai, rendszerszemléletű és a hatásalapú megközelítésektől meglehetősen széles a skála. Közös bennük, hogy ha eredeti témájuk miatt eltérő mértékben is, de fontos kérdésként kitérnek az emberi tényezőkre. Természetesen meglehetősen széles a megközelítés akkor is, ha célzottan foglalkozunk a fegyveres küzdelemben az emberi tényezővel. Hiszen a politikai döntéshozatali oldaltól – a társadalmak állampolgárain át – a fegyveres küzdelemben konkrétan résztvevőig is meglehetősen sokszereplős a rendszer.

1 A szerző 2012. szeptember 13-án a Honvéd Kulturális Központban, a Mindenki Hadtudománya című előadássorozat keretében elhangzott előadásának szerkesztett változata.

Tanulmányunk kifejezetten a hadseregek és a katonai pálya, illetve az állomány biztosításának jellemzői szempontjából vizsgálja a kérdést. Ezt viszont szélesebb társadalmi összefüggések elemzésével tesszük meg. Ebben a kontextusban korunk biztonsági kérdései, kihívásai tükrében bemutatjuk, hogy a nemzetközi politikai helyzetben, a szövetségi és hatalmi rendszerekben, az egyes országokban folyamatban lévő társadalmi, politikai, gazdasági és egyéb változások, átalakulások szükségszerűen tükröződnek a fegyveres erők funkcióiban, feladataiban és ezzel együtt az őket fenntartó társadalmakhoz való viszonyaikban.

Vizsgálódásunk mottójának a változást jelöltük. Napjainkban, amikor az innovációs megoldások jelentősen beavatkoztak a természetes folyamatokba és megváltoztatták a keletkezés és elmúlás korábbi törvényszerűségét, nagy kihívás a változásokhoz való alkalmazkodás. Különösen élesen jelentkezik ez a kihívás egy olyan tradicionális, speciális funkciójú bürokratikus szervezet esetében, mint a hadsereg. Ezeket a hatásváltozásokat vizsgáljuk néhány dimenzióban, annak tételezésével, hogy azok egyik legfontosabb katalizátora maga az ember.

Nem térünk ki tehát néhány általános jelenség értelmezésére. Nem vizsgáljuk, hogy a tudományos és technikai fejlődés következményeként a 20. században jelentősen megnöttek a háború méretei, szinte eltűnt a különbség a front és a hátszág között. Ezzel más tartalmúvá vált a lakosság érintettsége is. Csak utalásszerűen – elsősorban a társadalmi értékrendben bekövetkező változásokon keresztül – jelezzük, hogy a várható pusztítás miatt megváltozni látszott egy sokáig közelinek érezhető harmadik világháború politikai értelme.

A személyi feltétel biztosítása szempontjából a társadalmi értékrendszerek változásának nagyon komoly hadseregi következményei is vannak. Az olyan társadalmi közegbe ágyazottan zajlik, ahol a legfejlettebb régiókban az elméletből erősödő gyakorlattá váltak a demokratikus személyiség és szabadságjogok, normává és törvénnyé szilárdultak a korábban forradalminak, lázítónak titulált nézetek.

Végezetül szólnunk arról, hogy a komplex átalakulási folyamatokban – a szükséges eszközrendszeren túl – már az egyes katona szerepe is jelentősen módosult, mely új vezetési-szervezési, működési kultúrát igényelt. Mindezek fontos jellemzőjeként a NATO-tagországok hadseregei többségében megkezdődött a '90-es években az önkéntes típusú haderőre való áttérés.

Hadseregek társadalmi értékváltozások nyomása alatt

Témánk szempontjából sem kerülhetjük meg, hogy az előbbieken túl legalább jelzészerűen kitérjünk azokra az általánosabb társadalmi változásokra, hatásokra, melyek a modern hadseregek társadalmi beágyazódását meghatározzák.

Ennek a folyóiratnak is több elméleti tanulmányában olvashattuk az elmúlt évtizedekben, hogy a modern piacgazdaság pluralista társadalma magával hozta bizonyos – korábban állandónak hirdetett – értékek szerepének változását. Ebben maga a háború és annak végrehajtója, a hadsereg, illetve annak működése is „sebeket” kapott.

A társadalmi értékek változása különösen intenzív volt az olyan egyközpontú hatalomhoz kapcsolódó értékeknél, mint – egyebek mellett – a feltétel nélküli

engedelmesség, a tekintélytisztelet, a hatalmi szervek tevékenységének kritikátlan támogatása. Az újabb értékek térnyerése magával hozta a korábbi hatalmi tényezők, köztük a hadsereg szerepének, felépítésének és működésének átalakulását. Ennek egyik markáns megjelenése, hogy többek között átalakult a legfejlettebb társadalmakban a belső funkcióban betöltött szerepe, a hadseregek részvétele a politikai átalakulásban. A '60-as, '70-es években még több nyugat-európai országban láthatuk, hogy a hadsereget nagyobb rendzavarások, sztrájkmozgalmak esetében a rend helyreállításában is alkalmazták. Az elmúlt években már ezeket a feladatokat az újonnan létrehozott speciális rendőri vagy csendőri alakulatokkal oldják meg.

Már említettük, hogy gyökeres nézetváltozások voltak (vannak) a külső funkció esetében is. Egyre szélesebb tömegek támogatják a külső politikai konfliktusok tárgyalásos úton való megoldásának rendszerét és ellentétes érzésekkel viseltetnek a győztesnek látszó háborúval szemben is.

A nyugati polgári társadalmak lakosságának viszonylag széles, befolyásos része alapvetően kételkedik abban, hogy a katonai erőket politikai célok elérésére hatékonyan alkalmazhatják. Elméletekben is megkérdőjeleződnek a hosszú időn keresztül indoklás nélkül elfogadott Clausewitz-nézetek.²

Még nem lezárt kérdés, hogy a '90-es években „talált” új funkció: a béketeremtés, békefenntartás miképp befolyásolja a vélemények alakulását, de az országhatároktól távol lévő igénybevételek mindig megkérdőjeleződnek, ha emberéletben következnek be veszteségek. Az iraki, afganisztáni szerepvállalások egyelőre csak részben igazolták vissza a célok elérését.

A meglehetősen ellentmondásos fejlődési folyamat során napjainkra a polgári demokráciák hadseregei egyik oldalról virtuálisan tartják tradicionális elkülönülésüket, a valóságban viszont megfigyelhető, hogy egyre jobban a társadalom szerves alrendszerévé váltak, egyre szorosabban tagozódnak az adott társadalom közszolgálati rendszerébe. A legtöbb országban teljessé vált a fegyveres erők felett a demokratikus társadalom kontrollja. Ezek formáiban, mélységében eszközrendszerében történelmi társadalmi hagyományok örökségeként természetes jelentős eltérések is megfigyelhetők.

Ezen véleményeknek a politikai intézményrendszeren végig vonuló következményeként erőteljes kényszerként közvetítődik az igény a hadseregek működése racionalizálására és csökkenő méretekkel hatékonysága fokozása. Egyik oldalról visszatérőek a biztonsági kockázatelemzések és ezekre való hivatkozással költségvetési források szűkítése. Másik oldalról pedig egyértelműen kinyilvánítódik, hogy *ezt a biztonsági „szolgáltatást” most már vásároljuk meg, azaz hadkötelezettség helyett önkéntesek nyújtsák*. Ezzel együtt azt mondhatjuk, hogy a fejlett demokráciák mindegyikében elismert társadalmi intézmények a hadseregek, de a korábbi különleges feltételeik és működési forrásaik egyre szűkülnek.

2 Carl von Clausewitz: „... a háború a politika folytatása más eszközökkel...” In.: *A háborúról*. Athenaeum 1917

Illeszkedés a társadalmi jogrendbe

A haderőknek, mint tipikus bürokratikus szervezeteknek a működését tradicionálisan széleskörű szabályrendszer és kapcsolódó intézményrendszer (katonai bíróság, katonai ügyészség, katonai rendőrség stb.) fonja körül. Ezek a szabályok a modern demokráciákban társadalmi alrendszerként igyekeztek a társadalomba integrálni a haderőt.

Alapvetően társadalmi, történelmi tradíciókból következően az egyes országok haderőit meghatározó jogszabályi rendszereknek az integráltság három síkja és azon belül számos vetülete figyelhető meg. Erősödik azonban mindegyikben ezen a téren is a társadalmi integráció. Egyre szűkül a haderők esetében is a „kivételes” szabályzók aránya. Az állomány foglalkoztatását meghatározó jogszabályok, katonai szabályzók is jelentős mértékben a civil jogszabályokból vezetődnek le. Az európai NATO-tagországok többségének szabályrendszere ebben az irányban haladt az elmúlt másfél évtizedben. Nem egyszerű ugyanakkor ez a folyamat, mert ütközik a működési igény. A háborúra való felkészülésnek több olyan mozzanata is van, amely a civil foglalkozásokhoz képest jelentősen eltérő munkarendet és igénybevételt jelent.

Az 1997-ben jóváhagyott Amszterdami Szerződés a Római Szerződést egy új *foglalkoztatási* fejezettel egészítette ki. Ez új stratégiai együttműködés kereteit határozta meg az uniós tagországok számára a foglalkoztatáspolitikai területén. Ennek értelmében a tagállamok nemzeti foglalkoztatáspolitikájukon keresztül egy közösen kialakított foglalkoztatáspolitikai stratégiát követnek és egyre szélesedően valósítanak is meg.

Az uniós foglalkoztatási, munkaszervezési irányelveknek³ a jelenlegi békeidejű szabályzás egyes elemeit tekintve egyik európai NATO-ország fegyveres és rendvédelmi szervei sem felelnek meg. Ezek elsősorban a munkaidő hosszával, a munka és a pihenés arányával, a készenléti szolgálatokkal, az ügyeleti rendszerekhez kapcsolódó munkaidővel függenek össze. Ahhoz képest, hogy a volt VSZ-tagállamok többségében még egy-két évtizeddel ezelőtt csak a „szolgálati idő” volt érdemben elismert és nem a munkaidő, ezek már jelképes problémának tűnnek. Nem véletlen azonban a régi NATO-tagországok több éve fennálló jogsértése sem, mivel igen jelentős költségeket jelent a „civil” elvek betartása, illetve komoly szervezési változásokkal kezelhető csak a kérdés. A tárgyban született Nemzetközi Bírósági ítéletek szerint azonban valószínűleg kikényszerítődnek e jogszabályok alkalmazásai is. Ebbe az irányba mutatnak a 2001. évi XCV. törvény (ismert nevén Hjt.) módosításai is.

A fenti szabályozási logikát tovább színesíti a válság, vagy háborús időszak szabályrendszer, amelynek békeidőszakban sok országban csak a szűk keretei vannak, voltak meg és csak röviddel a helyzet kialakulása (veszélyeztetettségi időszak) kerülnek tartalommal megtöltésre. Tekintettel arra, hogy Európában több évtizede béke volt, ezek a szabályzók sok hadseregnél meglehetősen háttérbe szorultak, különösen ismeretlenek a volt szocialista országok új politikai elitje számára.

3 2003/88EK

A megnövekedett békeidejű missziós tevékenység számos problémát vet fel. Ezekben is leginkább a személyi állomány biztosítása, illetve az állomány alkalmazása jelent komoly problémákat. Ilyen lehet többek között a foglalkoztatási feltételek közül egyes alkotmányos jogok további korlátozása, a „munkaidő” hossza, pihe-nés-munka aránya a „bevetés” alatt.

Jelentős dilemmák előtt áll tehát a NATO egészében olyan kérdések kezelésével, amelyek egyébként a haderő rendeltetésszerű működéséből következnek, de nem köthetők a normál munkaidőhöz, és amelyekhez valójában tradicionálisan kapcsolódtak olyan speciális ellátások, juttatások, mint a szolgálati nyugdíj, a speciális pótlékok és kedvezmények.

Az is nyilvánvaló, hogy más – a civil társadalmat, szűkebben a közszolgálatot szabályzó – békejogszabályok egy részét biztosan nem lehet békeidőszakra vonatkozó alkotmányos viszonyok között megsérteni a hadseregeknek sem. Tehát más úton kell keresni a működési feltételek biztosítását.

A jelzett kérdések különösen élesen jelentkeztek hazánkban, illetve a környező országokban, ahol egy hosszabb időszak látszat-stabilitásában, egy mesterségesen fenntartott, a '90-es évekre törvényszerűen összeomlott, biztonságosnak tűnő rendszerben megmerevedtek az egyes társadalmi alrendszerek, nem alakultak ki a másutt már hosszabb ideje működő kezelő, közvetítő rendszerek.

Változások az állomány kondícióiban és megbecsülésében

A konverzió kérdésének tárgyalásakor nem kerülhetjük meg a szervezési, szerveződési elvek és a katonai értékek alakulását a mai hadseregekben. Az elmúlt évtizedekben a katonai irodalomban komoly munkák születtek. Összecsengő megállapításuk szerint egyre dominánsabb szerepet játszanak a fegyveres erőkhöz a szakmai, az erkölcsi és a személyiségértékek. Ezek mind nagyobb szerepet játszanak a katonai hivatás presztízsének növelésében is. Az előbbi gondolatok logikai láncolatában kell kiemelnünk a professzionalizálódás kérdéskörét.

A professzió értelmezése is több síkú a magyar katonai terminológiában is. Egyik értelmezése fellelhető a nálunk is több éve napirenden levő önkéntes, vagy sorozott haderő kontextusban, ahol – hasonlóan Európa több országához – az anyagi megfontolásokon túl az emberi megfelelés is komoly polémiákat okoz.

Sorozott, zsoldos, hivatásos, önkéntes vagy professzionalista – vetődik fel a kérdés, melyre a választ Mátyás király fekete seregétől, a békefenntartó kékszakosoktól, az iraki, afganisztáni háborúk nemzetközi állományáig húzódó íven sokan keresik. Egy másik értelmezése, bizonyos értelemben szoros összefüggésben az előzővel: a professzionalizmus, amely már a múlt században teret nyert egyes országokban, – a szakmai felkészültséghez és az ehhez kapcsolódó szervezési, előmeneteli rendszerhez kapcsolódva – meghaladja a korábbi öröklési, illetve pénzen vett rangok rendszerét. Századunkban terebélyesedő nézetrendszerek még szélesebben, komplexebben értelmezik a kérdést. Általában három központi mozzanatot emelnek ki Huntington nyomán: a *speciális hozzáértést*, az *univerzális felelősséget* és az *elkötelezettséget*.

A speciális hozzáértés megnyilvánul a hadsereg-működtetés képességében és ehhez magas szintű szakértelmiségi tudás igényében. Az univerzális felelősség

túlmutat a munkakörökhöz kapcsolható egyszerű állampolgári felelősségen. Egy többdimenziós, élet és halál kérdését széles értelemben magába foglaló, oszthatatlan döntési felelősséget jelent. Az elkötelezettség az általánosan ismert haza, nemzet iránti elkötelezettségen túl egy nagyon erős testületi szellem kiépítését tételezi, mely alapja azon megpróbáltatások elviselésének, melyre a katonát a háború kényszeríti. Ennek fontosságát, a harci közösségek szerepét korunk háborúi fokozták azzal is, hogy sok esetben csak a társak közvetett támogatásával, jelenlétével lehet megbirkózni a borzalmakkal, ugyanakkor bebizonyították roppant fontosságát elsősorban a pszichikai veszteség csökkentésében.

A szolgálat értéke

A modern társadalmak intézményrendszerében jól elkülöníthetők a magánszféra és a viszonylag széles közszféra (benne a fegyveres szervezetek) kínálta lehetőségek is. A közszolgálat az országok jelentős részében tartja némely korábbi, tradicionális jellemzőit, melynek egyik fontos eleme, hogy jó szintű kiegyensúlyozott és hosszú távú, kiszámítható megélhetést biztosít (bár ezek sem feltétlenül nyugdíjas állások már). Általában a magánszférában nagyobb jövedelmeket lehet elérni, de lényegesen nagyobb a kockázata az állás elvesztésének.

Az új típusú haderők munkaerő-piaci lehetőségei szempontjából nem hagyható figyelmen kívül az az általános munkaerő-piacra is ható tendencia, mely szerint a fegyveres szervezetek és szakmák presztízse – részben összefüggésben a társadalmi értékrendben bekövetkezett változásokkal – folyamatosan csökken.

A modern, piacelvű fogyasztói polgári társadalmakban a védelmi szektor működésére és fejlődésére egyre erőteljesebb nyomást gyakorolnak az uralkodó termelési, fogyasztási és érintkezési módok. Azt a bonyolult folyamatot, amely a változásokat leírja, egyszerűen abban látják megragadhatónak, hogy a hadsereg értékekre, szimbólumokra orientált, tradicionálisan intézményi jellege fokozatosan utat nyit, illetve átengedi pozícióját a piaci mechanizmusokon és választhatóságokon alapuló foglalkozási jellegnek. Ez a jelenség csak részben függ össze az önkéntes jelleg térnyerésével.

Az elmúlt évek szociológiai⁴ kutatásai egyértelműen jelezték, hogy jelentősen más a motivációja a legénységi állományba jelentkezőnek és más a hivatásos szolgálatot megcélzó tisztjelölteknek. Ezek mellett egyre erőteljesebben megjelenik a fejlett országokban a kétkeresős családmodellben egyenrangú igényrel a feleség (házastárs) civil karrierigénye. Ez nem egy esetben a katonai hivatás – egyszerűbb esetben az előmenetel – feladásával jár.

Nemzetközi társadalmi, katonai irodalmakból megismertük, hogy a tradíciókból és a közszolgálati elvekből is következően a nyugati hadseregek katonái korábban viszonylag jól fizetett tisztviselők voltak. Ezek a fizetési különbségek azonban az utóbbi időkben a civilekkel való összehasonlításban lényegesen csökkentek a fejlettebb országokban is. A legtöbb ország katonáinak fizetési rendszere a közszolgálatéból van levezetve, és az alapfizetések helyett a különböző pótlékok, kedvezmények

4 Samuel P. Huntington: A katona és az állam. Zrínyi Kiadó, 1994

különböztethetik meg a katonák juttatásait a civilekétől. Ezen túl további probléma a világ hadseregeiben, hogy a múlt század első feléhez, illetve korábbi korok jövedelmi viszonyaihoz hasonlítva a fizetések nyomottak, nem tudják leképezni megfelelően a rendfokozati, beosztási hierarchiát. Legfeljebb a legfelső és legalsó beosztások viszonyában jelentősebbek a különbségek. A katonákat is erőteljesen sújtották az elmúlt évek gazdasági válságaiból következő – a közszolgálatokat erőteljesen érintő – korlátozások. Mindezekből következően *csak egy viszonylag szűk réteg számára tekinthető a pálya társadalmilag is elismert karriernek* (ti. a legfelső szintű beosztásokig jutónak, illetve a társadalom legalsó rétegeiből, hátrányos helyzetekből viszonylag magas tiszti beosztást elérőnek). A többségnél egy szolid, versenyen alapuló kiszámítható megélhetésre helyeződik a hangsúly, mely már korlátozottabb időtartamú is és jobb helyzet adódása esetén könnyen fel is adható.

A fenti okok alapján a fejlett országok hadseregeiben a katonai elit általában a társadalom középső (esetleg felső) rétegeiből kerül ki. Az állomány nagyobb része azonban egyre inkább a szegényebb társadalmi csoportokból rekrutálódik, sőt a legénység utánpótlási bázisát egyre nagyobb arányban a társadalmi kisebbségek, bevándorlók, új állampolgárságot szerzők jelentik. Különösen élesen jelentkezett ez a kérdés az elmúlt években Spanyolországban, Belgiumban, Franciaországban.

Kihívások – szervezeti, működési válaszok

A funkcionális tevékenységek és a feltételek változása oldaláról jellemző – és ennek hazai viszonylatban is tanúi vagyunk –, hogy a hadsereg békeműködéséhez szükséges biztosító-kiszolgáló tevékenységeket eltérő mértékben, de növekvő arányban civil munkavállalók, vagy külső szolgáltatók végzik, illetve azok egy része technikai korszerűsítéssel kiváltásra kerül. Több, régebbi NATO-országot áttekintve is látható, hogy jelentősen eltérő a gyakorlat. Van, ahol például a civil logisztikai biztosítás kiterjed a háborús feladatokra is, míg másutt a békeműködés egyszerűbb feladatait is katonák végzik. Ebben a folyamatban egyik jelképesnek tűnő, de más oldalról fontos kérdés napjainkban, hogy kik őrizzék a katonai objektumokat. Általában azt tapasztaltuk, átérezve a csapatai szétszaladását megakadályozandó Nagy Frigyes dilemmáit is,⁵ hogy a külső védelem békeidőben jelképes és hangsúlyosabb az értékek őrzése. Ezt megteszik a jelképes biztonsági őrök is, mert ez sokkal olcsóbb (lehet). De jogos az a társadalmi és vezetői igény is, hogy legyen látható békében a jól felkészített katona, aki már személyében is biztonságérzetet ad.

Az általános hadkötelezettség gyakorlatát a huszadik század második felében kezdték megváltoztatni, de hosszú ideig a NATO-ban is csak néhány ország szüneteltette békében a sorozást. A bipoláris világrend felbomlásával a múlt század utolsó éveiben felgyorsult folyamat két fő okkal hozható összefüggésbe. Egyrészt – ahogy már bemutattuk – az emberi jogok szélesedése maga után hozta a közgondolkodásban a háború, a konfliktusok fegyveres megoldásának egyre erősödő elítélését. Ennek enyhébb megnyilvánulási formája a kötelező katonai szolgálat mind

5 Ld. részletesen Veszprémi László: *Korlátozott stratégia*. Zrínyi Kiadó, 2007

erőteljesebb tagadása, amely napjaink törvénykezési folyamataiba és joggyakorlatába is beépült. A másik döntően szervezeti ok, miszerint az új kihívásoknak a globális konfliktusokra felkészített tömeghadseregek nem képesek megfelelni.

A megváltozott és új típusú biztonsági kockázatok kisebb létszámú, de a korábinál lényegesen több, azonnal és rugalmasan alkalmazható katonai képesség birtokában lévő haderőt követelnek meg. Az ilyen képességek kialakítása olyan jól képzett katonákat kíván, akik ezt szakmájuknak tekintik, képesek a kor követelményeinek megfelelő haditechnika alkalmazására, illetve – összhangban a szövetség célkitűzéseivel – a határokon kívül is bármikor bevethetőek.

Ez az új típusú és működésű haderő költségessége miatt sokkal jobban igényli a szervezeti racionalitást. Ebben a szervezeti nyomásban az állomány feladatrendszere a korábinál jobban strukturált, a rendfokozati, beosztási szinthez fokozottabban igazodó, egymásra épülő követelményeken alapul. Ennek megfelelően változik az egyes állománykategóriák (tiszt, tiszthelyettes, legénység) funkciója, szerkezete és foglalkoztatásának elvei. Általános tendenciaként tovább csökken a tiszti állomány létszáma, ezen belül az alacsonyabb rendfokozatúak arányának növekedésével megváltozik belső szerkezete. Jelentősen növekszik a tiszthelyettesek aránya, megváltozik a hadsereg napi életében betöltött szerepük.

A korábbi sorállományt felváltó legénységi állomány teljes egésze önkéntes és általában határozott időre szóló jogviszonyú. Feladatrendszere – eltérően a korábbiaktól – a békeidejű működés során döntően a katonai jellegű tevékenységek végzésére terjed ki. Kiképzésük, felkészítésük rendszere egymásra épülő, fejlesztő, szinten tartó, gyakorlatias, amely biztosítja a teljes időszakban az arányos leterheltséget, foglalkoztatottságot. Keretét egy komplex kiképzési koncepció rögzíti.

Összességében egy fontos történelmi változás az önkéntes haderőben, hogy a haderő teljes állománya „fizetett munkavállaló” lesz. További fontos működési változást hozott az *expedíciós jelleg erősödése*, mely a korábbiaktól eltérően minden NATO-tagállamot érinti valamilyen formában. Ez felborítja a statikus *békefelkészülés/háború* működési filozófiáját, hiszen láthatóan az ezekben résztvevők háborús, vagy ahhoz közeli szituációkat oldanak meg.

Az új típusú szövetségi feladatokra szélesebb értelemben tervező önkéntes haderő működtetése és állományának biztosítása a korábbival ellentétben azon múlik, hogyan lehet optimalizálni a feladatokat. Tekintve, hogy a hadsereg veszélyes üzem, ezen túl a benne folytatott tevékenység sok korlátozással jár, a piaci értékek világában ezeket a többi munkahellyel szemben el kell ismerni. Ez tovább drágítja az állomány biztosítását. A jövő hadserege állományának biztosítási feltétele tehát az optimalizált erőforrás-gazdálkodás, melyben pontosan számolni és mérlegelni kell, hogy:

- egyes feladatot kivél, hogyan és mennyi idő alatt végeztetek el;
- az egyénre mennyit költök, mennyi beinvestált tőke szükséges;
- és azt, hogyan tudom a leghatékonyabban hasznosítani.

Az előzőknél is komolyabbnak mondható a következő fontos összefüggés: a rendfokozat és beosztás dimenziója, mely mögött nyilvánvalóan *képzettség, gyakorlat és költség* összefüggések húzódnak meg. Ha csak a legszűkebben vett juttatásokat vesszük figyelembe, NATO-szinten általánosíthatóan 1 tiszt költsége (nem a fizetése) 3–4 legénységi állományú költségét jelenti.

A hatékonysági, gazdasági összefüggések következménye az egyes országokban több irányú. Egyrészt a bürokratikus szervezeti racionalitás jelző mutatójaként ismét szorosabb lett a legtöbb országban a beosztás és rendfokozat kapcsolata. A szoros kapcsolatot az is kifejezi, hogy az illetményrendszer több országban a rendfokozathoz és nem a beosztási szinthez kapcsolódik. Néhány – többnyire déli – NATO-tagországban találhatunk bizonyos engedményeket, de azok is többnyire átmenetileg az egy rendfokozattal való eltérést engedélyezik. Az új NATO-tagországok mindegyikénél megfigyelhetjük a beosztás és rendfokozat egységére irányuló a törekvést.

A beosztás és rendfokozat szoros kapcsolatával egyrészt gazdasági megközelítéssel is egyszerűbben átlátható a rendszer, másrészt „piaci” és szervezeti hasznosság összefüggésekkel is kifejezi (megerősíti) az egyén számára a szervezeti fontosságot. Az állománytáblák pontosan meghatározzák, hogy adott beosztást milyen rendfokozattal lehet betölteni. A rendfokozat kiemelt szerepét a függelmi viszonyokban, több országban azzal is erősítik, hogy azonos rendfokozatúak nem kerülhetnek szolgálati alá-, fölérendeltségbe.

Változások az állomány foglalkoztatási jellemzőiben

Amint az előzőkben is utaltunk rá, a NATO-országokban általános jellemzőként megfogalmazható, hogy az elmúlt, mintegy másfél évtizedben az állomány feladatrendszere a korábbinál jobban strukturált lett, a rendfokozati, beosztási szinthez fokozottabban igazodó, egymásra épülő követelményeken alapul. Ennek megfelelően változott, illetve változik az egyes állománykategóriák funkciója, szerkezete, továbbá foglalkoztatásának elvei és szabályai.

Az önkéntes hadseregek – sajátos feladatrendszerük végrehajtásával járó igénybevétel miatt – állományának jelentős része az aktív kora elején járó fiatal, akik többségének (elsősorban a legénységi és a tiszthelyettesi állományból) még fiatalon vissza kell lépni a civil munkaerőpiacra, mivel alkalmatlanná válnak a katonai szolgálattal járó terhelések elviselésére. Ez a követelmény önmagában is fontos foglalkoztatáspolitikai döntéseket indukált az önkéntes rendszerre való áttéréssel. A katonáállományt érintő fontos jellemzők a következőkben általánosíthatók:⁶

- *A tiszti állomány* a hadsereg katonáállományának meghatározó eleme, amelynek tagjai magas szintű szakmai és általános műveltséggel rendelkeznek. A legtöbb országban szakaszparancsnoki és ennél magasabb parancsnoki és szakbeosztást látnak el, parancsnokságokon, törzsekben és más vezető szervezetekben, valamint intézményekben teljesítenek szolgálatot. Jog- és hatáskörük alapján vezetik, irányítják az alegység, egység, magasabb-egység tevékenységét, biztosítják azok működőképességét, tervezési, szervezési, illetve ellenőrzési tevékenységet folytatnak. Általános jellemzőként fogalmazható meg, hogy felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkeznek és többségükben eleve tiszti beosztásra készülve lépnek be a hadseregekbe. Viszonylag kevés ország-

6 Ezeket több korábbi saját tanulmány és a hatályos humánstratégia is hasonlóan közelíti meg.

ban lehet nagyobb arányban átlépni a tiszthelyettesi pályáról a tiszti pályára és ott is elsősorban szaktiszti beosztásokba.

- Jelentősen megváltozott a *tiszthelyettesi állomány* szerepe, funkciója és rekrutációja. (Különösen markánsak ezek a változások a volt VSZ-tagállamokban, ahol meglehetősen ellentmondásos volt korábban szerepük.) A legtöbb országban a hadsereg napi működésében vezető, biztosító funkciók ellátásában tevékenységük alapvető jelentőséggel bír. Az utóbbi években növekszik a szerepük a NATO vezetési rendszereiben, törzsbeosztásaiban is. Szakterületükön önálló feladatsorral, hatáskörrel és felelősséggel rendelkeznek. A légénység, a kis alegységek közvetlen békekiképzői, funkcionális összeköttetést biztosítanak a vezető-irányító tisztek és a végrehajtó légénység között. További fontos momentum, hogy az önkéntes haderőben döntően a légénységi állományból történik utánpótlásuk biztosítása a kellő gyakorlati ismeret megszerzését.
- Az önkéntes alapon szerveződő rendszerben a katonai hierarchia alapját képező, legnagyobb számú állománycsoport a *légénységi állomány*. Tagjaik a honvédség szervezetében végrehajtó feladatokat látnak el; működtetik, kezelik, kiszolgálják a fegyverzeti-harci technikai eszközöket; elvégzik a katonai szervezetek tevékenységének biztosítását. Legjobbjaik számára továbblépési lehetőség van a tiszthelyettesi állománycsoportba.
- A megváltozott haderő-szervezési elv maga után vonta az egyes állománycsoportok *foglalkoztatási időhorizontjának* módosulását is. Ennek egyik alapvető oka a katonai munkakörökhöz eltérő módon kapcsolódó, de általában jelentős fizikai, egészségügyi követelményrendszer, melynek csak bizonyos életkorig tud megfelelni az állomány. Más oldalról a technikai jellegű munkakörök széles köre maga után vonja azt is, hogy – alkalmazkodva a társadalmak megváltozott mobilitási jellemzőihez – bizonyos mértékig növelni kell a haderőkben is (adott esetben katonai munkakörökben is) a horizontális átjárhatóságot. Ez azzal a konzekvenciával is jár, hogy a modern katonai szervezetekben a karriermodell, pályakép tervezése több csatornássá vált, és nem csak a felfelé és a szervezeten belüli emelkedést támogatja, hanem a szervezetből való harmonikus kilépés lehetőségét is. Különös jelentőségű az is, hogy a kilépni kényszerülők a lehető „legpiacképesebben” tudjanak kilépni és ehhez a feltételeket a szolgálati idő alatt is biztosítják több haderőben.

Az előbbiekből következően az önkéntes haderők fontos foglalkoztatási sarokpontja lett a kilépés kérdése. Ennek nyilvánvaló oka, hogy sajátos feladatrendszere végrehajtásával járó igénybevétel miatt állományának jelentős része az aktív kora elején járó fiatal, akik többségének még viszonylag fiatalon vissza kell lépni a civil munkaerőpiacra, mivel alkalmatlanná válnak a katonai szolgálattal járó terhelések elviselésére.

Kutatási beszámolókat, vezetői értékeléseket áttekintve azt mondhatjuk, hogy a haderőben szolgáló személyi állomány jelentős arányú átalakítása általában azon NATO-tagországokban bizonyult sikeresnek, amelyekben rendszerszerűen, tervszerűen előkészítve, más kormányzati és nem-kormányzati szervezetekkel, intézményekkel szoros együttműködésben hajtották végre.

Sajátos kérdésként jelenik meg az önkéntes haderő tartalék(os) állományának biztosítása, melynek szintén erőteljesek a munkaerő-piaci összefüggései. Sajnos az elmúlt évek hazai gondolkodásában – évezredes tapasztalatok figyelmen kívül hagyásával – nem fordítottunk kellő figyelmet a tartalékképzésre. Mondhatjuk, hogy ez olyan „gazdasági hiba” is, ami egy piacgazdaságban nem engedhető meg. Hozzánk hasonlóan a legtöbb ország csak szünetelteti a hadkötelezettséget, így – „élőn tartva” az intézményrendszert – válsághelyzetben egyszerűbben megteremthetik a feltételrendszerét a hadkötelezettség visszaállításának és az utánpótlás, a veszteségpótlás biztosításának.

A NATO szövetségi rendszerének megváltozott stratégiája miatt sor kerülhet olyan feladatok végrehajtására és olyan erők alkalmazására, amelyek korábban csak háborús viszonyok között jelentek meg és a normál békeműködés során nincs igazi funkciójuk. Ezekre válaszul jelent meg több országban az önkéntes tartalékos rendszer intézménye.

Az önkéntes tartalékos állománycsoport létrehozása általában együtt történt az önkéntes rendszerre való áttéréssel. Egyes országokban vannak eltérések az önkéntes tartalékosok alkalmazásában, azonban általában ezen állománycsoport egyik funkcionális rendeltetése, hogy a hadkötelezettség visszaállítása előtt biztosítsa a haderő békeállományon túli létszámszükségletét. Ez a rendszer jelenthet olyan speciális beosztásokat, munkaköröket, amelyekre a haderő békeidejű alkalmazása során nagyon ritkán kerülhet sor, ezért nem érdemes állandó állományt tartani (fizetni), biztosítani rájuk. Ezek lehetnek például egyes katasztrófák esetén alkalmazott speciális munkakörök, vagy a NATO szövetségi rendszerében számvetett feladatokhoz egyedi esetekben szükséges állomány, melyek:

- bekövetkezésének kevés a valószínűsége;
- vagy nem igényel hosszabb felkészítést;
- vagy adott esetben fontosabb lehet a civil speciális tudás.

Ilyenek lehetnek például egyes CIMIC-feladatok végrehajtói, vagy a lőszer- és sebésült szállítók, akikre csak akkor van szükség, ha az adott szervezeti egység például a NATO szövetségi rendszerében háborús feladatot hajt végre (de az országban nem rendeltek el semmilyen béke időszaktól eltérő rendszabályt).

Az önkéntes tartalékos beosztások nagyobb része általában alacsony (legénységi beosztás), de egyes speciális esetekben lehetnek akár tiszti beosztások is.

Ezen intézményrendszer viszont felveti, hogy az érintett állomány alkalmazása a felkészítés után csak a konkrét igény esetében valósul meg. Az érintettek civil munkahelyeken dolgoznak és az eredeti foglalkoztatásukat speciális szolgálatvállalásuk jelentősen nem befolyásolhatja. Tehát úgy, ahogy el is kezdődött az elmúlt években nálunk is, ezt szabályozni kell. Ezzel együtt a tapasztalat az, hogy több országban (még az USA-ban is) vet fel problémákat civil munkáltatóknál ez a kérdés, melyre állami garanciákkal, kompenzációkkal lehet érdemben megoldást találni. A nemzetközi katonai irodalomban viszonylag széles köre található meg az alkalmazott gyakorlatoknak.

Tradicionális jellemzők és az új típusú életpálya. A pályakép

A katonai életpálya tervezése során a beosztási-rendfokozati előmenetelhez kapcsolódva fogalmazódik meg markánsan a katonai szolgálat jellegéből, nehézségeiből következő természetes aktus: a kilépés. Sok országban élettani és előmeneteli törvényszerűségek mentén a kilépés rendfokozathoz kapcsolódik. Több ország szolgálati nyugdíjrendszerébe már korábban szervesen beépült, hogy aki bizonyos rendfokozati szint után meghatározott ideig nem lépett elő, akkor nyugdíjba kerül.

A beosztások specializálódásával, illetve az önkéntes jelleg terjedésével több országban kialakult a határozott időszakhoz kapcsolódó szolgálat valamilyen formája, mely képes volt megjeleníteni a haderő mindenkori állományszükségletének rendfokozati struktúráját is. Az önkéntes hadsereg egyedi foglalkoztatáspolitikai jellemzőjévé vált, hogy sajátos feladatrendszere végrehajtásával járó igénybevétel miatt állományának jelentős része az aktív kora elején járó fiatal, akik többségének még viszonylag fiatalon vissza kell lépni a civil munkaerőpiacra, mivel alkalmatlanná válnak a katonai szolgálattal járó terhelések elviselésére.

Kezelik tehát azt a problémát is, hogy a hivatásos hadseregek megjelenésével, illetve a hivatásos jelleg erősödésével törvényszerűen növekszik a rövidebb szolgálati időt vállalók – fogalmaink szerint szerződésesek (tiszték, tiszthelyettesek, tisztsek) – aránya. Általános (szervezési, foglalkoztatási) elvként kimondható, hogy az önkéntes haderőben lényegesen többen vannak azok, akik átmeneti foglalkozásként választják a katonai szolgálatot, és azt nem élethivatásként vállalják.

A nemzetközi gyakorlat elemzéséből megállapítható, hogy bár erősödik a „foglalkozási jelleg”, továbbra is igen erős a hierarchia tisztelete a haderőkben.

A hadseregek karriermodelljei jellemzően a tiszt, de a fejlett NATO-országoknál növekvő mértékben a tiszthelyettesi állománykategóriák mentén is értelmezhető. Ennek egyik fontos oka, hogy a specializálódással is összefüggésben nőtt arányuk a katonai szervezetekben, és racionalizálási kérdések miatt a tiszthelyettesi szerepek fokozatosan felértékelődtek. Az egyes országokban a tiszthelyettesi karrierlehetőségekre különböző gyakorlatok alakultak ki. Megfigyelhetünk olyanokat, melyekben megmarad ugyan tiszthelyettesi állománycsoportjában, de ott magas iskolai végzettséggel (felsőfokú) magas beosztás elérését garantálják (intézményigazgató, különleges specialista stb.). Ezek a beosztások sok esetben korábban tiszt beosztások voltak, magas rendfokozattal. Egyes országok hadseregei a tiszthelyettesek leendő civil karrierjét alapozzák meg az iskolázás támogatásával (ilyen például az USA). Más országokban lehetővé teszik az átlépést a tiszthelyettesi pályáról a tiszt pályára. Németországban a fontos speciális tiszt beosztások jelentős részében (például minisztériumi szakbeosztásokban) volt tiszthelyettesek szolgálnak, akik megszerzték a felsőfokú végzettséget és tisztként szolgálnak tovább.

A karriermodell legfontosabb elemének tekinthető a katonai beosztások hierarchiája, azzal szoros kapcsolatban a rendfokozati előmenetel, illetve a hozzájuk rendelt juttatások, járandóságok rendszere. Az előmenetelhez szorosan kapcsolódik a továbbképzések folyamat jellegű struktúrája.

Az előzőekkel együtt azt kell mondani, hogy jelenleg az általános építkezési elvekről nem könnyű hosszabb időszakokra is érvényes következtetéseket

megfogalmazni a régebbi NATO-országok esetében sem, mivel ezekben is nagyon jelentős létszámcsökkentések következtek be az elmúlt másfél évtizedben. Ezen túl azok a korábban természetesnek tartott lépések, miszerint a „karriertisztek oda mennek, ahová mondják” már sok országban – köztük olyan gazdag országokban, mint Németország – sem működnek egyértelműen. Adott esetben a most már általánosan dolgozó feleség karrierje miatt inkább kilépnek a hadseregből, ha az tűnik jobb megoldásnak.

A korszerű hadseregek munkaerő-piaci stratégiája sok tekintetben hasonló. Kifejeződik ez abban az értelemben is, hogy tagjaikkal általában hosszú távon számolnak, függetlenül attól, hogy az aktív szolgálat a többségnél viszonylag rövid idő (10–15 év). Ez azt is jelenti, hogy mindent megtesznek annak érdekében, hogy tagjaik munkaképességüket aktív szolgálatban hosszú távon a számukra hasznos szinten megőrizhessék, illetve ezen túl tartalékként rendelkezésre álljanak.

Jól szabályozott rendszere van az inaktív állománnyal (tartalékosok, nyugállományúak) való kapcsolattartásnak. Megfigyelhető azonban bizonyos „lazulás” ebben a rendszerben is. Ez bizonyos mértékig összefügg anyagiakkal és egyéb kapacitásokkal is, de tetten érhető benne a „foglalkozási jelleg” erősödése, melyet erősít, hogy megjelentek nagy számban a rövid időt szolgálók és az aktív életpályát másutt folytatók.

Nemzetközi elemzésekből azt is láthatjuk, hogy a specializáltabbá vált modern katonai szervezetnek kétféle karrierképet kell tudni felrajzolni. Az egyik a hagyományos, amely a szervezeti hierarchiában való előrelépést jelenti, a másik, amely a szak tudásban való előrelépést célozza. Fontos dilemma, hogy a vezetői és szakmai hierarchia közötti átjárhatóságot hogyan biztosítja, illetve tudja-e, akarja-e biztosítani.

Fontos hangsúlyozni, hogy több ország hadserege humánpolitikai elveiben, terveiben a karrier „haszna” várható eredményei is számvetésre kerülnek.⁷ A karriertervezés a szervezeti cél érdekében alapvetően az egyén teljes szükségletrendszerére épít, belefoglalva az alap fizikai szükségletek növekvő szintű kielégítettségét és a legmagasabb szint, az önmegvalósítás lehetőségének biztosítását is.

Amint az előzőkben már utaltunk rá, a haderők működési specialitása miatt a vázolt kihívásokra adott válaszoknak jogszabályokban is meg kellett jelennie. Ezek a legtöbb országban – a haderőkhöz kapcsolódó jogszabályokon túl – az országok alkotmányában is indukáltak változásokat.

7 A karrier tervezés várható eredményei:

a, A szervezet szintjén jelentkező eredmények: gazdaságosabb erőforrás felhasználás; a szervezeti innováció erősödése; rugalmasabb szervezeti működés; a célokkal való azonosulás, hozzájárulás a szervezet céljai eléréséhez; a körülményekhez való gyorsabb alkalmazkodás; a szervezeti kultúra fejlődése; a szervezethez való hűség javulása; aktív részvétel az image képviseletében.

b, Az egyén szintjén jelentkező eredmények: a folyamatosan fejlődő képességek, készségek; a képességeknek megfelelő munkafeladatok színvonalas elvégzése; ambícióknak megfelelő munkakörök ellátása; megelégedettség, a siker érzése; a jó közérzet.

Összegzés

A korszerű humánerőforrás-gazdálkodás alaptétele a megszerzett erőforrások hatékony felhasználása. Ez komoly kihívás a honvédség, de az egész közszolgálat állományát érintően, hiszen napjaink gyorsan változó világában az alkalmasság/megfelelés egyensúlya dinamikájában értelmezendő, melyben alapvető tényező a folyamatos fejlődés.

A Magyar programban megfogalmazódott a törekvés, hogy egységes és átjárható életpályákat alakítsanak ki. A központi akarat deklarálása mérföldkő lehet. Fontos azonban kiemelni, hogy a korábbi tapasztalatok alapján az átfogó stratégiai szemlélet kialakítása és a céloknak elkötelezett menedzsment nélkül az általánosságok szintjén maradhatnak a törekvések.

Reményt ad, hogy van saját történelmi példa, melyek közül csak egyet emelünk ki: a kiegyezés utáni törvények, amelyek a véderőről, a honvédségről, valamint a népfelkelésről rendelkeztek, már több fejezetet szenteltek a tisztek és altisztek helyzetének javítására, könnyítésére. Így a véderőről szóló 1868. évi XL. törvénycikk külön szakaszban intézkedik a *hosszasan szolgált altisztek ellátására*. Ez elsősorban a hadseregből, a haditengerészettől történő kilépés utáni munkaviszonyról szól: *„Altiszteknek, a kik tizenkét évig s e közben legalább nyolcz évig mint altisztek tetteleg szolgáltak a hadseregben, a hadi tengerészetnél, vagy a honvédtörzsek és osztályoknál, és maguk-velétéről kedvező igazolványt nyertek, igényök van alkalmazásra akár valamely közszolgálatban, akár pedig az állam által segélyezett vasuti, gőzhajózási és egyéb vállalatoknál.”*⁸

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ansoff, H. J.: Strategic Management. The MacMillan Press, 1979
- Barakonyi Károly – Peter Lorange: Stratégiai management. KJK, 1991
- Dávid János: Az önkéntes hivatásos hadsereg létrehozásának munkaerő-kínálati lehetőségei és problémái. Humán Szemle XIX. évfolyam 1. szám
- Fagyal Zoltán: Változások a magyar honvédség „munkaerő-gazdálkodásában” (avagy, megkésített „munkaügyi rendszerváltás” a hadseregben). Tudásmenedzsment, XXI. évfolyam, 4. szám.
- Huntington, Samuel P.: A katona és az állam. A civil és a katonai szféra viszonyának elmélete és politikája. Budapest 1994. Zrínyi – Atlanti Kiadó
- John Keegan: A hadviselés története. Corvina, 2002
- James E. Varner: Decoding Clausewitz. Military Review, 2009 jan–febr.
- Dr. Krizbai János: Pálya- és karriermodellek a megvalósulás útján. Humán Szemle 2001, (26–39)
- Dr. Krizbai János: Kihívások előtt a honvédség foglalkoztatáspolitikája. Hadtudomány 2004/1, 68–75. o.
- Dr. Krizbai János: Foglalkoztatáspolitikai kihívások, avagy a személyi feltételrendszer, mint a valós képesség alapja. Humán Szemle 2006/3. 3–12. o.
- Kiss Zoltán – Rusznyák József: A honvédelmi tárca kompenzációs és ösztönzési rendszere korszerűsítésének kérdései. Társadalom és honvédelem, 2001
- Veszprémi László: Korlátozott stratégia. Zrínyi kiadó, 2007

⁸ A véderőről szóló 1868. évi XL. törvénycikk, 38.§

Hegedűs Henrik

A katona kompetencia-készletének folyamatos fejlesztése (képesség – tudás – személyiség – motiváció)

A katona személyiség-fejlesztése során fel kell tárunk az erősségeket és ezekre építve folyamatában kell figyelmet szentelnünk a gyengeségére is. A tehetséggondozás középpontjába az egészséget, a harmonikus, mindenoldalúan fejlett, kiegyensúlyozott személyiségmodellt kell állítanunk. Egészségesnek tekinthető az a katona, akinek képességei összhangban vannak teljesítményével, fejlett adaptációs képességgel rendelkezik a beilleszkedést illetően. Életvitelét a mértékletesség, az „arany középut” szabályrendszerének belátása és betartása jellemzi. Kommunikatív egyén aki kész és képes a külvilág történéseit érzékelni, a szépet és a jót is észrevenni, érzelemgazdag, pozitív életszemléletű személyiség. Továbbá empátiával, beleérző képességgel rendelkezik. Mindezek közül bármelyik tulajdonság hiánya sikertelenséget eredményezhet, mely az emberi szervezet egyensúlyi állapotának felborulásához vezethet, kompenzációra kényszerítve a pszichét és akár betegséget is előidézhet.

A NATO-országokban a hadsereg általános jellemzőjeként megfogalmazható, hogy az elmúlt mintegy másfél évtizedben az katonaaállomány feladatrendszere a korábbinál jobban strukturált lett, az a jövőben a rendfokozati, beosztási szinthez fokozottabban igazodó, egymásra épülő követelményeken alapul. Ennek megfelelően változott, illetve folyamatosan változik az egyes állománykategóriák funkciója, szerkezete, továbbá foglalkoztatásának elvei, szabályai és a katonai szervezet képzési igényei. Megjelent tehát az igény a NATO-tagországok hadseregein belül a kompetenciák azonosítására, a munkakörök kompetencia-regiszterének elkészítésére, azok folyamatos fejlesztésére.

A megváltozott és új típusú biztonsági kockázatok kisebb létszámú, de a korábbinál lényegesen több, azonnal és rugalmasan alkalmazható katonai képesség birtokában lévő haderőt követelnek meg. Az ilyen képességek kialakítása olyan, jól képzett katonákat kíván, akik ezt szakmájuknak és egyben hivatásuknak is tekintik és nem csak megélhetésként fogják fel. Vagyis képesek a kor követelményeinek megfelelően, a NATO-szabványok szerint a haditechnika alkalmazására, illetve – összhangban a szövetség célkitűzéseivel – határokon kívül is bármikor bevethetőek.

A védelem új, az ENSZ-ben, a NATO-ban és az EU-ban teret nyerő missziója a „háborúkerülő” konfliktusrendezés (béke-kikényszerítés, békefenntartás, békemegfigyelés stb.) európai, illetve világméretű intézményrendszerének munkájában való szerepvállalás, valamint a felmerülő új fenyegetések elhárításában, vagy legalábbis csökkentésére való törekvésben ölt testet. Ez a katonai szervezeteknél jelentős szerkezeti, működési változásokban jelentkezik, ami nagymértékben kihatott és kihat az állomány elvárt jellemzőire és szolgálata feltételrendszerére is és a közösségi katonai szerepvállalás egyes formáiban vezetési szintenként, sőt munkakörönként más-más kompetencia-készletet követel meg a fegyveres állomány tagjaitól.

Az Európai Uniót tekintve a Lisszaboni Memorandum azt a célt tűzte ki, hogy Európa 2010-re a világ legversenyképesebb, legdinamikusabb, tudásalapú gazdaságává váljon, amely biztosítja a fenntartható fejlődést, a több és jobb munkahelyet, nagyobb társadalmi kohéziót (akkor még a gazdasági válsággal nem számoltak). A Memorandum tartalmazza, hogy a tudásalapú társadalomban a hagyományos alapkompenciák (írás, olvasás, számolás) mellett új készségek (szakismeret; kognitív vezetői, szociális viselkedés stb.) szükségesek, amelyek nélkülözhetetlenek a társadalmi munkamegosztásban, de a honvédelem ügyében való tevékeny részvétel szempontjából is. Ezeket mindenkinek el kell sajátítania. A fiatal nemzedéknek az iskolában, az idősebbeknek a felnőttoktatás keretei között. Az új készségek közül a legfontosabbak az informatikai jártasság, az idegennyelv-ismeret, a műszaki kultúra, a társadalmi ismeretek.

Az oktatás és képzés területére több konkrét munkaprogram készült, melyekhez a honvédelmi tárca is több ütemben csatlakozott az elmúlt évek során. Elengedhetetlenül fontos, hogy az annyiszor emlegetett élethosszig tartó tanulás folyamatába való integrálódást valóban realizálni tudjuk a hétköznapiak során. E vonatkozásban, is mélyreható reformok indultak – politikai döntéshozói elszántsággal – a közszolgáltatón belül a védelmi szektorban, így a katonai felsőoktatásban is.

* * *

A jelen tanulmányt felvezetéséül szánom a Magyar Honvédség munkaköri kompetencia-regiszterének elméleti megalapozásához, különös tekintettel a missziós katonai kompetenciák kidolgozására. Figyelembe vettem azt a tényt is, mely szerint az iskolapadban elsajátított tudás 5 év alatt megfeleződik a munkaerőpiacra lépést követően. Erre az elemzések szerint minden munkavállalónak (a katonának is) fel kell készülnie.

Bajtárs vagy munkatárs?

A tiszti alapképzési rendszer jelentősen módosult az utóbbi évek során. A képzés egységesítésére is sor került. A nyolc szemeszterből álló képzésben az első az általános katonai alapozó ismereteket tartalmazza. A következő három azonos katonai alapozó, megfelelő gyakorlat orientáltsággal, majd kettő (a hadmérnöki és katonai vezetői) már eltérő ismeretek és kompetenciák megszerzését teszi lehetővé. Az utolsó kettő pedig szakonként és szakirányonként eltérő tartalommal biztosítja a szakosodást.

A szervezeti kultúraváltást illetően a honvédelmi tárca törekvése a katonai nevelés előtérbe helyezése, a hagyományápolás hangsúlyosabbá tétele, a napirend szerinti élet erősítése. A testületi szellem, a bajtársiasság, a katona erkölcsi, etikai értékeinek a középpontba helyezése az előbbi javára döntötte el a „bajtárs vagy munkatárs” kérdését. Vagyis a „bajtárs” (és nem a megélhetési katona) lehet a harc eredményes megvívásának, a katonai szervezet csoportdinamikájának, csoportkohéziójának és hatékony működésének alapja.

A nevelés nem véletlenül vált a tisztképzés központi kérdésévé, hiszen az a különböző történelmi helyzetekben más-más tartalommal volt jelen. Az ókorban Thuküdidész a peloponnészoszi háború kapcsán azt taglalta, hogy a katonának példaképpül kell szolgálnia másoknak – akár a polgároknak is – és az ő megbecsültségük nem a kötelékben, a hierarchiában elfoglalt helyüktől, hanem az érdemeiktől, az erkölcsi tartásuktól függ. *„A hősiesség, ha tette kerül sor, csakis a gyermekkortól edzett erkölcsből táplálkozhat, és ezt a legfáradságosabb katonai gyakorlatoztatás sem pótolhatja.”*¹ Napjainkban mindezt ötvözve a professzionalizálódás folyamatának kísérő jelenségeivel, megkapjuk a 21. század katonájának hivatástudatával kapcsolatos szakmai és hivatásetikai alapértékeket. A primer szocializáció (család, közoktatás) fontosságát kell itt is hangsúlyozni, már csak a nevelés permanenciáját illetően is.

A honvédségen belül az együttműködésnek a testületi szellem, a csapatmunka az egyik legfontosabb kritériuma. Erről Huntington a következőket írja: *„valamely hivatás tagjainak közös, őket, mint csoportot a laikusoktól elválasztó szerves egység és tudat érzete, a kollektív érzet, a professzionális hozzáértésben, a felelősségben való osztozásban gyökerezik”*.²

A fentiekkel összhangban újra kell értelmeznünk az iskolarendszeren kívüli képzés, a felnőttképzés tudományát, az andragógia megváltozott szerepkörét, annak katonai megközelítésében, az élethosszig tartó tanulás, a tanuló és oktató katonai szervezet és a hozzáadott értékalapú munkavégzés vonatkozásában.

A szaktudás, a speciális tudás érték, és mint ilyen, a Magyar Honvédség hatékony működésének, szervezeti kultúrájának alapértéke is egyben. A katonai szervezet számára elsődleges stratégiai sikertényező a humántőke, az állomány tudása, annak folyamatos bővítése. A csapatok, katonai alegységek tanulóhelyé is kell, hogy váljanak, a tudás-menedzsmenedzselést, a tudáskarbantartást, a tudás-kiegészítést, – vagyis a kompetenciák folyamatos fejlesztését illetően. A katonai Stratégiai Emberi Erőforrás Menedzsmenethez (továbbiakban katonai SEEM) a személyzetfejlesztéssel összefüggésben egyre inkább össze kell fonódnia a kompetencia-alapú és a modulrendszerű szakképzés iskolán kívüli rendszerével.

1 Dr. Simon Gábor: Antik görög kultúra. Filozófiai és kultúrtörténeti szöveggyűjtemény. Budapest, 2002. ZMNE. 218. o.

2 Samuel P. Huntington: A katona és az állam. Budapest, 1994. Zrínyi Kiadó–Atlanti Kutató és Kiadó. 15. o.

A kompetencia-alapú képzés és életpálya tervezés

Az eredményesség szempontjából nemcsak az a kérdés, hogy hányan tanulnak, hanem az is hogy mit, és hol tanulnak katonáink. Nyilvánvaló összefüggés mutatható ki a tanulás tartalma, módszerei és a katonai szervezet elvárásai között. Figyelembe véve a jövőbeni munkaerő-piaci igényeket is egyértelműen a kompetencia-alapú katonai tanintézeti képzésre, illetve a felnőttképzésre, ezen belül is a szakképzésre kell helyezni a hangsúlyt a Magyar Honvédségen belül is (építve a civil modul-rendszerű szakképzési rendszerre is).

A Magyar Honvédség új humánstratégiájában megfogalmazott elképzelés szerint a személyi kompetenciák, a szakmai, vezetői, kognitív és a szociális kompetenciák fejlesztésének kell a tiszt- és tiszthelyettes-képzés alapját képeznie. A katonai életpálya tervezésen belül külön kell kezelni a vezetői és a szakmai karrierívet. A hagyományokon, a kihívásokon nyugvó többciklusú, lineáris képzési rendszernek rugalmasnak kell lennie, a beosztás szakmai (osztályba sorolás) és vezetői (parancsnoki) előmeneteli követelményeihez kell igazodnia és a vertikális illetve a horizontális állománymozgást kell szolgálnia. A felkészítés középpontjába a katonai szervezet expedíciós képességének növelését kell állítani, összhangban a katonák missziós kompetenciakészletének kialakításával, fejlesztésével.

Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság *A légénységi állomány helye, szerepe, pályamodellje, a velük szemben támasztott követelmények, valamint a kiképzés vonzóbbá tételének lehetőségeiről* című 2009. évi HÉF-előterjesztése³ a következőképpen fogalmaz a kiképzést vonatkozásában: „A kiképzés vonzóbbá tételének vizsgálatakor figyelembe vettük, hogy az ennek átalakítását előkészítő tevékenység még folyamatban van, mely következetes végrehajtása megváltoztathatja, a jelen és a közeljövő körülményeihez igazíthatja a kiképzést, illetve a felkészítést. Az azonban egyértelmű, hogy az egyéni felszerelésnek komfortosnak, a harceszközöknek megbízhatóknak kell lennie, a kiképzés körülményeit a valósághoz kell közelíteni, illetve a kiképzés folyamán nyújtott teljesítményt is folyamatosan kell értékelni. Olyan kiképzést kell folytatni, hogy annak alanya – esetünkben a légénységi állományú katona – a felkészítést értelmes, értékes, személyiségét formáló, őt hosszú időre (jelentős életszakaszra), hasznos ismeretekkel, jártasságokkal és készségekkel felruházó, elengedhetetlen folyamatnak tartsa.” Ennek megfelelően a Magyar Honvédségen belül is az oktatás a képzés, a nevelés központi kérdésévé a naprakész tudást kell tenni annak gyakorlati alkalmazással együtt. Meglévő ismereteinket különböző szinteken és különböző életkorban folyamatosan fejleszteni kell, megújítva azokat, elősegítve ezzel a katonai szervezeten belüli mobilitást, a rekonverzió lehetőségét, a későbbi munkanélkülivé válás megelőzését.

3 Honvédelmi Érdekegyeztető Fórum – HÉF

A katonai humánerőforrás-fejlesztés

A katonai humánerőforrás-fejlesztéssel szemben jelentkező kihívások:

- az infokommunikációs társadalom (technikai fejlődés, felgyorsult társadalmi változások, szélesedő, de felszínesebb tudástartalom);
- megváltozott humánerőforrás-szemlélet (individualizált SEEM);
- megváltozott a stratégia, megváltozott a háborús és béketevékenység jellege, új, az önkéntességen alapuló haderő-építkezési elv alakult ki, megváltozott, összetettebbé, bonyolultabbá vált az állománykategóriák szerepe és feladatköre.

Mindannyian érezzük, hogy a világ egyre gyorsabban változik körülöttünk. Akarva-akaratlanul magunk is részesei (okozói, elszenvedői, haszonélvezői) vagyunk ezeknek a változásoknak, melyek következtében a katonák jellemének, erkölcsi és etikai tartásának, viselkedésének, képességeinek és az érzelmi intelligenciához kapcsolódó kompetenciakészlet fejlesztésének jelentősége minden eddiginél jobban felértékelődött. *„Újra kell tehát gondolnunk, milyen életvezetési stílusra van szüksége az egyénnek és a szervezetnek ebben a változó világban. »Hatékonyság«, »kompetencia« és »érzelmi intelligencia« ...három olyan fogalom, amely talán jó kiindulópont lehet a válasz megadásában.”*⁴

Daniel Golemannak *Az érzelmi intelligencia a munkahelyen* című könyvében, de Klein Sándor professzor úr fent hivatkozott könyvében is fellelhető az érzelmi intelligenciáról (továbbiakban: EQ) való gondolkodás. A tudományos megalapozottságú humántevékenység újragondolásánál mindkét könyvre joggal támaszkodhatunk.

Napjaink korszerű humánerőforrás-gazdálkodásának, a tudásmenedzselésnek nagy kérdése, milyen mértékben ismerhető meg maga katona és mennyiben fejleszthetőek képességei, tudva azt, hogy a személyiség fejleszthetősége a munkavégzéssel kapcsolatosan – különösen a vezetésre, a parancsnoklásra vonatkoztatva – nem korfüggő. Mindezekhez új kompetenciákat kell kifejleszteni, illetve életkorunktól függetlenül továbbfejleszteni a meglévőket.⁵ Mit is jelent mindez? Talán azt, hogy el kell fogadni és el kell viselni a káoszt úgy, hogy közben a katona rendpárti és szabálykövető maradjon; azt, hogy átmeneti korban élünk és el kell fogadni önmagunkat olyanak, amilyenek vagyunk; továbbá meg kell ismerni a katonai szolgálat során megszerzett tapasztalatalapú erősségeinket és meglévő gyengeségeinket, fejlődési lehetőségeinket, illetve azok korlátait.

Kompetenciák a hadseregben

A jövőben várhatóan megnő a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen belül megszerzhető kompetenciák iránti érdeklődés a Magyar Honvédségen esetében is. A kompetencia egyébiránt különbségtétel az elvárható és az elvárt teljesítmény között mennyiségi és

4 Klein Sándor – Klein Balázs: *A szervezet lelke*. Budapest, 2006. Edge, 2000 Kft.

5 Ilyenek például az önismeret, az önbizalom, az asszertivitás, a fejlett adaptációs képesség, a feltétlen engedelmisség, a felelősségtudat.

minőségi szempontból is. Mindez megkülönbözteti a lemaradót a legjobbtól, tehát a teljesítményértékelés viszonyítási pontja is egyben. A kompetencia lényegét „... az elsajátított szakmai ismeretanyag, a tapasztalat és a magatartás (motiváltság, viselkedés) adja meg. Lényege az az át nem ruházható felelősség, mely etikai értelemben is hangsúlyozza a hiteles »énkép«, a reális önismeret fontosságát.”⁶

A katona tudásával, a tudástechnológián alapuló munkaképességével válik a legfontosabb tényezőjévé a legységének. A hadseregben belül, a szervezet működésének hatékonysága szempontjából – ugyan úgy, mint a versenyszférában – megkülönböztetünk:

- *alapvető tudást*, mint a munkakör ellátásához szükséges szakmai ismeretek összességét;
- *továbbfejlesztett tudást*, mint a beosztáshoz kapcsolódó viselkedési kompetenciák fejlesztését, a minőségi munkavégzés, a személyes hatékonyság javítása, a szakmai, illetve vezetői előmenetel érdekében megszerzendő tudást;
- *innovatív tudást*, mint a tudományos, illetve a vezetői (parancsnoki) szervezetfejlesztői tevékenységhez kapcsolódó, tudományos alapokon nyugvó tudást tartalmat.

Gazdálkodás a humánerőforrásokkal

A Magyar Honvédség esetében ez azt jelenti, hogy az *alapvető tudás* a katonai pályára lépéskor alapkövetelményként, munkaköri követelményprofilként jelenik meg. A *továbbfejlesztett tudás* az, ami a beosztott és a vezető állományt alkalmasabbá teszi a feladat eredményesebb végrehajtására és a feladat végrehajtásának megszervezésére. Az *innovatív tudás* az, ami lehetővé teszi a tudásbővítést, tudásátadást, tudásáramlást és a legkülönbözőbb kutatások végigvitelét a fegyveres erők vonatkozásában, segítve ezzel a stratégiai döntések meghozatalát, majd azok maradéktalan végrehajtását.

A 21. század hadseregeinek vezetése és az azokban folyó emberierőforrás-gazdálkodás akkor lehet eredményes és hatékony, ha megfelelnek az új belső és külső kihívásoknak. Ezek a következők:

- A katonai szervezet tanulórendszerre alakítása, amelyben mindenki folyamatosan tanul, képi önmagát.
- Olyan szakembercsoport kialakítása, illetve alkalmazása, akik figyelemmel kísérik a környezeti változásokat, és erről folyamatosan tájékoztatják a vezetést, alternatívákkal segítve őket a döntés meghozatalában, a parancsnoklásban.

6 A kompetenciák az intelligenciához hasonló módon mérhetőek. Erre a Klein Sándor professzor és munkatársai a kiválasztás módszereinek bemutatásakor ki is térnek SHL-kiadványaikban. A kompetenciamérés során vizsgálják az érintett személy ítélőképességét, szakmai tudását, stratégiai látásmódját, üzleti szemléletét, szervezeti tudatosságát, határozottságát, önbizalmát, kezdeményező-készségét, nyitottságát más kultúrák iránt. Prespectives on management competencies, SHL Group plc 2–17. p. (PMC standard teszt)

- A szervezet rugalmasságát és megfelelő alkalmazkodását biztosító „többszakmás” munkaerő-állomány kialakítása a szerződéses állományon belül is.
- Szakmai tapasztalatokkal és vezetési ismeretekkel bíró „kulcsemberek” megfelelő motiválása és hosszú távú megtartása, egyéni karrierjük menedzselése.

Ehhez átgondolt, hatékony, új szemléletű és tartalmú oktatási-képzési, valamint folyamatos továbbképzési rendszer szükséges, amely egyaránt szolgálja a szervezet és az egyén érdekeit. Ma az eredményes működés fontos tényezője az innovációban is szerepet vállaló humánerőforrás. Megszerzése és megtartása nehéz feladat, motiválása és fejlesztése folyamatos parancsnoki tevékenységet jelent. Olyan katonára van tehát szükség, aki képes a szervezeti célokkal azonosulni, lojális a vezetők és a szervezet iránt, munkájával maximálisan hozzájárul a szervezeti sikerhez. Mindközben motiválható önmaga fejlesztésére, saját céljai elérésére, az önmenedzselésre. Az utánpótlás megtalálása és kiválasztása egyik legnagyobb kihívása a minőségi toborzást illetően személyzeti munkának. A feladat nem kisebb, mint annak biztosítása, hogy megfelelő időben, megfelelő helyen rendelkezésre álljon a megfelelő katona.

A humánerőforrás-fejlesztés kulcskérdései

A hatékony szervezeti működést illetően, a parancsnok tevékenységének eredményessége elválaszthatatlan az általa vezetett szervezet sikereitől. Ez döntően függ a vezető szakmai felkészültségétől, emberi tulajdonságaitól, vezetői képességétől. A szervezetek eredményességének másik fontos tényezője a szervezet humántőkájének hatékony felhasználása, megtartása és folyamatos fejlesztése.

A Magyar Honvédség új humánstratégiája – összhangban a tudásalapúság igényével – a képességalapú haderő célkitűzéseinek megvalósítása érdekében a kor kihívásának megfelelően kiemelten kezeli a humánerőforrás-fejlesztést; integráns részévé téve mindezt az új közszolgálati pályamodellnek. A humánerőforrás-fejlesztés egy olyan intenzív folyamat, amely kiterjed a katonai szolgálat egészét megalapozó integrált egyéni felkészítési, képzési és kiképzési rendszerre. Tartalmában összekapcsolja az elméleti alapokat a gyakorlattal és lehetőséget teremt az egyéni fejlődési törekvések rendszerbe integrálására a személyi állomány vertikális és horizontális mobilitása, mobilizálhatósága érdekében. A honvédelmi tárca által létrehozott előmeneteli vizsgaközpont éppen ezt a folyamatot fogja mérni, értékelni a katonánál, megteremtve az egészséges versenyszelem objektív kereteit, kialakítva az előmenetel saját döntésen alapuló rendszerét.

A humánerőforrás-fejlesztés ki kell, hogy terjedjen az egyén, a csoport és a szervezet összekovácsolására, az egyéni érdekek, személyes döntések összehangolására a katonai szervezet érdekeivel. Ebben hangsúlyos elemként jelenik meg a szervezeti szocializáció támogatása és a szervezeti kultúrát erősítő értékek, rendszerek és szabályzók megismertetése, interiorizációja. A személyi állomány fejlesztésének összhangban kell lennie a szervezeti feladatokkal és követelményekkel, valamint biztosítani kell a különböző képzési és továbbképzési rendszerek egységes kezelését. Központi elemként kell kezelnünk a tervszerű vezetői utánpótlás rendszerének kiépítését és működtetését, a valamennyi állománykategóriát átfogó,

összhaderónemi és fegyvernemi igényekhez igazodó felkészítés és kiképzés átfogó működtetését. A vezetőképzést – megfelelően a közszolgálati új elvárásainak – új alapokra kell helyezni a védelmi szférában is.

A humánerőforrás-fejlesztés során a Magyar Honvédség fontos szempontként kezeli, hogy annak tartalma a haderóból kiválók részére olyan alapismereteket is nyújtson, amelyek egyaránt elősegítik úgy a közszolgálatban maradási, mint a versenyszférába való visszatérést, megfelelően a munkaerőpiac aktuális igényeinek. A szervezeti és az egyéni érdekek összhangjának elősegítése érdekében a Magyar Honvédség tudomásul veszi a személyi állomány önmegvalósítási törekvéseit.

A Magyar Honvédség humánerőforrás-fejlesztésének az alábbi tartalmi elemekre kell kiterjednie:

- Iskolarendszerű képzések (alapvető tudás megszerzése).
- Iskolarendszeren kívüli képzések, felnőtt képzés (OKJ-s képzés, nyelvképzés, ECDL-képzés, kompetenciák fejlesztése).
- Tréningek (vezetőképzés, személyiségfejlesztés, önismeret, konfliktuskezelés; problémamegoldás, esélyegyenlőség).
- Intézményfelügyelet (tiszt-, tiszthelyettes-képzés, szerződéses képzés).
- Tudományszervezés (MH ÖHP, mint kutató hely; innovatív tudás és a gyakorlati tapasztalat szinergiájának megteremtése).

A szakmai képzéssel párhuzamosan kell fejlesztenünk a jövő tisztjének, mint „menedzser parancsnoknak” kompetenciakészletét. Ennek lényege: az az át nem ruházható felelősség, mely szakmaetikai értelemben is hangsúlyozza a hiteles énkép, a reális önismeret fontosságát.

A katona kompetenciamodellje

A személyiség fejleszthetősége szempontjából a legfontosabb sikertényező a kompetencia. Már csak a meglévő és differenciáltan fejlesztendő kompetenciák okán is különbözünk egymástól, attól függően is, hogy milyen kompetencia-készlettel rendelkezünk. Mérő László szavait idézve, tudnunk kell ugyanakkor azt is, hogy „mindenki másként egyforma”. A kompetencia lényegét éppen az elsajátított szakmai ismeretanyag, a tapasztalat és a magatartás, a viselkedés, illetve annak színvonala adja meg.

Az önmagát megvalósítani kész és képes, motivált, hivatása jelentőségének tudatában lévő katona kompetenciamodelljének a tartalmát kell tehát meghatározni. Ami a katona és az erkölcs összefüggéseit, a hivatásetika aktuális problémáit illeti – tudomásul véve a katonai professzió foglalkozásjellegűvé válását is –, látnunk kell, hogy katonák esetében a különböző történelmi helyzetekben mindez más-más tartalommal bírt. A közösségi szellem, a bajtársiasság, az önfeláldozás, a hősiesség fontos elemei a hivatásetikáknak. A katonai hivatásnak vannak és kell, hogy legyenek írott és íratlan szabályai.

A tiszti kompetenciák körében meghatározottak elérésére szolgál a katonai alapfelkészítő félév (benne az alapképzés, a tiszti pályára irányuló szocializációs tevékenység), az alap- és mesterképzés (az azokhoz kapcsolódó változó helyszínű, hosszabb-rövidebb idejű gyakorlatok), a Ludovika Zászlóalj által folytatott nevelőmunka, a tanórákon és a tanórákon túl folyó felkészítés, a katonai szocializációs folyamat.

Meglévő ismereteinket különböző szinteken, különböző életkorban és élethelyzetben folyamatosan fejleszteni kell, elősegítve ezzel a pályamódosítást, a rekonverziót, mint lehetőséget a szolgálati viszony megszűnése esetén. A katonai SEEM értékteremtő tevékenységével meg kell ismertetnünk hivatásos katonáinkat erősségeikkel, gyengeségeikkel egyaránt, meghatározva a munkakörök kompetencia-regiszteréhez viszonyítottan meglévő és fejlesztendő képességeiket is.

A Magyar Honvédség saját, speciális munkaerőpiaccal rendelkező szervezet. A szervezet hatékony működése szempontjából az emberierőforrás-menedzselés akkor színvonalas, ha az a szervezet speciális szakemberszükségletének kielégítését szolgálja minden állománykategória szintjén, természetesen a szerződéses legénységi állomány esetében is.

A hivatásos katona sikerkompetenciái

A tiszt sikerkompetenciáit az általam kidolgozott modellel szeretném szemléltetni. A tisztképzés (és differenciáltan a tiszthelyettes-képzés) alapját a személyi kompetenciák fejlesztésének kell képeznie. Munkám során a korábban elvégzett munkakörelemzés, a munkakör-azonosító kódrendszer kialakítása alkalmával is volt módom az adott beosztásokhoz kapcsolódó kompetenciák beazonosítására.

Elemelve az azóta eltelt időszak kutatási eredményeit, sikerült az egyes állománykategóriához kapcsolódóan az alábbi kompetencia modelleket kialakítanom. Tudom, hogy ezek tartalma vitatható, de úgy vélem, a továbbgondolásra mindenképpen alkalmasak és lehetővé teszik a téma elméleti megalapozását. A tiszt- és a tiszthelyettes kompetencia modelljéből az alábbiakat szeretném kiemelni:

Képesség mások vezetésére

A korszerű vezetői alapkészségek összessége:

- Tudatos, pozitív módon kezelt és kellő rugalmassággal társuló dominancia (nem erőfölény, nem autokratizmus, nem agresszív, despota hatalomgyakorlás).
- Mások motiválása; a feladatok, a felelősség, a hatáskör szabályzóiban megengedett módon történő, ésszerű delegálása egy csapaton belül; empátia; mások iránt érzett felelősség; döntésképeség; bátorság; humanizmus.
- A személyes kisugárzás (karizma) és az ennek révén kivívott tisztelet ereje ösztönösen hat a többiekre.
- „Én megyek, elől” mint parancsnok; személyes példa/modell vagyok, példaképpé válhatok, mintaként szolgállok.

Ezek, többek között ma a korszerű vezetés alappillérei.

Problémamegoldás

A kauzalitás elvének érvényre juttatása, vagyis az ok-okozati összefüggések felismerése: a hatékony problémamegoldásban a végső siker/eredményesség záloga, hogy helyes-e a problémadefiníció? Ezt követően egy hatlépcsős megoldási szisztéma további alkalmazása:

1. döntés előkészítés/információgyűjtés;
2. alternatívák kidolgozása;

3. döntés;
4. akcióterv/feladatok delegálása;
5. végrehajtás/ kontrollpontok/ határidők, célba érés;
6. a probléma felszámolása.

Tudni kell ugyanakkor azt is, hogy egy probléma megoldása újabb problémákat szülhet és döntéseinkben sem lehetünk tisztán racionálisak – tehát elvárásainknak megfelelő döntést hozhatok. Nagy szerepe kell, hogy legyen ebben a folyamatban a heurisztikának, az intuíciónak, a vezető megérzéseinek, a gyors helyzetfelismerésnek, hiszen a „nagyemester” tudja, hogy mit tud (de nem tudja, hogy honnan tudja). Ezek is – úgy gondolom – a parancsnok személyes hatékonyságát biztosító készség-csoportjába kell, hogy tartozzanak.

Szaktudás, folyamatos tanulás

Ez van akinek örömhír, van akinek óriási óriási teher. Utóbbiak bizonyára soha nem élték át azt, hogy új ismereteket szerezni öröm, egyben élvezetes kaland.

Lényeges motivációs különbség, hogy valaki hogyan éli meg a saját pozícióját: pénzszerzési kényszerként, vagy választott, örömteli hivatásként. A katona az utóbbiban, a hivatásos szolgálatban teljesedik ki és naponta új energiákkal tölti fel magát és a környezetét. Ezzel szemben megélhetési munkavállalóként (megélhetési katonaként) előbb lelkileg, majd testileg is, lassú és csöndes agóniával „belehal” saját életébe, miközben nagy készletet érez arra, hogy áldozatként tüntesse fel magát, vagy naponta agresszíven és destruktív módon megtámadjon másokat, ezzel kompenzálva saját boldogtalanságát. Ez nagy csapda: a negatív energia/agresszió ugyanis az energiaforrást emészti fel anélkül, hogy az egyén tudna róla és minden betegség alapvetően pszichoszomatikus eredetű. A megoldás tehát természetesen a katona személyiségének folyamatos fejlesztése. Mindezt kutatásaim eredményeit összefoglalva a tanulmány hátra levő részében próbálom meg összefoglalóan szemléltetni a kompetenciákkal összefüggésben, a béke- és a missziós működés keretei között.

A katonatiszt sikerkompetenciái első megközelítésben, a teljesség igénye nélkül, az alábbiakban foglalhatók össze:

- tudatos önmagával szemben, tudatos a társas kapcsolataiban;
- kiválóan menedzseli kapcsolatait, kiváló önmenedzselés képességei vannak.

A fentiek alapján néhány – általam fontosnak tartott – kommunikációs és viselkedési kompetenciát határozok meg, melyek alapján, adott esetben, a versenyszférában is keresetté válhat a tiszt.

- Határozott, egészséges önbizalommal rendelkezik.
- Stabil az önismerete, önértékelése és mások értékelésének képessége, melynek alapja a magas fokú szakmai felkészültség
- Tettre kész, jól terhelhető.
- Gondos munkát végez, és ez fontos számára.
- A szervezeti tudatosság, lojalitás, a szervezet iránti elkötelezettség jellemzi.
- Kritikus szemléletű, de betartja a szabályokat és az utasításokat.
- Dinamikus, helyzetfelismerése gyors.
- Tisztelettudó.

**1. táblázat. A tiszt és a tiszthelyettes kompetencia-modellje
A XXI. századi katonai vezető sikerkompetenciái**

<i>Terület</i>	<i>Kompetencia</i>	<i>Meghatározás</i>
Vezetői képessegek	Vezetés	Ösztönöz másokat a szervezeti célok elérésére, és megteremti a feltételeket ennek érdekében. Rugalmasan kezeli a változásokat, menedzser-parancsnoki ismeretekkel rendelkezik.
	Szakmai tudás	Ért munkájának szakmai vonatkozásaihoz, és folyamatosan gondoskodik technikai tudása színvonalának megőrzéséről. Képes az alapfokozat (OKJ, BSc) birtokában tovább folytatni tanulmányait. A képzés második ciklusában (BSc, MSc, PhD) képes a következő vezetői szintre felkészülni. Alkalmas szakmai feladatainak magas színvonalú ellátására, a modern haderő funkcióinak ismeretében.
	Tervezés, szervezés	Képes a feladatok erőforrás alapú, az adott stratégia mentén való megtervezésére, megszervezi azok végrehajtását és ellenőrzi, értékeli.
	Probléma-megoldás innováció	Kreatív, konstruktív, kezdeményező, és lényeges információkra alapozva kész és képes ésszerű parancsnoki döntést hozni.
Szakmai képessegek	Szóbeli kommunikáció	Világosan, gördülékenyen és hatásosan beszél az egyes katonához vagy a katonai alegységhez, a katonai nyelvezet és érintkezés szabályait betartva.
	Írásbeli kommunikáció	Világosan és tömören ír, az olvasóhoz tudja igazítani a szöveg nyelvtani felépítését, stílusát, nyelvezetét. Jelentései tömörek.
Személyiség- vonások	Stressztűrő-képesség	Harci körülmények között vagy akár feszült helyzetben is hatékonyan dolgozik, megőrzi nyugalmát, kiegyensúlyozottságát, vitalitását.
	Motiváltság	Keményen és lelkesen dolgozik a célok eléréseért, sikeres akar lenni a pályán.
	Szabálykövető és minőségközpontú magatartás	Érvényt tud szerezni a jogszabályokban, rendeletekben, szabályozókban, parancsokban meghatározottaknak. Legjobb tudása szerint teljesíti küldetését.

- Türelmes.
- Megbecsülést vár az elvégzett munkáért.
- Hagyománytisztelő.
- Figyelmes és együtt érző másokkal szemben.
- Az érzelmek széles skáláját tudja beazonosítani önmagában és másokban.
- Hiteles és lelkesítő, fontos számára mások fejlesztése. Menedzseli beosztottait.
- Optimista, objektívan méri fel a helyzeteket, gyakorlatias a probléma megoldásban.
- Szeret emberekkel dolgozni, igazi csapatjátékos.
- Szakmaetikai és erkölcsi értékek mentén cselekszik, stabil moralitás jellemzi.

2. táblázat. A szerződéses legénységi állományú katona kompetencia-modellje

1.	EREDMÉNYORIENTÁCIÓ, ISMERETEK GYAKORLATI ALKALMAZÁSA, MONOTÓNIA TŰRÉS: Fontos számára a jó eredmény, hiszen a célba érés sikerélmény is, ezért keményen küzd, és végigviszi, amit elkezdett, nem adja fel. Csak az tud eredményorientáltan gondolkodni és működni, aki képes önmagát motiválni, aki azonosult a céllal, akinek stabil jövőképe van, illetve aki emellé kellő vezetői támogatást, folyamatos pozitív megerősítést és visszajelzést kap. A csapatban/szervezetben végzett szakmai munka, a figyelemösszpontosítás, a pontosság a precizitás képessége és ezek folyamatos fenntartása is az értékelés tárgyát kell, hogy képezze.
2.	SZEMÉLYES FELELŐSÉG, A KÖVETKEZMÉNYEK VÁLLALÁSA, MEGBÍZHATÓSÁG: A döntéshozatalhoz kapcsolódó képesség, illetve követelmény. Megléte tudatosságot, érett személyiséget feltételez. Vezetőknél ez szervezeti követelmény (hard kompetencia), de mindenkinél jól érzékelhető „mértékegység” a személyiségjegyekben, hogy mennyire autonóm, és hogy mennyire tartja kézben, önálló irányítás alatt a saját életét. (Nem a külső elvárások és a konvenciók rabja, nem „távirányított”.) Kiszámítható.
3.	CÉLKITŰZÉS, A CÉLOK ELÉRÉSE, ÖNFEGYELEM: Pozitív jövőkép, eredményorientáció, önrányítás és önfelelősség kell, hogy jellemezze, annak tudata, hogy a cél elérése érdekében energiát, időt és tudást kell invesztálni. Akaraterő és kockázat-, illetve áldozatvállalás katonatársaiért és önmagáért.
4.	FELELŐSÉGVÁLLALÁS MÁSOKÉRT: Szervezetekben és a mindennapokban, a privát életünkben is folyamatosan jelen kell (kellene) lennie. Annak tudatos kezelése, hogy saját döntéseinknek és cselekedeteinknek, közvetve vagy közvetlenül milyen hatása van mások életére a katonai szervezeten belül.
5.	ÖNMENEDZSELÉS ÉS AMBÍCIÓ: Pozitív jövőkép, eredményorientáció, önrányítás és önfelelősség, kérdése, tehát, tudom, hogy hová akarok eljutni, egyáltalán, el akarok jutni valahová, de nem oly módon, hogy ezt mások rovására tegyem. Pozitív személyes beállítottság, magas önértékelés, pozitív kommunikáció, kapcsolati tőkénk hatékony működtetése, nyitottság, őszinteség, diplomáciai érzék, lobbizás önmagunkért. értékeink és erősségeink bátor felvállalása, és érvényre juttatása. A bajtársiasság tudatos megélése.
6.	LELKESEDÉS: Az örömmel végzett tevékenység (ek) közben örömhormonok (endorfin, szerotonin és dopamin) szabadulnak fel az agyban. Pozitív célfókusz, önbizalom, pozitív önérvényesítés, társas nyitottság, mások támogatása, energiáink és pozitív erőink megmozdítása, elégedettség.
7.	KITARTÁS, TERHELHETŐSÉG ÉS STABIL CÉLFÓKUSZ: A kitartás, azért pozitív tulajdonság a katonánál, mivel küzdés közben egyszer csak felismerjük a saját erősségeinket és gyengeségeinket. Ez pedig anatómiailag annak köszönhető, hogy az örömmel végzett tevékenység(ek) közben örömhormonok (endorfin, szerotonin és dopamin) szabadulnak fel az agyban.
8.	FOLYAMATOS TANULÁS, ÖNKÉPZÉS: Lényeges különbség van a pénzszerző-kényszer, vagy a választott hivatás között. Utóbbiban kiteljesedik a katona és naponta új energiákkal tölti fel saját magát és a környezetét, míg a „csak pénzszerző-kényszer” státuszba – előbb lelkileg, majd testileg is – lassú és csöndes agóniával belehalunk, miközben nagy készletet érzünk arra, hogy áldozatként tüntessük fel magunkat, vagy agresszíven és destruktív módon megtámadjunk másokat, ezzel kompenzálva saját boldogtalanságunkat. Tény: az infokommunikációs robbanás miatt a XXI. században 4–6 évenként elévülnek és lecserélődnek az információk, ezzel párhuzamosan saját tudásbázisunk is devalválódik. Ezt pedig minden szerződéses katonának tudnia kell.

A legénységi állomány kompetenciái

A legénységi állomány kompetenciái (személyes, társas, módszertani, szakismereti) tartalmát tekintve abban tér el a hivatásos állományétól, hogy határozott idejű munkaviszonyról, és alapvetően végrehajtó állományról van szó. A kompetenciák beazonosítása nagyban segítheti a szerződéses pályakép kidolgozását. A funkcionális kompetenciák meghatározása a minőségi toborzás, kiválasztás időszakában kiemelkedő jelentőséggel bír a katonai pályára lépést illetően.

A funkcionális kompetenciákon itt az egyes munkakörök sikeres ellátásához szükséges viselkedési repertoárt és a kimagasló teljesítményt szolgáló szakmai tudást értem. A pályakép megvalósulása érdekében – a jogszabályi háttér módosítása mellett – elengedhetetlen a jelenlegi, munkakörökhöz kapcsolódó feladat- és képzési követelményrendszer átdolgozása, a munkakörök kompetencia-regiszterének elkészítése, a munkakör-azonosító kódrendszer felülvizsgálata, mert a dinamikusan változó környezetre, illetve a munkaerő-piaci hatásokra történő reagálás csak ilyen formában valósulhat meg.

Missziós kompetenciák

A missziós kompetenciákat (ti. műveleti területen való, személyes eredményességet biztosító katonai tevékenység személyiség-kompetenciáit) annak érdekében foglaltam össze, hogy alapjául szolgálhassanak az említett kompetenciakutatásnak a béke-kikényszerítő, a béketámogató katonai tevékenység kompetencia-modelljének differenciált kialakításához.

* * *

Összefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy a kompetencia a kiemelkedő teljesítmény kulcsa. Ezért fontos minden állománykategóriánál az egyes munkakörök alap, generikus (munkakörökre vonatkozó viselkedés-együttesét) és foglalkozási kompetenciáit meghatározni. Ez által válik lehetővé a kiemelkedően teljesítő állomány azonosítása is.

A kompetencia tehát a feladatok ellátásához szükséges tudás, képességek, készségek, valamint az alkalmazást segítő viselkedéselemek és a szervezeti hatékonysági motiváció együttese, ami biztosítja a katona vertikális és horizontális karrierjének az objektivitáson, illetve a teljesítményelvűségen nyugvó keretrendszerét.

Adottak a feladatok a Magyar Honvédségen belül is a katonai SEEM számára, vagyis az emberi képességek fejlesztésnek, folyamatosan kell lennie és ennek az életpálya tervezésében, az éves beiskolázási, illetve a hosszabb távra szóló előmeneteli tervekben kell realizálódniuk.

Az iskolarendszeren kívüli képzésben való részvételnek, az önképzésnek, a tanulásnak egyszerűen szokássá kell válnia a katonai szervezeten belül is. Az állomány mobilitásának növelése, a belső tudásáramlás elősegítése érdekében előtérbe kell kerülnie a tehetséggondozásnak, a tudásmenedzselésnek, a jól képzett állomány megtartásának, a karrierfejlesztésnek. A versenyképességünket erősítendő, illetve a kompetencia fejlesztés vonatkozásában az alábbi táblázat jól szemlélteti ennek civil értelmezését.

3. táblázat. A katonai állomány missziós személyiség-kompetenciái

1.	KÜZDŐSZELLEM, ISMERETEK SZITUATÍV ALKALMAZÁSA, MONOTÓNIA TÍPUS: Fontos számára a jó eredmény, hiszen a célba érés sikerélmény is, ezért állhatatosan (keményen) küzd, végigviszi azt, amit a parancs meghatároz a legyőzése számára. Soha nem adja fel, de természetesen a harc megvívása során kész- és képes a „helyzet orientált” cselekvésre. Az elsajátított ismereteket válsághelyzetben kreatív módon alkalmazni képes. A veszélyhelyzet itt nem bénít meg, hanem kihívásként megélve azt, cselekvésre sarkal. A feladatok egymás utánisága, rendszeres ismétlődése nem tompítja éberségét.
2.	SZEMÉLYES FELELŐSSÉG TÁRSAIMÉRT, MEGBÍZHATÓSÁG: Megléte tudatosságot, érett/felnőtt személyiséget feltételez, mely a katonai kiképzés, a katonai nevelés, tehát a felkészítés időszakában teljesebben ki és erős csoport kohéziót eredményezve, a csoportdinamika szabályai szerint az alulteljesítőket folyamatos kontroll alatt tartja. A bizalmi elv lapkérése, feltétel nélkül megbízni parancsnokaimban, társaimban. Kicsit bízni nem lehet és nem is érdemes a harctéren. A viselkedésünk ez irányú erkölcsi, etikai alapjai már a gyermekkortól folytatott nevelésből származtathatóak.
3.	ÖNFEGYELEM, FOLYAMATOS ÖNKONTROLL: A túlélni akarásnak itt a tudatos önfeláldozással kell párosulnia, elfogadva azt, hogy nem hősök kellene alapvetően a társadalomnak, hanem kreatív módon túlélők. Az eredményorientáció, önrányítás és a folyamatos önkontroll kell, hogy jellemezze a katonát, annak tudata, hogy a cél elérése érdekében energiát, időt és tudást kell befektetni, amely hatványozódik a hatékony csoportmunka eredményeként. Akaraterő és kockázat-, illetve áldozatvállalás, a tűrőképesség, a katonai siker eléréseért.
4.	KONSTRUKTÍV ÉLETVEZETÉSI STÍLUS A HARCTÉREN IS: Egyéni életvezetési stratégia kialakítása szükséges műveleti területen, a túlélést illetően. Ebben meghatározó szerepe van a katonának fizikális és mentális, megújulási képességének, annak, hogy a katonának ismerje saját teljesítő képességének határait, ismerje fel napi életviteléből adódó rendkívüli megterhelést okozó jelenségeket. A kiegészítő helyett az újra feltöltés lelki megoldásait keresve fordítson kiemelt figyelmet a sportolásra, mint a feszültség levezetésére, az állóképesség fokozására. Pozitív személyes beállítottsággal, pozitív kommunikációval és a társakkal folytatott beszélgetésekkel, lehetővé téve akár az otthoni problémák kezelését is. A bajtársiasság tudatos megélése itt, fokozottabban nyilvánul meg, mint az otthoni környezetben.
5.	ARÁNYOSSÁG, MÉRTÉKLETESÉG ELVE: Az egészséges személyiséget többek között a mértékletesség, az arany középut betartása jellemzi életvitelében. Ennek katonai vonatkozása lehet, hogy az engem illetve az a legyőzést ért támadás erejével arányosan mérjek válaszcsoportot az ellenségre. A válaszcsoportnak elrettentőnek kell lennie ugyan, de nem veszélyeztethet a katonát nagyobb mértékben a civil lakosságot. Különösen igaz mindez a béke fenntartói tevékenységre. A mértékletesség pedig akár a mindennapi sport tevékenységben is meg kell nyilvánulnia, hiszen a túledzettség akár szív nagybodást, magas vérnyomást okozhat és további szervi megbetegedést is eredményezhet.
6.	SZABÁLYKÖVETŐ MAGATARTÁS, KISZÁMÍTHATÓSÁG: Lényeges különbség van a békeállapot és a műveleti területen megélt események között, hiszen itt az önfeláldozás, a testi-lelki szellem, az asszertív magatartás (érdekeimnek alávetése a csoportérdeknek) erős intenzitással lényegülnek át és adnak új értelmet a túlélés problematikájának. A változó környezet inspirációjának teret adva, intenzíven, de nem túlpörögve kell reagálnunk a kihívásokra. A szabályok betartása vagy be nem tartása itt akár életet is menthet, vagy veszélyeztethet. Nincs jogom a magam figyelmetlenségével, a szabályok megszegésével a feladat végrehajtását, vagy mások testi épségét veszélyeztetni. A katonának, cselekedeteimben, krízis helyzetben is kiszámíthatónak kell lennie.

A 2008. évi Cranet-kutatás egyik kérdéscsoportban azt vizsgálta, hogy Magyarországon, milyen mértékben használják a különböző módszereket (hálózatépítés, formális karriertervek, utódlási tervek, tervezett munkaköri rotáció, coaching, mentorálás stb.) karrierfejlesztésre.⁷ A módszerek közül jó néhányat alkalmaz a Magyar Honvédség is. A tréningek (ti. az önismereti, a kommunikációs, a vezetői stb. tréningek) ezt a célt szolgálják, vagyis ezek segítségével világossá válik az, hogyan egészíthető ki, illetve fejleszhető tovább az egyén kompetenciakészlete.

A kreativitás, a tárgyalóképesség, a reagálóképesség, a kommunikációs készség, a kooperációs készség az együttműködésnek a feladatmegoldásnak, vagyis túlélőképességüknek alap kérdései a katonai szervezeten belül. Viselkedéskultúránk olyan képességeit kell kifejlesztenünk magunkban, mint a többoldalúságra törekvés, a problémamegoldás, a konstruktív életvezetés stílus kialakítása. A konfliktuskerülő magatartás helyett a konfliktusok felvállalására, azok valamilyen szinten való megoldására kell törekednünk. Tudnunk kell azt, hogy jó döntés nemigen hozható, maximum a körülmények figyelembevételével alakítható ki és az elvárásainknak megfelelő döntés.

Az új alapokra helyezett katonai vezetőképzésben a jövőben előtérbe kell kerülnie a kognitív pszichológia (gondolkodás lélektan), illetve döntépszichológia oktatásának, a stratégia-alapú gondolkodásnak. A tisztképzésben nagyobb hangsúlyt kell kapnia az elitszemléletnek, hiszen a tömeges tisztképzés kora rég lejárt. A katonai felsőoktatásnak mindezt tudatosan – a bevezetőben említett NATO- és EU-normák alapján – kell felvállalnia. A tréningekre, illetve a jól felkészült trénerrekre is nagy feladat vár. Nem az iskolarendszerű és a felnőttképzés, valamint az önképzés helyett, hanem azokat jól kiegészítve, komplex módon kell a katona személyiségét fejleszteni.

IRODALOMJEGYZÉK

- A Magyar Honvédség humánstratégiája 2012–2021. Budapest, 2011. HM
- Bakacsi – Bokor – Császár – Gelei – Kovács – Takács: Stratégiai Emberi Erőforrás Menedzsment. Budapest, 2006. Akadémiai Kiadó
- Daniel Goleman: Érzelmi intelligencia a munkahelyen. Budapest, 2002. EDGE 2000 Kft.,
- Francis Fukuyama: A nagy szétbomlás. Budapest, 2000. Európa Kiadó
- Karoliny Mártonné – Lévai Zoltán – Poór József: Emberi Erőforrás Menedzsment a közszolgálatban. Módszertani kézikönyv. Budapest, 2005. Szókratész Külgazdasági Akadémia
- Klein Sándor: Munkapszichológia. Budapest, 2004. EDGE 2000 Kft.
- Klein Balázs – Klein Sándor: A szervezet lelke. Budapest, 2006. EDGE 2000 Kft.

⁷ CRANET kutatási zárójelentés: Az emberi erőforrás menedzselés gyakorlata Magyarországon. 2008. PTK KTK Menedzsment Kutató Csoport, A karrierfejlesztésre használt módszerek közül a „részvétel projekt team-munkában” és a „speciális feladatok/projektek a tanulás ösztönzésére/munkahelyi képzés az utódlási tervek kidolgozása” tűnik a legelterjedtebbnek, a kutatásban részt vevő szervezetek kb. 70%-a ugyanis alkalmazza azokat.

- Magyarí Bech István: Kreatológiai vázlatok. Budapest, 1997. Aula Kiadó,
Pintér Zsolt: Hogyan csináljunk karriert? Budapest, 2001. Horton Books,
Robert Gandossy – Elissa Tucker – Nidhi Verma: Gazdálkodj okosan a tehetséggel. Budapest, 2007. Döntéshozóknak és humán szakembereknek. HVG Kiadó Zrt.
Samuel. P. Huntington: A katona és az állam. Budapest, 1994. Zrínyi Kiadó-Atlanti Kutató és Kiadó
Simon Gábor: Antik görög kultúra. Filozófiai és kultúrtörténeti szöveggyűjtemény. Budapest, 2002. ZMNE
HEGEDŰS Henrik alezredes: Tudásmenedzselés, humánerőforrás-fejlesztés a Magyar Honvédségben. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, 2010. ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola,
Az emberi erőforrás menedzselés gyakorlata Magyarországon. CRANET kutatási zárójelentés. 2008. PTK KTK Menedzsment Kutató Csoport

Kolossa Sándor – Németh József Lajos – Zsigovits László

Tudományos konferenciasorozat a Nemzeti Közzolgálati Egyetemen

A cikk a Nemzeti Közzolgálati Egyetem tudományos tevékenységének egy fontos és jelentős részét mutatja be. Ezen tudományos tevékenység nemzetközi és hazai konferenciákhoz köthető. A konferenciák színvonalas megrendezéséhez egyetemünk jelentős támogatást kapott a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0001 Kockázatok és válaszok a tehetség gondozásban (KOVÁSZ) projekt lehetőségeiből. A TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0001 Kockázatok és válaszok a tehetség gondozásban (KOVÁSZ) projekt az Európai Unió és az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

2012. május végén négy jelentős tudományos rendezvényre került sor a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0001 Kockázatok és válaszok a tehetség gondozásban (KOVÁSZ) projekt keretében a Nemzeti Közzolgálati Egyetemen (NKE).

* * *

A tudományos rendezvénysorozat a *Fiatal Biztonságpolitikusok Nemzetközi Konferenciájával* (First International Conference of Young Security Expert-ICYSEC) vette kezdetét 2012. május 29-én délelőtt, a Nemzeti Közzolgálati Egyetem (NKE) Hungária körúti kampuszán. Ezt követte ugyanezen a napon este a Biztonságpolitikai Szakosztály a HM Stefánia Kulturális és Szabadidő Központban.

A konferencia megnyitóján *dr. Nemeslaki András*, az NKE tudományos és nemzetközi rektor-helyettese kiemelte, hogy a rendezvény jól szolgálja azokat az erőfeszítéseket, amelyeket az intézmény tesz a szakmai-tudományos élet eredményeinek nemzetközi szintű bemutatására. *Dr. Boldizsár Gábor* ezredes, a Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar dékánja hangsúlyozta, hogy az elmúlt, mintegy 15 év biztonságpolitikai képzésének egyik legjelentősebb állomásához érkezett az intézmény, hiszen a fiatal szakértői generáció már képes az igazán jelentős szakmai erőfeszítéseiket hazai és külföldi előadók és érdeklődők révén népszerűsíteni. A Biztonságpolitikai Szakkollégium tiszteletbeli elnöke, *dr. Németh József Lajos* kifejtette, hogy a konferencia nem csak lehetőség, hanem motiváció is arra vonatkozóan, hogy a fiatal szakértők még jobban elmélyüljenek az általuk művelt szakmai kérdésekben, így gyarapítva a magyar és a külföldi biztonságpolitikai gondolkodás eszközeit és eredményeit.

A konferencia témáit öt különböző panelben, 17 előadás keretében tárgyalták a jelenlévők. Azok felölelték az új biztonsági kérdésekre adott különböző válaszoktól a kommunikációs kérdéseken keresztül az aktuális iráni problémákat is, de szó esett az Európán kívüli régiókról, és a Magyarországot, valamint a környező országokat érintő biztonságpolitikai kérdésekről is.

A fiatal lengyel, szerb és magyar szakértők mindegyike részt vett a paneleket lezáró lendületes vitákban, amelyek révén új szempontok és új megoldások is születtek. Így megvalósult az a rendkívül fontos cél is, hogy a résztvevők tapasztalatot gyűjthessenek és kiszélesíthessék hazai és nemzetközi kapcsolatrendszerüket.

* * *

A Biztonságpolitikai Szakkollégium Egyesülete (BSZKE) 2012. május 29-én este rendezte meg az immár hagyománnyá vált *Biztonságpolitikai Szakestélyt*. A 2007-ben elindított program egyrészt a más egyetemeken már hosszú évtizedek óta működő szakestek alapvető jellegzetességeit igyekezett az intézmény sajátosságaival ötvözni, másrészt találkozási és kötetlen szórakozási lehetőséget kínált a biztonságpolitikai képzésben résztvevő fiatalabb és öregebb hallgatók, oktatók és a szakma iránt érdeklődők számára.

Az idei Szakest azonban eltért az előbbiektől, hiszen új helyszínen és a korábbi szigorú szabályokat elhagyva szerveződött. A HM Stefánia Kulturális és Szabadidő Központ által biztosított rendezvényhelyszín kiváló keretet nyújtott a szakmai, ugyanakkor humoros előadásokhoz. Abban is különbség mutatkozott az előző évek hasonló programjaihoz képest, hogy a rendezvény nemzetközivé vált, hiszen azon részt vettek a nap folyamán a Nemzeti Közszerződési Egyetemen első alkalommal lezajlott Fiatal Biztonságpolitikusok Nemzetközi Konferenciájának külföldi résztvevői is.

A meghívottakat *Rédecsi Gábor*, a BSZKE elnöke üdvözölte, majd rövid megnyitójában *dr. Szenes Zoltán ny. vezérezredes* kiemelte, hogy a Biztonságpolitikai Szakkollégium mindig is híres volt megújulási képességéről. Mi sem példázza ezt jobban, mint az új helyszín és az új tartalom, amelyeket a jövőre vonatkozóan is érdemes kiindulópontként megtartani.

* * *

Másnap, 2012. május 30-án 14 órakor nyitotta meg a *Zrínyi-Újvár kutatása és térségi hatásai* című konferenciát az egyetem Hungária körúti kampuszának Zrínyi termében *prof. dr. Padányi József mk. dandártábornok*, a NKE stratégiai és intézményfejlesztési rektor-helyettese.

Széles társadalmi igénynek tesz eleget Zrínyi-Újvár és térségének kutatása, amelyben jelentős szerepet játszanak a NKE és a Nagykanizsa, Belezna térségében lévő önkormányzatok, egyéb társadalmi szervezetek.

A konferencián öt színvonalas előadás hangzott el. Nyitóelőadásában *dr. Hausner Gábor alezredes*, a Hadtörténelmi Közlemények főszerkesztője, a *Zrínyi-Újvár a források tükrében* című előadásában az eddigi kutatási eredményekkel foglalkozott.

A konferencia tudományos értékét növelte *dr. Harald Pöcher dandártábornok, osztrák professzor* előadása, amelyet, a *Zrínyi Miklós az osztrák-magyar hadtörténelemben* címmel, angol nyelven tartott meg.

Prof. dr. Padányi József mk. dandártábornok előadása a Zrínyi-Újvár kutatása és térségi hatásai című konferencián

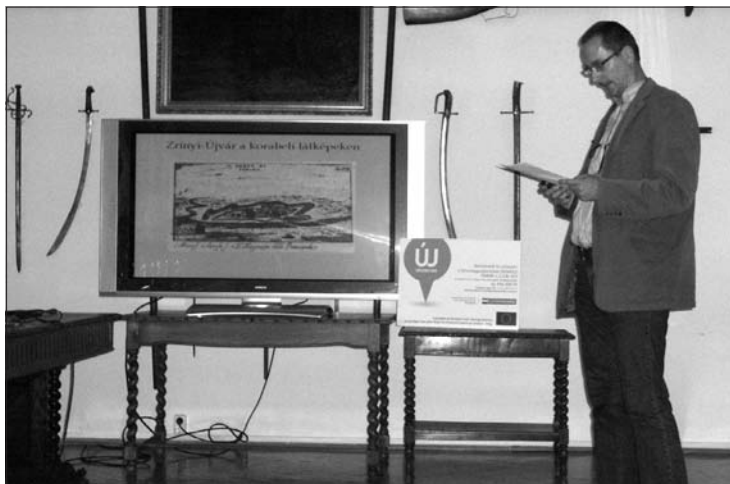

A tanácskozás résztvevői

Prof. dr. Csikány Tamás ezredes, tanszékvezető, a NKE Hadtudományi Doktori Iskola vezetője az Erődépítés Magyarországon, a XVII. század közepén című előadásában színesen és érdekesen mutatta be az egykori építési technológiákat és eljárásokat.

A NKE által folytatott izgalmas és sok, az egykori csata haditechnikai eszközmaradványait feltáró oktatói és hallgatói ásatási terepmunka eredményeit tette közzé prof. dr. Padányi József mk. dandártábornok A helyszíni kutatások eredményei és további lehetőségei, Zrínyi Újvár és környéke társadalmi újrahasznosításának lehetőségei előadásában.

A Zrínyi-Újvár területéről származó fémtárgyak anyagvizsgálati eredményei című, nagy érdeklődést keltő előadásában dr. Bartha Tibor ny. mk. ezredes a terepi kutatómunka során talált puska- és ágyúgolyók, valamint az egyéb vastárgyak laboratóriumi vizsgálati eredményeit tárta az érdeklődő hallgatóság elé.

Dr. Hausner Gábor alezredes

Dr. Harald Pöcher dandártábornok, osztrák professzor

A konferencia zárásaképpen kötetlen beszélgetésre került sor, amelyen számtalan kérdés hangozott el, bizonyítván a téma népszerűségét.

* * *

A kultúrantropológia lehetőségei a nemzetközi műveletek támogatásában című tudományos konferenciára a hónap utolsó napján, 31-én került sor *Kolossa Sándor ny. alezredes*, a Magyar Hadtudományi Társaság Civil-katonai Kapcsolatok Szakosztálya elnökhelyettesének szervezésében. A konferencia lebonyolításában együttműködő partnerként részt vett a Magyar Kulturális Antropológiai Társaság, a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának (BTK) Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézete

Prof. dr. Csikány Tamás ezredes

valamint a Magyar Honvédség Civil-katonai Együttműködési és Lélektani Műveleti Központja.

Ezt a konferenciát is az egyetem Hungária körúti kampuszán tartották meg, amelyen harmadik alkalommal találkoztak egymással a kulturális antropológia szakemberei és a hadtudomány képviselői. Az MHTT Civil-katonai Kapcsolatok Szakosztálya és a NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Kara által közösen megrendezett tanácskozáson megvitatták, hogy a nemzetközi szinten végrehajtásra kerülő katonai műveletek sikerét nemcsak az alkalmazott fegyverek és harcászati módszerek befolyásolják. Jelentős szerepet játszik az is, hogy hogyan használjuk a társadalomtudományok, kiemelten a kulturális antropológia diszciplínáit, módszereit a katonai feladatra történő felkészítés és a végrehajtás során.

A rendezvényt Kolossa Sándor nyitotta meg, majd a rendező szervezetek vezetői – *dr. Boldizsár Gábor* ezredes az NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar dékánja, *dr. A. Gergely András*, a Magyar Kulturális Antropológiai Társaság elnöke, *dr. Kotics József*, a Miskolci Egyetem BTK Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet igazgatója, *dr. Nagy László ny. ezredes*, a Magyar Hadtudományi Társaság elnöke és *Szilágyi Csaba ezredes*, a Magyar Honvédség Civil-katonai Együttműködési és Lélektani Műveleti Központ (MH CKELMK) parancsnoka – szoltak a téma időszerűségéről és fontosságáról, illetve köszöntötték a konferencia résztvevőit.

A délelőtti blokk levezető elnöke *dr. Boldizsár Gábor* ezredes, a NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar dékánja volt.

A konferencia házigazdája, *dr. Boldizsár Gábor* ezredes megnyitójában hangsúlyozta, hogy a társadalomtudományok, a kulturális antropológia és a hadtudomány együttműködése egy nagyon fontos új katonai képességet hozott létre. Ez többek között annak is köszönhető, hogy katonai vezetőink felismerték ennek jelentőségét és megkezdődött a szakterület tudatos szervezeti építése. Kiemelte, hogy a kulturális antropológiai ismereteket nem csak az ellenfél jobb megismerésére lehet használni; ez a tudásanyag segít abban is, hogy jobban megismerhessük a műveleti

szövetségeseinket is. Mindezek jelentősen hozzájárulnak a katonai művelet sikerességéhez, nemkülönben a veszteségek csökkentéséhez is. Külön előadásában – mint a honvéd tisztjelöltek képzéséért és felkészítéséért felelős vezető – felhívta a figyelmet a kulturális antropológiai ismeretanyag tisztképzésbe történő beépítésének fontosságára, hiszen a frissen avatott hadnagyaink 1–2 év eltelté után már részt vesznek a nemzetközi missziókban, s alegységparancsnokként felelősek beosztott katonáik felkészítéséért, kiképzéséért, műveleti tevékenységükért.

A konferencia első két előadója, dr. A. Gergely András és dr. Kotics József, rendkívül érdekesítően szóltak a kulturális antropológia alapfogalmairól és a katonai környezetben is alkalmazható módszereiről, illetve az alkalmazott antropológia lehetőségeiről etnopolitikai konfliktusok kezelése során. *Rózsa Tibor ezredes*, az MH Összhaderőnemi Parancsnokság Civil-katonai Kapcsolatok Főnökség főnöke a kulturális tudatosság fontosságáról beszélt a válságreagáló műveletek során. *Dávidné Koppányi Zsuzsa*, az MH CKELMK kulturális antropológusa ismertette a tudományág eddigi beépülését a katonai műveletekbe és kiemelte, hogy mennyire fontos lenne a helyszínen végzett terepi kutatómunka. Hozzátette azonban, hogy ennek nálunk ma még nincsenek meg a szervezeti és anyagi feltételei. *Hetzmann Diána sz. főhadnagy* (MH CKELMK) előadásában azt hangsúlyozta, hogy a CIMIC-műveletek során alapvető fontosságú az alkalmazott antropológiai tudásanyag és módszerek felhasználása. *Molnár Zsolt ezredes*, a MH Ludovika Zászlóalj parancsnoka, mint az első OMLT-csoport volt parancsnoka, arról beszélt, hogy mit jelent egy harci feladat végrehajtására készülő parancsnok számára a kulturális antropológia, hogyan lehet beépíteni az ilyen irányú ismereteket a felkészítésbe, és milyen hozadéka van mindennek a katonai feladat sikeressége szempontjából.

Sztankai Krisztián sz. főhadnagy (MH CKELMK) szakképzett kulturális antropológusként került ki Afganisztánba és vett részt a magyar PRT munkájában, ahol megismerte az amerikai hadsereg kulturális és társadalmi környezet elemző szakfeladatra létrehozott speciális csoportjainak (Human Terrain System – HTS) tevékenységét. Hozzászólásában kiemelte, hogy az Egyesült Államok hadserege már évtizedek óta felhasználja ezt a speciális tudásanyagot katonai műveletei hatékonyságának emelése érdekében.

Dr. Besenyő János őrnagy (MH Geoinformációs Szolgálat – GEOSZ) előadásában röviden bemutatta az afrikai földrész eddigi és a jövőben várható konfliktusait, a magyar katonák afrikai szerepvállalásait, és megfogalmazta a kulturális antropológia lehetséges feladatait a katonai szerepvállalás megkezdése előtt. A délutáni blokkban számos értékes hozzászólás hangzott el és tudományos vitára is sor került.

Dr. Kotics József levezető elnök zárszavában értékelt a konferenciát és kiemelte az együttműködés hasznosságát, a téma további mélyítésének fontosságát. Javasolta, hogy a jövőben már egy-egy konkrétabb területre, feladatra, problémacsoportra összpontosítva szervezzünk különböző rendezvényeket.

A különböző elméleti-gyakorlati háttér és az eltérő nézőpontok ellenére valamennyi előadó egyetértett abban, hogy a hadtudománynak és a Magyar Honvédségnek szüksége van a kulturális antropológiára, mint határterületi tudományágra, amely segítségével sikeresebbé tehető honvédség alacsony intenzitású katonai műveletekben való részvétele. A kulturális antropológia speciális ismeretanyaga és

módszerei segítenek jobban megismerni és megérteni a műveleti környezetet, a szövetségeseket, a helyi társadalmat és közösségeiket, szokásaikat, igényeiket, szükségleteiket. Segít megérteni és elfogadtatni az idegen katonai jelenlétet, csökkenti a sűrűségeket, konfliktusokat, segíti a helyi társadalom és gazdaság építését, fejlődését. Fontos információkkal segítheti a katonai műveletek előkészítését, tervezését. Hozzájárul az ellenséges fegyveres tevékenységek lakosság általi támogatottságának csökkentéséhez, ezzel mérsékli veszteségeinket.

A műveleti terület humán környezetének megismerésére más társadalomtudományi területeket is célszerű bevonni, már a katonai művelet tervezési fázisában is. A hadtudomány és a kulturális antropológia együttműködésének további mélyítése eredményeképpen nálunk is kialakulhat, meghonosodhat a „katonai antropológia”.

* * *

A NKE tudományos konferenciasorozata ezzel nem ért véget. A TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0001 *Kockázatok és válaszok a tehetséggondozásban (KOVÁSZ) projekt* keretében az év második felében és a 2013-as évben is sok további színvonalas, érdekes, mély tudományos tartalommal bíró rendezvényre kerül sor.

Tömösváry Zsigmond

Az Oroszországi Nemzetközi Kapcsolatok Tanácsa

(Egy viszonylag fiatal, de igen figyelemre méltó intézmény az Oroszországi Föderációban)

Az Oroszországi Nemzetközi Kapcsolatok Tanácsa egy olyan, elnöki intézkedéssel létrehozott nonprofit társadalmi szervezet, amely szervezeti struktúrájával, feladatrendszerével, széleskörű oroszországi és nemzetközi kapcsolatrendszerével, valamint projektjeivel részt vállal az orosz külpolitikai törekvések megfogalmazásában és realizálásában. Legelső megvalósult projektje: az „Oroszország a globális világban: 2000–2011.” c. hatkötetes tanulmány- és dokumentumgyűjtemény.

Egy igen figyelemreméltó és hasznos rendezvényre került sor a közelmúltban a Magyar Külügyi Intézet és az Oroszországi Nemzetközi Kapcsolatok Tanácsa közös szervezésében Budapesten. A rendezvényen – amely egyúttal a 2011-ben, az 59/2010. számú elnöki intézkedéssel létrehozott került Oroszországi Nemzetközi Kapcsolatok Tanácsának (Российский совет по международным делам – РСМД; a továbbiakban: Tanács) első külföldi bemutatkozása is volt – sor került a Tanács szakértői által elkészített Oroszország a globális világban: 2000–2011 című hatkötetes tanulmány- és dokumentum gyűjtemény első nemzetközi bemutatójára. A bemutatót követő tudományos tanácskozás témája alapvetően Oroszország és Közép-Európa kapcsolatainak jelene és jövője volt.

A Tanács létrehozásáról szóló elnöki intézkedés az orosz állam képviselőiben alapítóként a Külügyminisztériumot valamint az Művelődési és Tudományügyi Minisztériumot jelölte meg. Az említettekhez olyan fontos és elismert intézmények csatlakoztak, mint az Oroszországi Tudományos Akadémia, a Gyáriparosok és Vállalkozók Oroszországi Szövetsége, valamint az Interfax Hírügynökség.

Az 59-RP számú, 2010. február 2-án aláírt elnöki intézkedés egy olyan nonprofit partnerségen alapuló szervezet létrehozását jelölte meg célként, amelynek rendeltetése:

- nemzetközi tárgyú kutatások folytatásának cselekvő támogatása;
- a kül- és regionális politikával foglalkozó szakemberek továbbképzésének elősegítése;

- a külpolitikai kérdésekkel foglalkozó orosz tudományos szervezetek és intézmények együttműködésének segítése a nemzetközi kapcsolatok kérdéseinek kutatásával foglalkozó külföldi szakértő-elemző központokkal.

Az intézkedés egyúttal a kormány feladatául szabta a létrehozandó nonprofit szervezet működéséhez szükséges költségvetési támogatást biztosítását.

Az elnöki intézkedést követően megkezdődött a Tanács szervezeti struktúrájának és pontos feladatrendszerének kialakítása, illetve az új szervezet első projektjeinek körvonalazása.

Struktúra, személyi összetétel

A Tanács legfőbb szerve a Közgyűlés, amely lényegében egy társadalmi egyesület jogköreivel rendelkezik. (Ezek részletes felsorolása megtekinthető a Tanács honlapján található Alapszabályban).

A Tanács tevékenységét a Kuratórium (Попечительский совет – Felügyelő Tanács) felügyeli és segíti, melynek elnöke Jevgenyij Primakov akadémikus, volt miniszterelnök és egykori külügyminiszter, az Oroszországi Tudományos Akadémia Elnökségének tagja. Az elnökkel együtt 15 tagból álló Kuratórium személyi összetétele is figyelemre méltó, hiszen az képet ad a Tanács politikai, tudományos és nem utolsó sorban gazdasági támogatottságáról! Így tehát nézzük meg, hogy kik is a tagjai ennek a testületnek:

- *German Gref*, az Oroszországi Kereskedelmi Bank elnöke;
- *Alekszander Dzaszohov*, az Oroszországi Föderáció (a továbbiakban OF) UNESCO Bizottságának elnöke;
- *Leonyid Dracsevszkij*, a nyilvános diplomácia támogatására alakult Gorcsakov Alapítvány elnöke;
- *Alekszander Dünkin* akadémikus, az Oroszországi Tudományos Akadémia Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Intézetének igazgatója;
- *Mihail Komisszar*, az Interfax Hírügynökség vezérigazgatója;
- *Konsztantyin Koszacsev*, az OF Állami Duma Külügyi Bizottságának elnöke;
- *Szergej Lavrov*, az OF külügyminisztere;
- *Mihail Margelov*, az OF Föderációs Tanácsa Külügyi Bizottságának elnöke (aki egyben az OF elnökének az afrikai országokkal való kapcsolattartásért felelős különmegbízottja);
- *Jurij Oszipov* akadémikus, az Oroszországi Tudományos Akadémia elnöke;
- *Szergej Prihogyko*, az OF elnökének tanácsadója;
- *Anatolij Torkunov* akadémikus, nagykövet, a Moszkvai Állami Nemzetközi Kapcsolatok Intézetének (Egyetemének) rektora;
- *Andrej Furszenko*, az OF művelődési és tudományügyi minisztere;
- *Alekszander Sohin*, a Gyáriparosok és Vállalkozók Oroszországi Szövetségének elnöke;
- *Igor Jürgensz*, a „Modern Fejlődés Intézete” Alapítvány elnöke, a Gyáriparosok és Vállalkozók Oroszországi Szövetségének alelnöke.

A Tanács irányító testülete a hattagú Elnökség, melynek tagjai:

- *Pjotr Aven*, az Alfa Bankcsoport Igazgatótanácsának elnöke;
- *Andrej Gyenyiszov*, az OF külügyminiszterének első helyettese;

- *Igor Ivanov*, volt külügyminiszter, a Moszkvai Állami Nemzetközi Kapcsolatok Intézetének (Egyetemének) professzora, az Oroszországi Nemzetközi Kapcsolatok Tanácsának elnöke;
- *Vlagyiszlav Inozemcev*, a Posztindusztriális Társadalom Kutatóközpont tudományos vezetője, a „Szabad Gondolat” c. folyóirat főszerkesztője;
- *Andrej Kortunov*, az „Új Eurázsia” Alapítvány elnöke, az Oroszországi Nemzetközi Kapcsolatok Tanácsának főigazgatója;
- *Dmitrij Peszkov*, az OF Kormánya elnökének sajtótitkára, a Kormány Apparátusának vezető helyettese.

A Tanács munkáját egy héttagú Tudományos Tanács segíti, melynek tagjai:

- *Alekszander Dünkin* akadémikus, az Oroszországi Tudományos Akadémia Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Intézetének igazgatója, a Tudományos Tanács elnöke;
- *Vlagyimir Baranovszkij*, az Oroszországi Tudományos Akadémia levelező tagja, az Oroszországi Tudományos Akadémia Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Intézetének igazgató helyettese;
- *Alekszej Vasziljev*, az Oroszországi Tudományos Akadémia levelező tagja, a Tudományos Akadémia Afrika Intézetének igazgatója;
- *Vlagyiszlav Inozemcev*, a Posztindusztriális Társadalom Kutatóközpont tudományos vezetője, a „Szabad Gondolat” c. folyóirat főszerkesztője;
- *Vlagyimir May*, az OF elnöke mellett működő Népgazdasági és Állami Szolgálati Akadémia rektora;
- *Vitalij Naumkin*, az Oroszországi Tudományos Akadémia Keletkutató Intézetének igazgatója;
- *Szergej Rogov*, az Oroszországi Tudományos Akadémia USA és Kanada Intézetének igazgatója, Tudományos Akadémia levelező tagja.

Az Oroszországi Nemzetközi Kapcsolatok Tanácsának egyébként összesen 83 tagja van és közülük a fentiekben már említett személyiségeken kívül – a teljesség igénye nélkül – még feltétlenül említést érdemel *Anatolij Adamisin*, az Euroatlanti Együttműködési Társaság elnöke, volt külügyminiszter helyettes; *Alekszej Arbatov*, az Oroszországi Tudományos Akadémia Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Intézete Nemzetközi Biztonsági Központjának vezetője; *Alekszander Beszmertnih*, egykori külügyminiszter, a Nemzetközi Külügyi Társaság elnöke; *Vagit Alekperov*, a LUKOIL elnöke; *Vitalij Ignatjenko*, az ITAR-TASZ Hírügynökség vezérigazgatója; *Szergej Karaganov*, a Kül- és Védelempolitikai Tanács elnöke; *Mihail Kovalcsuk*, a Kurcsatov Intézet igazgatója; *Valentyin Karabelnyikov* hadseregtábornok, (1997–2009-ig volt a GRU vezetője); *Vlagyimir Lukin*, az OF emberjogi biztosa; *Vjacseszlav Nyikonov*, az „Orosz Világ” Alapítvány ügyvezető igazgatója, az „Oroszország Stratégiája” folyóirat főszerkesztője; *Vjacseszlav Trubnyikov* hadseregtábornok, (1996–2000-ig volt a Külső Hírszerzés [SzVR] vezetője), volt külügyminiszter helyettes; *Dmitrij Trenyin*, a Moszkvai Carnegie Központ igazgatója; *Nyikolaj Smeljev* akadémikus, az Oroszországi Tudományos Akadémia Európa Intézetének igazgatója.

A felsorolt nevek, de még inkább a mögöttük meghúzódó intézményekben rejlő rendkívül erős anyagi és szellemi potenciál képezik azt a forrást, amely valóban képessé teheti (és teszi) a Tanácsot arra, hogy tevékeny részt vállaljon az elnöki

intézkedésben meghatározott célkitűzések megvalósításában és ezzel együtt az orosz külpolitikai stratégia folyamatos formálásában. Érdekes ezzel kapcsolatban Szergej Lavrov orosz külügyminiszter véleménye, melyet a Tanács 2011. júliusi Közgyűlésén fejtett ki: „Az Oroszországi Nemzetközi Kapcsolatok Tanácsa munkájának beindítása teljes mértékben megfelel a mai kor tendenciáinak és az általánosan elfogadott gyakorlatnak. A külpolitika már régen nem a külügyi intézmények kizárólagos előjoga, hanem annak kialakításában és realizálásában részt vállalnak az akadémiai körök, a nem kormányzati szervezetek és az üzleti körök egyaránt. Ma tulajdonképpen a globális irányítás új rendszerének kialakításáról van szó, és ilyen körülmények közepette nem lehet eléggé nagyra értékelni az elemző és prognosztizáló tevékenység, vagy annak a képességnek a jelentőségét, hogy helyesen állapítsuk meg a globális és a regionális fejlődés irányait. Minden bizonnyal azok, akiknek sikerül ezt elérniük, előnybe kerülnek saját külpolitikájuk megvalósítása, saját államaik érdekeinek biztosítása során.”¹

A tevékenység

Az Oroszországi Nemzetközi Kapcsolatok Tanácsa alapvetően négy fő területen fejti ki tevékenységét. Ezek a következők:

1. tudományos kutatómunka és a nemzetközi összefüggések vizsgálata;
2. az oktatás és képzés területén végzett tevékenység;
3. kommunikáció és a nyilvánossággal kapcsolatos tevékenység;
4. a nemzetközi tevékenység.

Tekintsük át ezeket a területeket részletesebben!

- 1) A tudományos kutatómunka és a nemzetközi összefüggések vizsgálata során a Tanács fő célja a globális kockázatok és lehetőségek elemzése és előrejelzése az orosz diplomácia, az üzleti élet, a művelődési központok, a társadalmi szervezetek és külföldi partnereik érdekében. Ennek elérése céljából megszervezi a kulcsfontosságú nemzetközi problémákkal kapcsolatos kutatómunkát, elemzéseket végez, melyek eredményéről feljegyzéseket, jelentéseket készít, elvégzi a váratlanul bekövetkezett fontos külpolitikai helyzetek és események operatív elemzését, illetve fordításokat készít a legfontosabb külföldi kiadványokról. E feladatok elvégzése során szorosan együttműködik a vezető szakértő és tudományos központokkal.
- 2) Az oktatás és képzés területén végzett tevékenység során fő céljuk a külpolitikai személyi tartalékok felkészítésének, továbbképzésének elősegítése a globális művelődési térségbe történő integrációjuk révén. Ennek érdekében téli és nyári tanfolyamokat szerveznek, gyakorlati munkaprogramokat készítenek, politikusok és diplomaták részére egyetemi szintű felkészítést szerveznek, kezdeményezik új orosz tankönyvek és oktatási programok elkészítését

1 C. V. Лавров, Министр иностранных дел РФ, выступление на Общем собрании членов РСМД. Москва, 20 июля 2011 г.

és ösztönzik az akadémiai mobilitást és csereprogramokat. E kérdéskörben nagy jelentőséget tulajdonítanak a Tanács vezető orosz felsőoktatási intézmények bázisán szervezett Ifjúsági Szekciójának, melyet az ország külpolitikai tevékenységgel foglalkozó intézményei „kádertartaléknak” tekintenek, és ennek megfelelően készítik is fel és kapcsolják be őket a tudományos kutatómunkába, valamint a globális projektekbe!

- 3) A *kommunikáció és a nyilvánossággal kapcsolatos tevékenység* területén céljuk a globális folyamatok által meghatározott kihívások és lehetőségek függvényében biztosítani a különböző szakterületekhez tartozó érdekcsoportok közös, együttes tevékenységét. Ennek érdekében nyitott és független vitafórumoknak biztosítanak színteret, illetve megteremtik a feltételeket az orosz társadalom és a politikai vezetés közötti véleménycserére a nemzetközi kapcsolatok és a külpolitika fontosabb kérdéseiről.
- 4) A *nemzetközi tevékenység* során fő céljuk, hogy sokoldalú hálózati projektjeik és kezdeményezéseik révén kedvező feltételeket teremtsenek Oroszországnak globális világba történő bekapcsolódásához. Ennek megvalósítása érdekében igyekeznek megteremteni a külföldi partnerekkel folytatott együttműködés feltételeit a külpolitika kulcsfontosságú kérdéseiben, aktívan részt vesznek a nemzetközi politikai kezdeményezésekben, képzési és tudományos kutatási projektekben. A Tanács nemzetközi tevékenysége realizálásának bázisát a nemzetközi együttműködésben résztvevő, kulcsfontosságú orosz intézményekkel kialakított partnerség képezi.

Eredmények és tervek

Az Oroszországi Nemzetközi Kapcsolatok a Tanácsa megalakulása óta négy projektet fejezett be egészen, illetve részben. Ezek a következők:

1. Nemzetközi kutatások Oroszországban.
2. Oroszország a globális világban 2000–2012.
3. Nemzetközi migrációs folyamatok: trendek, kihívások és perspektívák.
4. Fiatal tudósok és diplomaták vetélkedője a nemzetközi problematika területén.

Az első kettő eredménye tükröződik lényegében a Külügyi Intézetben rendezett könyvbemutató „tárgyában”: az *Oroszország a globális világban 2000–2011* című hatkötetes tanulmány- és dokumentum gyűjteményben.

A könyv első kötete az orosz külpolitikai stratégia alapelveit elemzi. A második a stratégiai alapelvek megvalósítását tekinti át főként biztonságpolitikai, világgazdasági és humanitárius szempontokból. A harmadik kötet Európa, Észak-Amerika, Dél-Amerika sajátosságait, külpolitikáját mutatja be, és az Oroszországgal kialakított kapcsolatokról ad átfogó képet. A negyedik kötet a Csendes-óceáni régiót, Délkelet-Ázsiát, Afrikát és a Közel-Keletet mutatja be az orosz külpolitika szemszögéből. Az ötödik kötet a volt szovjet köztársaságok helyzetével foglalkozik. A hatodik kötetben megtalálhatók a fenti évtized valamennyi lényeges külpolitikai dokumentuma. A hatkötetes gyűjteményt a korábbiakban jelzett projekt eredményeit tartalmazó *Nemzetközi kutatások Oroszországban* című adattár egészíti ki, amely magába foglalja

valamennyi oroszországi külpolitikai és nemzetközi tudományos műhely és kutató adatait, illetve jelzi az általuk kutatott szakterületet.

A Tanács jelenleg is futó projektjei közül említést érdemelnek az alábbiak:

1. A Nagy Közel-Kelet: politikai dinamika és Oroszország érdekei.
2. A közép-ázsiai helyzet alakulása a koalíciós erők Afganisztánból történő esetleges kivonását követően.
3. Oroszország részvétele hatékonyságának fokozása a G8-ban, a G20-ban – az Oroszországi Föderáció nemzeti érdekeinek és prioritásainak megfelelően.
4. A diplomácia művészete és a politikai tapasztalat: a nemzedékek folytonossága.
5. A nemzetközi együttműködés lehetséges útjai az Északi sarki államok között.
6. Nemzetközi migrációs folyamatok: trendek, kihívások és perspektívák (az előzőekben jelzett projekt folytatása)

A közeljövőben indításra tervezett projektek:

1. Információs biztonság, a kiber-fenyegetésekkel szembeni védelem és az internet felhasználása Oroszország nemzeti érdekeinek védelmében a nemzetközi küzdőtéren.
2. A nemzetközi kapcsolatok a külföldi tudományos tevékenység tükrében.
3. Az Oroszországi Föderáció külpolitikája 2012–2020: aktuális helyzet, prognózisok és lehetséges forgatókönyvek, dokumentumok (háromkötetesre tervezett dokumentumgyűjtemény).

* * *

Összefoglalva, úgy ítélem meg, hogy az Oroszországi Nemzetközi Kapcsolatok Tanácsa egy olyan fontos, az alapítók céljai szerint nonprofit szervezet, amelyik fő feladatának tekinti Oroszország beintegrálódásának elősegítését az új, formálódó globális világrendbe, mintegy összekötő kapcsot képezve a külpolitikáért felelős állami és tudományos intézmények, az üzleti szféra és a társadalom széles rétegei között. Fontos szerepe lehet – és a folyamatban lévő, illetve a közeljövőben tervezett projektjei alapján megítélhetően minden bizonnyal lesz is – a jövő orosz külpolitikájának alakításában formálásában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Вместе в глобальный мир. Москва, РСМД, 2012.

С. В. Лавров, Министр иностранных дел РФ, выступление на Общем собрании членов РСМД. Москва, 20 июля 2011 г.

Oroszország és Közép-Európa: új napirendek, új intézmények. Tudományos Tanácskozás és könyvbemutató. Magyar Külügyi Intézet. 2012. 06. 08.

www.russiancouncil.ru РСМД. Letöltési idő: 2012. 07. 01. 14.07

Takács Gyula

Fejezetek a hadtörténelemből¹

Az alábbi cikk a Hadtörténelmi esték előadássorozat keretében 2006 és 2010 között elhangzott előadásokat összefogó kötet recenziója. A kezdeményezés létrejöttének körülményeiről szóló bevezetőt követően egy-egy bekezdésben összefoglalás olvasható a tanulmányokról, illetve némi nemzetközi összehasonlítás mellett a szerzőkről is szó esik.

A Pécsi Tudományegyetemen 2006. február 22-én indult útjára a *Hadtörténelmi esték* című előadássorozat. A rendezvény előzményei 2004 decemberéig nyúlnak vissza, amikor egyetemi hallgatók és oktatók közreműködésével megalakult a Magyar Hadtudományi Társaság Dél-dunántúli Tagozata. A szervezet tevékenységét (konferenciák, kiállítások, terepgyakorlatok szervezése) a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemmel és a Hadtörténelmi Intézet és Múzeummal folytatott együttműködés is támogatta. Már az első sikeres esemény lebonyolítását követően felmerült az ötlet, hogy szükség lenne egy olyan állandó fórumra az egyetemen, amely a hallgatóknak is lehetőséget nyújtana hadtörténelmi témájú kutatásaik bemutatására. A kezdeményezéshez Történettudományi Intézet mellett a kar Hallgatói Önkormányzata is csatlakozott. Rövid időn belül kialakult egy tevékeny közösség, amelyben a szervezők szándékainak megfelelően az előadásokon egyszerre gyűlhettek össze a tudományos fokozattal rendelkező oktatók, doktoranduszok, hallgatók és a témák iránt érdeklődők. Ebben a kötetben ezúttal a 2006 és 2010 között elhangzott előadások közül válogattak össze mintegy tucatnyit a szerkesztők.² Minderről az előszóban prof. dr. Fischer Ferenc, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának dékánja emlékezett meg támogató szavakkal.

* * *

1 Bene Krisztián – Dávid Ferenc – Sarlós István (szerk.): *Fejezetek a hadtörténelemből. Válogatás a Hadtörténelmi esték 2006 és 2010 között elhangzott előadásaiból*. Pécs, 2011. Magyar Hadtudományi Társaság, 265 p., 30 ill., ISBN 978-963-89383-0-5, ISSN 2062-9788, papírkötés.

2 A kötetben közreműködő szerzők további publikációiról a Magyar Tudományos Művek Tára honlapon (<http://www.mtmt.hu>) lehet részletesebben tájékozódni.

A szerzők szerinti betűsorrendbe szerkesztett tanulmányok között Bebesi György³ és Lengyel Gábor⁴ közös írása olvasható először. Az *Adalékok az afganisztáni tálib rendszer kiépüléséhez és sajátosságaihoz* címet viselő tanulmány alapvetően a mudzsahedin uralom időszakától a tálib rendszer kiépüléséhez vezető utat mutatja be az 1992 és 2001 közötti időszakban. A központi kormányzat helyzetének tükrében megismerhetjük a helyi hatalmi szerveződések működésének jellegzetességeit, a hadurak és milíciák által egy-egy terület fennhatóságáért folytatott harcainak hátterében fellelhető indokokat. Felvázolásra kerülnek a kirajzolódó tendenciák, szó esik a fontosabb személyiségek által betöltött szerepekről, a mozgalmak vallási ideológiájáról, továbbá a szerzők kitérnek Pakisztán befolyásának kérdésére is.

Bene Krisztián, a *La collaboration militaire française dans la Seconde Guerre mondiale* című monográfia szerzője⁵ a *Francia Idegenlégió észak-afrikai harcai a tengelyhatalmak ellen* című írásában a háború kitörése előtti szervezeti és létszámviszonyok rövid áttekintését követően (a franciaországi harcokban mutatott helyállást érintve) az alakulat történetének egyik válságos időpontját választotta kiindulópontként. A norvégiai küldetéséből Angliába visszatérő, majd tovább harcoló dandárhoz kapcsolódva az észak-afrikai hadszíntéren több különböző természetű és váltakozó sikerű hadművelet elevenedik meg a továbbiakban, közöttük Masszava bevétele, a bir hakeimi ütközet vagy az el-alameini harcok. Ez utóbbi két esemény és a tunéziai hadjárat leírását követően (megemlítve a „gaullista” és „pétainista” egységek közötti viszonyt) vonja le következtetését a szerző a légiósok kitarításának jelentőségéről.

Cseh Valentin⁶ Hunyadi János élettörténetének első időszakát áttekintő tanulmánnyal (Hunyadi János katonai pályája 1442-ig) járult hozzá a kötet létrejöttéhez. Érzékeltetve a korai évek kutatását megnehezítő körülményeket, Engel Pál kutatásai nyomán elindulva tárgyalja a középpontba helyezett személy felemelkedését. Szól az Ozorai Pipo mellett töltött apródevekről; a Lazarevics István vagy Újlaki István mellett töltött időről; felsorolja mindazokat a jelentős személyeket, akikkel Zsigmond király szolgálata során találkozott Itáliában és a szörényi bántságban. Ulászló

3 Bebesi György habilitált egyetemi docens, a PTE-BTK Újkortörténeti Tanszék tanszékvezető-helyettese, a huszadik századi orosz és szovjet társadalom kutatói nemzetközi szövetségének magyarországi képviselője, továbbá az Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézet hungarológiai munkacsoportjának tudományos partnere.

4 Lengyel Gábor a PTE Történettudományi Intézetében működő Modernkori Oroszország és Szovjetunió Történeti Kutatócsoport tudományos titkára. Többek között a kozirjevi külpolitika témájában és a XX. Század végi Afganisztán történelmének területén végzi kutatásait a PTE-BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola Európa és a magyarság a XVIII–XX. században doktori program doktoranduszaként.

5 Bene Krisztián egyetemi adjunktus, a PTE-BTK Francia Tanszék oktatója, az MTA köztestületének és a Magyar Történelmi Társulatnak tagja. *A francia fegyveres kollaboráció a második világháborúban* című doktori disszertációját 2010-ben védte meg sum cum laude minősítéssel. A témához lás: *A francia hadsereg az Afrika Korps ellen: Bir-Hakeim*. [In: V. Grastyán konferencia tanulmánykötet. Pécsi Tudományegyetem, Grastyán Endre Szakkollégium, Pécs, 2008. 17–26.]; *La 1re Brigade française libre dans la bataille de Bir Hakeim*. [In: *Öt kontinens*, 2008. 9–24.]; *La Phalange africaine*. [In: *Újlatin filológia* 3. 219–234.]

6 Cseh Valentin a Magyar Olajipari Múzeum történelem- és muzeológusa, a ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola hallgatója. Egyaránt folytat kutatásokat a magyar olajipari létesítmények elleni második világháborús légitámadások témájában és a késő középkori magyar hadtörténelem területén. *Nándorfehérvár ostroma, 1456* című kötetének kéziratát 2006-ban a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Írószövetség közös pályázatán a Honvéd Vezérkar főnökének különdíját nyerte el.

király hatalmának megszilárdulásában betöltött szerepét a Báticasék melletti ütközet leírásával illusztrálja, majd az 1441–1442. évi történések áttekintése során kiemelte, hogy Hunyadi offenzív hadműveleteket szorgalmazott az oszmánokkal szemben. Hosszabb korabeli idézetekkel és csataleírásokkal tarkított szöveg gondos összefoglalás, amely hasznos olvasmánynak tekinthető.

Dávid Ferenc⁷ (a Hadtörténelmi Közlemények 2006. évi 3. számában megjelent tanulmányát követően) ezúttal ebben a kötetben eleveníti fel az 1956. évi mecseki ellenállás egy másik emlékezetes epizódja, a pécsváradai rendőrőrs elleni rajtaütés témáját. Aprólékos kutatómunka nyomán részletesen tárja az olvasó elé az eseményeket, kezdve a támadásban résztvevő személyektől, a kidolgozott terveken, az akció végrehajtásán át, a végkövetkeztetésig: „a támadás nem nevezhető kudarcnak, de a mecseki szabadságharcos csoport szempontjából vereségként könyvelhető el”. A jól megírt szöveg elsődleges forrásokon alapul, pontos és hiánypótló információkkal szolgál mindenki számára, aki érdeklődik az 1956-os események vidéki vonulata iránt. A szerző terjedelmes és informatív jegyzetapparátussal alátámasztott szöveggel jól dokumentálta a vállalkozás momentumait.

Kajtár István⁸ *Az osztrák-magyar haditengerészet jelképeiről* című tanulmányában egy szűk, de annál érdekesebb területre kalauzolja az olvasót. A hadihajó-nevek szimbolikáján keresztül jut el a szöveg a tengeri felségjogot jelképező lobogó és a dualista közjog összefüggéséhez, majd a rangjelző lobogók ismertetése és a kereskedelmi flottánál adományozott díszlobogó leírása következik. A szerző ezt követően kitér a K. u. K. Yacht-Hajóraj és az osztrák Lloyd-társaság (sajátos helyzetéből adódó) lehetőségeire a megkülönböztető lobogók alkalmazása terén. Tárgyalja a kifejezetten a Szent István csatahajóhoz kötődő jelképeket, részletezi a közös haditengerészet végső lobogóbevonásának eseményét, végül áttekinti a tudnivalókat a német Prinz Eugen nehézcircikálón megjelent osztrák–magyar díszlobogóról.

Kolontári Attila⁹ a Szovjetunió afganisztáni intervenciójának okait és következményeit foglalta össze *Az afganisztáni szovjet beavatkozás külső és belső körülményei* címen közölt írásában. Kezdő epizódként az ún. áprilisi forradalom szolgál, majd az aktuális világpolitikai helyzetből kiindulva vizsgálja a szerző a történések hátterében fellelhető tényezőket. Szóba kerül, hogy a Kreml döntéshozói miért határozták el magukat

7 Dávid Ferenc a PTE-BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola Európa és a magyarság a XVIII–XX. században doktori program ösztöndíjas hallgatója. Kutatási területe: a HM Katona Politikai Osztály, Csoportfőnökség, illetve a Katonai Elhárító Főcsoportfőnökség szervezete és működése az 1945 és 1950 közötti időszakban, lásd például *A Katpol szervezete és jelentősége a pártállamiság kiépítésében, 1945–1950.* című írását [In: Antos Balázs, Tamás Ágnes (szerk.): Szemelvények ötszáz év magyar történelméből. A III. modern kori magyar történelmi PhD konferencia tanulmányai. Szeged, 2011 259–269.]; *A Katpol kémelhárító tevékenysége, 1945–1950. Francia kének, magyar elhárítás.* [In: Oszetzky Éva, Bene Krisztián (szerk.): Újlatin nyelvek és kultúrák. PTE, MTA PAB, Pécs, 2011 247–258.]

8 Kajtár István az MTA doktora, a PTE-ÁJK Jogtörténelmi Tanszék tanszékvezető egyetemi tanára és a PTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola tőzstagja, MTA Állam- és Jogtudományi Szakbizottság Jogi Albizottságának és a Magyar Katonai és Hadijogi Társaság tagja.

9 Kolontári Attila egyetemi docens, korábban a Hidegháború Történelmi Kutatóintézet tagja, jelenleg a PTE Történettudományi Intézetében működő Modernkori Oroszország és Szovjetunió Történelmi Kutatócsoport helyettes vezetője. Doktori értekezését a két világháború közötti magyar-szovjet diplomáciai és politikai kapcsolatok témájában védte meg.

nehezen a bevonulásra; megtudhatjuk hogyan befolyásolta az eseményeket az Afgán Népi Demokratikus Párton belüli szembenállás és az amerikai elnökválasztás, miként éreztette hatását a fegyverkezési verseny új fejezete, a hidegháborús szembenállás logikája. A szerző végül kitér Brzezinski és Varennyikov álláspontjának magyarázatára, továbbá foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy az afganisztáni konfliktus milyen összefüggésben állhat az iszlám radikalizmus és a nemzetközi terrorizmus összefonódásával.

Kult László¹⁰ Japán délkelet-ázsiai, illetve csendes-óceáni expanziós törekvések és az amerikai háborús izoláció (a távol-keleti térségben „nyitott kapu”) elképzelését összefoglalva kezdi *Pearl Harbor – a meglepetés stratégiája* című tanulmányát, amelyet a hawaii támaszponton a kérdéses időpontban tartózkodó egységek felsorolásával és elhelyezkedésük leírásával folytat. A hadművelet bemutatása előtt kitér a japán szándékokról való korábbi értesülés kérdésére, majd a támadás szakaszainak tárgyalása következik. Időpontok megadásával, iránymegjelölésekkel, veszteségadatok felsorolásával, harcászati tényekkel, valamint az ismertebb személyek szerepének megemlégtetésével. A szerző végül taglalja a következményeket és hatásokat, továbbá kitér a történeteket vizsgáló amerikai jelentések tartalmára.

Lengyel Gábor¹¹ *A szovjet-afgán háború befejezésének körülményei, a szovjet vereség katonai okai* című írásában a Szovjetunió '80-as évekbeli állapota alapján kezd annak tanulmányozásába, hogy milyen politikai tényezők, illetve hadviselési sajátosságok vezettek az afganisztáni intervenció kudarcához. A szerző áttekinti a helyzet rendezésére irányuló diplomáciai tárgyalások legfontosabb momentumait, kiemeli Pakisztán helyzetét, ismerteti Gorbacsov álláspontját a Szovjetunió belső problémáinak és külpolitikai terheinek összefüggéséről, illetve jellemzi Nadzsibullah politikai taktikáját. Részletesen ábrázolja a harcok jellegzetességeit a gerilla-hadviselés elemeitől kezdve, a külföldi haditechnikai ellátáson át, a néhol leküzdhetetlen terepviszonyok okozta nehézségekig. Logikusan felépített gondolatmenettel kíséri végig az olvasót a hosszabb idézetekkel illusztrált végkövetkeztetésig.

Antonio Domingo Lilón¹² *Magyar katonák a dominikai fegyveriparban (1947–1957)* című tanulmánya kifejezetten érdekes része a kötetnek. Számos lényeges információval szolgál azokról a magyar személyekről (korábbi katonatisztekéről), akik a dominikai Corporación Hispaniola cég sikeres működésében fontos érdemeket szereztek. Összefoglalja az elérhető életrajzi adatokat a vezérigazgató Kovács Sándorról és a fegyvergyár kialakítására vonatkozó tervben közreműködő Lotsos Vilmosról.

10 Kult László a Baranya Megyei Levéltár levéltárosa, a PTE-BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola Európa és a magyarság a XVIII–XX. században doktori program hallgatója, témája: Pécs kulturális pozíciója a Kádár korszakban. További kutatási területei: a második világháború diplomáciai kapcsolatai, illetve a csendes-óceániai hadszíntér eseménytörténete. Publikációi megjelentek a Baranyai Történelmi Közlemények kiadványsorozatban, a Pécsi Szemlében és a Pécs Lexikon hasábjain

11 Lengyel Gábor a PTE Történettudományi Intézetében működő Modernkori Oroszország és Szovjetunió Történelmi Kutatócsoport tudományos titkára. Többek között a kozirjevi külpolitika témájában és a XX. Század végi Afganisztán történelmének területén végzi kutatásait a PTE-BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola Európa és a magyarság a XVIII–XX. században doktori program doktoranduszaként.

12 Dr. Antonio Domingo Lilón egyetemi docens, PTE-BTK Spanyol Szeminárium oktatója, az MTA–PTE Magyarország, Európa és Ibero-Amerika Kutatócsoport, illetve a PTE Ibero-Amerika Központ munkatársa, az Acta Scientiarum Socialium folyóirat szerkesztőségi tagja.

Felvázolja az üzem elhelyezkedését, áttekinti a vállalat termelési kapacitását, beszámol a szervezeti hierarchiáról, kitér az exportsikerekre, bemutatja a neves külföldi látogatókat. A feldolgozott források alapján a szerző úgy találja, hogy a gyár mind politikai, mind gazdasági szempontból sikeres vállalkozás volt, és rámutat arra a sajátosságra, hogy az üzem mindvégig az amerikai hatóságok kontrollja alatt állt.

Miszler Tamás¹³ jóvoltából a hafrsfjordi ütközet elevenedik meg a kötet oldalain, amelyről már a bevezetőben jelzi, hogy a Norvégia történelmében és a norvég nemzeti emlékezet jelentős helyet elfoglaló esemény. A tanulmány a csata körülményeit Harald király ország-egyesítési folyamatában helyezi el, így a korai politikai és területi viszonyok ismertetése mellett a korabeli krónikásokra vonatkozó észrevételek sem maradhatnak el. Az ütközet részleteinek összefoglalása gondos munkával történt, és tekintettel lévén a téma vizsgálatának nehézségeire, a szerző hosszú, magyarázó lábjegyzetekkel segíti az olvasót. A szövegben nemcsak egyes kutatók módszereire utal, hanem kitér a későbbi források hiányosságaiból adódó tévedésekre is.

Dávid Ferenc írása mellett Rozs András¹⁴ munkája (Fegyveres harcok a Mecsekben és a Dél-Dunántúlon 1956. november 4–22.) is 1956-ba és Baranya megyébe kalauzolja az olvasókat. A tanulmány a helyi katonatanács védelmi előkészületeinek, illetve a szovjet csapatok Pécsre történő bevonulásának áttekintésével indul, majd a „mecseki láthatatlanokként” maguknak hírnevet szerzett egyetemisták, munkások, nemzetőrök, katonák fegyveres ellenállásával foglalkozik. Számos hivatkozással, kiegészítő megjegyzéssel és pontos adatokkal kísért szövegből jól kitűnik a harcok jellege, az alkalmazott taktika, a küzdelem körülményei. Az olvasó képet kaphat a helyi lakosok erőfeszítéséről, az ellenállók felszereltségéről és szervezettségéről, az ország elhagyásának módjáról, továbbá a rendelkezésre álló visszaemlékezésekről.

13 Miszler Tamás a pécsi Benedek Ferenc Jogtudományi és Közgazdaságtudományi Szakkönyvtár könyvtárosa. A PTE-BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola Kárpát-medence és a szomszédos birodalmak doktori program hallgatójaként a középkori és korajútkori Norvégia történetét kutatja.

14 Rozs András történész, a Baranya Megyei Levéltár nyugdíjazott főlevéltárosa. XVIII–XIX. századi gazdaság- és társadalomtörténeti, illetve XX. századi politikátörténeti tanulmányokat publikált a Baranyai Helytörténetírás, a Baranya Történelmi Közlemények és a Pécs Története Alapítvány kötetekben.

Sarlós István¹⁵ *Német haditengerészet kereskedelmi háborúja az első világháborúban* című munkájában a kiscirkálók és segédcirkálók világtengereken vívott harcait tárgyalja. A szerző az általános stratégiai helyzet felvázolása után figyelmét a német haditengerészet erőfeszítései felé fordítja, amelyekkel az antanthatalmak utánpótlási útvonalainak elvágására törekedett. A különböző hadihajók küldetései mentén szerkesztett szövegben az olvasó az érzékletes leírásoknak köszönhetően pontos képet kap a kereskedelmi háborúnak e kevésbé ismert oldaláról. Az olvasó – többek között – megtudhatja, hogyan próbálta a túlerőben lévő ellenség megtörni egy folyótorkolatban rekedt, már-már elavultnak tekinthető cirkáló ellenállását; vagy miként vált egy német hajó elnevezése a maláj nyelv részévé.

Végh Ferenc¹⁶ a *Hadügyi forradalom a kora újkorban a technika szemszögéből* címmel megjelent leírásában a haditechnikai fejlődés államigazgatásra és társadalompolitikára gyakorolt történelmi jelentőségű hatásainak összerendezésével készített háttérrel a kézi lőfegyverek térnyerésének tárgyalásához. Az állandó hadseregek kialakításához vezető folyamat (a XV. század közepe és a XVIII. század dereka közötti időszakban) mozgatórugójának tekinthető fegyvertípus fejlődéstörténetének lényegre törő taglalása során a szerző – többek között – ír a muskéta szó eredetéről, az előlről történő töltési procedúra körülményességéről, az elsütő-szerkezetek működési elvéről, a lovassági szálfegyverek kiszorulásáról, valamint a vértet jelentőségének csökkenése és a csőhosszúság közti összefüggésről.

* * *

Egy-egy tömörebb résztől eltekintve az előadások szövege gördülékeny, így közérthető megfogalmazásban nyújtanak olvasmányos, mégis szakszerű tájékoztatást a tárgy iránt érdeklődők és a témában érdekeltek számára egyaránt. Tanulmányok és folyóiratcikkek esetében elvárt módon az előadásokat változó terjedelmű, de minden esetben pontos, hivatkozásokat és kiegészítő megjegyzéseket tartalmazó lábjegyzetek kísérik. A bibliográfiával együtt ezek további útmutatásul szolgálhatnak az olvasó számára mind a szerzők adott témában született részletesebb feldolgozásai, mind a vonatkozó alapvető szakirodalom tekintetében.

A borítón egy tetszetős montázs látható, a kötet végén pedig harminc fekete-fehér kép kapott helyet, amelyek között található archív fényképfelvétel, térkép-vázlat, korhű illusztráció, kézírásos vázlat és az előadások hangulatát megörökítő fotó. Ezek jól illeszkednek az előadások szövegéhez, a kötet szerkesztőinek korlátozott lehetőségeihez mérten megfelelő illusztrációs háttérrel nyújtanak, és mivel a

15 Sarlós István a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárának bajai levéltárosa, a PTE Grastyán Endre Szakkollégiumának korábbi munkatársa. A PTE-BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola Európa és a magyarság a XVIII–XX. században doktori program doktoranduszaként kutatásai kiterjednek egyrészt a Duna menti kisvárosok két világháború közti gazdaságtörténetére, másrészt a XIX–XX. századi német haditengerészet történetére.

16 Végh Ferenc egyetemi adjunktus, a PTE Történelmi Intézetének keretében működő Középkori és Koraújkori Történelmi Tanszék oktatója. Az oszmánellenes védelmi rendszer szervezete és működése, valamint a korabeli katonatársadalom témájában végzett kutatásai – többek között – a *Keszthely végvár monográfiája – Egy prezidiális mezőváros katonatársadalma a XVI–XVII. században* című értekezésében és három önálló kötetében jelentek meg.

gondolatmenetek alapvetően nem ezekre támaszkodnak, így a nem is érezhető a további szemléltetés hiánya. Látható közöttük néhány érdekesség is: például az egyik forrásként használt feljegyzést kiegészítő vázlat, amit az esemény egyik résztvevője készített, illetve számunkra a magyar főmérnökről nevezetes közép-amerikai fegyvergyárról készült fénykép.

A kötet szerkesztői mellékelt fényképek előtt időrendi sorrendben felsorolták a Hadtörténeti esték 2006 és 2009 között elhangzott valamennyi előadását. Ebből kitűnik, hogy a hallgatói kezdeményezésekhez elismert egyetemi oktatók segítségével; továbbá hogy akár még egy hasonló kötetet is meg lehetne tölteni olyan, a sorozatban elhangzott, kevésbé közismert témákkal, mint például az új és páncél együttes előfordulása az Árpád-kori írott forrásokban vagy a magyar nemesi felkelés utolsó csatája. A kötet, a szerzők rövid bemutatása mellett, angol, német és francia nyelvű tartalomjegyzéket is tartalmaz.

A Hadtörténelmi esték előadássorozat – a megvalósítás lehetőségeitől eltekintve – hasonlóságot mutat külföldi egyetemek kezdeményezéseivel, így tulajdonképpen párhuzamba állítható a Columbus State University Military History Month rendezvényével,¹⁷ a West Chester University of Pennsylvania intézményében működő Military History Club programjaival,¹⁸ vagy a Northern Kentucky University egyetemen szervezett Military History Lectures Series előadásaival.¹⁹ Ez a kötet a maga módján csatlakozik dr. Michael Adams professzor megállapításához, amely szerint: „a háború az egyik leggyakoribb, legtolakodóbb és legköltségesebb emberi tevékenység; mindennapi életünknek olyan vonása, amelynek megértéséhez, az egyetemnek – mint az élethosszig tartó tanulás szószólójának – kötelessége segítséget nyújtani”.²⁰

A kiadványról összegzőképpen elmondható, hogy érdekes és hasznos olvasnivaló lehet mindenki számára, aki érdeklődik a hazai és egyetemes hadtörténelmi kutatás újabb eredményei iránt.

17 http://news.columbusstate.edu/index.php?option=com_content&view=article&id=1349:columbus-state-university-to-host-military-history-lectures&catid=38:history-and-geography&Itemid=49 (2012. március 21.)

18 <http://www.wcuquad.com/news/military-history-club-hosts-lecture-series-on-counterinsurgency-in-iraq-and-afghanistan-1.2685290#.T2ka59XLsin> (2012. március 21.)

19 <http://hisgeo.nku.edu/projects/militarylecture/index.php> (2012. március 21.)

20 Dr. Michael Adams professzor volt a Northern Kentucky University Military History Lectures Series programjának kezdeményezője. <http://hisgeo.nku.edu/projects/militarylecture/mhlsmission.php> (2012. március 21.)

Kassai László

Megjegyzések, észrevételek

Megjegyzések, észrevételek Lőrincz Kálmán vezérezredes Menetben. Egy katona gondolatai című könyvének a Hadtudomány című folyóiratban megjelent részleteihez.

Olvasva a Magyar Hadtudományi Társaság Hadtudomány című folyóirat azon számait, amelyek részleteket közölnek Lőrincz Kálmán vezérezredes (a továbbiakban: Szerző) 2009-ben megjelent *Menetben. Egy katona gondolatai* című könyvéből,¹ mint a téma iránt érdeklődő csak most jutottam arra az elhatározásra, hogy a folyóiratban megjelent gondolatokra néhány megjegyzést, illetve észrevételt tegyek. Az esetleges félreértések elkerülése érdekében hangsúlyozom, hogy megjegyzéseim, illetve észrevételeim csak az írásmű már jelzett részleteire szorítkoznak.

Mindenekelőtt meg kell jegyezmem, hogy a három részben közölt tanulmányok – mélyebb elméleti fejtegetés nélkül, a gyakorlati tapasztalatok alapján – széles szemléleti alapon, a magyar történelmi és társadalmi változásokon keresztül, hátrafordulás nélkül átfogják a honvédelmi és a biztonságpolitika, a Magyar Honvédség helyének és szerepének, jelenlegi állapotának, irányításának (vezetésének), belső életének, kiképzésének és állományának egész spektrumát.

A Szerzőnek – aki az akkori katonai elit első embere – a könyvben leírt gondolataira különböző megjegyzéseket, de leginkább minősítéseket lehet tenni. Itt van elsőként a könyv címe. Ez a cím – megítélésem szerint – kifejez egy sajátos katonai gondolkodást, mert az írás tartalmára utalva a menet célja a valahova való eljutás, az előrejutás, a folyamatos haladás, az egyfajta katonai értékek eljuttatása az olvasóhoz, a jövő katonáihoz.

A Szerző – utalva a katonai életre és tevékenységre az évtizedek során rakódott dogmatikus és bürokratikus hordalékra – a katonai szellemi élet javára, jelentős közéleti érdeklődéssel, messzelátó józansággal, visszafogott megtartással, a jelenlegi társadalmi berendezkedést kétségbe nem vonó politikai bölcsességgel, a katonai

1 Lőrincz Kálmán: Geopolitikai-geostratégiai helyzetünk alakulása. *Hadtudomány* 2009. 3–4. szám 45–46. oldal; Szabálytalan hadviselés. *Hadtudomány* 2010. 1–2. 59–70. oldal; A vezetésről. *Hadtudomány* 2010. 4. szám 78–88. oldal.

igények szerény panaszával transzformálja és rendszerezi gondolatait. Az előzőeken túl a tanulmányt lehetne egyébként egy volt katona ébredésének, hitvallásának, vagy éppen figyelem-felhívásnak is minősíteni. A Honvédségi Szemlében megjelent recenzió a művet – egyebek mellett – őszintének és bátornak minősítette.²

Megítélésem szerint még teljesebb lett volna a Szerző által a honvédség általános helyzetének megítéléséről kiállított diagnózis, ha a leírt jelenségek és tények okait is mélyebb elemzés, illetve értékelés alá vonja, vagy a tárgyalt témával összefüggésben kitér a jogalkotó vagy éppen a politikai (és a katonai) elit egyfajta felelősségére is. Továbbá –, ha már feldolgozta, – akkor nevesítve utalt volna az utóbbi évtizedekben, a katonai folyóiratokban megjelent azonos témájú tanulmányokra, vagy éppen a honvédség egyes intézményeivel is bővebben foglalkozik.

A Szerző – miközben eligazodást remélve keresi hazánk helyét, szerepét a változó világban – a figyelmet a haza védelmével összefüggő folyamatokra, az előre nem látható tényezők felismerésére és kezelésére koncentrálna, hangsúlyozva, hogy az erőt a katonai hivatás önmagában találhatja meg. Majd így folytatja „... Ahhoz, hogy a honvédtiszt aktív részese lehessen a honvédség arcultata formálásának, mindenképp önmagát kell meghatározni, hivatásának lényegét, alapértékeit felismernie és elkötelezettségét alapján önfejlesztésének szükségességét belátnia.”³

Kapcsolódva a Szerző önvizsgálatra való felhívásához, a hivatásos katonai szolgálat – éppen úgy, mint bármely más társadalmi méretekben kifejlődött, társadalmilag elfogadott foglalkozás – a társadalmi munkamegosztás meghatározott oldalát fejezi ki. Mint a társadalmi munkamegosztás minden oldala, a hivatásos katonai szolgálat is azért jött létre, mert a társadalom életében annak idején és ma is olyan feladatok jelentkeztek, illetve merülnek fel, s ezek nyomán olyan szükségletek alakultak ki, amelyeket a meglévő régi munkamegosztás alapján már nem lehetett kielégíteni. Olyan új szükségletek voltak ezek, amelyeket éppen csak ilyen természetű új munkamegosztással meghatározott embereknek a hivatásszerűen katonai tevékenység végzésére való szakosodásával, elkülönülésével lehetett, illetve lehet ellátni.⁴

Általában az államnak, így a magyar államnak is alkotmányos kötelessége a haza fegyveres katonai védelme és a nemzetközi szerződésekből eredő kollektív védelmi feladatok ellátása. Az állam ezen feladatok végrehajtására – egyebek mellett – katonaságot szervez, amelynek működtetésére hivatásos katonákat alkalmaz. Ebből következik, hogy a hivatásos katonai szolgálat egyrészt az állami szolgálat egyik sajátos formája, másrészt a haza védelme érdekében hivatásszerűen végzett személyes szolgálat. Más állami szolgálattól történő megkülönböztetését, elhatárolását, illetve sajátosságát éppen a katonai szolgálat és tevékenység más tevékenységtől szükség-szerűen eltérő céljainak és feladatainak jellege, valamint e célok eléréséhez és a feladatok teljesítéséhez szükséges feltételek speciális volta határozza meg. Ez a sajátos

2 Dr. Pataky Iván nyá. ezredes: Menetben. Szubjektív gondolatok Lőrincz Kálmán könyvéről. Honvédségi Szemle, 2009. szeptember 74. oldal.

3 Lőrincz Kálmán: Geopolitikai-geostratégiai helyzetünk alakulása. Hadtudomány 2009/3–4. szám, 56. oldal.

4 Dr. Kassai László nyá. ezredes: A hivatásos katonai szolgálat. Új Honvédségi Szemle 1995/5. szám 75. oldal.

jelleg és tartalom pedig a fegyveres harcra való felkészülésben és annak esetleges megvívásában jut kifejezésre. A hivatásos katonai szolgálat szakmai tárgya tehát a hadsereg, következésként a katonai tevékenység a maga szerteágazó szakterületeivel. De a hivatásos katonai szolgálat – egyebek mellett – nem függetleníthető a biztonságpolitikától és a katonapolitikától sem.

A hivatásos katonai szolgálat – más összefüggésben – jogilag szabályozott jogviszony, lényegében hivatásos katonai szolgálati viszony, amely önkéntes jelentkezés alapján, a hivatásos állományba vétellel keletkezik. A hivatásos katonának történő jelentkezés és annak elfogadása lényegében olyan jognyilatkozat, amelyeket a felek (ti. a jelölt és a Magyar Honvédség) egybehangzó akaratnyilvánításukkal hoznak létre.⁵

A hivatásos katonai szolgálati viszony olyan kapcsolat a honvédség és a jelölt között, amely alapján a leendő hivatásos katona kötelezi magát a haza fegyveres védelmére. Ezt a vállalást pedig – amelyet önként választott élethivatás alapján, az alkotmány, a honvédelemre és a hivatásos szolgálatra vonatkozó jogszabályok, utasítások és belső rendelkezések, valamint az előljárók parancsa szerint – beosztásának megfelelően, hűséggel és az abból fakadó veszélyek vállalásával köteles teljesíteni. Másfelől ezzel a vállalással a honvédséget a szolgálat teljesítésére vonatkozóan, a jogszabályok keretei között olyan széleskörű utasítási jog illeti meg, mely – egyebek mellett – kiterjed a szolgálatteljesítés minden részletére, annak módjára, helyére, idejére. Tehát a hivatásos katona egy hierarchikusan szervezett, szigorú alá- és fölérendeltségen alapuló, szükségszerűen centrális irányítás alatt levő testület tagja lesz, melynek alapján feladata a haza fegyveres védelme. Ebből az következik, hogy a hivatásos katonai szolgálat veszélyes, fáradságos, az egész embert igénybe vevő hivatás.

* * *

Itt és most feltétlenül szólnom kell – a nemesebb érzelmek, eszmények ébrentartásának és érvényesítésének, valamint a haza által támasztott követelményeknek megfelelő katonai értékrendek kialakítása híján – a hivatásos katonai szolgálat, illetve a pálya folyamatos elsivárosodásáról, illetve válságáról. Ma a jogalkotók sajátos érdekeinek és a civil értékrendeknek megfelelően – figyelmen kívül hagyva a katonai tevékenység sajátos jellegét – a hivatásos katonai szolgálat a munkavállaló, illetve a közalkalmazott szintjére süllyedt.

Határozott álláspontom, hogy a hivatásos katonai pálya válsága ma egyben a pályához való hűség próbájaként is felfogható, illetve kezelhető. Ez viszont azzal jár, hogy bátrabban és nagyobb hűséggel kell ragaszkodni az önként választott hivatáshoz. A válság kezelésében – az önvizsgálat során – arra van szükség, hogy a haza nemes szolgálatát szembesíteni kell a hivatásos katonai szolgálat alapvető igényeivel, vágyaival, lehetőségeivel, ellentmondásaival, gondolkodásmódjával, felelősségével, sőt a kudarcaival is.

5 Uo.: 76. oldal.

A haza katonai védelméből és a nemzetközi szerződések nyomán keletkező kollektív védelmi feladatokból a Magyar Honvédségre háruló katonai, illetve az ahhoz kapcsolódó feladatokat a tényleges katonai állomány egyes csoportjai, egységes irányítás mellett, alapvetően a történelmileg kialakított trendek alapján hajtják végre.⁶ Ebben a tartalmában és jellegében is differenciált katonai tevékenységben kiemelt és megkülönböztetett szerepe van a hivatásos tisztikarnak. Annak tagjai ugyanis a honvédség legbefolyásosabb, a folyamatokat leginkább alakító, a hadsereg karakterét, hagyományos testületi szellemét mindig meghatározó rétegét alkotják.⁷ A tisztikar sorában is kiemelt szereppel és jelentőséggel bírnak a katonai szervezetek élén álló parancsnokok, akik gyakorolják a szervezetre ruházott összes jogosítványokat.

A hivatásos tisztikarról eddig leírtakon túl néhány gondolat erejéig szólni kívánok a hivatásos tisztikar szerves részét képező katonai elitéről is. A Magyar Értelmező Kéziszótár szerint az „elit” a több hasonló közül a legkiválóbb csoport, a legjobban kiképzett, illetve felkészült csoport. Ehhez a tulajdonképpen semleges meghatározáshoz elég gyakran negatív értelmezés is tapadt, de elvértve még ma is tapad. Ma már úgy néz ki, hogy a szó visszanyerte eredeti jelentését. Katonai elithez tartozónak régen és ma is – megítélésem szerint – a Honvédség törvényes és eredményes működését biztosító, magas általános és katonai képzettséggel, illetve műveltséggel, parancsnoklási készséggel, a kor követelményeinek megfelelő műszaki és technikai ismeretekkel rendelkező tábornokokat és ezredeseket kell tekinteni.

Megítélésem szerint – de azt bizonyítják a „Magabiztos parancsnok és hatékony törzs” projektek szerint 2007-ben megtartott konferenciákon elhangzottak is – ma a honvédségnél nagyobb szükség van a jól felkészült és eredményeket felmutató elitre, mint valaha. Elmondhatjuk tehát, hogy a honvédség jövője – a gyakran változó kormányzati igények keretei között is – a katonai elit kezébe van letéve. A honvédség előtt álló jelenlegi és jövőbeni feladatokat olyan katonai elitnek kell vezényelnie, amelyiknek megvan a koncepciója, amely át tudja látni a jelen és a jövő folyamatait és tennivalóit. A jövőbeni katonai elitnek a jelenlegihez képest sokkal többet, sokkal intenzívebben és színvonalasabban kell tevékenykedni és tanulni, de ennek elérésében, megvalósításában érdekeltté kell tenni a kormányzati szerveket is.⁸

A hivatásos állománynak, közelebről a tisztikarnak a katonai feladatok végrehajtásában betöltött helyéről és szerepéről fentebb leírt gondolatok – megítélésem szerint – jelzik, hogy a jogalkotó részéről nem volt egy szerencsés megoldás, miszerint a hivatásos és a szerződéses állományú katonák jogállását egy törvényben szabályozta.⁹ A két szolgálati viszony ugyanis – a számos megegyező vonás ellenére –

6 A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény 40.§ (2) bekezdése.

7 A Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról szóló 2001. évi XCV. törvény 2.§ (16) bekezdése szerint a tisztai állomány tagja az a hivatásos katona, aki tisztai vagy tábornoki rendfokozatot visel.

8 Dr. Kassai László nyá. ezredes: Gondolatok a parancsnoklásról. A Honvéd Vezérkar főnök által 2007-ben meghirdetett pályázaton külön díjazott tanulmány.

9 A Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról szóló 2001. évi XCV. törvény.

alapvetően minőségében, a szolgálat lényegére jellemző és kifejező tulajdonságok összességében tér el egymástól. Néhány példa e minőségi eltérés igazolására:

- míg a szerződéses katona szolgálati viszonya határozott időre, a hivatásos katona szolgálati viszonya határozatlan időre szól, mivel élethivatásként vállalta a hivatásos szolgálatot, így mélyebb a kötődése is a hadsereghez;
- a hivatásos katonának a katonai feladatok végrehajtásában nagyobb a hatásköre és a felelőssége, továbbá a hivatásos szolgálat ellátásához magasabb képzettség szükséges stb. Véleményem szerint e minőségi eltéréseknek kellene érvényt szerezni a két szolgálati viszonynak külön-külön törvényben való szabályozásával.

A Szerző a Szabálytalan hadviselés című tanulmányában a Magyar Honvédség állapotának, helyének és szerepének vizsgálata során felteszi a kérdést – gondolom az olvasó számára –, hogy a hadviselés lehetséges változataira tekintettel, a Magyar Honvédség hogyan tud megfelelni a XXI. század új kihívásainak.¹⁰ Majd tovább kérdez: hogyan jutottunk el a szükségtelenné vált támadóképeség lebontásával a védelemre való képzettségig? Ezen, illetve az idézett cím alatt található további kérdések – megítélésem szerint – tárgyakat és jellegüket tekintve egyrészt megállapítanak bizonyos tényeket és jelenségeket, másrészt az okok kutatására szólítják fel az olvasót.

* * *

A Szerző a *Szabálytalan hadviselés* című írásában mértéktartóan ugyan, de egyértelműen állást foglalt abban, hogy a sok tekintetben tévesen kialakított biztonság- és honvédelmi politika eredményeként a Magyar Honvédség számos területen nem felel meg a XXI. század követelményeinek. Történelmi példákra és az eltelt évtizedek során uralkodóvá vált káros nézetekre hivatkozva mutatja be a haderő modernizációjának folyamatos halogatását. Megítélésem szerint – csatlakozva a Szerző érveire – a mai helyzetben is átgondolt biztonságpolitikára van szükség. Okulva a történelmi eseményekből, nem lehet az ország védelmét biztosító honvédség erejét gyengíteni. Ugyanis az igazságtalan trianoni döntések során kialakult helyzet történelmileg potenciális veszélyeket hordoz. Ezzel összefüggésben nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a minket körülvevő államok hadseregei arányaiban is nagyobb létszámúak. Olyan nagyságú és minőségű fegyveres erővel kell rendelkezünk, amely nem jelent fenyegetést egyetlen szomszédal szemben sem, de nem kerülhetünk velük szemben megalázó helyzetbe sem.¹¹

Ismert tény, hogy a hadseregépítést, annak átfogó korszerűsítését csak az ország gazdasági helyzetének, lehetőségeinek figyelembevételével lehet végrehajtani, ami áldozatokat is kíván. Annál is inkább, mivel a honvédség éppen jelenlétével, vagy alkalmazásával teszi lehetővé az ország függetlenségének védelmét. A honvédség ugyanis valós értékeket véd. Nagyon leegyszerűsítve a dolgokat, a honvédség, mint biztosítási díj, sokkal inkább később bekövetkező eshetőségekre orientál. Még tovább egyszerűsítve a dolgot, az egészet úgy célszerű felfogni, hogy a termék

10 Lőrincz Kálmán: Szabálytalan hadviselés. *Hadtudomány* 2010/1–2. szám, 61. oldal.

11 Dr. Kassai László nyá. ezredes: A hivatásos katonai szolgálat. *Új Honvédségi Szemle* 1995/5. 79. oldal.

árában az üzem őrzésének költségei is benne vannak. Következésként a hadsereg tevékenysége a társadalom szempontjából hasznos tevékenység.¹²

A Szerző – természetesen más-más összefüggésben – több esetben is hivatkozik a katonai gondolkodás szerepére és jelentőségére. A biztonság- és a honvédelmi politika megítélése, valamint a honvédség életében jelentkező problémák felismerése és megfelelő tálalása, helyenként a problémák megoldási menetének tudatosítása és a fejlesztéshez szükséges lehetőségek, eszközök taglalása, és azok kifejezés módja mind – de egyáltalán az egész írás önmagában is – a katonai gondolkodást tükrözi.

A katonai gondolkodással itt és most az általánosság szintjén leírt megjegyzéseim és fejtegetéseim nem tartanak, de nem is tarthatnak igényt arra, hogy annak a mindennapi gondolkodástól eltérő, vagy éppen azzal egyes pontjain megegyező, szakszerű és minden oldalú elemzését adjam, annál is inkább, mivel nagyon hiányosak az adott témában közreadott publikációk. Az biztos, hogy a katonai élet és tevékenység a történelem során megalkotta és az új igények szerint továbbfejlesztette a katonai gondolkodást anélkül, hogy tiszta eszmeiségét tekintve más kategóriák szerint felépített gondolkodást megtagadott volna, vagy megtagadna. A hadseregek (a katonák) nemcsak létrehozták a katonai élet és tevékenység formavilágát és formaváltozását, hanem egyúttal abban megvalósítják a hadseregek sajátos célját, amely meghatározza cselekvésük útját, módját, melynek alá kell vetni akaratukat. Tehát a katonai gondolkodást alapvetően a katonai tevékenység, a hadseregek elé állított célok határozzák meg. A katonai tevékenység lényegét – régen és ma is – a fegyveres küzdelem megvívása, annak minden oldalú biztosításával, illetve az arra való felkészülés, kiképzés, valamint a folyamatos működést biztosító katonai szolgálati rend képezi.¹³ A jogalkotó a Magyar Honvédség kötelességeként a haza katonai védelmét és a nemzetközi szerződésekben eredő kollektív védelmi feladatok ellátását határozta meg.¹⁴

A Szerző *A vezetésről* című tanulmányában a honvédséggel kapcsolatos problémák halmazát veti fel – mint már korábban említettem – leginkább kérdések formájában.¹⁵ A következtetések levonását az esetek többségében az olvasóra bízta. Szükségszerűen veti fel a honvédtisztnek azt az elvárását, hogy érdemben szakszerűen vezessék és tegyék lehetővé számára, hogy felelősen, hatékonyan vezethessen. A Szerző határozottan felteszi a kérdést, hogy kinek volt az érdeke a vezérkar és a honvédelmi minisztérium összevonása és az illetőnek mi volt azzal a célja? Ezzel összefüggésben meg kell jegyezni, hogy a rendszerváltás idején a jogalkotó – számolva a többpártrendszeren alapuló hatalommegosztással, amikor a pártok jelenlétére alapított parlamentarizmus a politikai hatalom megosztását ciklikusan fejt ki – arra törekedett, hogy a hadsereget megóvja a napi politikai befolyásoktól. A jogalkotó akkor, amikor a kormányzati és a katonai hatásköröket szétválasztotta, számolt azzal, hogy a kialakulni látszó hatalmi struktúrában a hadsereg érték- és

12 Uo.: 79. oldal.

13 A katonai szolgálati rendet a 24/2005. (VI.30.) HM rendelettel kiadott Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának 29. pont (2) bekezdése tartalmazza.

14 A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény 40/A.§ (1) bekezdése

15 Lőrincz Kálmán: *A vezetésről*. Hadtudomány 2010/ 4. szám 78–88. oldal.

követelményrendszere pártsemleges magatartást igényel.¹⁶ Ezek az alkotmányos elgondolások ma már megszürkültek, illetve megváltoztak.

A honvédség irányítási és vezetési rendszerében radikális változást a kormányzati irányítás (vezetés) és a katonai irányítás (vezetés) egyesítése, közelebről a Honvéd Vezérkarnak a Honvédelmi Minisztérium szervezeti rendszerébe történő integrálása hozott. Ahhoz a tényhez, hogy a honvédséget nemcsak irányítja, hanem vezeti is a honvédelmi miniszter, az egymást váltó kormányzati erők mindegyikének érdeke fűződik azzal, hogy a napi politikai érdekeknek megfelelően irányítsák (vezessék) a honvédséget.

A kormányzati és a katonai irányításnak (vezetésnek) az ilyen jellegű összevonását – megítélésem szerint – a jogalkotónak a hadsereggel, közelebről a katonai elittel szembeni bizalmatlanság, gyanakvás, kétkedés által motivált politikai indíték adta, amely azonban rejtve, fedve maradt, annak ellenére, hogy a hadsereg, mint a napi politikától mentes intézmény, lojális volt a rendszerváltó hatalomhoz. A jogalkotó célja alapvetően a hadsereg politikai és civil ellenőrzésének széleskörű megvalósítása volt. Ehhez az ideológiai alapot „a katona ne politizáljon, az nem a katona dolga” régen ismert módszer adta. Mindezek ellenére a katonának, de legfőképpen a katonai elitnek ismernie kell a hadviselés és a politika összefüggéseit, mert anélkül nem képes meghatározni a katonai követelményeket.

A Szerző *A vezetésről* című tanulmányában – a gyakorlati tapasztalatok alapján – kiemelkedő szerepet és jelentőséget tulajdonít a parancsnokokkal és a parancsnoklással szemben támasztott általános katonai és magatartásbeli követelmények több irányú megfogalmazásának. A magam részéről a parancsnoklásra jelentős, azt is mondhatnám, hogy elsődleges hatást gyakorló, azt befolyásoló általános intézményi és működésbeli keretokről kívánok néhány megjegyzést tenni. Ugyanis a parancsnoklás (vezetés, irányítás) általános érvényű, logikailag építkező tevékenység, amely ennek megfelelő gondolkodást, és mindig az adott helyzetnek megfelelő cselekvést igényel. A szakirodalmak szerint is az a korszerű parancsnoklás, amely a kor követelményeinek megfelelő. A hatékony parancsnoklásnak az a művészete, hogy az adott katonai szervezet alaprendeltetésével összefüggésben és a pillanatnyilag fennálló helyzetnek megfelelően kell az általános ismereteket alkalmazni.

* * *

A parancsnoklási (vezetési, irányítási) viszonyok és az előjárói intézményrendszert érintő kérdések bárminemű vizsgálatánál – megítélésem szerint – indokoltnak tekinthető szempont, hogy az azokat rendező jogszabályok milyen mértékben felelnek meg az elméleti és gyakorlati, illetve a katonai követelményeknek, továbbá milyen mértékben tükröztetik a kibontakozó új hadseregképet.¹⁷ Az általam szűkszerűnek tartott igények jegyében említem, hogy a Magyar Honvédség előjárói

16 Dr. Kassai László nyá. ezredes: Észrevételek a Magyar Honvédségre vonatkozó egyes törvényi rendelkezésekre. Honvédségi Szemle 2011/ 2. szám 34. oldal.

17 Dr. Kassai László nyá. ezredes: A Magyar Honvédség előjárói intézményrendszere. Új Honvédségi Szemle 2006/3. szám 59. oldal.

intézményrendszerét – a honvédség szervezeti struktúrája, parancsnoklási (irányítási, vezetési) rendszere, valamint a személyi állomány összetételéből adódó jogviszonya alapján – a Hvt.¹⁸ határozza meg, mely szerint a katonai (államigazgatási) tevékenység a szolgálati és szakmai előjárói, illetve hivatali és szakmai felettesi előjárói intézményrendszerben valósul meg.

Meg kell jegyezni, hogy jogállás szempontjából a katonai szervezet élén álló parancsnok (vezető) minden esetben szolgálati előjáró, a két kifejezés egyfajta szinonim fogalomként is felfogható. Megítélésem szerint a szakmai előjárói intézmény szükségtelenül túlzott kiterjesztése jelentős mértékben sérti a parancsnokok egyszemélyi felelősségét. A Hvt. által kialakított, elég bonyolult előjárói intézményrendszer egyik problémája az, hogy kialakításánál nem határolták el kellő mértékben a katonai és az államigazgatási irányítás intézményrendszerét.

Feltétlen szólnom kell arról, hogy a parancsnoki tevékenység tartalmát minden esetben a katonai szervezetre ruházott feladatok határozzák meg. A honvédség centrális parancsnoklási elveiből adódóan a katonai szervezetekre és azok parancsnokaira vonatkozó szabályok nagyobb hányadát központilag határozzák meg. A parancsnok a jogszabályok és más rendelkezések által megszabott keretek között a katonai szervezetre vonatkozóan jogosult parancsot és intézkedést kiadni. Ezek a rendelkezések leginkább a működést, a feladatok végrehajtásának módját határozzák meg. Természetesen a parancsnok a parancsnoklási tevékenysége során, túl a szolgálati, függelmi kapcsolatokon, igénybe veszi – mint erre a Szerző is több esetben utal – a parancsnoklás nem jogi eszközeit is.

Megítélésem szerint nagyon sok függ attól, hogy a parancsnok milyen parancsnoklási stílust teremt meg a katonai szervezeténél. Egyik ilyen sajátos lehetőség, ha megfelelő magatartási, viselkedési formát alakít ki egyrészt az előjáró parancsnokkal, illetve az előjáró parancsnoksággal, másrészt az alárendeltekkel, akik sok tekintetben tőle függenek, valamint az azonos rangú, beosztású parancsnokokkal, illetve szervekkel.

A történelmi tapasztalatok, de a személyes tapasztalataim is azt mutatják, hogy a parancsnoki (előjárói) intézmény fenntartására – amíg katonaság létezik – szükség van. Ez egy olyan intézmény, amely – függetlenül a társadalmi és politikai változásoktól – szükségszerűen működik. Természetesen a parancsnoklás tartalmát a változó körülményekhez folyamatosan igazítani kell, a tartalom minőségileg másként jelenik meg anélkül azonban, hogy a lényeges szerkezeti hasonlóságot megszüntetné. A honvédségnél, mint hierarchikusan szervezett és centrálisán irányított szervezetnél, mindenkor biztosítani kell a parancsnok egyszemélyi szolgálati hatalmát és felelősségét a szervezetre rábízott összes feladat- és hatáskörök tekintetében. Megítélésem szerint erősíteni kell a szolgálati parancsnoklás minden területét, biztosítani kell a parancsnoki poszt integritását.

* * *

18 A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény 43.§.

A Szerző *A vezetésről* című tanulmányában megállapítja, hogy az „... alárendeltségre, a megtorlástól való félelemre alapozott katonai fegyelmet egyre inkább a tudatosságon, az elkötelezettségen és a bajtársiasságon alapuló fegyelem váltja fel”.¹⁹ Az idézett megállapítással összefüggésben – szélesebb körű megközelítésben – kívánok néhány észrevételt tenni.

Ma már mind a jogalkotó, mind a katonai fegyelemmel foglalkozó tudományos álláspont megegyezik abban, hogy a „... katonai fegyelem a jogszabályokban, belső rendelkezésekben és az előjárók által meghatározott követelmények, feladatok minden katona és katonai szervezet részéről történő teljesítését, végrehajtását jelenti. Ennek megvalósítása és fenntartása minden katona kötelessége”.²⁰ Tehát a katonai fegyelem, mint jogi kötelezettség azoknak az összes kötelezettségeknek, követelményeknek, feladatoknak a teljesítése, végrehajtása, amelyek a katonát a szolgálati viszonya alapján terhelik, illetve amelyeket a katonai szervezetek számára meghatároznak.

Mint minden társadalmi jelenségnek, így a katonai fegyelemnek is megvan az objektív és a szubjektív alapja. A katonai fegyelem objektív alapját a jogalkotó szerint is a katonai élet és szolgálati viszonyok rendezettsége adja.²¹ A katonai szolgálati rend pedig a köteleességek teljesítéséhez és a feladatok végrehajtásához szükséges jól kidolgozott és a gyakorlatban érvényesülő szervezeti és működési rendet, a jogosultságoknak és a kötelezettségeknek mindenki számára történő pontos meghatározását, a katonai élet és szolgálat minden területére kiterjedő tevékenység személyi és dologi feltételeinek biztosítását jelenti. A katonai szolgálati rendet, mint a katonai fegyelem megteremtésének és folyamatos fenntartásának alapját, mindenkor be kell tartani és tartatni.²²

A katonai fegyelem objektív alapjához szorosan kapcsolódik annak – a jogalkotó által is deklarált – szubjektív alapja, amely a katona tudatos köteleességérzetén, a haza védelméért érzett személyes felelősségén alapuló aktív öntevékeny kezdeményezéssel és együttműködéssel párosuló engedelmisségi készségében jut kifejezésre.²³

A katonai fegyelem kialakításában és fenntartásában mindkét oldalnak – az objektívnek és a szubjektívnek is – jelentős, nem elhanyagolható a szerepe. Nem hallgatható el ugyanakkor az sem, hogy a katonai fegyelem kedvező irányú befolyásolása elsősorban az objektív feltételek alakulásától függ.²⁴ Hiábavaló a lelkesedés, ha a katonai élet és szolgálat egyes területei rendezetlenek, vagy éppen a személyi és dologi feltételek nem biztosítottak.

Megítélésem szerint a Magyar Honvédségnél érvényesülő katonai fegyelem intézményesen nem a megtorlástól való félelemre, hanem a katonai élet és szolgálat rendezettségére épül. Ennek az sem mond ellent, hogy a katona jogellenes

19 Lőrincz Kálmán: *A vezetésről*. Hadtudomány 2010/4. 85. oldal.

20 A 24/2005. (VI.30.) HM rendelettel kiadott Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzata 29. pont (1) bekezdés.

21 Uo.: 29. pont (1) bekezdése.

22 Uo.: 29. pont (2) bekezdése.

23 Uo.: 29. pont (1) bekezdése.

24 Dr. Kassai László nyá. ezredes: *A katonai fegyelemről*. Új Honvédségi Szemle 2003/6. 45. oldal.

magatartásáért annak súlyosságától függően a fennálló egységes felelősségi rendszerben fegyelmi, szabálysértési, büntetőjogi és anyagi felelősséggel tartozik.

Még egy utolsó gondolat a katonai fegyelemmel összefüggésben. Nevezetesen arról van szó, hogy minden hadseregben, így a Magyar Honvédségben is, mind a katonai szervezetek, mind a katonák szoros alá- és fölérendeltségen alapuló hierarchiában és függelmi rendben tevékenykednek. Ez a katonai tevékenység jellegéből és tartalmából ered, tehát természetes követelménynek tekinthető.

* * *

Záró gondolatként jegyzem meg, hogy a Szerzőnek a Hadtudomány című folyóiratban megjelent tanulmányai, őszinte, bátor kiállása és a hadsereg, a katonai pálya helyzetének jelenlegi állapota miatt érzett mély, keserű csalódottsága feltűnést keltek ugyan, de nem váltottak ki jelentőségüknek megfelelő visszhangot. Sem a tárca vezetése, sem a hadtudomány művelői, de még a média körében sem keltett kellő feltűnést ez az értelmes, jó szándékú és az útkeresés szempontjából figyelemre méltó írás. Pedig a Szerző mondanivalója lényegében töprengésre, vitára szólít fel. Úgy gondolom, hogy a folyóirat által történő közzététel célja is éppen az volt, hogy a Szerző által leírt gondolatokat a téma iránt érdeklődők olvassák, beszéljenek róla, nyilvánosan vitassák és még évekig is hivatkozzanak rá. A Szerző által felvetett gondolatok feltétlen érdemesek elemzésre, mivel azok tudományos vizsgálódásra is alkalmasak.

Csaba Zágon

Kritikus infrastruktúra – gazdasági biztonság

Az áruszállítási lánc biztonsága szempontjából kiemelt jelentőségű a tengeri kikötők biztonsága. Hamburgban rendezték meg a Kikötői Biztonság Világkonferenciát (WPSS 2012), amely négy kontinens kikötői biztonsági szakemberei részvételével elemezte a szektor helyzetét és a biztonság terén tett előrelépéseket. Az MHTT Védelemgazdasági és Logisztikai Szakosztály tagjai a kritikus közlekedési infrastruktúra védelmi kutatásukhoz kapcsolódóan vettek részt a konferencián és azt követően a hamburgi kikötő különböző területeit érintő kutatói konzultációkon. A cikk ennek eredményeit mutatja be röviden.

Az MHTT Védelemgazdasági és Logisztikai Szakosztálya (VGL) már több éve munkatervi témái között szerepelteti a címbeli kérdéseket és konferenciát is szervezett a kritikus infrastruktúra védelme (KIV) témakörében. A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának Műveleti Logisztikai tanszékén folyó Kritikus Közlekedési Infrastruktúra Védelmi Kutatások alprojektben a szakosztály több tagja is részt vesz, köztük Horváth Attila szakosztályi elnök és Csaba Zágon titkár. A kutatások még 2007-ben indultak KIV szakmai kutatóműhely keretében.

A KIV tárgyában korábbi hazai konferenciáink tapasztalatait is figyelembe véve céloztuk meg azt a külföldi tapasztalatcserét, amiről jelen összefoglaló szól. A KIV-kutatások kapcsán vettük fel a kapcsolatot a Hamburgi Kikötő Budapesti Képviselőjével, kérve segítségüket egy, a kikötőbe irányuló tanulmányút megszervezésében.

A tanulmányutat a *Kritikus infrastruktúra védelmi kutatások* című TÁMOP-4.2.1. B-11/2/KMR-2011-0001 projekt finanszírozta.

* * *

A Hamburgban immáron negyedik alkalommal megrendezett háromnapos Kikötői Biztonság Világkonferencia (WPSS 2012) látogatásunk első felében a tengeri kikötők működéséről nyújtott ismereteket. Betekintést adott a kikötői biztonság globális helyzetébe, a témához kapcsolódó néhány folyamatban lévő tudományos kutatás irányába és eredményeibe, valamint a világ legnagyobb forgalmú kikötői közül

néhány kikötő biztonsági vezetőjének előadásán keresztül megismerhettük szemléletüket és az ott alkalmazott biztonsági eljárásokat is.

A konferencia témakörei voltak

1. A kikötői biztonság tudományos kérdései.
2. Nemzetközi rendészeti kérdések.
3. Nemzetközi közlekedéspolitikai kérdések.
4. Kikötők üzemeltetői és biztonsági kérdései.

A konferenciát követően a Hamburgi Vízürendészeti Rendőrkapitányság szakmai konzultációt szervezett a számunkra, amelynek témakörei voltak:

1. Hamburg kikötőjének kritikus infrastruktúra védelme (létesítmények és folyamatok).
2. A veszélyes áruk biztonsági kockázatai és az ezzel kapcsolatos rendészeti feladatok.
3. A személyforgalom lebonyolításának határőrizeti, rendészeti feladatai a Schengeni Egyezmény tagállamának kikötőjében.

Látogatásunk utolsó napján a kikötői konténerterminálok közül a HHLA Container Terminal Tollerort-nál folytattunk konzultációt a gazdasági társaság biztonsági vezetőjével.

* * *

A konferencia szervezőiben és számos résztvevőben is felmerült, hogy a szárazföldi Magyarország közlekedési infrastruktúrabiztonságát kutató szakértőivel miért pont egy tengeri kikötők biztonságával foglalkozó konferencián találkozunk? Válaszainkat azonban mindenki belátással fogadta el, német vendéglátónk pedig egyenesen előremutató attitűdnek nevezte azt, amely a következő tényekre mutatott:

Az EU-ban nincs a tengertől 600 km-nél távolabb eső pont.

A szárazföldi országok éves szállítási teljesítménye tonnakilométerben több mint 50%, a tengerparttal rendelkező országok éves szállítási teljesítményének pedig több mint 90%-a tengeren bonyolódik.

Az EU területén kívüli magyar külkereskedelmi áruforgalom mind export, mind import irányban jelentős részben tengeri konténeres szállítási módon történik, mely szempontból néhány tengeri kikötő (köztük előkelő helyen Hamburg) a szárazföldi és tengeri szállítás kapcsolódási pontja.

Az Európai Unió (EU) tengerparti régiói (ti. a 150 kilométeren belüli part menti sáv) szempontjából értelemszerűen elsődleges jelentőségűek a kikötők, melyeken keresztül az áruk a világkereskedelem vérkeringésébe jutnak. Valamivel kisebb jelentőséggel bár, de ugyanez mondható el a közösség szárazföldi régióira, függetlenül attól, hogy olyan ország területén található-e, ahol van tengerkapcsolat, vagy sem. A szárazföldi régiók szempontjából a költséghatékonyság és az elérési idő mellett legalább annyira fontos, hogy milyen szárazföldi szállítási kapcsolattal érik el a tengeri kikötőket, illetve az, hogy ott milyen biztonsági színvonalat képesek garantálni áruik számára. A konferencia egyik résztvevője úgy fogalmazott, hogy az „... áruszállítás bizalmi kérdés. Megpróbálsz tájékozódni a kikötő biztonsági helyzetéről, felhívod a biztonsági vezetőt. Ha nem nyugtatnak meg a hallottak, vagy nem találod meg a biztonsági vezetőt, egyszerűen nem bízod rájuk az árudat.”

Magyarországnak, bár tengeri hajózás lehetőségével nem rendelkezik, a konténeres és ömlesztett áruszállítási módok szempontjából is fontos a belvízi hajózás a Duna nemzetközi vízi úton. Az itteni kikötők biztonsági szabályrendszere sok tekintetben eltér a tengeri kikötőknél alkalmazottaktól, mégis azok közt számos kapcsolat van.

A piacra jutás és a szállítás biztonsági kérdéseit szem előtt tartva adta ki a Nemzetközi Tengerészeti Szervezet (IMO) a kikötői létesítmények nemzetközi védelmi szabályzatát. Az ISPS-szabályok egy sor intézkedést írnak elő a kikötői biztonsággal kapcsolatban. A nemzetközi szabványokban is megjelenő terrorellenes eljárások, biztonsági normák szerint minősítik a kikötőket, amelyeken keresztül a szárazföldi termelők áruai a nemzetközi kereskedelembe és a célpiacokra jutnak. Ennek kiválasztása során optimális megoldást kell találni a költség/biztonság viszonyára.

A konténeres áruszállítás biztonsága a kikötői terminálokban roncsolás nélküli átvizsgálás útján is növelhető, amely lehetőséget teremt az azokban szállított áruk, illetve a konténeres struktúrájának, konstrukciós elemeinek gyors átvilágítására. Az USA olyan szabályokat léptett életbe konténerbiztonsággal kapcsolatban, amelyet a szállítványozói szakma csak a *100%-os átvilágítás törvényének* nevez.

Általános szabály: a konténer, amelyet külföldi kikötőben tettek hajóra, raktak be, nem léphet be az USA területére, sem közvetlenül, sem harmadik országon keresztül, ha csak nem világították át, roncsolást mellőző biztonsági berendezéssel, illetve olyan eszközzel, amely a sugárzás mérésére is alkalmas.

A pillanatnyi helyzet az, hogy a világon az import konténerek csak 5–7%-át vizsgálják át, az export konténereket ennél lényegesen kisebb arányban, vagy egyáltalán nem vetik alá ilyen vizsgálatnak. A nukleáris anyagok ellenőrzése pedig csak nagyon korlátozott mértékben történik.

A 100%-os átvilágítási törvény azonban amerikai részről egyoldalú, viszonyosság nem szerepel benne. A törvény kidolgozói az USA kereskedelmi partnereivel előzetesen nem egyeztettek. A kutatások szerint a törvény alkalmazása a külföldi országokban nem növeli a konténerforgalom biztonságát, az alkalmazása pedig jelentős költségekkel jár és szétzilálja az ellátási láncok hatékony működését.

A konténerterminálokban vizsgálatokat és kísérleteket végeztek. Ennek eredményeként megállapítható, hogy a terminálok jól optimalizált rendszert képeznek. Súlyos következményekkel jár például, ha Bremenhavenben¹ minden konténert át kell vizsgálni. Egy ilyen intézkedés teljes mértékben felborítja a konténerterminálokban folyó üzemi folyamatokat. Egyébként is kérdéses, hogy technikailag megvalósítható-e minden konténer átvizsgálása az amerikai követelmények szerint. Ilyen szigorú rendszabályok bevezetése nemzetközi tiltakozást váltott ki az ellátási lánc szereplői körében, akár az állami, akár a logisztikai, akár a kereskedelmi, akár pedig a gyártói oldalt vesszük figyelembe.

Véleményem szerint az eredetileg a biztonság növelését célzó amerikai törvény (amelynek alkalmazását paradox módon külföldi partnereiktől is elvárnák) akadályozó tényezőjévé válhat a gazdasági biztonság fontos elemeinek a piacra jutás és a

1 A kikötő az Európából az USA-ba tartó forgalom 24%-át bonyolítja.

szállítási szolgáltatásokhoz való hozzáférés biztonsága szempontjából. A totális ellenőrzés ugyanis kiiktatja a kockázatelemzés hatékonyságot növelő eszközét a rendszerből és a kereskedelem elősegítése ellen hat, ami viszont a Vám Világszervezet (WCO) egyik alapvető törekvése. A túlszabályozás és a szükségtelenül magas biztonsági előírások alkalmazása pedig kontraproduktív hatást gyakorol a kereskedelemre, nem is beszélve arról, hogy az adminisztratív akadályok gördítése a Világkereskedelmi Szervezet (WTO) alapelveivel szemben áll.

* * *

Az EU előrelépésként értékelhető intézkedéseket tett 9/11 hatására az áruszállítás biztonsága terén. Számos projekt (például a SUPPORT, amelyről a konferencián tájékoztatást kaptunk) indult és van folyamatban, amelyek a tengeri szállítás, a kikötők, vagy a konténeres áruszállítás biztonságát kutatják, illetve fejlesztésére tesznek lépéseket.

A témával foglalkozó előadás – megítélésünk szerint – az egyik legértékesebb volt abban a tekintetben, hogy részletesen foglalkozott a kikötői biztonság kockázatelemzés módszerén alapuló rendszerével. Részletes betekintést nyertünk a SUPPORT-projekt célkitűzéseiről és eddigi eredményeiről. Az előadás rámutatott a hatósági és az üzleti szektor biztonság felfogása közötti gyökeres eltérésre. (Ez megerősített bennünket megközelítésünk helyességében, hiszen tanulmányutunk során a kikötői logisztika magánszereplőinek biztonságfelfogását is tanulmányoztuk.) A projekt eredményei szintén hangsúlyozták, hogy a kikötői szállítmányozási és biztonsági rendszerek fizikai biztonsága (hozzáférhetőség) és az alkalmazott eljárások működési kockázatai közt ez utóbbi javára mutatkozik túlsúly.

A projekt által kidolgozott, négy pillérből álló rendszer a képességek és kapacitások növelésében látja a biztonság szintjének megfelelő biztosítási lehetőségét. A rendszer első építőköve a kikötő részletes és visszatérő kockázatelemzése, amely azonosítja a kockázatokat, rámutat a sérülékeny pontokra. A második pillér a biztonsági intézkedések közös rendszerré összehangoló, szervezetté érlelési eleme. Itt azok az intézkedéseket kapnak helyt főként, amelyek preventív módon alacsony kockázatú eljárások alkalmazási lehetőségét biztosítják előzetes feltételek teljesítésének függvényében. A harmadik elem a tengeri biztonság terén megvalósuló képzés, amely egyrészt a résztvevők biztonsági tudatosságát, másrészt pedig a biztonsági eljárások alkalmazásának megismerését szolgálják. Végül a negyedik pillér az információk és szolgáltatások modul, ahol egyrészt az információáramlás rendszerének kiépítését, működtetését, illetve az ezekre épülő többlétszolgáltatások (például a biztonsági fejlesztések költség-haszon elemzését) szolgálják. Szükséges megjegyezni, hogy az előadásban taglalt álláspont egybe esik az Európai Bizottság szakelőadójának álláspontjával, azonban annál sok tekintetben részletesebb, tudományos kísérleteken és számításokon nyugszik.

* * *

A közlekedési infrastruktúra – a tapasztalatok szerint – nemcsak más infrastruktúrális rendszereket befolyásol, hanem a közlekedési szegmensen belül egyes elemek más elemek működésére is kihatnak. A Hamburgi Vízirendészeti Kapitányság szakértői megfigyelték például, hogy akár egy konténerterminál ideiglenes leállása is 30

perc alatt torlódást vált ki a Hamburgot észak-dél irányban átszelő autópályán, amely jelenséget a telematikai rendszerek túlfeszítettsége okozza.

A kikötői biztonság terén a világ egyik legnagyobb kihívásaival szembenező izraeli Ashdod kikötő biztonsági vezetője, aki szintén előadást tartottak, találó hasonlaltal egy tojáshoz hasonlították a kikötők védelmi rendszerét. Szerintük a külső védelmet a kemény héj alkotja, azonban a kikötő belsejében csak a biztonság szabályrendszerének „puhá” alkalmazása figyelhető meg. Ennek kapcsán például a számítógép-vezérelt kikötői gépek és telematikai rendszerek kibertámadások elleni védtelenségét említették, amelyek akár a védett zónába történő fizikai belépés nélkül is támadhatók, mellyel a kikötő és a rajta keresztül bonyolódó áruszállítás is bénítható.

* * *

Ez a rövid tudósítás természetesen nem adhatja vissza a téma minden részletét. Bővebben minderről a szakosztálynak a tudomány napjához kapcsolódó rendezvényén fogunk beszámolni az MHTT érdeklődő tagjainak.

ABSTRACT

MILITARY SCIENCE – MILITARY AFFAIRS

Tibor Ács: ABOUT THE LITERATURE OF MILITARY SCIENCE LIFE WORKS
OF SANDOR TANÁRKY Constants and variables in the biography
of eminent scientists in research (Part II.)

Tanárky Alexander at the pantheon of Hungarian science. The HSS regular member of the first military science careers 1837–1842. Cultivate the memory of Alexander Tanárky in the nineteenth century. Tanárky remember the darkness of oblivion in the twentieth century. The scientific research Tanárky's biography of renaissance, and commemorating the twentieth. century. Tanárky's military science and memory of the XXIth century. Alexander Tanárky first major final qualification of the year the 1837th Military.

Tamás Csiki: HOMELAND DEFENSE, TERRITORIAL DEFENSE
AND THE VOLUNTEER ARMY The conference organized by the Military
Sciences Plenum of the Hungarian Academy of Sciences (May 19, 2012)

The conference „Homeland defense, territorial defense and the volunteer army” organized by the Military Sciences Plenum of the Hungarian Academy of Sciences on May 19, 2012 discussed some fundamental trends – like the constraints and opportunities born from the current transformation of the strategic environment – that determine the present and future tasks of the Armed Forces.

SPECIAL DOCTORAL REQUIREMENTS OF THE COMMITTEE OF MILITARY SCIENCE

The home defence, the history and the development of armies, the social science aspects of military sphere, the questions of military technical development, the complex problems of defence appertain to the scope of authority of the Committee of Military Science of Hungarian Science Academy. The special requirements are based on the Doctoral Regulations of Hungarian Science Academy.

SECURITY POLICY

János Tomolya – József Padányi: CHALLENGES OF TERRORISM

In order to understand current events related to terrorism as well as possible, it is essential to explore all aspects of the topic, such as the history, background, and structure of a variety of terrorist organizations, and terrorist tactics and strategies. Our study is dealing with the most recent events happened on the field of transnational terrorism, and gives an outline picture on its last year changes and in light of this, it emphasises the latest development of actual terrorism and points out shifts occurred in the field of international terrorism.

Petra Kiss: CHANGES OF THE HUNGARIAN STRATEGIC THINKING IN THE ADOPTED NATIONAL SECURITY STRATEGIES

The Hungarian Government adopted the new National Security Strategy in 2012 which is different in many ways from the previous strategic documents. Compared to the preceding strategies adopted in 2002 and 2004 a western, more precisely analogous approach to the strategy construction of the United States can be noticed, as much in its structure as in its content. The most considerable point of the three documents is the system of challenges, risks and threats, and the changes and the shift of emphasis occurred in them.

József Kis-Benedek: GLOBSEC CONFERENCE BRATISLAVA 2012

The Slovak Atlantic Commission organised this year the eighth conference on Global Security which is considered as the biggest security policy conference in Central Europe. During one week four hundred representatives from forty countries attended the conference, among them heads of state, ministers, under-secretaries, research fellows, representatives of NGO's and journalists. The essay summarizes the most important opinions of the conference. These are as follows: NATO from Prague to Chicago, the economic crisis in Europe, the transatlantic cooperation, the changes in the Arabic world and the situation on the Western Balkans.

C3 PREPARATION

Gergely Németh: THE EVOLUTION OF THE NATO DEFENCE PLANNING (1949–1967)

The aim of the study is to provide a comprehensive picture on the establishment and development of the NATO Defence Planning System, along with all the crucial internal and external factors which bore significant influence on the defence planning. This evolutionary process is presented first and foremost through the scope of the strategic planning documents. Furthermore, beyond the illustration of the defence planning, historical, those of the cold war strategic decisions will be evaluated which were influenced by strategic planning necessities.

CARTOGRAPHER, MILITARY GEOGRAPHIC

Klára Kecskeméthy: ERASMUS WITHOUT BORDERS. GUEST LECTURERS
AT THE CZECH DEFENCE UNIVERSITY

Department of Military Geography and Meteorology of the Czech Defense University offers courses leading to Bachelor, Masters (Eng). and Ph.D. degrees for qualified individuals in areas of geography and meteorology. The graduates are prepared for Geographical and Hydrometeorological Service of Czech Army and for geographical and meteorological profession in civilian world. The department conducts research related to the influence of terrain and hydrometeorological conditions on the activity of armed forces.

HUMAN RESOURCES MANAGEMENT

János Krizbai: HUMAN ASPECTS OF ARMED COMBAT,
THE SPECIFICITY OF MILITARY PROFESSION

This study analyzes the challenges of modern society in terms of the armed forces and armed combat. Examine the public views on the army and the war. By the end of the 20th century shows the changes concerning the role of the war and armed forces. It analyzes the impact of these changes on the place of modern armed forces in society and its operating conditions. It presents the impact of the new NATO strategy, organizational principles of staff of the armed forces. Describes the structure of the voluntary forces personnel, staff recruitment. About today's military career characteristics and dilemmas of the human resources strategy.

Henrik Hegedűs: A DEVELOPING THE RESOURCES OF COMPTENCY
OF A SERVICE MEMBER (skill – knowledge – personality – motivation)

A while developing the personality of an individual, a service member we need to find the strong point, and based on them we need to address the weaknesses as well, by developing them selectively. The 'talent management' needs to be centered on the harmonic, balanced, stable personality model. A service member can be considered healthy if his/her skills are in harmony with his/her performance and has developed adaptation ability. In his way of life he/she realizes and keeps himself/herself to the golden mean. He/she is a communicative individual, who is ready and able to sense the events of the outside world, notice the beauty and good as well, and is a positive, emotion-rich personality. Besides, as a consequence of the above mentioned ones, he/she is empathic as well. The lack of any of these characteristics can result in failure, which might lead to the loss of the balanced state of the human organism, forcing the psyche to compensate, and may induce even an illness.

FORUM

Sándor Kolossa – József Lajos – László Zsigovits: SCIENTIFIC CONFERENCE
SERIES AT THE NATIONAL UNIVERSITY OF PUBLIC SERVICE (NUPS)

This article presents an important and considerable part of scientific activities at the National University of Public Service (NUPS). This scientific activity is related to international and national conferences. For our university a considerable support was given to organize high-standard conferences through the opportunities given by the project called "TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0001 Risks and answers in the talent care (KOVÁSZ)". The above mentioned project is executed with the co-financing of the European Union and European Social Found.

Zsigmond Tömösváry: RUSSIAN INTERNATIONAL AFFAIRS COUNCIL (RIAC)
(A relative young but very remarkable institute in the Russian Federation)

Russian International Affairs Council (RIAC) is a non-profit social organization, established by a presidential decree, and participates in formulation and realization of the Russian foreign policy's ambitions with its organizational structure and task system as well as its projects. Its first realised project is a collection of studies and documents in six volumes with the title: „Russia in the global world: 2000–2011.”

Gyula Takács: PARAGRAPHS OF MILITARY HISTORY

This article is a review of a book based on the lectures of the Military History Evenings lecture series from 2006 to 2010. After the prologue, which tries to outline the circumstances of the beginning of the series, the paragraphs briefly summarize the studies one by one. The article gives some information about the authors and the similar initiations of some foreign universities.

László Kassai: REMARKS, COMMENTS

Remarks and comments to the parts of the Lőrincz Kálmán's book „Menetben Egy katona gondolatai” published in the journal *Hadtudomány*

Zágon Csaba: CRITICAL INFRASTRUCTURE PROTECTION
AND ECONOMIC SECURITY

Seaport security plays a vital role in the trade supply chain security's point of view. World Port Security Summit (WPSS 2012) was held in Hamburg with participation of port security experts from four continents where the situation of the sector and the security improvements were analysed in details. In relation to their researches in Critical Infrastructure Protection, Members of the Defence Economy and Logistics Section of the Hungarian Association of Military Sciences participated in the conference and its follow-up study visits at the Port of Hamburg. This article summarises its results in brief.